16

HÜKÜMET

traven

traven

HÜKÜMET

HÜKÜMET

B. TRAVEN

ROMAN / ÖYKÜ - DİZİSİ - 12

16

1. Basım — Ocak 1982

yalçın

HÜKÜMET - Roman / B. Traven / Türkçesi : Şemsa Yeğin / Kapak : Haslet Soyöz / Tomurcuk Basım Tesislerinde dizilip, basılmıştır / Yalçın Yayınları: Klodfarer Caddesi No. 24/3
TÜRBE-İSTANBUL

HÜKÜMET

B. TRAVEN

Türkçesi :
Şemsa Yeğin

Romanda yer yer kullanılan İspanyolca sözcüklerin aynı tümce içinde anlamını veren ipuçları ya da Türkçe tekrarlar vardır. Bununla birlikte, bir sözlük eklemeyi yararlı gördük.

aguardiente	alkollü içki (ya da konyak)
Ahora	şimdi
alcalde	vali
amigo	arkadaş
amor por la patria	yurdunuzu sevin (yurt sevgisi)
anejo	birlikte
Atencion	dikkat (hazrol!)
arriba	çabuk! (yukarda)
Buenos dias	günaydın
caballero	bay
cabildo	belediye binası
centavo	yüzde bir peso
cochino	domuz
comisario	komiser
comitan tequila	konyak markası
comiteco	konyak
como	nasıl?
copita	küçük bardak, ya da fincan
escuela	okul
escuela rural	köy okulu
finca	çiftlik
finquero	büyük toprak sahibi, çiftçi
frijole	fasulya
fonda	han
gracias	teşekkür ederim
gringo	Meksikalıların özellikle İngiliz ve Amerikalılara verdikleri ad (Yabancı)
hacienda	çiftlik
hijo de mi alma	benim canım oğlum
hombre	adam
honradez	adalet, dürüstlük

inspector	müfettiş
Jacale	yerli kulübesi
Jefe	reis
Jefe de las operaciones militares	genel kurmay başkanı
Jefe politico	eyalet valisi
la cama	yatak
la patria	yurt, anayurt
mestizo	melez
monteria	orman
mozo	genç, bekâr
muchacho	çocuk (erkek)
mucho	çok
multa	ceza
pase	geçin, buyrun, girin
patroncito	patron
peon	gündelikçi işçi
peso	para birimi
plaza	meydan
portico	kapı
primavera	ilk bahar
pueblo	köy
ranchero	küçük çiftçi
reale	para birimi
sala	oda
salud	sağlığınıza!
senores	baylar
siento	oldu, tamam
tata	hoşçakal
tienda	dükkân
tirano	despot
tonto	aptal, cahil
un momento	bir dakika
vamonos	bırakalım bunları!
viejo casique	ihtiyar rahip
ya me voy	şimdi geliyorum

BİRİNCİ BÖLÜM

1

Hükümet, doğu bölgesinde, don Casimiro Azcona tarafından temsil ediliyordu. Bütün öteki 'jefe politico'lar gibi, don Casimiro da en başta kendi çıkarlarını düşünüyordu. Ülkesine, onun yararları için değil onun hesabına kendine kazanç sağlamak için hizmet ederdi. Bu esaslar çerçevesinde daha iyi çalışıyor, her şey bir yana, daha iyi yaşıyordu. İnsan, devletin uşağı olarak, bir mezeci dükkânında kazanabileceği paradan fazlasını kazanmıyorsa, enerjisini ne diye devletin çıkarları için harcasındı.

Kendi işlerini yoluna koyduktan sonra, ailesini düşünmüştü. Sonra yakın dostları geliyordu. Bu dostlar, onun bu göreve geçmesinde yardımcı olmuşlardı; şimdi onlara güleryüz göstersindi ki, hiç değilse, içlerinden biri, o koltuğa artık kendisinin oturması zamanı geldiğine karar verinceye dek onu yerinden kıpırdatmasınlar.

En yakınından, en uzağına dek bütün hısımları - yeğenler, kuzenler, kayın biraderler, amcalar, kardeşler, kardeşlerin yeğenleri, kuzenler, kayın biraderleri, ve oğulları - bir yerlere yerleştirilmişlerdi. Kimi vergi toplayıcı, kimi posta müdürü, komiser, barış sağlayıcı adalet görevlisi olarak bir yerlere atanmışlardı; ve kendisi görevini koruyabildiği sürece onlar da bu görevlerde kalacaklardı. Bu sayede, o ne yaparsa yapsın, tüm hısımlar, dostlar, ondan yanaydılar. Casimiro'nun gönlünün dilediğince çalıp çırpmasına göz yumarlardı - yeter ki, kendileri çalıp çırptığında 'jefe politico'ları kovuşturma açmasın... Öte yandan yasalara uygun olsun olmasın, yaptıkları her şey, 'jefe politico'nun gözünde yerinde bir davranış olarak ka-

bul edilmek zorundaydı.

Halkın selâmeti için böylece hizmet etmek, tepede, başkan don Porfirio ile başlıyor, aynı biçimde onun astları tarafından uygulanıyordu; sonra generaller aynı yöntemle işleri yürütüyor, çeşitli eyalet valileri tam tamına aynı biçimde büyüklerinin yaptığını yapıyor, ve bu yöntem, böylece en küçük kasaba ve köylerin yöneticilerine dek tüm görevlilerin şaşmaz çalışma biçimi haline gelmiş oluyordu. Bu sisteme, gazeteler ve okul kitaplarında, Cumhuriyet adı veriliyor, en akıllı ve düzenli örgüt olarak nitelendiriliyordu.

Üst yetenek denen şeyden çok az bulunduğundan, aşağı kademede hizmet edebilmek için hemen hemen hiç yetenek aranmıyordu. Halk, yaşamalarına izin verildiği için şükrediyordu. Adamın biri, beklenmedik bir anda, yönetimin üçkâğıtçılığından, alıp yürümüş rüşvetçilikten, insafsız sömürüden dolayı öfkelenir de öldürülüverirse, komşuları ve dostları, kendilerinin kurtulduğuna şükretmekle yetinirdi. Kurban gömülür ve unutulur, ardından, «Ne diye başını belaya soktu sanki?» denirdi.

2

Don Casimiro'nun, don Gabriel Ordunez adında bir dostu vardı. Bu don Gabriel denen adam, vaktiyle hayvan tüccarıydı; ama varını yoğunu kumarda kaybettikten başka, elinde kalan birkaç kuruşu da içkiye yatırmıştı. Derken bir dükkân açtı; ama bu dükkân da borçları yüzünden haciz edildi.

Gabriel, don Casimiro'nun okul arkadaşıydı, gelip gelip ona dert yanardı. Bir gün, gene kara talihi yüzünden nasıl tuzağa düşürüldüğünü anlatırken, Casimiro, «Senin için bir şeyler düşüneceğim,» dedi.

Don Casimiro, birkaç hafta sonra, bölgeyi denetim gezisi sırasında, Gabriel'e rastladı. Don Gabriel, ona kötü durumunu bir kez daha anımsattı. Casimiro iyi yürekli bir

adam olduğundan, dostunun böylesine acı çekmesine dayanamazdı elbet; bu yüzden, «Sana göre bir şey kalmadı elimde,» dedi; «Hepsini dağıttım. Ve herkes, kazık kakmış oturuyor koltuklarında. Ama bir yerli köyü var. -Bujvilum Köyü. Bura halkı beş para etmez. Doğru durmuyorlar bir türlü. Her şeye karşı koyuyorlar. Kulübelerini yakmak için asker gönderiyoruz- ama tekini bile yakalayamıyoruz. Her seferinde, ormana kaçıyorlar; ormanda ele geçirmenin yolu yok herifleri. Her şey yakılıp yıkıldığında, mısır tarlaları dümdüz edilip de askerler çekildiğinde, sanki hiçbir şey olmamış gibi yeni baştan kuruyorlar köylerini, kulübelerini. Bir süre dokunmuyoruz heriflere, ama tek kuruş vergi alamıyoruz. Oraya gitmek istersen, seni oranın sekreteri yaparım. Bir 'tienda', küçük bir dükkân açarsın. Sana konyak satman için özel ruhsat veririm. Kilitli bir köşen - daha doğrusu küçük bir hapishanen de olacak. Başka söze gerek yok. İşte, durum bu. Gitmeyi kabul edersen, iş sahibi oldun demektir. Senin için şimdilik başka bir şey yok elimde.»

Don Gabriel'in iyi bir tabancası vardı, üstelik fena nişancı sayılmazdı. Yerlilerin ise, tabancaları olmadığı gibi, satın almaları da olası değildi; her şeyden önce, paraları yoktu; sonra paraları olsa bile, yerlilere, ağızdan dolma oyuncak tüfekten başka silâh satmak kesinlikle yasak edilmişti. Böylece, don Gabriel görevi kabul etti. Gerçi, ona, iş diye cehennemde kazan kaynatma görevi önerselerdi onu da kabul ederdi ya. Namuslu bir iş edinme yollarını aramaya başlayalı nerdeyse yirmi yıl oluyordu. Devlet memuru olmak arayıp da bulamayacağı bir şeydi. İnsan gözünü dört açmalı, ve av burnunu gösterir göstermez darbeyi indirmeliydi.

Don Gabriel'in, yeni görevinin ayrıntılarını öğrenmesi hiç gerekmiyordu. Bu yerli köyü için saptanmış özel yönetim kuralları yoktu; hem olsaydı bile, bunlar don Gabriel'in umrunda olmazdı. Nasılsa 'jefe politico'nun yakın dostuydu; uygun gördüğü biçimde davranır, aklına yatanı yapardı. Her ay, 'jefe'ye doğum sayısını, ölüm sayısını

ve kaç baş hayvan bulunduğunu budiren bir rapor göndermek zorundaydı. Birkaç yerliyi öldürmek zorunda kalırsa, bunu ister yazardı raporuna, ister yazmazdı. Böyle olayları rapor ederken, üzerinde durması gereken tek şey, öldürme olayının. kendini savunması sırasında meydana geldiğini ve kurbanların kamu önünde valiye hakaret ettiğini yazmaktı. Soruşturma açılmazdı - soruşturma masraf gerektirirdi. Ayrıca, bir sekreterin, özellikle siyasal temsilcinin dostu olan ve onun tarafından göreve atanmış bir sekreterin yalan yanlış rapor vereceği düşünülemezdi.

3

Bujvilum, bağımsız bir yerli köyüydü. Burada, Tseltal kabilesinin bir kolu olan Bachajontec'ler otururdu.

Bachajontec'ler çok çalışkandı. Topraktan iyi ürün alırlar, iyi hayvan beslerlerdi. Sürüleri, keçi, koyun ve büyük ölçüde domuzdan meydana gelirdi. Domuzdan kendilerine yetecek kadar et ve yağ sağlarlar ve gelen geçen celeplere sattıkları hayvanlardan da kendilerinin üretemedikleri ve daha büyük köylerden satın almak zorunda oldukları, kamış bıçağı, balta, pamuklu kumaş, iğne, tavşan vurmak için saçma, barut gibi şeyler için gerekli parayı sağlarlardı.

Karıları koyun yününden battaniye, giysi, panço ve kemerler yapardı. Bu mallar çok iyi ve dayanıklı olduğundan, kendi gereksinmelerinden fazlasını Jovel'deki büyük pazar yerinde kolayca satabiliyorlardı. Malları, her zaman için tutulurdu ve piyasa gereksinmesini karşılayacak malı üretmeyi hiçbir vakit başaramıyorlardı.

Bujvilum toprakları verimsizdi. İspanyol sömürgecilerin bu topraklara pek öyle göz koymamaları bu yüzdendi. Daha sonra Meksika bağımsızlığını elde edince, bu topraklar üzerinde Meksikalılar yerleşmeye çalıştı; ama yerliler onlara öyle bir karşı koydu, ve onların yaşamını öylesine zehir etti ki, Ladino'lar - yani hayatta kalan Ladino'lar - bu işten vazgeçti. Bu yerliler, kendi bölgeleri dışın-

dakilerin kılına dokunmazdı; yalnız öç almak üzere ant içtiklerinde ya da haklı bir neden olduğunda saldırırlardı bölgeleri dışındaki halka.

Bachajontec'ler - hükümete ve başkalarına karşı salt rahat bırakılmadıklarında savaş açarlardı. Yoldan geçen yolcular ve tüccarlar, köylerinde yirmi dört saatten fazla vakit geçirmedikçe güvenlik içindeydiler. Ama ziyaretlerini uzatmaya kalkarlarsa, yerliler kuşkulanmaya başlardı; bunun, ilerde köye yerleşmek için bahane olmasından korkarlardı. Yeni gelen, ikinci gün daha köyden çıkmadıysa, kendisine, vaktinin dolduğu, geceyi komşu köyde geçirmesi önerilirdi. Adam bundan bir şey anlamadı da yerinden kımıldamadıysa, üçüncü gün ya da en geç dördüncü gün ölü bulunurdu. Eşyası ya da nesi var nesi yoksa, yattığı yerde el değmemiş durumda bırakılırdı.

Hükümet, ya da daha doğrusu vali. Bujvilum köyünü yola getirmek için çalışıp dururdu - bura halkının selâmeti için değil, bu verimli halktan vergi alamadığı içindi bu çabalar. Kasaya vergi girmedikten sonra vali olmanın ne zevki kalıyordu.

Aslında Bachajontec'ler tam anlamıyla vergiden kurtulmuş değillerdi. Diyelim bir domuzu ya da birkaç keçiyi alıp, satmak üzere bir başka yere götürseler; pazar vergisi vardı ödenecek. Bundan başka 'alcalde', kasaba kaymakamı, satılan hayvan başına para alırdı - keçilerden bir peso, besili bir domuzdan iki peso, daha küçük domuzdan biraz daha az para ödenirdi kaymakama.

Yerliler, hayvanlarını bir yerden bir yere götürürken, ya alıcı bulunmadığından, ya da fiyatlar düşük olduğundan hiç de satış yapmayı akıllarından geçirmedikleri küçük kasabalardan geçerken, ora 'alcalde'leri, topraklarından geçen hayvan başına yirmi 'centavo' alırlardı. Böyle yerlerden geçmezlik edemezlerdi pek, çünkü kasabaları birbirine bağlayan yollardan geçmek zorundaydılar, çünkü ormanda ilerlemek olanaksızdı, arazi ise çok engebeliydi.

Kendi işledikleri ürünleri satarken bile pazar vergisi ödemek zorundaydı yerliler; paraları yoksa, mallarının

öyle büyük bir kısmını bırakmak zorunda kalırlardı ki, para olarak ödediklerini kat kat aşardı vergi.

Bachajontec'ler, bütün bunlara hiç sesini çıkarmazdı. Her bir yerli öderdi bu haraçları. Hem seslerini çıkaramazlardı da; çünkü kendi bölgeleri dışında güçleri geçersizdi. Ancak, kendi 'pueblo'larında, durum kimi vakit hayli başka olurdu.

4

Vali, Bujvilum'a yeni atanan sekretere eşlik etmek üzere yirmi asker gönderdi. Yakındaki ormana vaktinde kaçamamış olan bütün erkekler ve erkek çocuklar tutulur, 'cabildo' inşa etmeye zorlanırlardı. Bu 'cabildo' resmi belediye sarayıydı. En yakınındaki, ya da köyün yerli 'jacal'ından yüz adım ötede bir hükümet bölgesi olarak kurulurdu. Malzeme yokluğundan, 'cabildo', güneşte kurumuş çamurdan yapılırdı. Sekreterin çalışma odası olan bir geniş odası vardı; bir ikinci oda, okul olarak, bir üçüncüsü sekreterin evi olarak kullanılırdı. Dördüncü oda hapishaneydi.

Hapishane, dünyanın her yanında olduğu gibi, çok önemliydi. Hapishane yapmak, dünyanın her yerinde uygar bir devletin örgütlenmesinde atılmış ilk adımdı.

'Cabildo'nun yapımı bitince, açılış yapıldı. Yeni sekreter, gecenin ortasında, büyük bir törenle havaya fırlatıtılan birkaç maytap getirmişti. Dahası, yerlilerin kafalarını yerine getirmek için bir fıçı da konyak vardı. Bir de nutuk çekti; ve bu söylevinde 'la patria' ve 'amor por la patria' sözleri sık sık duyuldu, yönetimin simgesi olacak 'honradez' doğruluk ve adalet vaadleri yapıldı.

Sonra yerlilerin 'jefe'si konuşmaya çağrıldı. Şef, halkı adına konuşarak her haklı girişiminde sekreteri bütün gücüyle destekleyeceğini ve köylülerinin ve onun yerli nüfusunun selâmeti için çalışacağını söyledi.

Valiye bir mesaj göndererek, yerlilerle, hükümetin

yeni temsilcisi yani sekreter arasındaki eşsiz anlayış belirtildi. Vali, şükranlarını ve onları koruyacağını bildiren bir mesajla yanıt verdi.

Aileleriyle ormana kaçan yerliler, hayvanlarıyla birlikte köye döndüler ve tarlalarını işlemeye koyuldular. Barış ve ahenk içinde çalışmaya, yaşamlarını sürdürmeye başladılar.

Derken bu köyle, garnizonu da bulunan en yakın ilçenin belediye merkezi arasında bir telefon bağlandı. Telefon telleri çekilir çekilmez, Sağlık Bakanlığından gönderilen küçük bir ekip köye geldi ve bütün yerlilere aşı yapıldı, birkaç tablet kinin verildi.

Onlar geldikten iki hafta sonra, askerler gönderildi köye. Askerler, 'cabildo'nun önünde sıra oldular, hazırol durdular, sonra tüfeklerini omuzlayarak garnizonlarına döndüler.

5

Sekreter, üç kuruşluk aylığıyla kendi karnını, ailesinin karnını doyuramazdı, hükümet de ondan bunu beklemiyordu. Ne de olsa, çalışkan, üretici yerlilerin yaşadığı bir köyün sekreteriydi.

Hiç kimse, bir valinin, bir komiserin, belediye başkanının ya da tahsildarın aylığıyla geçinmesini beklemezdi; 'jefe politico'da kendi aylığıyla geçinebileceğini bir an bile aklından geçirmezdi.

Kendine elle tutulur bir gelir sağlama yollarını bulmak, sekretere düşüyordu. Bir komiser, nasıl buyruğu altındaki polislerin, sızdırdıkları rüşvetten bir pay alırsa, 'jefe politico'da, sekreterin kazancından iyi bir pay almayı umardı elbet. Onlara görev dağıtmasının bir anlamı kalmazdı yoksa. Bu parayı nasıl elde edeceklerdi, kendilerini ilgilendirirdi. Hepsinin birer kafası vardı, ve vali onlara birer iyi tabanca vermiş, geniş yetkiler tanımıştı.

Böylece, sekreter çalışıyor, çalışıyor, gelirini artırma-

ya ve kendisine her on beş günde bir yazarak, onu artık biraz daha memnun etmesinin zamanının geldiğini gizli kapaklı söyleyen 'jefe politico'nun umutlarını boşa çıkarmamaya çabalıyordu.

Her şey, sekreterin altı ya da sekiz, ya da hatta on sekiz ay süreyle barış içinde çalışabilmesine bağlıydı. Ancak bir sabah, en iyi ineğinin kesilmiş olduğunu gördü sekreter. Bir hafta geçmeden de son ineği kesilip gitmişti. Derken atının bacağına kamış kesme bıçağıyla derin bir yara açılıverdi nasılsa. Sonra telefon teli kesildi. Sekreter, telin ucunu bulmak üzere yola çıktı; ormanın en yoğun olduğu yerde yeni, güzel bir kırmızı kemer buldu. Tam kemeri almak üzere eğilmişti ki, bir kamış bıçağı yanından, kafasının iki santim sağından vınladı geçti. Bundan sonra 'cabildo'dan çıkmaya cesaret edemedi sekreter. Telefon da edemiyordu. Bir akşam, sigarasını yakmış, 'cabildo'nun 'portico'su dibinde oturuyordu, havanın nasıl olacağını düşünüyordu. Tam içeri girmek üzere dönmüş, kapıyı kapatıyordu ki, bir haber geldi. İri bir kurşun şapkasını sıyırmış, kapıya gömülmüştü.

Ertesi sabah toparlandı, ailesini atın sırtına yerleştirdi ve tekrar dönmemek üzere çekti gitti. Köy, bir ölü evinden farksızdı. Ama 'jacale'lerin bambu duvarları arasında yüzlerce gözün, gidişini izlediğini biliyordu.

Gitmeseydi, iki ya da üç, ya da on gün sonra ölmüş olacaktı.

Birkaç hafta sonra askerler geldi 'Jefe politico' üç aydır rapor almadığından meraklanmış, ne olup bittiğini anlamak için asker göndermişti.

Askerler kulübeleri aradı. Tek bir canlı yoktu hiçbirinde. Tavalar tencereler bile gitmişti. Askerler, tüm kulübeleri yakarak yerle bir ettiler. Yalnız yıkık hapishanesiyle tek başına duran 'cabildo'ya dokunmadılar.

Yiyecekleri bitmişti, ve köyde kurumuş tek bir çörek tanesi bile bulunmadığından, askerler çekip gittiler.

Birkaç ay sonra, vali, köyü bir kez daha hizaya getirmeye, ve hükümet adına vergi toplamaya karar verdi.

'Jefe politico'nun işsiz bir dostu vardı; ve bu dostuna iş bulmak zorundaydı, çünkü onun kötü dualarına mı uğramıştı neydi, ki durmadan işleri ters gidiyor, parası çalınıyordu. Böylece, askerler, bir kez daha köye geldiler, yeni sekreteri ve ailesini getirdiler. Ancak, yeni sekreterin oturup barınabileceği bir yer yoktu. 'Cabildo'yu yakmışlardı. Şimdi yerinde kuru otlar, çalı çırpı yığılıydı.

Köyü yeniden kurmuşlardı. Tarlada mısır yemyeşildi. Ama ne tek bir insan, ne bir keçi ya da koyundan iz olmadığı gibi, 'jacale'lerde de tencere tava yoktu. Hepsi çekip gitmişlerdi.

Orman sık ağaçlarla kaplıydı, yılanlar ve sivrisineklerle doluydu. Askerlerin başındaki çavuş, bir yerliydi. Ormanın ne olduğunu bilirdi. Gidip yerlileri yakalamaya ve onlara 'cabildo' yaptırmaya hiç istekli değildi.

'Jefe politico'ya haber salındı. Mısır tarlaları yeşildi, umut vericiydi. Vergilerin ucu görünüyordu. Çok, ama çok acele tarafından paraya gereksinimi olan ve salt bu nedenle bu yeni sekreteri kendine yakın dost edinmiş olan 'jefe politico'nun kesesi, bu köyü barış içinde bırakmaya nasıl katlansındı. Paraya gereksinmesi vardı ve eğer sekreter yolunu yordamını bulursa, para oracıkta durmuş bekliyordu.

Garnizonun yakınında bulunan başka bir bağımsız yerli topluluğunun sekreterine haber göndererek, sekreterden, yerlilerin reisinin adamlarından yirmisini 'cabildo' yapmak üzere bu köye yollamasını istedi. Çalışacak olan yerliler ne para alacaklardı, ne azık çünkü yeni sekretere yazıhane gerekti, oturacak bir oda, telefon ve bir hapishane gerekliydi.

'Cabildo' yapıldı. Yerliler ormanda saklandıkları yerden çıktılar. Maytaplar atıldı, 'la patria' ile ilgili söylevler verildi. Askerler tüfeklerini omuzladılar ve gittiler.

On, ya da on iki ay geçti geçmedi; bir gün, yeni sekreterin kafası hizasından, hem de kıl payı uzaklıktan bir kamış bıçağı vınladı.

Köy, bir kez daha yakılıp yıkıldı. Sonra yeni 'cabildo'-

nun ve de hapishanenin kurulmuş olduğu yerde ot bitti, dikenler büyüdü ve askerler bir kez daha köye geldiler.

Bu durum yıllar yılı sürdü gitti. Mevsimlerin gelip geçmesi gibi bir şeydi bu. Devrimler olabilirdi; askeri darbeler olabilirdi; devlet başkanları öldürülebilir ya da öldürülme korkusuyla Avrupa'ya tüyebilirdi ama Bujvilum'da hiçbir şey değişmedi.

Ve bütün bunlar, bu bağımsız yerlilerin vahşi olduklarından, savaşçı, ya da katil olduklarından, ya da adilane yönetilen bir devletin örgütüne uyarlanamadıklarından dolayı değil, 'jefe politico'ların, ve öteki resmi memurların sürekli olarak paraya gereksinmesi olduğundandı; bu adamların kumar oynadığından, paralarını kadınlarla yediklerindendi; ve bu adamların kuyruklarında dost ve hısım adı altında bir parazitler yığını taşımalarındandı; doyurabileceklerinden, giydirebileceklerinden ve mücevherle donatabileceklerinden üç katı fazla kadınları olduğundandı.

6

Kimi vakit, Bujvilum'un, kesiksiz beş yıl, ya da daha uzun zaman sekretersiz kaldığı olurdu. Köy, bu talihliliğini köyün unutulmuş olmasına borçluydu; ve iktidar geri kafalıların elinde olduğu süre, köyün unutulması daha olağandı.

Yeni bir vali seçilmişti. Oyların çoğunluğunu aldığını ileri sürüyordu seçilen. Ama yenik olan rakibi, oylamada hile yapıldığını, dürüst davranılsaydı kendisinin vali olacağını ileri sürdü ve bu savını kanıtladı. Bunun üzerine göreve başladı. Eyalet valiliğini başka bir kente taşıdı ve bütün dostlarının desteğini kazanabilmek için, de acele tarafından hepsini birer göreve atadı. Hilesi ortaya çıkmış olsa da seçilmiş olan vali makamını terketmedi; görevini sürdürmek için aynı şeyleri yaptı; çünkü görevi sürdürmenin en iyi yolu, mümkün olduğu kadar fazla yan-

daş toplamaktı.

Şimdi, bu iki yeni valinin arası, uzlaştırılamaz biçimde açık olduğundan, görevi teslim etmesi beklenen eski valinin görevi başında kalması, yurtseverlik gereğiydi.

Federal hükümet de, olası ve de olağan bir karışıklığı önlemek, eyaletin yönetiminde, karışıklıktan doğacak bir aksaklığı gidermek üzere bir geçici vali atadı; bu vali de ötekilerin yolunu izleyerek göreve başladı.

Öte yanda, Meksika'da, oldum olası iki hükümet vardır: sivil hükümet, askeri hükümet. Her eyaletin iki yöneticisi vardır, vali ve 'jefe de las operaciones militares.' bu 'jefe', eyaletin bütün gornizonlarındaki federal birliklerin kumandanıdır. Bu general, eyalette barışın korunmasından sorumlu kılınmış olduğundan, kendi hesabına bir geçici vali atamayı görev saydı, çünkü federal hükümetin atadığı geçici valiye güven duymamış, dolayısıyla askerî desteğini vermeyi uygun görmemişti.

Böylece, bir eyalette aynı zamanda beş vali birden yetkilerini kullanıyor, hiçbiri de yerinden kımıldamak istemediğinden, birbirleriyle savaşıyorlardı. Her biri uzun birer dostlar ve hısımlar treni çekiyor ve her biri görev başında kaldığı süreden en fazla nasıl yararlanabileceğine bakıyordu; ilerdeki günleri, bu sahip oldukları fırsatı değerlendirmelerine bağlıydı. Ve her biri, var güçleriyle, saf, temiz ve bencil olmaktan uzak bir vatan aşkıyla dolu olduklarını haykırıyorlardı.

Buna benzer çarpışmalar, 'jefe politico'lar arasında da sık sık oluyordu. Bu dönemler, uzak bölgelerdeki bağımsız köylere yerleşmiş yerlilerin barış içinde yaşadıkları dönemlerdi. Köpekler de aynı şeyi yaparlar: pastırma kapmaya savaşıyorlarsa, kemikleri küçümserler, ama pastırma birinin eline geçince, kemikler ötekiler arasında birden önem kazanır.

Porfirio'nun diktatörlüğü sırasında pastırma yerini bulmuştu. Kendine pay almış, ve göbekli uşaklarına, kanını emen dost ve hısımlarına bol bol pay etmişti. Ondan, kendisine zarar ya da yarar getirmeyecek kadar uzak olan-

lara pastırma yoktu, onlar kemiklerle yetinsinlerdi; ve bu uçsuz bucaksız ülkede herkese yetecek kadar kemik vardı. Çalışan herkes, bir şey üreten herkes, görevli bütün kuklaların iliklerini emmesi için hazır birer kemikti. Ne yandan bakarsan bak, bu izlenimi edinirdin - herhangi bir göreve atanmış olmak, zengin olma fırsatından başka hiçbir anlam taşımıyordu.

Bir yere atanmış birinin, diktatörlüğe karşı hoşgörüyle davrandığını, ya da daha kötüsü, demokrasi veya dünyanın kötü durumu üzerine gevezelik etmediği, bir devlet başkanının yeniden seçilme olanağının bulunmadığı konularında konuşmadığı sürece azarlanması korkusu yoktu. Bir resmi memurun suçlu bulunacağı tek cinayet buydu işte. Kendisi, kendi işlediği bütün cinayetler, haksızlıklar, çalıp çırpmalar konusunda yetkiliydi. Ama merdivenin başında bir diktatör oldu mu, her iki basamaktan birinde bir diktatör çıkardı karşısına. Tek ayrılık kimi diktatörlerin alt basamaklarda, kimilerinin üst basamaklarda olduğuydu.

Aşağıdaki basamaklarda bulunanlar büyük iş adamları, fabrikatörler, büyük toprak sahipleri, maden şirketleri, malikane sahipleri ve büyük çiftlik (finquero) sahipleriydi.

7

Don Gabriel, hiç de kundakta bebek değildi. Bağımsız yerli 'pueblo'larında sekreterlerin ne alıp verdiğini iyi bilirdi. Eyaletteki herkes gibi, o da yüzlerce örnek görmüştü.

Ve gene yüzlerce örnekten, bu yerli topluluklarının sekreterlerinin, daha doğrusu işini bilen sekreterlerin neler yapabileceğini de bilirdi. Ve bu yüzden, kendisine böyle bir görev önerildiğinde, büyük bir istekle kabul etti. Kendisinden önceki tüm sekreterler gibi, o da, bir an önce yerlilerin eline geçeni kendi kesesine aktarmaya, aynı hızla ve de yerliler zıvanadan çıkmadan ülkenin sayılı kişileri arasına girmeye kararlıydı.

Yerliler, hiç de kötü niyetli görünmüyorlardı. Savaşçı bir görünümleri yoktu. Hepsi toprak işçisiydi, kendi yollarında yürümelerine ses çıkarılmadıkça barış içinde yaşamayı seven insanlardı. Tarlalarını barış içinde işlemek, ailelerini geçindirmek, çocuklarını yetiştirmek ve ihtiyarlıklarında rahat etmekten başka istekleri yoktu. Tarım, savaşçı kişilikle bağdaşmaz. Erkekler savaşa dururlarsa tarlalar ve hayvanlar perişan olur; komşularının tarlalarını yakıp yıkarlarsa, bu komşular, karınlarını doyurmak için onların tarlalarından beslenmek durumunda kalırlar. Tarım, çocuk oyuncağı değil, serüven değildir. Serüvene, savaşa, kavgaya başvurulursa, tarımcının toprağı kendini geçindirmez olur.

Don Gabriel, Bujvilum'u biliyor ve Bachajontec'leri tanıyordu. Celepliği sırasında, onlarla alışveriş yapmış ve bu insanların kolay uzlaşılır, uysal insanlar olduklarını görmüştü. Bu eski dostluğa da güvenerek, onların arasına sekreter olarak karışmaktan korkmuyordu.

8

Bachajontec'lerin başında üç yıldır sekreter yoktu. Son sekreterleri sıtmadan mı, mide krampından mı ne, yatağında ölmüştü. Her neyse, doğal yolla ölmüştü adam. Ailesinden ayrılmasına neden olan kurşunların kulağı dibine yağmasına meydan vermeyecek biçimde yürütmüştü işleri. Ölümünden sonra karısı çocuklarıyla birlikte birkaç ay köyde kalmış, kocasının işlerini yürütmüştü. Sonra, 'tienda'sı satılınca, Shcuchuitz'deki evine dönmüştü.

Bundan sonra, köyün sekretersiz kalmasının nedeni, 'jefe politico'nun, oraya gitmek isteyen uygun bir adam bulamamasındandı. Gitmek isteyenler de 'Tseltal'a ilişkin tek söz etmiyorlardı.

Don Gabriel, her sekreter gibi yanına birkaç asker aldı; onun durumunda, askerler korunmak için değil, yerlilerin okuyabildiği tek belge olduklarından köye gitmek zorun-

daydılar. Askerler, don Gabriel'in, Bujvilum'a, hükümeti temsil etmek üzere yeni sekreter atandığının resmi açıklaması yerine geçiyordu.

Her zaman olduğu gibi, askerler köye yaklaşınca, yerliler birden ortadan kaybolup ormana sığındılar; ama askerlerin, kulübeleri aramadan silâhlarını bıraktığını ve 'cabildo'nun önüne çöküp uykuya daldıklarını görünce birkaç yerli ortaya çıktı.

Yerlilerin geri kalanı da köye döner dönmez, askerler, onlardan tavuk ve yumurta aldılar ve parasını nakit olarak hemen ödediler. Sonra, alışverişleri bitince, kamplarına döndüler ve akşam yemeklerini pişirmeye koyuldular.

Ertesi sabah don Gabriel, 'cabildo'nun önünde, uzun bir direğe bayrak çekti. Askerler hazırol durdular ve trampetçiler bayrağı selamladılar. Sonra askerler uygun adım yürüyerek köyden ayrıldı.

Geceleyin, don Gabriel bayrağı indirdi, ve havai fişekler yaktı. Köye dönen erkeklerden birkaçı kulübelerine kapandıklarından konyak dağıtmadı. Aynı gece, yerlilerden birkaçı ormana giderek, yoldaşlarına askerlerin gittiğini ve köyde yalnız yeni sekreterle karısının kaldığını haber verdi. Sabahleyin, tüm 'jacale'lerin ocaklarından mis kokulu dumanlar yükseliyordu.

Adamlar, birer birer 'cabildo'ya yaklaştılar. Köyün 'jefe'si kendini ve heyetini -seçilmiş danışmanlarını- yeni sekretere tanıttı.

Adamlar, don Gabriel'in bu arada 'tienda'sını açtığını görünce, hemen alışverişe başladılar. Az sonra kadınlar ve çocuklar da geldi, tuz, iğne, iplik, şeker, tütün ve kahve satın aldılar.

İnce sopalardan yapılmış, çamurla sıvanmış ve palmiye yapraklarıyla örtülmüş olan 'cabildo' çok kötü durumdaydı. Don Gabriel tek söz etmeden, adamlar geldi, binayı, özellikle tavanını onarmaya başladılar. Hapishanenin kırık kapısını da değiştirdiler, sağlam bir tahta kapı koydular.

«Canilerin ve katillerin kaçmasını önler bu kapı,» de-

di 'jefe' adamları yeni kapıyı getirirken.

Don Gabriel, 'cabildo'yu onaranların herbirine bir 'copita' - bir yudum konyak verdi, 'jefe' istemedi. Ömründe 'raguardiente'ye dokunmadığını söyledi.

O gece, don Gabriel, karısına, «Bana kalırsa,» dedi, «'viejo casique' içki içmiyor. Pek hoşuma gitmedi bu herif.»

«Yakında başlar, merak etme,» dedi karısı. «İçmeyen adam gördün mü sen hiç? Başbaşayken bir dene bak.»

9

Don Gabriel, dükkanın geliriyle zengin olacak değildi. Her şeyden önce, dükkan öyle büyük değildi. Odanın bir köşeciğini kaplıyordu. Burada, yani çamur duvarın bu kısmında, bir delik açılmıştı. Bu deliği kalın bir tahta örtüyordu; tahtanın boşta kalan ucunda iki hasır halka vardı, bu halkalar duvara gömülü olan iki tahta kirişe geçiriliyor, böylece istenildiği vakit kapalı, istenildiği vakit inik durabiliyordu. Tahta inik bırakıldığında, duvarda açık bir pencere varmış gibi dururdu. Tahta, ayrıca menteşeli iki desteğe de dayandırılabiliyor, böylece, dükkan açık olduğu zaman, tezgâh görevini görüyordu. Biri bir şey almaya geldiğinde, deliğin dış tarafında dikilip sabırla bekliyor, ne sesleniyor, ne de tezgâhı tıklatıyordu; don Gabriel ya da karısı dükkânda bir müşteri olduğunu (başka bir yerde böyle anlatılırdı bu) farkedip de gelinceye dek orada öyle duruyordu. Tahta kalkık olduğunda, dükkân kapalı demekti.

Bu dükkânın don Gabriel'i zengin etmeyeceğinin bir başka nedeni de, dükkânda yeterince malın olmayışıydı. Atanmış bir sekreter olduğunu söylese bile, hiç kimse ona bir kuruşluk kredi vermiyordu; dolayısıyla, elindeki hazır parayla -ki bu da çok azdı- ancak birkaç şey bulundurabiliyordu dükkânda. Dostlarından ve karısının hısımlarından ödünç aldığı birkaç peso, ev gereçlerine ve yol har-

camalarına gitmişti.

Veresiye alabildiği tek şey, 'aguardiente' yani Meksika yerlilerine satılan düşük kaliteli bir konyaktı; ve bunu da, hiç istemeden, ikinci ayın son günü ödeyeceğini belirten bir senet imzalayarak, son derece yüksek fiyata almıştı. Don Gabriel'in karısı, senede kefil olarak imzasını attı. Yalnız, konyakçı, ilerde, parasını bir ay sonra vermek üzere, daha ucuza 'aguardiente' satmaya razı oldu. Bunun için de ilk borcunu vaktinde ödemesini şart koştu.

'Aguardiente' Meksika'da, yerlilere veresiye satılmaz. Hatta, nüfusunun tamamı yerli olan küçük köylerde hiç konyak satılmaz. Ama don Gabriel'e 'jefe politico' tarafından, konyak satması için özel ruhsat verilmiştir, ve bir vali nasıl yönettiği eyalette yasaları kendi isteğine göre düzenler ya da kaldırırsa, bir 'jefe politico'da kendi bölgesinde istediği yerde istediği yasayı uygulardı.

Halkın yararına çıkarılan yasalar, iyiydi, hoştu. Ama yasaların uygulanması için yetkili memurlar olmalıydı, ve yasaların uygulanmasını sağlamak üzere iktidara ve yetkiye sahip olan bu memurlar, yasaları, uygun gördükleri biçimde değiştirmek, ağırlaştırmak ya da yasaları aşmak üzere yeterince güçlü olmak zorundadırlar. Yoksa diktatörlük yönetiminin hiçbir anlamı kalmaz ve durumun demokrasiden farkı olmaz. Demokrasiden farkı olmalı diktatörlüğün, değil mi ya. Ve baştaki diktatör, kendi yönetiminde, iktidar ve yetkilerini kullanan iyi dostları olmazsa, uzun süre sürdüremez diktatörlüğünü.

Don Gabriel, dükkânı açtığının ikinci günü dört küçük bardak, üçüncü günü bir, beşinci günü iki, altıncı günü gene iki bardak konyak sattı.Dördüncü günle pazar günü ise hiç satış olmadı.

O akşam don Gabriel, karısına, «Veresiye vermezsem bu fıçıyı dört ayda bile bitiremem,» dedi «Bu durumda borcumu iki ayda nasıl ödeyeceğimi aklım almıyor.»

«Elbet veresiye vereceksin, 'tonto' akılsız sen de.» diye yanıt verdi karısı. «Adamlar domuzlarını, mısırlarını ya da yünlerini sattıklarında öderler borçlarını.»

Don Gabriel'in bir haftada dükkânın satışından topladığı makbuzların toplamı iki peso, otuz centavoyu buluyordu.. Evet, açlıktan ölme korkusu yoktu. Köydeki halk, hiç de düşmanlık duyguları beslemiyordu ona karşı. Bir gün, biri ona tavuk getirdi armağan olarak, bir başka gün bir keçi yavrusu verdiler, daha sonra bir çuval dolusu mısır, bir başka gün koca bir salkım muz getirdiler. Ve yerli 'jefe' köyün ortak malı olan topraklardan bir arsa verdi, ve birkaç çocuk göndererek toprağı temizletti.

Ne var ki, don Gabriel'in istediği paraydı. İnsan, bunları hazır bir piyasaya toptan satmadıkça, bu malların ticaretini yapmadıkça, mısırla, tavukla, yumurtayla dünyalığını sağlayamazdı.

İnsana bir yararı dokunmadıktan sonra bir yerde otorite olmanın ne anlamı vardı? Güçlü oldun mu, onu kullanmalıydın - hem de yitirmeye vakit bırakmadan tezelden kullanmalıydın bu gücü.

10

İki Suriyeli satıcı geçti köyden. Birkaç işe yarar eşya dışında bir yığın çerçöp satıyorlardı. Kibrit, basma, bez, düğme, renk renk plastik taraklar, saç tokaları, iğne, beyaz gömleklik kumaş, bıçak, kaşık, göz alıcı renklerle emayelenmiş taslar, tüfek kapsülü, boncuk, yüzük, küpe, yemek sodası, kinin, aynaya arkasını vermiş aziz resimleri, renk renk eşarplar, iplik, ne ararsanız vardı.

Yerliler de bizler gibidir. Kadınlar parlak kordelalara, kolyelere, pırıl pırıl küpelere bayılırlar; ve dünyadaki tüm kadınlar gibi, ev için gerekli şeyleri giysileri bir yana bırakıp, onlara zevk verecek, ya da onları başka kadınlardan ayıracak ya da kocalarının ya da âşıklarının dikkatini çekecek sayısız şeyleri almaya dalarlar. Burada da, her yerde olduğu gibi, koca, karısının bir gülüşüne karşılık ya da gözyaşlarına dayanamayıp, yüzünün asılmasından korkarak, ona istediği şeyleri alma izni vermek durumunda-

dır. Erkekler de, gene başka yerlerde olduğu gibi, bir işe yaramayan, ama karılarını sevindirecek ya da peşinde koştuğu kızı ayartmasına yarayacak bir yığın şey satın alırlar.

Bir yerli köyünden ötekine giden katırları yüklü tüccarlar, uzun deneyimleri sonucu iyi birer tüccar olmayı öğrenmişlerdir. Yerlilerin gereksinmesi olsun olmasın, beraberlerinde getirdikleri mallardan nasıl kurtulacaklarını iyi bilirler. Arzettikleri malın yararlı ya da çerçöp olması, öteki tüccarları ilgilendirmediği gibi, bu tüccarları da ilgilendirmez; önemli olan, bu malların satılabilir ve iyi kazanç getirir mallar olmasıdır.

Gezgin satıcılar, mallarını satmak üzere bir yere vardıklarında, önce 'alcalde'ye gider, kendilerini tanıtırlar. Bu, bir nezaket gereğidir. 'Alcalde' aklına eserse, ruhsatlarını ve vergi makbuzlarını görmek ister ve onlara konyak satamayacaklarını söyler.

Bu iki Suriyeli de ilkin don Gabriel'e gitti. Kendisi 'alcalde' değildi evet. Köyün başkanı, yerliler tarafından seçilmiş olan 'jefe, casique'dı. Ama satıcılar, sekreteri, yetkili kişi saydılar ve böyle davranmasalardı, don Gabriel gerçekten gücenecekti.

Sekreterin konyak sattığını görünce, kendileri birer kadeh attıkları gibi, don Gabriel'e bir tane ısmarladılar. Sonra geceyi 'cabildo'da geçirip geçiremeyeceklerini sordular. Yemeği de onunla birlikte yiyeceklerdi. Bu da don Gabriel için bir kazanç sayılırdı.

İki tüccar, federal hükümete ödemeleri gereken vergiyi kuruşu kuruşuna ödemişlerdi, eyalet vergilerini ödemişlerdi, oturdukları yerde belediye vergisini de ödemişlerdi. Bütün bunlardan başka, seyyar satıcılık ruhsatı almak için de para ödemişlerdi.

Don Gabriel, ne ruhsatlarına baktı satıcıların ne de vergi makbuzlarına. Başkalarının bu satıcıların sırtından kazandığı para onu ilgilendirmezdi. Adamlar konyak parasını sayar saymaz, konuya girdi don Gabriel.

«Özel bir vergi var bu köyde. Adam başına günde bir

peso tüccar vergisi.»

«Ama,» diye karşı koydu Suriyeliler, «Jovel belediyesinden satış ruhsatı almak için ödedik biz vergi.»

«Jovel'de ödediğiniz para beni hiç ilgilendirmez,» diye atıldı don Gabriel. «Buraya ticaret yapmaya geldiniz, vergiyi ödersiniz. Ödemezseniz, mallarınızı sermeye ya da ev ev dolaşmaya izin alamazsınız benden, ve köyü bir saat içinde terk edersiniz.»

«Ama haksızlık bu,» dedi ötekiler.

Bu sözlerine don Gabriel şu yanıtı verdi:

«Ben buranın sekreteriyim, ve burada vergi ödenip ödenmeyeceğini ben bilirim.»

Suriyeliler verdiler parayı.

«Makbuz vermeme gerek yok,» dedi parayı alırken. «Ben, her zaman burdayım. Burada ödenen verginin makbuzunu da başka yerde birisi istemez.»

Böylece, adamlar herhangi bir kovuşturma için gerekli olan bu belgeyi almadılar. Gerçi, makbuzları alsaydılar bile, pek bir şey yapamazlardı. Kovuşturmadan bir sonuç alamazlardı. Çünkü diktatörlük ve askeri rejimler şikâyet kabul etmez, şikâyet hakkı tanımazlar, ağzını açan, barışı bozucu ve yetkiye karşı koyucu olarak kurşunu yer ağzının ortasına.

Don Gabriel'in bu adamlarla işi bitmiş değildi daha. Oltaya bir balık takıldı mı, kamışı sıkı tutmak gerekirdi.

«Burada elime geçen para pek bir şey etmez,» dedi onlara. «Bütün geçim kaynağım dükkân açma ve konyak satma hakkından ibaret. Siz gelmiş, benim dükkânımda sattığım şeyleri satmak istiyorsunuz. Bunları satmanız demek, benim aynı şeyleri satamayacağım demektir. İkiniz de, yaptığınız rekabet, ve verdiğiniz zarara karşılık günde birer peso ödemelisiniz.»

İki tüccar bu parayı da ödedi.

Bir paket sigaraya yarım sentlik vergi kondu mu, satıcı bu sigarayı yarım sent değil, beş sent fazlasına satar - «ayarlama» yaptığını söyler bunu yaparken. Kendi yaptığı fiyat artışını da vergi diye yutturur müşterilerine. Dünya-

nın her yerinde böyledir bu.

Bu bizim tüccarlar da, bütün fiyatlarına yüzde elli zam yaptılar. Başka çareleri olmayan yerliler, verdiler parayı. Bir sekreter olarak yerlileri zorbalık ve soyguna karşı korumakla yükümlü olan don Gabriel, bu aşırı yüksek fiyatlar karşısında hiç sesini çıkarmadı; çünkü, tüccarların bu köyde iş yapmasına izin vermek yetkisine sahipti.

11

Don Gabriel iyi yürekli, yardım sever bir adamdı. Birçok yerlinin gömleklik kumaş, ve başka gerekli eşya almak istediğini, ama paraları olmadığını görünce, dayanamadı, onlara - hem de kendi isteğiyle - borç para vermeye hazır olduğunu söyledi. Tüccarlardan aldığı para işe yaramıştı ama, gene daha fazla parası olmadığına yanıyordu.

«Sen üç peso mu istiyorsun. Hipolito?» diye sordu.

«Evet, don Gabriel. Hem benim gömleğim yok, hem de karım birkaç metre bez istiyor.»

«Sana memnuniyetle veririm üç peso,» dedi don Gabriel. «Kim kefil olacak sana?»

«Kardeşim Eleoso.»

«Getir onu bana.»

«Buradayım,» dedi Eleoso.

«Hipolito'ya kefil oluyor musun?»

«Elbet olurum. Kardeşim o benim.»

«Senin şu iki domuzu ne vakit satacaksın, Hipolito?» diye sordu don Gabriel.

«Beş haftaya kadar satarım, don Gabriel. Don Roberto ile konuştum bile. Şu domuz ve keçi almaya gelen celeple yani.»

«Öyleyse beş hafta sonra bana beş peso verirsin. Oldu mu Hipolito?»

«Elbette, o vakit beş peso veririm size,» dedi Hipolito.

«Beş hafta sonra beş pesodan sorumlusun Eleoso,» dedi don Gabriel. «Ve geciken her hafta için bir peso, tamam

mı?»

«Tamam, kardeşimin borcuna kefilim.»

«Güzel. İşte sana üç peso,» dedi don Gabriel, parayı Hipolito'ya verdi. Hipolito hemen gitti kumaşı aldı.

Don Gabriel, evde ne kadar para varsa, tüccarlardan mal satın almak isteyen yerlilere verdi; ve halk, parayı böylesine kolay elde ettiğinden, son 'centavo'suna dek harcadılar.

12

Birkaç hafta sonra celepler göründü.

«Demek hayvan alacaksınız?» diye sordu don Gabriel adamlara, birer kadeh içtikten sonra.

«Evet, düzenli olarak geliriz,» dedi tüccarlar. «İyi alım yaparız burada.»

«Yerel vergilerden haberiniz var elbet?» diye sordu don Gabriel.

«Evlerimizin bulunduğu yerde vergi öderiz, mezbaha vergimizi de öderiz bulunduğumuz yerde.»

«Başka yerde ödediğiniz beni ilgilendirmez,» dedi don Gabriel. «Burada satın aldığınız her bir domuz için bir buçuk peso, koyun başına bir peso ve keçi başına seksen centavo ödeyeceksiniz. Yoksa burada ticaret yapmanıza izin verdiğim gibi, köylülerin size hayvan satmasına da izin vermem.»

Eh, celepler uzun yoldan gelmişlerdi ve buranın işini elden kaçırmak istemiyorlardı, ama kazanç sağlamak için, yerlilerin hayvanlarına karşılık, beklediklerinden çok az fiyat önerecekler, böylece ödedikleri vergiyi karşılayacaklardı.

Yerliler kendilerine önerilen fiyatlarla hayvan satmayı kabul etmediler, ve hayvanlarını Jovel'e süreceklerini, orda mutlaka daha pahalıya satacaklarını söylediler. Celepler öfkelendi ve yerlilerin istediği parayı vermeyi kabul etmediler. Başka yerlere bakacaklarını söylediler.

Celepler hayvanları almayınca, don Gabriel vergisini cebine indiremeyecekti; ama bu kez de, oltasına takılan balığı kaçıracak değildi. Yerlilerin 'jefe'sini çağırttı.

Don Gabriel yerlilere bir şeyi kabul ettirmek istediğinde, bu isteğin onları öfkelendireceğini, uzun tartışmalar, açıklamalar gerektireceğini hesaba katmışsa, yerlilerin yetki verdiği şeflerine açardı meseleyi; kararı şefin vermesini sağlardı. Böylece, köyün başkanının yetkisini tanıyan, alçakgönüllü bir sekreter olarak görünürdü. Çünkü, topluluğun gerçek yöneticisi, yüzyıllar boyunca orada yaşamış bir kabilenin üyesiydi. Bu yerel şefi her yıl yerliler seçerdi; ve bu kişi, kabilenin, yetenekli, iyi ün yapmış adamları arasından seçilirdi. Sekreter, salt yerliler okuma yazma bilmediklerinden, hükümetle topluluk arasındaki ilişkileri düzenleyen bir temsilciden başka bir şey değildi. Yerli reisin iznini almadan, karar verme ya da kural koyma hakkı yoktu sekreterin.

Yasalar yerine getirilecekti. Bu yasa, yerlilere karşı duyulan sevgiden, onların doğal hakları dikkate alındığından değil, hükümetin bağımsız yerlilerle barış içinde yaşayabilmesinin tek yolu olduğu için kabul edilmiş bir yasaydı. Onları başka yoldan hükümetin buyruğu altına almak için askeri yola başvurmak çok pahalıydı. Hem, askerler gelip de, yerli köylerini yakıp yıkmayı başardığında, yurtlarından sürülen yerliler örgütleniyor, Meksikalı halkın çiftliklerini, köylerini dolaşarak, soygun yapıyor, adam öldürüyor, 'hacienda'larını yakıyor, her şeyi yerle bir ediyor, hayvanları kesiyor, tarlaları çiğniyor, telgraf tellerini, köprüleri yok ediyor, otlaklardan at ve katır çalıyor, kısacası, öyle büyük hasara sebep oluyorlardı ki, hükümet onlarla bir an önce barış sağlamaya bakıyordu. Yerliler, öyle çeteler halinde dolaşmaktan hoşlanıyor değillerdi. Köylerinde, çoluğu çocuğu çevresine toplayıp dingin bir yaşam sürerek tarlalarını ekip biçmeyi, hayvan yetiştirmeyi tercih ediyorlardı. Yerlilere dokunulmazsa, yalnız hükümet değil tüm ülke kazançlı çıkıyordu.

Nüfusun yerlilerden meydana geldiği bütün köylerde,

yerlilere kendi kendini yönetme hakkı verilmişti, ve bu hak yasalarla belirlenmişti, ama, sekreterler de bu yasaları istedikleri biçimde yorumlama ve uygulama hakkına sahipti. Ve ne gelirse, yasaların yorumlanmasından ve bu yorumlamanın sonuçlarından gelirdi zaten.

Don Gabriel, aklına koyduğunu, yalnız ve yalnız yerli reisin yardımıyla gerçekleştirebilirdi. «Bana bak, Narciso,» dedi ona, «durum şöyle: Bu dokuz adam» - hepsinin de adını saydı - «benden borç para aldılar. Biri bir peso aşağı, öteki bir peso yukarı, ama hepsinin borcu var. Parayı aldıklarında da hepsi bana senet verdiler. Senetlerin vadesi geldi. Domuzları ve koyunları satar satmaz borçlarını ödeyeceklerini söylediler. Şimdi celepler buraya gelmiş, hayvan alacak, ama fiyat kendilerine uygun gelmediğinden adamlar ne domuz veriyor, ne koyun. Bunda benim suçum yok.»

«Yok, elbette yok,» dedi reis.

«Hayvanları Jovel pazarında satmak istiyorlar,» diye devam etti don Gabriel, «çünkü orada daha yüksek fiyat alacaklarını sanıyorlar. Ama bunca hayvan birden pazara sürülürse, fiyatlar, burada önerilenin çok altında olacak. Bu beni ilgilendirmez elbet. Ama şu mesele var don Narciso» - şimdi yerliye «don» diyor, böylece onu bir 'Ladino' ile bir tuttuğunu göstermek istiyordu - «Halk, hayvanlarını Jovel'de satarsa paralarını içkiye yatıracaklar, tamam mı? Peki, o vakit bana olan borçlarını nasıl ödeyecekler? Bunca kefil, bunca borçlunun hali ne olacak?»

Narciso, hemen don Gabriel'in adlarını saydığı adamları çağırdı, sekreterin önünde topladı. Her birine, don Gabriel'e ne kadar borcu olduğunu sordu, senet faizlerini de hesaba kattı.

Don Gabriel, eline defterini almış, her borçlunun aklına yazdığı miktarı işaretliyordu. Hiçbiri de kaytarmaya, yanlış rakam söylemeye kalkmadı. Bunu asla yapmazlardı, çünkü ağızlarından çıkan söz, sözdü, ve sözlerine bağlı insanlardı hepsi.

«Demek söz verdiniz,» dedi Narciso, «ve senet imzaladınız. Köye celepler gelir gelmez domuzlarınızı ya da ne-

yiniz varsa satacağınıza ve don Gabriel'den aldığınız borcu ödeyeceğinize söz verdiniz?»

Adamlar kabul ettiler bunu, ama celeplerin önerdiği fiyatın, daha önceki fiyatlardan çok düşük olduğunu söylediler.

«Ben buna karışamam,» dedi Narciso.

Celeplerden birine döndü. «Neden birdenbire fiyatlar düştü böyle? Yıllardır bunca düşük olmamıştı.»

Celep tam yanıt verecekti, şöyle bir bakındığında don Gabriel'in keskin bakışlarıyla karşılaştı. Burada satın aldığı hayvan başına öyle çok vergi ödemek zorunda olunca, hayvanları kasaplara satarken kazanç sağlamak için fiyatları düşük tutmaktan başka çaresi olmadığını söylemek üzereydi.

Ama don Gabriel onu konuşturmadı. «Vergiler çok yüksek şimdi,» dedi. «Celepler eski fiyatları veremiyorlar.»

Celep hemen durumu anladı. Burada iş yapmak istiyorsa, sekreteri öfkelendirmemek gerekiyordu. Bir sekreter, bir celebin yoluna engeller koymanın yüzlerce yolunu bilirdi, ve o yerin sekreteri kaldığı sürece de oradan tek bir hayvan derisi almasına engel olurdu isterse. Sekreter, celebin başka köylerden aldığı hayvanların bulaşıcı hastalığı olduğunu, ve mikrobun yayılmasını önlemek için de hemen kesilmeleri gerektiğini söylese, ne yapardı celep? Hayvanlar kesilir, ve yakılırdı. Celep hayvanların hasta olmadığını kime ve nasıl kanıtlayabilirdi? Bir yere gelip de, sekreteri gocundurmuş onun sekreterlik yetkilerine saygısızlık göstermiş bir celebe karşı gerekli önlemi alacak ilk sekreter olmayacaktı don Gabriel. Nicelerini görmüştü celep.

Yerlilerin reisi Narciso, yalnız gözüne ve kulağına inanırdı. Adamlar, don Gabriel'e senet imzalamışlar ve hayvanlarını satabilecekleri bir celep gelir gelmez, borçlarını ödeyeceklerine söz vermişlerdi. Don Gabriel'in iddiasını haklı buldu, kimse de bunu tartışma konusu yapmıyordu. Böylece, reis, don Gabriel'e borcu olan herkesin hayvanlarını, celebin önerebileceği en yüksek fiyata satmasına

karar verdi. Ötekiler dilediklerini yapabilirlerdi.

Köy halkı bu arada 'cabildo'nun önündeki meydanda toplandı, çünkü işlemleri tamamlamak öyle kolay değildi ve saatler sürerdi. Herkes, borçlular bile, reislerinin anlaşmazlığı adil bir biçimde çözdüğüne inanıyordu. Çünkü hiçbirinin don Gabriel'in celeplerle yaptığı pazarlıktan haberi yoktu, olamazdı; reisin kararının haklı olduğunu kabul ediyorlardı. Ve bu kararı, hiç birinin de güvenmediği sekreter değil, kendi reisleri verdiği için gık demeden kabul ettiler ve celeplere, umduklarından fazla hayvan verdiler.

Don Gabriel, o akşam celeplere, «Sizden aldığım bir kaç peso için gereksiz yere mırın kırın ettiğinizi görüyor musunuz?» dedi. «Ardınızda ben olmasaydım, uyuz bir keçi kuyruğu bile göremeyecektiniz. Buyrun işte! Burdaki kadar güzel bir alışverişi başka nerede yapabilirdiniz? Benim cebime giren birkaç kuru peso için suratlarınızı sarkıtmanızın hiç gereği yoktu.»

Sekreterin, başlangıçta pek verimsiz görünen görevi, şimdi gelecek vaat ediyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

1

Don Gabriel'in dağıttığı birkaç peso, birkaç demet halinde geri gelmişti; şimdi, işini geliştirebilecek durumdaydı.

Görevlerinden biri, okul açmaktı. Sekreterliğin yan işlerinden biriydi bu, ve de yerine getirilmesi için kolayca vakit bulabileceği işlerden biriydi, çünkü, onun ilk görevi, doğrusunu söylemek gerekirse, orada bulunmaktı sadece.

Ömründe öğretmenlik yapmamıştı. Okuması yazması vardı, basit bir aritmetik bilgisi vardı, ve öğretmenlik yapması için gerekli yetenekleri bu kadardı. Diktatörlük, basit halkın eğitimine pek önem vermiyordu. Halk, biraz bir şeyler öğrenir öğrenmez, Kilisenin ve Devletin yardımıyla, Tanrı'nın kendilerine verdiği ve sürdürmelerini istediği yaşamı beğenmez oluyorlardı.

Öte yanda, turistler, gazeteciler, rekabetin kendi ülkelerindekinden daha az olduğu bu ülkenin avantajlarından yararlanmak, burada yatırım yapmak isteyen paralı insanlar geliyordu köylere. Diktatör, ülkenin kapılarının açılmasını, ve uygar uluslar arasında yer almasını istiyordu. Uygar bir ulusun diktatörü daha çok saygı görür, ve tarihteki yeri, bir vahşiler sürüsünü yöneten diktatörünkine göre daha sağlam olurdu. Diktatörün kanısına göre, Meksikalılar, ülkenin kapılarını kendi başlarına açma yeteneğinden yoksundular. Çalışmasını bilmiyorlardı; hem ayrıca, çalışmak da istemiyorlardı.

Kendisi de bir Meksika'lıydı, ama o apayrı bir insandı. Bu yüzdendir ki, kendisini seçme hakkını verdiklerinin onu tekrar tekrar seçmelerine izin vermişti. Karşılığında,

onları görevlere atıyor, iş sahibi ediyordu elbet. Bu garip seçim sistemi, bu ülkenin, anayasal düzenle yönetilen bir cumhuriyet olduğunu, yabancı sermaye yatırımının güvenle yapılabileceği, Amerikan bankalarının ve maden şirketlerinin rahatlıkla burada iş görebileceği bir ülke olduğunu uygar ülkelere göstermek için uygulanıyordu.

Diktatör, kendisinin yaşayan ve yaşantısı yaşanmaya değer tek Meksikalı olduğuna inanırdı.

Seçim zamanı, izleyicilerini huzuruna kabul eder, ve onların, seçimlere katılması için kendisine ricada bulunmalarına izin verirdi. Sonra, üç-beş kuruş için eğilmeyen, ama açık tuttuğu yan cebine bir şeyler konulmayınca son derece şaşıran bir milyoner uşağı gibi bu ricaları duymazlıktan gelirdi. Sonunda, izleyicileri, diz çöküp, onun isteğince yalvarıp yakarınca, diktatör, seçimlere adaylığını koymayı düşünmediğini söylerdi. Aday olmamak için yemin etmişti, «ama mademki 'caballero'lar çok üsteliyorlardı, kişisel eğilimlerini bir kez daha Meksika halkı uğruna feda edecekti.»

Bu, bütün Amerika gazetelerinde ilân edilirdi, ve dünya, Meksika'nın despot bir diktatör tarafından yönetilmediğini öğrenmiş olurdu. Son derece gelişmiş bir anayasal sistemle yönetilen, günün koşullarına uygun, ve uygar bir cumhuriyetti Meksika.

Diktatör, böylece, uzun süren kanlı bir ihtilâl onu semerden devirinceye dek, birbiri ardına sekiz kez kendini halkına feda etmişti. Nankör Meksika halkı, bu büyük devlet adamının, yabancı bir ülkeye sürgün edilmesine, ve orada küskün, acı içinde ölmesine göz yummuştu.

Diktatörün kendine görev edindiği en önemli işlerden biri, hür dünyanın yararı için istatistikler uydurmaktı. Bunu yapmayı ihmal ederse, dünya onun nice büyük bir devlet adamı olduğunu öğrenemeyecek, sevgili halkının ilk ve en büyük hizmetkârı olabilmek için, tekrar tekrar yaşamını feda edip, diktatörlük yükünü omuzlarında taşımasından, başkanlığın boynuz tacını giymesinden dolayı Meksika halkının kendisine nice minnet borçlu olduğunu hiç

kimse bilmeyecekti.

Toprakları ellerinden alınıp, büyük toprak sahiplerine, Amerikan şirketlerine ve aristokrat kliği oluşturan kişilere verilen yerlilerden meydana gelmiş sayısız eşkiya güruhuna, toprak sahiplerinin zulmünden kaçan 'peon'lar da katıldı. Diktatörün demir pençesi bu eşkiyaları bastırdı - hiç değilse, gazetelerin, perişanlıktan, gasptan söz etmelerini önledi.

Ancak diktatör, ülkesinin sınırları içinde barış ve güvenliği sağlayan büyük bir devlet adamının demir pençesini göstermekle yetinmek istemiyordu; uygar ülkelerde, Meksika halkını eğitmiş olan adam olarak da ün yapmak istiyordu. Bu ününü, yerlilerin, 'peon'ların, hattâ, bütün işçi halkın çocuklarına öğretim vermek için ülkede açtığı okulların sayısını gösteren bir istatistikle sağladı.

Birçok okulu olan bir ülke, uygar ülkeler arasında saygınlık görür, yabancı sermayeyi ve yatırımları çekmek için bundan iyi yol yoktur. Büyük kasabalardaki okullar, Birleşik Devletler'deki okullar kadar iyi okullardı, ve bu kasabalara gelen gazeteciler bunları incelemeye çağrılırdı.

Ancak, bu baylar, yani gazeteciler, uzaktaki yerli köylerine gitmiyorlardı. Kendilerine, diktatörün kurmuş olduğu köy okullarının sayısını gösteren istatistikler veriliyordu, yabancı ziyaretçiler de bu istatistiklerle yetiniyorlardı. Ta köylere gidip, uzun yolculuklara katlanmak düşüncesinden bile ürküyor, Millî Eğitim Bakanlığı'nda sergilenen güzel köy okulu modelini görmekle yetiniyorlardı.

Bujvilum'daki köy okulunun öğretmeni don Gabriel'di, ve bu okul, Meksika halkının büyük devlet adamı, eğitimcisi tarafından kurulmuştu; raporlarda, yüz yirmi öğrencili yerli okulu diye ün salmıştı.

Bujvilum'daki bu köy okulu, Cumhuriyetin öteki köy okullarından farklı biçimde yönetilmiyordu. Gerçekten de, hepsi erkek olmak üzere tam yüz yirmi öğrencisi vardı. İstatistikler yalan söylemiyordu.

2

«Bujvilum'da ve ona bağlı çevre köylerde kaç erkek çocuk var?» diye sordu don Gabriel reis Narciso'ya.

«Saydırayım,» dedi Narciso.

Birkaç gün sonra yanıtını verdi: «Yüz yirmi, ya da birkaç kişi fazla.»

«Hepsi de buraya okula gelecek,» dedi don Gabriel.

'Jefe', buyruğu verdi.

Ertesi pazartesi sabahı, çoğu çıplak olan otuz kadar çocuk okula geldi. Don Gabriel hepsinin adını yazdı. Ömürlerinde duymadıkları için soyadlarını bilmeyenler çıktığında, kendi seçtiği soyadlarını verdi onlara.

Salı günü gene otuz kişi vardı; bunların yarısı yeniydi, yani pazartesi günü gelmemişlerdi. Ötekiler, yani bugün gelmeyenler, öğrencilerine nasıl davranması gerektiğini bilemeyen don Gabriel'in, bir iş yapmış olmak için ve okulun ne demek olduğunu göstermek için üç öğrenciye dayak atması yüzünden görünmemişlerdi. Bunu duyan babalardan bazıları, bu işten hoşlanmamışlar ve çocuklarının bir daha okula gitmelerini yasak etmişlerdi. Salt 'cabildo'nun önündeki alanda koşukları için sekreterin çocuklarını dövmesine bir anlam verememişlerdi.

Don Gabriel gene birkaç çocuğa sopa çekti - ne de olsa öğretmendi. Ertesi günü gene çocukların yarısı gelmedi okula. Okula gidip dayak yemektense, babalarıyla tarlaya gidip çalışmayı yeğlemişlerdi. Ama ne pazartesi, ne de salı günü gelmemiş olan bir düzine yeni öğrenci vardı. Ve iki hafta süresinde, yüz yirmi çocuktan her biri, en az bir kez geldi okula.

Don Gabriel, hükümete gönderdiği raporuna yüz yirmi öğrencinin adını yazdığı listeyi de ekledi. Okul, istatistiklere geçti, ve gayet iyi bir etki yarattı.

Şimdi, değil mi ki don Gabriel'in öğrencileri vardı, onlara bir şeyler öğretmesi gerekiyordu. Çocuklar, kendilerine böyle tembihlendiği için - ya da, daha doğrusu, ne don Gabriel'in, ne de bir başkasının saati olmadığından

güneşin doğduğu saat olan - altıda okula geliyorlardı. Bu saatte don Gabriel yatakta olurdu. Yalnız karısı kalkardı güneşle birlik.

Saat yedi buçuğa doğru kahvesini içerdi don Gabriel. Sonra kapıya gider, «Hepiniz geldiniz mi, 'muchacho'lar?» diye seslenirdi.

«Evet, 'Senor Profesör', hepimiz burdayız,» diye bağırırdı çocuklar.

«Şimdi geliyorum. Gürültü etmeyin,» diye seslenirdi don Gabriel, ve bir süre için, çocuklar otların üzerinde fareler kadar sessiz, hareketsiz otururdu.

Ancak, don Gabriel, ne yapacağını bilmediğinden, evin içinde dolaşır ve karısıyla atışırken, çocuklar gene koşuşmaya, kovalamaca oynamaya başlardı. Bir saat kadar sonra don Gabriel gene kapıda görünür, karısıyla yaptığı olağan kavganın doğurduğu öfkeyle, «Size uslu durun demedim mi? Hayvanlar!» diye haykırdı.

Çocuklardan birini yakaladı, kulağını büktü. Çocuk, ağlaya ağlaya, «Beni dövdüğünü söyleyeceğim babama,» dedi. Sonra evine doğru bir koşu kopardı ve o günden sonra okula gelmedi.

Bir süre sonra, çocuklar gene bağrışmaya başladı; kim kafaüstü daha uzun zaman duracak diye yarış ediyorlardı. Şimdi don Gabriel kahvaltısını etmekteydi.

«Bu pis fasulyalar iyice pişmemiş,» diyordu karısına. «Allah'ın cezası, madem yemek yapmasını bilmiyordun ne diye evlendin? Anan ne ki sen ne olacaksın - hiçbir şeyi yok, hiçbir şey bilmez, ve don Manuel'den aldığını çar-çur eder durur. Babana acıyorum senin gibi bir kızı olduğu için. Çörekler buz gibi soğuk, samanda tat var bu çöreklerde yok. Nedir bu çektiğim? Seninki gibi bir aileye karışmak için ne günah işledim, Tanrım? Kardeşin Sixto adi bir hırsızdan başka bir şey değil. Onun elinden namusuyla kurtulmuş bir kız gösteremezsin bana. Bir duvarın önüne dikip vurmazlarsa onu yakında iki gözüm kör olsun.»

«Ailemi karıştırma, duyuyor musun?» diye karşılık verdi karısı. «Senin ailen tanınmış, büyük bir aile olmuş

da ne olmuş yani? Önlerinde bir şeyleri olmadığı gibi, arkalarında da bir halt bırakmamışlar. Bitlerinden çok borçları var. Ah anamın sözünü dinleseydim. Ta başından söyledi bana. Ne kadar da haklıymış. Senin anan benimkinin eline su dökemez be. Senin gibi alçağa bulaşacağıma geberseydim keşke.» Bu sözleri söyledi, köşeye çöktü ve ağlamaya başladı don Gabriel'in karısı.

Don Gabriel, elindeki çöreği öfkeyle tabağına attı, kapıdan dışarı fırladı, eline bir sopa kaparak, oynayan çocukların arasına daldı.

«Size yüz kez söylemedim mi bağırmayın diye? Hepinizi sopadan geçireceğim şimdi!»

Çocuklardan bazıları bağrış çağrış köye doğru koşmaya başladılar, ama kendini tutabilenler, oldukları yerde kaldılar, otların üzerinde öyle sessiz çömeldiler; hangi delikten çıktıklarını unutup, bir karatavuğun gelip onları sefaletten kurtarmasını beklemekten başka çareleri olmayan küçük kurtlar gibi birbirlerine sokulmuşlardı.

3

Şimdi saat ondu. Don Gabriel, belki bir iş çıkar diye yazıhanesinde oturdu biraz. Ama hiçbir iş çıkmadı.

Bir iş çıkamazdı, çünkü Bujvilum'daki resmî işi, çok ağır ilerliyordu. Akıl alır bir ış yapabilir mi diye çevresine bakındı, çünkü ne de olsa buranın sekreteriydi. Ama böyle çevreye bakınmakla, hükümetle ilgili bir çalışmayı gerektirecek bir durum görmedi.

Her şey, tam tamına bir gece önce bıraktığı gibiydi. Masada birkaç kâğıt ve mektup vardı. Birkaç kâğıt da çamur duvara geçirilmiş çivilere takılmıştı. Mektupları ve basılı buyrukları, yasaları karıştırdı. Her bir sirkülere ve de kâğıt parçasına, yazılı olan şeyler üzerine hiç kafasını çalıştırmadan yüzlerce kez bakmıştı. Böyle bir adamın bir yardımcısı olmak gerekirdi, ama onun buyruğunda tek bir memur bile yoktu; üstelik, memurun çalışmasını gerekti-

recek iş olmadığı için, böyle bir memuru olsa, nasıl çalıştıracağını bilmiyordu. Onu çalıştırmak için birtakım yazılı mektupları, basılı kağıtları kopya ettirmesi gerekecekti.

Kâğıtları birkaç kez elden geçirdikten sonra, eski yerlerine koydu, düzeltti, kâğıtların köşelerini, masanın köşesiyle hizaladı; sonra, koyduğu yerde kalmalarını, kabarmamalarını sağlamak üzere eliyle bir bastırdı.

Bundan sonra, mürekkep şişesini aldı, salladı, kapağını açtı, kokladı, gene salladı, kapağını kapadı ve yerine koydu. Sonra kalemini aldı, paslı ucunu inceledi. Ucu saçında temizledi, ve kalemi, mürekkep şişesinin yanındaki kalemliğe yerleştirdi.

Yazıhanesinde, kaba tahtadan yapılmış bir masa, gene öyle cilâsız boyasız iki sandalye, ve duvara dayalı iki uzun sıra vardı. Sıralara baktı, ve bu sıralarda oturan ve hayatları ya da mülkleri kendi çıkarlarıyla karşı karşıya gelecek sanıklar ya da dâvacılar olmadığına esef etti.

Sonra dışarı çıktı, köye doğru baktı bir. Elini uzattı, rüzgârın hangi yönden estiğini anlamaya çalıştı. Binanın köşesini döndü; buradan okul denen odanın kapısı önünde bir kaz sürüsü gibi vıyak vıyak konuşan gülüşen çocukları görüyordu. O köşeden bağırdı onlara: «Ahora, muchachos, escuela' - haydi, okul vakti, çocuklar.» Çocuklar hemen kapının önünde sıra oldular.

«'Atencion!'» diye buyurdu.

Önceki günlerde derslerini alan çocuklar, tiz sesleriyle bağırdılar, «'Buenos dias, senor Profesor.'»

Don Gabriel, bunu izleyen yarım saati, çocukları hazrola geçirmek, uzaktan güzel görünen düzenli sıraya sokmak, ve onlara töreni tamamlayan «'Buenos dias, senor Prosefor'» sözlerini öğretmekle harcadı - Bütün bunlar, o okula yaklaşırken, okulun başladığını belirtmek için yapılması gereken hareketlerdi.

Her sabah yaptırıyordu bunları çocuklara, çünkü her sabah, bu günlük işlemi bilmeyen yeni öğrenciler olurdu. Don Gabriel, bunun, onlara verebileceği en önemli ders olduğunu kabul ederdi. Hem bunu yapmak için öyle kafa-

larına sokmak için aylarca çabaladıktan sonra bile, böyle gözle görülür bir olumlu sonuç elde edemezdi.

Bu, aynı zamanda, teftiş gezisine çıkmış bir görevliye gösteriş yapmak için hayli etkili bir başarıydı. Eğer böyle bir 'caballero' çıkagelirse, tek bir buyrukta, bütün okul hazrola geçecekti. Belki de, 'jefe politico'nun kendisi bile gelirdi ve 'senor Jefe Politico', disiplin çarkının bunca düzgün döndüğünü görmekle ne kadar sevinirdi! Bu duygusunu ona söylediğinde, don Gabriel, bunun bir övgü olduğunu söyleyecek, hiç üstüne alınmaz görünerek, çocukların onun yetkisine saygı gösterecek biçimde yetiştirildiğini ileri sürecekti. Mekanizma, tek bir buyruk sözcüğüyle böylesine iyi işlediğine göre, bu çocuklar büyüdüğünde kavgacı olacak, haklarını isteyecek diye hiç tasalanmasındı diktatör. Ağaç yaşken eğilirdi; bu, onların gençlik yıllarında kafalarına iyice sokuldu mu, diktatör, ya da başpiskopos «'Atencion!'» diye bağırdı mı, hepsi de haklarını ve bağımsızlıklarını istemeye geldiğini unutacaktı.

Çocuklar, hazrola sıçramayı ve sıra olmayı, ve bağırmayı okulda sessiz sakin oturmaktan daha çok seviyorlardı. Hem, İspanyolca öğrenmeleri için de iyi bir başlangıç oluyordu bu. Çocuklar yalnız yerli ana babalarının dilini biliyorlardı, ve 'Tseltal'ların dilinde hazrol diye bir sözcük olmadığından, ülkelerinin dilinde öğrendikleri ilk sözcük oluyordu bu.

Don Gabriel, her şeyi, ilkin çocukların dilinde açıklıyordu. Bu dili çok kötü konuşuyordu, öyle kötü ki, karşısındaki insanlar yerliler kadar nazik ve anlayışlı insanlar olmasaydı, gülmekten katılırlardı. Ama bu çocukların anaları, babaları, onlara, dilsiz de olsa, kekeme de olsa, kendilerinden büyüğünü küçük düşürmemeyi öğretmişti.

Öğretmenlerinin istediği gibi «'Buenos dias, senor Profesor'» diye bağırmayı öğrendiklerinde, don Gabriel onlara 'senor Profesor' yerine «'caballero'» demeyi öğretti. Öğretmenlerinden başka kim söz konusu olursa olsun, bu sözcüğü kullanacaklardı. «'Caballero'» her durumda kulla-

nılabilen bir sözcüktü. Sanlarını don Gabriel'in de pek iyi bilmediği memurlarla konuşurken bile söylenebilirdi bu söz.

4

'Cabildo'da ne okulun, ne de başka bir odanın penceresi yoktu. Salt kapılar vardı ve binanın öteki odalarında olduğu gibi, içeri gün ışığı girmesi istendikçe açık bırakılıyordu.

Meksika'da, köylerde ve küçük kasabalarda, ne evlerin, ne de işyerlerinin penceresi yoktur. Orta büyüklükte kasabaların evleri bile penceresizdir ve büyük kasabalarda, özellikle bunların yoksul semtlerinde binlerce penceresiz ev vardır. Geceleri kapılar iyice sürgülenir ve insanlar, bir mezardaymış gibi uyurlar. Meksika'da bir süre yaşadıktan sonra, buna öyle alışır ki insan, bir evin penceresi olabileceğini bile unutur. İklim, kapıların bütün gün ve yılın her ayında açık bırakılmasına elverişlidir, bu yüzden de pencere aranmaz.

Okul denen odanın tabanı, öteki odalarınki gibi topraktı. Tavan, palmiye yapraklarından oluşuyordu. Çatı falan yoktu.

Okulun bütün eşyası, küçük bir tahta masa ve üzerine oturulmayacak kadar oynak bir sandalyeden oluşuyordu. Öğrenciler için sıra falan yoktu; ya ayakta dururlar ya da yere çömelirdi çocuklar.

Masanın üzerinde, okulun sahip olduğu tek ve biricik kitap vardı. Kitabın adı, 'Hayvanlarının sağlığını korumak için, Çiftçinin Bilmesi Gereken Şeyler'di. Bu kitabın, daha önce gelmiş geçmiş bir sekreter tarafından bırakıldığı sanılıyordu. Kitap, dökülüyordu, ve birkaç sekreterin öğrencilerinin oyuncağı olduğu belliydi. Bir zamanlar başka bir kitap daha vardı; bu şimdi öyle bir durumdaydı ki, gerçekten kitap denebilecek görünümü yoktu. Eksik sayfalar, kuşkusuz, özel gereksinmeleri için ot kullanmaya alışık olmayan bir devlet adamına verilmişti. Kitabın durumunu daha

da kötüleştiren, geri kalan sayfaları farelerin ve hamam böceklerinin kemirmiş olmasıydı. Kitabın adı 'Popüler Astronomi'ydi.

Masanın üzerinde, bir de mürekkebi kurumuş bir şişe ve onun yanında, paslı uçlu bir kalemin bulunduğu kalemlik vardı. Bunların solunda, birkaç sayfa kâğıt duruyordu. Çocukların ise ne kalemi, ne de kâğıdı vardı.

Meksika'nın, uygar halkların önünde yürüdüğünü bütün dünya bilsin diye, istatistiklerde köy okullarına gelen çocukların sayısı hayli kabarık olurdu. Ama okullarda sıra yoktu, oturacak yer yoktu, kalem, mürekkep, kitap, kâğıt yoktu, yetkili öğretmenler yoktu. Bunlardan söz edilmezdi istatistiklerde; kimse de bu olguların istatistiklere geçmesi gerektiğini ileri sürmezdi ayrıca. İnsanlık dünyasındaki bütün çalışmalarla ilgili olarak, istatistik yoldan yalan söylemenin ve kandırmacanın, istatistik olmayan yoldan yalan söylemeden daha kolay olmasının nedeni budur işte. İstatistiklerin çarpıcılığını azaltacığını düşündüğünüz bilgileri istatistiklere koymamak yeterlidir. Otuz yıllık diktatörlükten, ve okullara gelen öğrenci oranının böyle kabarık olmasından sonra, halkın yüzde ellisi okuma yazma bilmiyorsa, bu diktatörün kabahati değildir elbet. Beyinleri huniyle dolduramaz ya insan. Çocuklar hiçbir şey öğrenemediyse, kendi suçları onların; ve bu, yerlilerin bir şey öğrenmeye, bilgi edinmeye ve kendilerini yönetmeye yetenekleri olmadığını bir kez daha ortaya koyarak, diktatörün ve Kilise gücünün nice gerekli olduğunu göstermez mi?

5

Okuldaki masanın arkasında, eski kutulardan sökülüp duvara çivilenmiş iki tahta vardı. Don Gabriel eline tebeşiri aldı, tahtaya A yazdı, «Bu bir A'dır dedi. Neymiş?»

Çocuklar hep bir ağızdan bağırdılar: «A».

Sonra B harfini yazdı tahtaya. «Bu, B'dir,» dedi Neymiş?»

Çocuklar, «Bee,» diye bağırdılar.

H harfine geldiğinde iyice yorulmuştu don Gabriel. «Şimdi ara veriyoruz,» dedi. «Dışarda oynayabilirsiniz, ama birbirinize vurmaya kalkmayın yoksa sizi bu fasulye sırığıyla ben döverim, sizi gidi 'cochino'lar. Siz busunuz işte, domuzsunuz. Neymişiniz?»

«'Cochinos'» diye bağırdı çocuklar hep bir ağızdan.

«Neyse ki bunu biliyorsunuz.»

Oturma odasına geçti, kendine konyak doldurdu. Sonra karısını aradı ve onun gönlünü aldı. Aynı yatakta yattıklarından ve geceyi düşünmesi gerektiğinden, yol yakınken karısının gönlünü yapmanın iyi olacağına karar verdi. İnsan karısıyla mutlaka güneş batmadan barışmalıydı, hele elinin altında başkası yoksa. Ama gün batımına daha çok vardı ve olağan bir günün sona ermesine kadar belki de daha dört kez kavga edeceklerdi. Gene de, her seferinde karısıyla barışmanın bir yolunu bulurdu; ve son barışma olayı, tam mumu söndürmeden önce olduğundan, beşinci bir kavgaya vakit kalmaz ve sabaha kadar barış içinde yaşarlardı. Kahvaltıdan önce savaş patlardı gene, böylece evlilik mutluluğunun gereklerini yerine getirmiş olarak başlarlardı güne. Bu günlük kavgalar olmasa çekilmezdi evlilik; kavga olmasa başka bir şey olması gerekliydi. Çünkü bir erkeğin yaşantısı saldırı, kadınınki ise, geride kalan gizli durumlardan aldığı desteklere karşı saldırıda bulunmak ve cephanesini sürekli olarak arttırmaktı.

Bir saatlik aradan sonra okula döndü don Gabriel. «'Atencion'» buyruğuyla ve birbirinin saçını çekmekte olan iki çocuğa dayak atmakla başladı işe. Babalarına söyleyeceklerini haykırarak eve koştu çocuklar.

Don Gabriel'in umurunda değildi bu. Onun görevi bir okul açmak ve bu okulu açık tutmaktı. Hem, beş yeni çocuk da gelmişti; kaybı yoktu. Eskilerden üçü daha verdiği arada evlerine, kulübelerine gidip dönmediğine göre, öğrencilerin sayısında bir değişiklik olmadı.

Şimdi A harfini göstererek, «Bu ne?» diye sordu.

«Fee,» diye bağırdı çoğunluk; öte yandan iki kişi, bu-

nun D olduğunu öne sürdüler.

Don Gabriel çaresizlik içinde başını salladı. «Yanlış,» dedi. «Bu bir A'dır.»

«Aaa,» diye bağırdı çocuklar.

B harfini göstererek, «Bu ne?» diye sordu.

«Haaa,» diye bağırdı bazıları, ötekiler «Ee,» dediler.

Don Gabriel'in üzüntüsü daha da arttı ve bir öğretmenin yaşantısının eğlence olmadığını anladı. «Siz eşekler, ömrünüz boyunca öğrenemeyeceksiniz. Sizin o yerli kafataslarınıza bilgi sokmak için demir çubuk gerek.»

Şimdi İ harfini yazdı. «Bu, İ harfi» dedi. «Hep beraber söyleyin.»

«Bu, İ harfi, hep beraber söyleyin,» diye haykırdı çocuklar neşe içinde.

«Hay allah kahretsin,» diye bağırdı öfkeyle. «Yalnız İ diyeceksiniz, yalnız İ.»

«Iii,» diye bağırdı çocuklar.

Hepsi masanın çevresine toplanmışlardı, bundan sonra don Gabriel tahtaya J harfini yazdı. Bunun üzerine, çocuklardan biri, «Biliyorum bu nedir,» dedi. «Bağlanmış bir keçi bu ve babam eve gidip keçilere bakmamı, mısıra girmelerine engel olmamı söyledi.»

«Burada kalacaksın,» dedi don Gabriel. Çocuk ağlamaya başladı.

«Öf, defol git be, cehenneme kadar yolun var,» diye bağırdı don Gabriel. «Ama unutma sabahleyin erkenden burada olacaksın, yoksa fasulye sırığını kırarım sırtında.»

Çocuk koşarak çıktı ve don Gabriel, «Bu J dir; ama siz bunu hiçbir zaman öğrenemeyeceksiniz. Ne diye kendimi paralıyorum sanki, avazım çıktığı kadar bağırıyorum. Şimdi başka bir şeye geçelim. Dinleyin: Ben bir Meksikalıyım, yaşasın Meksika, viva, arriba!»

Çocuklar bu sözleri yinelediler ve don Gabriel, «Şimdi bunu biliyorsunuz, sakın unutmayın,» dedi.

Çocuklar, söylediklerinin anlamını bilmiyorlardı, çünkü don Gabriel, kendi dillerinde söylememişti, açıklamamıştı onlara ne dediklerini. Ama bu, «yaşasın Meksika, yüksel-

sin Meksika» sözleri, öğretiminin izleyeceği yolla ilgili yeni fikirler doğurdu onda.

Ne bir yöntemi vardı, ne de çocukların nasıl öğrenim göreceği yolunda küçücük bir düşüncesi. Tahtaya harfleri yazmak ve bunların adını söylemekten başka bir şey düşünmemişti. Çocuklar harfleri tanırlarsa, okumayı öğrenirlerdi; ama tanımıyorlarsa, bu onun suçu değildi. Harflerin nasıl okunduğunu onlara söylemekle bitiyordu öğretmen olarak görevi. Başka ne yapılabileceğini bilmiyordu; bir öğretmen olarak tüm yetkisi burada bitiyordu işte.

Ama bu «viva Mexico» ilham vermişti ona. Ne yoldan yürüyeceğini iyice, açıkça görebiliyordu şimdi işte. «Dikkatli dinleyin, 'muchacho'lar,» dedi. «Ben bir şarkı söyleyeceğim, siz söylediklerimi yineleyeceksiniz.»

Ulusal marşı söylemeye başladı. Öyle kötü söylüyordu ki, marş değil mambo söylüyor sanırdınız; üstelik üçüncü dizeye gelince takıldı ve daha ileri gidemedi. Demek bu kadarla yetinecekti, ilk iki dizeyi tekrar tekrar söylemeye başladı; sonra çocuklar bir ağızdan yinelemeye çalıştılar marşı. Sözleri İspanyolcaydı marşın elbet ve çocuklar tek bir söz anlamadan haykırıyorlardı.

Don Gabriel, bu yöntemin, okulun baş amacı olan yerlilere ülkelerinde konuşulan dili öğretmede eşsiz bir yöntem olduğunu gördü. Çocuklar iki dizeyi on, on beş kez yineledikten sonra don Gabriel, elde ettiği başarıdan memnun kaldı. Gerçi, önceden yeterince uyarılmamış bir dinleyici çocukların İspanyolca mı, yoksa Hindistan dilinde mi şarkı söylediklerini anlayamazdı, ama olsundu.

Şimdi yeni bir ilhamın gelmesini bekliyordu. Derken hükümetin hizmetinde, daha iyi bir görev alabilmede çocuklardan yararlanabileceği aklına geldi. Onlara, bayrağa bağlılık antını öğrenecekti. Teftişe gelen bir görevlinin, çocukların okuma yazma bilip bilmediğini araştırmak zahmetine katlanmayacağını biliyordu. Çok yorucu, üstelik sıkıcı bir iş olurdu bu. Devlet memurları sıkılmaktan hoşlanmazlar. Ama çocukları hazrola geçirir ve onlar da İspanyolca «Günaydın, 'caballero'» diye bağırırsa, sonra da

ulusal marştan bir iki dize okur, hem de bayrağa bağlılık antını söylerse -İspanyolca elbet- müfettiş, don Gabriel'in terfiye hak kazandığını hemen görecek ve de, raslantı olarak boş bir yer varsa, vergi tahsildarlığı görevi için bile biçilmiş kaftan olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktı.

Böylece, don Gabriel, derslerine andı da ekledi. Ancak, andı okumaya başladığında, bu işte de pek ileriye gidemediğini gördü. Antın ikinci tümcesinin tam tamına nasıl olduğunu anımsayamadı bir türlü ve çocuklara **ilk birkaç** sözünü öğretmeye ve ulusal marşın ilk iki dizesini yineletmeye karar verdi.

Okulun yaptığı gelişmeyi göstermek için bunun yetip de artacağına inancı tamdı. Hiç bir devlet memuru, antın tamamını dinlemeyi ummaz, ulusal marşın her bir dizesini tam tamına duymak istemezdi. Tersine, bu pis yerli köyünde, o deli saçmasını sonuna kadar dinleme sıkıntısından kurtardığı için minnettar kalırdı don Gabriel'e. Müfettişe, derslerle ilgili genel bilgiyi verip, başarılı sonuçlarından kısa örnekler göstermesi onun inceliğinin bir örneği olacaktı. Hatta, 'senor Comisario'nun ya da 'senor Inspector'un vaktinin nice değerli olduğunu bildiği için küçük örnekler vermekle yetindiğini, çocuklara tüm öğrendiklerini birer birer söyletip, kendisini saatlerce dinlemek zorunda bırakamayacağını söyler, sayın devlet yetkilisinde kuşku uyandırmayı önlerdi.

Don Gabriel, başına gelecekleri biliyordu. Birkaç ay sonra bir vergi tahsildarı köyden geçtiğinde ve nice gayretli, görevine bağlı olduğunu göstermek bakımından, raporuna okulu da teftiş ettiğini yazdığında, don Gabriel'in planları tam tamına gerçekleşmişti. Müfettiş raporunda şu not yazılıydı: «Yerel sekreter 'senor' Gabriel Ordunez tarafından yönetilen köy okulunda resmi olmayan bir inceleme yapılmıştır. Okulun her bakımdan gelecek vaat eden, olumlu çalışmalara sahne olduğu görülmüştür. Bütün çocuklar İspanyolca konuşmakta ve okuma, yazma ve tarih derslerinde oldukça bilgi edinmiş bulunmaktadır.»

Bu rapor, benzeri diğer raporlar gibi, gerçeği söylü-

yordu. Diktatörlük ya da despotizm rejiminde istatistikler ve raporlar, büyük önem taşırlar. Bunlar, yapının ön yüzünü meydana getirirler; yapının cilasıdır bunlar; ve bu cilanın üzerinde tek bir çizik bile olmamak zorundadır. Ve dünyanın hiçbir yerinde, insanlar, ister resmi, ister özel yetenekleriyle, diktatörlük yönetiminde olduğu kadar güzel cila çekme becerisine sahip değildirler; zira diktatörlük yönetiminde yaşayan insanlar, rahat yaşamak, hatta yaşamak istiyorlarsa, her ne pahasına olursa olsun ve başkaları ne söyler ya da yaparsa yapsın, siyasal rejimle aynı düşüncede olmadığı kuşkusunu uyandırmamak için, evinin önünü güzelce sıvamak, cilalamak zorundadır.

Don Gabriel, iki, üç hafta daha öğretmenlik yaptıktan sonra, öğrencilerinin, tahtaya yazdığı harfin A mı, G mi olduğunun farkında olmadığını gördü. Günde en az yüz kez, yüz yıl okula gelseler harfleri öğrenemeyeceklerini söylüyordu çocuklara. Çocuklar onunla aynı kanıdaydı ve bu yüzden, yalnız yapacak başka işleri olmadığında geliyorlardı okula. Öğrencilerin bir çeyreğinden çoğunun okula geldiği tek bir gün yoktu.

Derken. don Gabriel yeni bir yöntem keşfetti; aslında kendi öz keşfi değildi bu. Celep olduğu günlerde, bir yerin sekreteri aracılığıyla hayvan alırken uygulandığını görmüştü bu yöntemin. İşte bu yöntem şimdi aklına geldi ve aynı kalıp üzerinde hafif değişiklikler yaparak uygulamaya karar verdi.

Dükkândan kâğıt kırpıntıları topladı. Yırtık paket kâğıtları, gazetelerin beyaz yerleri işe yarayacaktı. Bu kâğıt parçalarının üzerine, mürekkeple kısa cümlecikler yazdı: İnek kahverengidir ve dört ayağı vardır; Keçinin boynuzları ve kuyruğu vardır; Koyunlar kara ya da beyazdır ve yünleri vardır. Ağaç uzundur ve birçok dalları vardır. Vali, eyaleti doğru ve iyi yönetir; Sekreter bir 'caballero'dur ve bir karısı vardır; Ülkenin başkanı bir generaldir ve iyi, akıllı bir adamdır; Meksika Cumhuriyetinin don Porfirio adında ünlü bir başkanı vardır; Bölgemizin 'Jefe politico'su, onurlu bir adamdır ve herkesin saygısını kazan-

mıştır; Meksikalılar dünyanın en iyi savaşçılarıdır ve asil insanlardır; Güneş gökyüzündedir ve yuvarlaktır; Babamın bir tarlası, keçileri ve koyunları vardır.

Kendine göre yeterince kâğıt parçasına yazı yazdıktan sonra, bunları birer birer çocuklara dağıttı, kâğıtların nasıl tutulacağını, ne yönden okunacağını gösterdi onlara. «Kâğıdı öyle bir tutacaksın ki, başparmağın bu noktaya gelecek. Bak, böyle.»

Sonra, tümceyi tekrar tekrar okudu ve çocuk ezberleyinceye dek yineledi. Tümcenin bir bütün olarak ne anlam taşıdığı konusunda kaba saba bir şeyler öğretiyordu onlara. Hangi sözcüğün koyun, hangi sözcüğün keçi olduğunu söylemiyordu. Çocuğun yaptığı tek şey, sözcükleri birbirinden ayırmaksızın, anlamlarını bilmeden ağzında bir şeyler gevelemekti.

Çocuk daha sonra kâğıt parçasıyla baş başa bırakılır, durmadan, dinlenmeden ve hep elindeki kâğıda bakarak, ezberlediği sözcükleri gevelemesi söylenirdi. Bu arada don Gabriel bir başka çocuğu ele alır, o çocuk da tümcesini söyleyebilene dek aynı işlemi tekrar ederdi.

Sonunda, her çocuk elindeki kâğıtta yazılı olan tümceyi ezberledi; hepsi de, don Gabriel'in yazarı ve yaratıcısı olduğu satırları vahşi gevelemeler halinde vargüçleriyle söylemeye başladı. Bu böyle, dört, beş saat sürdü. arada verilen molalarda, çocuklar dışarda atlayıp zıplarken, don Gabriel de konyak içmek üzere çekiliyordu.

Ve beklenildiği üzere, günlerden bir gün, bölgenin 'jefe politico'su don Casimiro, bir tef iş ziyaretinde bulundu.

Çocuklar hazrola geçtikten ve «'Buenos dias, caballero'», larını haykırdıktan sonra, ses düzeniyle tonuyla uzak yakın ilgisi olmayan garip seslerle ulusal marşın ilk iki dizesini söylediler. Ama don Casimiro buna pek aldırmadı. Bu iki dizeden başkasını bilmedikleri aklının ucundan geçmedi don Casimiro'nun, çünkü, çocuklar, marşın hemen arkasından, «Ben bir Meksika'lıyım, 'viva Mexico, arriba Mexico!'» diye haykırdılar.

Bütün bunlar, don Casimiro'yu, eğitim konusunda,

yerli çocuklarından beklenebilecek en yüksek düzeye ulaşılmış bulunulduğuna inandırdı.

Sonra çocuklar birer birer ve de ellerinde kâğıt parçaları olduğu halde, bir adım ileri çıktılar ve tümcelerini geveleldiler. 'Jefe politico', birkaç kâğıt parçasına baktı ve çocukların gerçekten yazılı olanı okuduğunu memnunlukla kaydetti.

Don Gabriel'in, kendisini bu gösteriyle yormaması konusunda gösterdiği inceliğe karşılık olarak, don Casimiro da, çocuklara, arkadaşlarının kâğıtlarında ne yazılı olduğunu sormamak inceliğini gösterdi. Bir çocuğu kenara çekip, belli bir sözcüğü işaretle, «Bu nedir?» diye sormadı. Ya da hiç kimseye, «Bu tümcede, mısır sözcüğünü göster bana,» demedi.

Sonra don Gabriel, öğrencilerine birden yirmiye kadar saydırdı. Ve son olarak, «Meksika nedir?» diye sordu. Çocuklar koro halinde bağırdılar: «Meksika özgür ve bağımsız bir cumhuriyettir.»

«Meksika Cumhuriyetinin başında kim vardır?» diye sordu ve çocuklar, «Bir başkan,» yanıtını verdiler.

«Adı nedir başkanın?»

«General don Porfirio.»

Böylece işlemler sona erdi. Don Casimiro, don Gabriel'in elini sıktı ve ona sonuçlardan son derece memnun olduğunu söyledi. Raporunda, eşsiz yeteneklerinden ötürü kendisinin bizzat seçtiği sekreterin eğitimi altında bulunan köy çocuklarının, hepsinin İspanyolca dilini okuyup yazdıklarını ve rakamlarını bildiklerini belirtti.

Okul, yıllık istatistiklerde en yüksek kusursuzluk derecesine erişmiş okul olarak göründü; altına şu not eklendi: «Yaş, yedi-ondört arası. Okuma yazma bilmeyen yok.»

En yakın demiryolundan seksen ile dört yüz kilometre arası uzaklıkta bulunan yüzlerce yerli köyü, istatistiklerde, aynı övgüyle ödüllendirildi; çünkü, hiçbir 'jefe politico', bir yeri, başka yerden aşağı bırakacak kadar gayretsiz, isteksiz değildi. Danimarka bile böyle istatistiklerle böbürlenemezdi ve diktatörün, halkının eğitici ve yerli ırkının

gayretkeş koruyucusu olarak yaptığı ün, her zaman için güvence altına alınmış oldu. Çünkü istatistikler, dikkatlice ve en iyi cins kâğıda bastırılmış, nefis bir biçimde ciltlenmiş ve her uygar ulusun hükümetine gönderilmişti.

«Ne umut verici, gelecek vaat eden ülke,» dedi Amerikalı bankerler. Ve, Amerikalıların sahibi bulunduğu demiryolu şirketlerine, enerji şirketlerine, maden, petrol şirketlerine, geliştirme-araştırma şirketlerine ve de lastik şirketlerine, milyonlarca kredi vererek, böylesine büyük bir geleceği olan bir ülkenin, Meksikalının, bir Çinlinin Avustralya'da sahip olduğu kadar siyasal bağımsızlığa ya da ekonomik özgürlüğe sahip olduğu, yerlinin, Liberya'daki proleter zenci kadar köle olduğu bu ülkenin sömürülmesinde geri kalmadılar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1

Don Gabriel'in büyük üzüntüsü, okulun kendisine, para açısından bir şeyler vermemesiydi.

Köyde geçirdiği haftalar boyunca, yetkisini, akıllıca ve başarıyla kullanarak, türlü türlü işler yapmıştı. Tüccarlar için özel haraç vardı, köyde yerlilerin kestiği hayvanlar için özel vergi, köyün yerlilerinin aralarında düzenlediği aile kutlamaları için özel vergi, kasabaya pazara inip de konyak almış ve hele sarhoş olduklarından -bunu don Gabriel'den gizleyememiş yerlilerden ceza alınırdı.

Yaşamının bundan sonraki günlerini de, burada, bu allahın belası yerde sekreter olarak geçirmek niyetinde değildi don Gabriel. Amacı, mümkün olduğu kadar kısa zamanda, cebini doldurmak ve büyük bir çiftlik -bir 'finca'- satın almak, ya da kentte bir konyak imalathanesi açmaktı.

Tanrı bir kimseye bir iş verdi mi o kimse onu kandırmaya, onunla alay etmeye kalkmamalıydı. Kendisine bahşedilen lûtfu değerlendirmesini bilmeli ve Tanrının huzurunda nice değersiz olduğunu hiçbir vakit aklından çıkarmamalıydı. Elindeki bir dolarla öyle bir vurgun vurmalıydı ki, o bir dolar on dolar olsun. Ama, don Gabriel, bu mutlu süreci hızlandıracak parlak fikirlerden yoksundu.

Ancak, her nasılsa, erkek kardeşi Mateo, tam da zamanında, kendisini ziyarete geldi.

2

Don Mateo, öylesine, kendi isteğiyle gelmişti. Don

Gabriel'e karşı büyük bir sevgi beslemediği gibi, ağabeyinin işlerinin iyi mi, yoksa kötü mü gittiği umurunda değildi.

Mateo, doğuştan şanslıydı - ya da şanslılık kavramı pek açık olmadığından, şöyle söylemek daha doğru olur: kendisine hizmeti dokunacak dostlar seçme yeteneğine sahipti. Bu yararlı ilişkiler sayesinde, küçük bir kasabada posta memuru, ağırlık ve uzunluk ölçüleri müfettişi, mezbaha müfettişi, orman bekçisi, pazar gözcüsü, gibi bir yığın yararlı görevlerde bulunmuştu. Bu son görevinden de, diktatörlüğün sunabileceği en gözde göreve, vergi tahsildarlığı görevine atanmayı becermişti nasılsa.

Hiçbir görev, hatta, okul müfettişi, sağlık memurluğu gibi görevler bile, hiç bilgi gerektirmiyordu. Okuma yazma bilmeyenler general olabilirdi. Hintyağının etkilerini biraz bilen ve insanların çoğunun yüreklerinin sol tarafta olduğuna inanan herkes, askeri doktor olabilir ve adının başına istediği harfleri sıralayabilirdi. Görevler, halkın yararı için değil, don Porfirio'nun son dört yüz yılın en büyük devlet adamı olduğuna inananlara verilmesi gerekli şeyler olduğundan ya da zengin güçlü ailelerin, yöneticilerin işlerini bozmaması için ağızlarına tıkaç olarak yaratılmışlardı.

Bir vergi tahsildarının çıkınını doldurmak için yeterince süre çalıştığı durumlarda, sürekli uyarmalara rağmen, yerini başka birisinin çıkarı için terketmediği görüldükte, bu tahsildarın, içkinin su gibi aktığı bir eğlenceye çağrılması ve burada büyük bir dövüşe karışması kaçınılmazdı. Tahsildar, silâhını çekinceye dek amaçlı olarak kızdırılır, ayranı kabartılırdı. Bu, onun nefsi müdafa için öldürülmesi gerektiğine bir işaretti. Böylece, görev açıkta kalırdı; ve genellikle, öleni vuran, yerine geçerdi. Yargıç, polis müdürü, belediye başkanı ve tanıklar, göreve göz koymuş olanla birlik olduğundan, böylesine talihsiz ve utanç verici bir biçimde gözlerini dünyaya yuman adam, büyük törenlerle gömülür gömülmez, cinayet unutulur giderdi. Yeni vergi tahsildarı büyük bir yemek ve güzel bir balo ve-

rirdi.

Bir vergi tahsildarının yeterli bir aylığı vardı, ama o bu paraya harçlık gözüyle bakardı. Bu görevi, bunca gözde kılan paralar, başka kaynaklardan gelirdi.

Her şeyden önce, topladığı vergiler üzerinden iyi bir yüzde alırdı. Bu yüzdeyi vermekteki amaç, onun işine olan ilgisini artırmak ve ülkenin sanayisinden mümkün olduğu kadar fazla para sızdırmasını sağlamaktı. Yeni işe başlayan bir imalatçı, bin yarda pamuklu kumaş dokumaya başlamadan önce, yirmi beş yarda kumaşın değerini vergi ve ruhsat bedeli olarak ödemek zorundaydı. Kendi ülkelerinde sanayi kuran Meksika'lılar, ilginç değildi hükümet için. İthal malları üzerine yüksek gümrük vergisi koymak, böylece kazanç sağlamak ve Amerika'lı, İngiliz ve Fransız ihracat şirketleriyle iyi geçinmek daha çok işine geliyordu hükümetin; ve yüksek ithalat rakamları, diktatörün getirdiği altın çağın kanıtıydı.

Bir vergi tahsildarının, gelirine ekleyeceği başka kaynaklar da vardı. Her sanayi dalına, her bölgeye ve her gelire vergi koymak hakkına sahipti. Buna bir bahane uydurulmuştu. Böylesine büyük bir ülkede, tek bir yasal kararnameyle, belli bir vergi oranı saptamak olası değildi. Demiryollarından, karayollarından uzak olan bölgelerde, nakliye gideri daha yüksekti; bazı bölgelerde yaşam düzeyi yüksek, bazılarında düşüktü; ücretler ve genel giderler, bazı bölgelerde yüksek, bazı bölgelerde düşüktü.

Devlet yönetimi, bir konyak imalathanesinin verimini esas alarak ayda iki yüz peso vergi vereceğini saptasa, tahsildar, kendi bildiğine, buna bir iki yüz peso daha ekleyebilirdi. Bunun üzerine imalatçı kendisini ziyaret eder. Her ay bunca vergiyi ödeyemeyeceğini ileri sürer. Beş aşağı, beş yukarı derken, imalatçı ona bin peso verir; buna karşılık tahsildar aylık vergiyi iki yüz elliye indirir. Ayrıca, hükümetin saptadığı vergiyi elli peso artırmayı başardığı için de belli bir prim alır.

İmalatçı, vergisinin indirilmesi için yasal yollardan da uğraşabilir. Ancak bu durumda, bir yıl, hatta daha uzun

süre, saptanan vergiyi ödeyecek, sonra da iddiası incelenin-ceye dek aylar boyu bekleyecektir. Daha üst makamdaki yetkililer onun lehine karar alsa bile, fazladan ödediği miktarı yerine koyuncaya dek bir yıl ya da daha uzun bir süre geçecektir. İmalatçı, bütün mahkeme giderlerini ödediği ve davanın görüleceği kasabadan bir avukat tutmuş olduğu için, masrafları, kazanmayı umduğu miktarı kat kat aşacaktır. Dolayısıyla, başarıya ulaşsa bile, sonunda eline geçecek para, ağza alınmaya bile değmeyecek kadar azdır.

Bir de, genellikle mahkeme, ödemesi gerektiğinden az vergi ödediğine karar verirdi. İşleriyle ilgili bir soruşturma da yapıldığından, bu husus, duruşma sırasında ortaya çıkardı. Bu nedenlerle, vergi mükellefinin, tahsildarla anlaşması ve rüşvetine gözyummması, her durumda daha kolaydı. Son çözümlemede hem daha ucuz, hem daha güvenli bir yoldu bu.

Vergi tahsildarlığı görevinin neden bunca kapışılası bir görev olduğu ve sırada bekleyen talibin, bu görev sahibini, vakti zamanı dolduğunda kendi isteğiyle yerini boşaltmadığı durumlarda neden zorla ayak altından süpürdüğünü anlamak güç olmasa gerek.

3

Don Mateo'nun, etkili dostlarının yardımıyla elde ettiği vergi tahsildarlığı görevi, sadece küçük bir kasabayı kapsıyordu. Oysa, don Gabriel'in kendisine yapılan yerel sekreterlik önerisini, bütün yoksulluğuna rağmen ayağına gelmiş bir fırsat olarak tepmediği gibi, başka geçim kaynağı olmayan bir adamı doygunluğa ulaştırmaya yetiyordu bu küçük görev.

Günlerden bir gün, hesap denetimi, para teslimi yapılacaktı ve don Mateo'nun üç bin peso açığı vardı. Parayı ödünç almaya çalıştı ama başaramadı. Bunun üzerine, eşsiz bir çareye -eşsiz, ama daha önce denenmiş bir çareydi bu- başvurdu.

Don Mateo atına atladı, bölgenin uzak bucaklarına vergi toplamaya gitti. Ertesi gün, atsız, perişan bir durumda ve kolunda kurşun yarasıyla döndü. Komisere gitti ve evine dönerken eşkiyaların saldırısına uğradığını, üzerinde bulunan bütün paranın -üç bin pesoyu aşkın paranın- çalındığını söyledi. Atı, o gece, üzerinde kan lekeleri olan bir semerle evin yolunu buldu.

Ama gene de hesapları denk gelmiyordu don Mateo'nun. Tahsil etmiş olduğu ve çaldırdığını söylediği üç bin pesonun, hesabını veremediği üç bin peso olduğunu yutturmayı akıl edememişti. Ancak, muhasebe konusunda hemen hemen hiçbir şey bilmeyen, bir iş istediklerinden ve de başka bir iş olmadığından murakıplık yapmakta olan murakıplar, don Mateo'ya, parasının eksik olduğunu kanıtlamaya kalkışmadılar. Çaldırdığı üç bin pesonun, eksik olan üç bin peso olduğunu kabul etmekle yetindiler.

Murakıplardan birinin, kendisine mevki borçlu olduğu bir dostu vardı ve murakıp, uzun zaman önce, ona bir iş ayarlayacağına söz vermişti; don Mateo'nun bu durumundan yararlanarak görevinden kendi isteğiyle ayrılmasını önerdi. Don Mateo, ikinci bir uyarmaya meydan vermeden istifasını yazdı.

O gün bugündür, don Mateo işsizdir. Balun-Canan'da zevk ve eğlence yaşamına daldı, kadınların peşinden koştu, birkaç ev ve çiftlik satmaya kalktı, at, katır alım satımı yaptı ara sıra ve dostlarının belediyede görev almak için yaptıkları kavgalarda onları destekledi, -bunu yaparken, dostlarından birinin iş edinmesi sonucunda, kendisine de bir iş bulacaklarını umuyordu elbet.

Belediye başkanının seçimi için yapılan propagandalar sırasında, büyük bir çatışkı oldu ve rakip çeteler birbirlerine silâh çektiler. Don Mateo, karşı tarafta bulunan polis şefinin sağ ayağına bir kırk beşlik kurşun saplama talihsizliğine düştü. Talihsizlik kurşunun kendisindeydi, çünkü, o sırada başka kimse ateş etmediğinden, polis şefi, kırk beşliği kime borçlu olduğunu kesinlikle biliyordu. Ve vurulanın grubu iktidarda olduğundan, don Mateo için atı-

na atlayıp Guatemala'ya giden yolu tutmaktan başka çare yoktu. Çetedeki yerini arkadaşları alacaktı.

Bu bölgede, herhangi bir akılsızlıktan ötürü yaşamını kurtarmak için kaçmak zorunda olan bir kimse, Guatemala'ya yollanır; çünkü burada ne yakalanır, ne de Meksika'da işlediği suçlardan ötürü ülkesine teslim edilir. Bunu çok iyi bilen polis şefi, don Mateo'nun aynı şeyi yapacağına inanıyordu.

Yol, göllere kadar iyiydi, ama ondan sonrası, peşinde adam olan biri için ne kadar kötüyse, birinin peşini kovalayan için de onca kötüydü. Göllerden sonra ta Guatemala'ya kadar ıssız ormandan geçmek gerekiyordu. Don Mateo, şimdilik güzel güzel gidiyordu ama ormandan korkmuyor denemezdi.

Peşindekilere, dur buyruğuna uymazsa onu vurmalarını söylemişlerdi. Don Mateo, başına gelecekleri biliyordu ama. Dursa da, durmasa da, görür görmez vuracaklarını biliyordu adamların.

Polis şefi, en büyük düşmanıydı, her şeyden önce aralarında kadın meselesi vardı, bir de, don Mateo'nun, çetesinin galip gelmesi halinde, polis şefi olmak istediği biliniyordu. Bu durumda, şefin kendisi kasabayı terketmek zorunda kalacaktı, çünkü Mateo, kendini savunma bahanesiyle onu temizlemenin yolunu hazırlamıştı mutlaka.

Hem ormandaki uzun ve ıssız yolculuktan korktuğundan, hem de, atının yorulduğunu gördüğünden, Mateo planlarını değiştirdi. Döndü, San Antonio ve Las Margaritas dağlarının eteklerinden kuzeye vurdu atını. Santa Helena'da dinlendi, Santa Rita'ya doğru ilerledi, Hucutsin'in dışından geçti; burada onu tanıyorlardı, ve telefon vardı. Bujvilum'da, ağabeyimin evine vardı.

Burada, hemen hemen Guatemala'da olabileceği kadar güvenlik içindeydi: Başka bir bölgede bulunuyordu; kendisini tanıyan biri köyden geçecek olsa, saklanabilirdi. Kimse onu orda aramayı aklının ucundan geçirmezdi, çünkü herkes Guatemala'da olduğuna inanıyordu.

Üç aya kalmaz polis şefinin bacağındaki yara kapanır,

ve unutulurdu. Don Mateo, o vakit yurduna döner, çetesi eyer tepesine geçinceye dek sesini soluğunu çıkarmadan otururdu.

4

Don Gabriel, kardeşi Mateo için büyük bir sevgi beslemezdi. Mateo, kavgacı, dediğim dedik, üstün bilgi ve yetenekleriyle durmadan böbürlenen, ağabeyini aşağılama fırsatını hiç kaçırmayan ve yaptığı her şeyi küçümseyen bir adamdı.

«Senin işlerinde büyük yardımın dokunur benim,» dedi don Mateo.

«Şey,» dedi don Gabriel, «pek öyle iş yok yardım gerektirecek. Hiçbir iş yok yani. Bir yılda yapılacak işi, hem de kendimi sıkmadan bir günde yapabilirim.»

«Okuldan ne alıyorsun öyleyse?» diye sordu Metao.

«On para almıyorum,» dedi don Gabriel. «Tek bir şeyler yapmış olmak için yapıyorum bu işi. Yararı da yok değil; raporda fena durmuyor, biri gelirse de izlenim bırakıyor. Ayda aldığım birkaç peso ücreti az da olsa arttırıyor.»

Don Mateo, anlamlı anlamlı güldü, «Senin zeki bir adam olduğunu bir an bile düşünmemiştim zaten. Ağabey, ama bu kadar da aptal olduğunu bilmiyordum. Okul sana ayda otuz, hattâ elli peso getirmeli.»

«Ana babalar çocuklarını okutmak için para vermiyorlar ki.»

«Veriyorlar demedim ki,» diye yanıt verdi Mateo. «Ama yasalar, çocukların her gün okula gelmesini gerekli görüyor. Gelmezlerse, neden babalarından bir peso - ya da üç peso ceza almayasın?»

«Bu doğru bak,» dedi don Gabriel, «hiç düşünmemiştim bunu. Her gün okula otuz kadar çocuk geldiğine, ve doksanı gelmediğine göre doksan pesoyu cebe indireceğini anlamak uzun sürmedi.

«Başlangıçta, fazla göz korkutmamak için,» diye devam etti don Mateo, «Bir peso bile almamalısın. Çocuk başına iki 'reale' -yirmibeş 'centavo'- al yeter.»

«Bu çok güzel bir fikir,» dedi don Gabriel.

5

Kardeşinin önerisini uygulamak için hiç vakit yitirmedi. Aynı günün öğle sonrası, ertesi gün köy heyetini toplantıya çağırdığını duyurdu; 'casique' ve danışmanlarının da toplantıda hazır bulunmalarını istedi. Halkın çıkarlarına ters düşen bir uygulama için hayvanların satılması konusunda olduğu gibi, gene yerli 'Jefe'nin yardımına gereksinimi vardı.

Ertesi sabah 'Jefe' ve danışmanları 'Cabildo'ya geldiler. Don Gabriel, onları içeri aldı, ve sıraya oturmalarını söyledi. Don Mateo da oradaydı ve don Gabriel kısaca, «Bu benim kardeşim, beni ziyarete gelmiş,» diye tanıttı onu.

Don Gabriel, masanın üzerinde duran basılı tüzükleri karıştırdı, sonra rasgele birini alarak şöyle söze başladı:

«Bu yeni yasa, hükümetten yeni çıktı.»

'Jefe' ve üç arkadaşı bakıştılar; ancak bu bakışları akıllarından geçeni tam tamına açığa vurmadı. Daha önceki deneyimlerinden, yeni bir hükümet yasasının, ödenecek para, ya da kendi köylerinden uzak bir yerde yapılacak yol için ücretsiz emek istenmesi demek olduğunu biliyorlardı - bu da onların hiç mi hiç hoşuna gitmezdi elbet.

Don Gabriel'in elindeki tüzük, bütün sekreterlerin, telefon tellerini düzenli olarak denetlemeleri ile ilgiliydi, ve hatlardaki hafif bozuklukların sekreterler tarafından kolayca nasıl giderilebileceğini ve böylece hatların çalışmalarında meydana gelebilecek aksaklıkların önlenebileceğini anlatıyordu.

Ne don Gabriel, ne eyâletteki bir başka sekreter, telefon tellerini denetlemek gibi bir şeyle kafasını yormuş

değildi. Bu tüzüğü ve daha birçok benzeri tüzüğü sekreterlere gönderen hükümet ise, onların bu işi yapacağını bir an bile aklından geçirmezdi. Bütün bu belgeler, sadece, bir göreve atanmış ve şöyle ya da böyle meşgul olmak zorunda olan kişilerin, bu kâğıtları katlayıp açıp, düzeltip yerleştirip vakit geçirmesi için, aylarca düşünülüp taşınılarak, büyük emekler harcanarak meydana getirilmişti. Bir başka amaç daha vardı bu tüzüklerin basılmasında: Yüksek dereceli faturada gösterilen miktarla, aldığı miktar arasındaki birkaç kuruşu cebine indirebilirdi.

Don Gabriel, bu kâğıdı elinde kaldırdı, ve 'Jefe'nin yanına giderek, kâğıdı onun eline koydu. Ne 'Jefe', ne de danışmanlarından biri okuma bilmezdi, ama bu belgenin üzerinde, kopan tellerin geçici olarak nasıl onarılacağını, akım kaybını önlemek için izolatörlere nasıl bağlanacağını gösteren şekiller vardı.

Don Gabriel, bu şekilleri göstererek, «burada, hükümetin buyruklarına ters düşen olaylar olduğunda, kendilerine telefonla haber vermem gerektiği anlatılıyor burda,» dedi.

Yerliler buna inandı, çünkü telefon tellerinin resmini görebiliyorlardı.

«Hükümet, bu tüzükte, burada bulunan bütün çocukların cumartesi ve pazar günleri dışında her gün okula gelmesini gerekli görüyor,» diye devam etti don Gabriel. «Ve hükümet, okula gelmeyen her çocuğun babasının, o yerin sekreterine bir peso ceza ödemesi gerektiğini bildiriyor burada.»

Yerliler tek söz etmedi. Birkaç kez başlarını salladılar hafiften, ve kendileri gibi baş sallamakta olan 'Jefe'lerinin yüzüne baktılar.

'Jefe' bir sigara sardı ve sonra yavaş yavaş konuşmaya başladı. «Bunu ödeyemeyiz biz. Paramız yok. Çoğumuzun altı erkek çocuğu var mısır ekilirken tarlada kendisiyle çalışmak zorunda olan, ya da jaguar gelip koyunları parçalamasın diye sürünün başında durması gereken ve de günden güne büyüyen çocukları için günde altı pesoyu

nasıl öder bir baba?»

«Orası öyle,» diye kabul etti don Gabriel, «ama benim elimden bir şey gelmez. Ben yalnız 'secretario'yum. Bu hükümetin buyruğu ve ben, hükümetin dediğini yapmalıyım, yoksa hapse girerim.»

Don Mateo, şimdi katıldı tartışmaya. «Eyâletin her yanında böyle bu. Balun - Canan'da, Jovel'de, hep aynı.»

'Casique' ona baktı, ve ağır ağır konuştu, «Sen buranın sekreteri misin?»

«Yok, hayır, elbet değilim,» dedi don Mateo. Bu beklenmeyen soru karşısında hiç de bozulmuş görünmedi. «Ama biliyorum ki, her yerde uygulanıyor bu yasa.»

«Kuşkusuz sen elden getirdin bu tüzüğü.»

«Evet,» dedi don Mateo, ama hiç de inandırıcı değildi. «Ağabeyimi ziyarete gelirken yolda postacıya rastladım, mektubu bana verdi getirmem için.»

'Jefe' ayağa kalktı, danışmanları da aynı zamanda ayağa kalktılar. «Öyleyse gidebiliriz,» dedi 'Jefe'; «Başka bir genelge yoksa elbet.»

«Yok,» dedi don Gabriel, «yalnız bu vardı.»

Ertesi gün, her gün olduğu gibi, otuz kadar çocuk geldi okula. Don Gabriel, okula gelmeyen çocukların babalarının adını yazmaya başladı, hepsinden birer peso alacaktı. Ancak, burada, hiç de beklemediği büyük bir engel çıktı karşısına.

Köydeki yüz yirmi çocuğun hepsinin adını yazmıştı, ama çoğu durumda, yazdığı adlar, kendi verdiği adlardı; başka türlü raporuna yazması olanaksızdı çünkü çocukları. Yalnız birkaç çocuğun babasını tanıyordu, bunlar da, köyde yaşayan çocukların babasıydı. Yerli ailelerin çoğu, köyün dışında yaşıyordu. Kimileri ormanın ortasında ev kurmuştu hattâ.

Ne o gün gelmeyen çocukların babalarının adını, ne de ertesi gün gelmeyeceklerin babalarının adını öğrenmesine olanak yoktu. Bu kötü durumda, Mateo bile bir öneride bulunacak halde olmadığından, okuldan özel kazanç sağlama konusundaki umutlarını yitirmeye başladı; ve bun-

dan böyle Gabriel'in okula karşı ilgi duymayışının esas nedenlerinden biri buydu.

6

İki hafta sonra 'Cura', bölgenin papazı, köye uğradı. Yerliler, karılarını ve çocuklarını yanlarına alarak 'Cura'nın elini öpmeye geldiler. Karşılığında, papaz onları takdis etti, hayır duasını verdi, ve böylece papazın 'Pueblo'daki çalışmaları sona erdi.

'Cura'nın gelişi, sekreterin evine de hayır getirdi - gözle görülür bir biçim alan bir hayır oldu bu.

Don Gabriel'in karısı, evinde hiçbir şey olmadığını ve bununla birlikte 'Senor Cura'ya konukseverlik göstermesi gerektiğini köye yaydı: Kutsal bir kul oğlu, açlıktan öldürülmemeliydi. İki saat sonra, don Gabriel'in sekiz tavuğu, on dört yumurtası, altı hindisi, iki semiz domuzu, beş oğlağı, ve bir geyiği vardı. Kutsal adam bunların hepsini yiyemezdi, geri kalanlar ise, don Gabriel'e hiçbir zarar vermezdi.

'Senor Cura'nın onuruna, okulu gelenler bir geçit töreni yaptılar, 'Cura' okulun gösterdiği bu gelişmeyi memnunlukla karşıladı.

Yemekten sonra oturduklarında. «Biliyorum, 'Senor Secretario'» dedi don Gabriel'e, «buradaki işiniz hiç kolay değil. Çabalarınızın başarılı sonuçlarını görmek, insanı mutlu ediyor.»

«'Gracias, Senor Cura'» diye yanıt verdi don Gabriel alçakgönüllülükle. «Teşekkür ederim. Herkes düzenli okula gelse, eğitim konusunda daha neler neler yapabilirim...»

Kutsal adam sevimli sevimli baş salladı ve göbeğini okşadı. «Nedir bilmiyorum,» dedi, «ama tam şurada sanıyorum. Yok... şurda.» Ve don Gabriel'in elini o yere götürdü. «Belki de böbreklerdir,» diye devam etti. «Pek iyi bilmiyorum. Ama sürekli hazımsızlık var. Uyku da uyuyamıyorum. Acaba, evinizde, 'comiteco' denen o güzel şey-

den bulunabilir mi, 'senor Secretario' Teşekkür ederim, teşekkür ederim. Çok rahatlatıyor insanı bu içki. 'Comitan tequila' sı gibisi yok, ülkenin en iyi markası. Evet, evet, bir tane daha rica edeceğim. Yok, yok, doldurun, ve hiç korkmayın - iki bardakla masanın altına yığılacak değilim. Okula gelen çocuk sayısına gelince - hükümetin sözüne bakmayın. Hükümet ne anlar bu işten. Bütün yetki babadadır. Bu Tanrı'nın yasası ve Tanrı'nın isteğidir; dünya kuruldu kurulalı böyledir bu. Baba çocuğun çalışmasını istiyorsa, çocuğun görevi babasına itaat etmektir. Tanrı'nın isteğidir bu, ve Tanrı'nın isteklerine karışmak, biz kullara düşmez. Tanrı, her şeyin en iyisini bilir. Eğer bir çocuk babasına ve Tanrı'ya karşı itaatkâr olmayı öğrenmişse, biz zavallı günahkâr kullar daha ne öğretebiliriz ona? Aklı başında bir hükümet, babayla oğulun arasına girmemeyi bilen hükümettir. Babaya itaat, dünyanın bütün hükümetlerine itaatten daha önemlidir. Bırakın çocuklar istedikleri vakit gelsinler okula; onlara neyin yararlı, neyin zararlı olduğunu en iyi babaları bilir. Bu insanların çocuk ruhlarının saflığını ellerinden almak, ve onları okumayla yazmayla sıkboğaz etmek, ve mutlu yaşamlarını bilgi denen çer-çöple bozmanın ne yararı olur ki? Bilgi! Boş söz! Gevezelik, başka hiçbir şey değil. Cennetin kapısı, cahil ve saf yürekli insanlara açıktır. Başka kimselere açık olduğu kesin değil, bu konuda hiçbir şey söylenmedi daha çünkü. Evet, lütfederseniz bir bardak daha alırım memnuniyetle. Evet, evet, doldurun. Sindirime yardımcı oluyor. Benim mide on para etmez, her lokmada altüst oluyor. Evet, dediğim gibi senor 'Secretario', bırakın çocuklar istediği vakit gelsinler okula. Doğrusunu söylemek gerekirse ben köy okullarına karşıyım. Sayın Rahip ve Başpiskopos gibi düşünüyorum ben de. Ne kadar az köy okulu olursa o kadar iyi; hiç olmaması en iyisi. Ama buna rağmen, sizin bu birkaç aylık eğitiminizde yaptıklarınızı takdir ediyorum. Nice ilerlemiş olduklarını görmek çok güzel. Bu onur size aittir sayın 'senor Secretario'. Salud - sağlığınıza! Eh, evet, bir tane daha, ama yalnız bir tane, son olsun bu. Çok güzel 'tequila' bu.

Tanquinvits'e giden yol nasıldır şimdi? Çok yumuşak mı? İki yıl önce batmıştım o yolda. İhtiyar katırımla, buraya dek gömüldük çamura.»

«Bu mevsimde iyidir yol,» dedi don Gabriel. «Birkaç yerde dikkatli olmak gerek; taşların üzerini çamur ve balçık kaplamış, aralarında büyük delikler var. En iyisi 'Senor Cura', böyle yerlere geldikte katırdan inin. Katırın ayağı iki taşın arasına girebilir, ve ayağı kırılır hayvanın, inerseniz tehlike azalır. Hayvan sırtında yük olmazsa daha çabuk kurtarır kendini bataktan.»

'Cura' bir an için düşündü, bir sigara yaktı, sonra, «Sizin bölge halkı çok iyi ve verimli üretken insanlar,» dedi. «Onları rahat bırakmak gerek. Onlar, çocuk gibidir, ve çocuk işlemi görmelidirler. Ara sıra sarhoş olurlarsa, bir şey söyleme onlara. Uyurlar geçer, ertesi sabah bir şeyleri kalmaz.»

Don Gabriel, ayağa kalktı. «Af buyrun, 'senor Cura', bir iki mektubum var yazılacak. Acaba rica etsem, onları Jovel'e götürüp postalar mısınız?»

Kutsal adam güldü. «Ben Jovel'e gidinceye dek bir hafta, on gün geçer. Bölgedeki her köyü ziyaret edeceğim. Acelem yok. Katırım hayli yaşlı, ben de zorlamıyorum hızlı gitmesi için, bırakıyorum kendi bildiği gibi yürüsün. Tanrı'nın işleri yavaş ilerler ve uçan makinalara gerek duymazlar. Hiç gördünüz mü bu makinaları? Hiç inanmıyorum onlara. Bir işe yaramayacaklar kanımca. İnsanlar Tanrı'yla yarışa kalkmamalılar. Tanrı havada uçmamızı isteseydi, kanatlı yaratırdı bizi. Kanatları bize vermeyip de meleklere takmakla, isteğini açıkça ortaya koymuştur ve bize, onun buyruğuna uymak düşer. Mektuplarınızın çok acelesi yoksa, memnuniyetle götürürüm onları.»

«Acelesi yok,» diye yanıt verdi don Gabriel, «Acelenin sözü mü olur, böylece elimden çıkmış olur meptuplar.»

«Evet, bir bardak daha alırım», dedi 'Cura'. «Böylesi iyi, böylesine iyi yıllanmış 'anejo'yu her yerde bulamam, ve bana çok yararı var bunun. Mideyi ısıtıyor. Ama bun-

dan başka içmem. Sonra, nazik izninizle, uzanacağım biraz.»

7

Ertesi gün, papaz, uşağını alıp gittikten sonra, don Gabriel kardeşine, «O senin verdiğin akıl hiç de işe yaramadı,» dedi. «Okuldan bir şey çıkmayacak. Kilise dırıltısını da istemiyorum.»

«Buradaki fırsatlarını değerlendirmek istemiyorsan, bu senin bileceğin iş,» diye yanıt verdi don Mateo kayıtsız bir tavırla. «Beni hiç ilgilendirmez.»

«Ben de senin çok akıllı olduğunu ve her şeyi benden iyi bildiğini sanırdım,» dedi don Gabriel.

Ağabeyimin bu sözleri, don Mateo'nun içine dert oldu - hele ağabeyi ve yengesiyle yalnız olduğundan, ve düşünecek pek bir şey bulamadığından büsbütün kafasını kurcalamaya başladı. Her zaman için, iyi iş bulmaktaki şanslılığını, yeteneklerine borçlu olduğunu ileri sürerdi; yetenekleri, herkesinkinden üstündü, ve özellikle ağabeyi, onun yanında kafasızın tekiydi. Günlük tartışmalarında, tekrar tekrar, kendisi buranın sekreteri olsaydı, işlerin bambaşka olabileceğini ve iki yılda en azından beş bin pesoyu cebine indireceğini söylemekten zevk alırdı.

Ve don Gabriel, her seferinde, «Çok merak ediyorum,» derdi, «şu beş bin pesonu, böyle bir yerde nasıl kotarırmışsın? Buradaki her ailenin içini dışına çıkarsan, üç yüz peso toplayamazsın. Yok adamların parası, yok, ne yapacaksın? İki yılda beş bin demek kolay. Senin bulunduğun yer gibi, üç tane konyak imalâthanesi, on, on beş bar, kırk dükkân, dört lokanta ve yirmi Çinlidükkâncı bulunan bir yer olsa burası, başka. Öyle bir yeri ileri geri, her bir yanından soyar insan.»

«Evet ama orda tek ben yoktum ki,» dedi don Mateo. «Vali vardı, tahsildar vardı, defterdar, altı polisiyle komiser, yargıç, savcılar ve daha kırk kişi, aynı zamanda yo-

luyor ve suyunu sıkıyordu. Burda parmağı bala giren tek sensin.»

«Öf, kapa çeneni be,» diye haykırdı don Gabriel! Ve okul olarak kullanılan odanın kapısı önünde oynayan, ve birbirini kovalayan çocuklara gözü ilişti; beşinin yakasına yapıştı, dövdü onları.

Sonra hepsine cümlelerini söyletti, bu iş de bitince, cimnastik ve yürüyüş için dışarı çıkardı çocukları. Sonra, derslere ara vererek, konyağını içmek ve karısıyla kavga etmek üzere evine girdi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1

Don Gabriel yazıhanesindeydi. Kâğıtları, mektupları karıştırdı, düzeltti, uçmasınlar diye bir taş koydu üzerlerine; mürekkep şişesini açtı, kokladı, salladı, kalemi aldı, ucunu saçlarına sürttü, yerine koydu; masanın tozunu aldı, kapı ağzına giderek bir sigara yaktı.

Öyle ileriye doğru bakarken, köye gelen yolun ormanın başlangıcında sona erdiği yerde, yürüyüş halinde bir yerli birliği gördü. Birlik, 'cabildo'nun önündeki meydanı geçmek, ve Huentsingo'ya giden yola girmek üzere ilerliyordu.

Birliğin başında, kemerlerinde ağır silâhlar olan iki atlı Meksikalı vardı. Geride kalanların kendilerine yetişmesi ve biraz da dinlenmek için dur emri verdiler. Bütün yerlilerin sırtında ağır yükler vardı.

İki 'Ladino', 'cabildo'nun 'portico'suna doğru sürdüler atlarını. Attan indiler, don Gabriel'e yaklaştılar.

«'Buenos dias'», dedi biri. «Siz buranın sekreteri misiniz?»

«Evet», dedi don Gabriel, «'pase', buyrun.»

«Hiç 'comiteco' var mı?»

«İstediğiniz kadar,» dedi don Gabriel.

«Öyleyse, doldur şişelerimizi,» dedi Meksikalı. «Birini şimdi yuvarlayacağız, size de vereceğiz, 'senor Secretario'.»

«Teşekkürler,» dedi don Gabriel. «Oturun bir dakika. Konyak 'tienda'mda. Siz, ya da yanınızdakiler, yolculuk için bir şeyler istiyorsanız, benim 'tienda', bölgedeki tek dükkândır. Yirmi kilometre gitmeden göremezsiniz bir başka dükkân.»

Elinde şişeler dükkâna gittiğinde, karısının ve Mateo'nun, tütün, kâfur, tuz, acı biber. Kordela gibi ufak tefek şeyler satmakla meşgul olduğunu gördü. Yolculardan yirmi kadarı, tezgâh görevini gören inik panjurun çevresine toplanmıştı.

Don Gabriel, iki şişeyi doldurdu, üç bardak konyağı da alarak yazıhanesine döndü. Hepsi ağızdan «'Salud'», dediler, ve 'comiteco'larını yuvarladılar.

«'Bueno',» dedi adamlar; bir yandan da kemerlerini sıkarak gitmeye hazır olduklarını belirttiler. «'Vamonos'. Gidiyoruz. Önümüzde çetin bir yol var.»

Tam 'portico'nun direklerine bağlı olan atlarını çözüyorlardı ki, binanın köşesinde don Mateo göründü. Yerlilerin hepsi hareket halindeydi, yüklerini yerleştiriyor, birer birer yola koyuluyorlardı.

«Kaç kişisiniz?» diye sordu don Mateo, iki atlı ayağını üzengiye atarken.

«Seksen,» dedi biri eyere yerleşirken.

«Kahve malikânelerine mi yolculuk?»

«Evet, Soconusco bölgesindekilere.»

«Ama böyle çekip gidemezsiniz, 'Caballeros',» dedi don Mateo atların başına geçerek.

«'Como'?» diye sordu biri. «Nasıl yani, 'Senor'?»

«Adam başına yirmi centavo geçme parası ödeyeceksiniz, biliyorsunuz.»

«Ne geçme parası?» diye sordu adam. «Kontrat vergisini kuruşu kuruşuna ödedim.»

«O bizi ilgilendirmez,» dedi don Mateo. «Burada yol hakkı olarak geçiş parası alırız biz. Yerel nizamname bunu gerektiriyor. Sizler, emek müteahhitleri olarak bunu bilmelisiniz, 'Caballeros'. Sizin cebinizden çıkmayacak ki. Nasıl ki vergileri ve onlar için ödediğiniz komisyonları ücretlerinden kesiyorsanız, bu parayı da işçilerinizin ücretlerinden keseceksiniz. Geçiş parası ödenmezse yoldan geçmenize izin vermeyiz.»

İki müteahhit, böyle bir hakkın bulunmadığını biliyorlardı. Çünkü onarım gerektiren köprüler ya da kaldırımlar

yoktu yolları üzerinde. Ama aynı zamanda, ödemeyi kabul etmemenin de bir anlamı, bir yararı olmayacağını biliyorlardı. Seksen adamlarıyla, herhangi bir karşı koymayı bastırabilirlerdi kolayca, ama sekreterin düşmanlığını kazanacaklardı o vakit, ve böyle bir makamın düşmanlığını kazanmak hiç hoş değildi. Yalnız kahve malikânelerine işçi toplayan müteahhitler olsalar iyi, aynı zamanda, hayvan, hayvan derisi gibi şeyler de alıyorlardı köylerden ve ara sıra katırla mal taşıdıkları oluyordu. Her seferinde bu köye uğramamak için yollarını değiştirmeye kalksalar, Grijalva Nehri bölgesine yaptıkları her yolculukta tam üç gün kayıpları olacaktı. Bu nehirdeki limanda yüklerlerdi mallarını gemiye. Kimbilir, belki daha üç yıl burdan geçmeleri gerekmezdi; ama diyelim iki ay sonra da bir iş çıkabilir, yolları buraya düşebilirdi. Kısacası, her ne olursa olsun, ticaret yapmak için gelinen ya da geçilmesi gereken bir yerin sekreterini düşman edinmek pahalıya patlardı - böyle bir adamı dost edinmek daha elverişliydi. İster iş yolculuğu olsun, ister olmasın, her yolcu, her zaman için yerel sekretere muhtaçtır. Çünkü o, o yerde, yerli olmayan ve yolcuları koruma yetkisini kullanma ya da kullanmama hakkına sahip olan tek kişidir.

Müteahhitler, on altı peso geçiş parasını ödediler. Makbuz istediklerinde, Mateo, «Yeni formlar gelmedi daha,» dedi. «Ama makbuza gerek yok. 'Caballeros'. Bir geçiş için iki kez para isteyecek değiliz ki.»

Hepsi gözden kaybolduğunda, don Mateo, ağabeyine döndü, «Gördün mü, bak?» dedi. «Sen tek söz etmeden gönderecektin onları. İster dört ayaklı olsun, ister iki ayaklı, ne geçerse geçsin, yolunacaktır. Başka yolu yoktur bunun. Bu insanlar, evlerine dönmek üzere malikâneden çıktıklarında, müteahhitler yanlarında olmayacak. O vakit parça başına birer peso alırsın. Ücretleri ceplerinde olacak, başka neye harcayabilirler ki paralarını. Bir de 'comiteco'yla yüklersin onları. İki müteahhitin haksız yere vergilendirildiklerini kimseye söyleyeceklerini sanma - sen burda sekreter olduğun süre elbet daha sonrası da seni ilgilendirmez. Sen

artık sekreter olmadıktan sonra kim ne söylerse söylesin; hem, o vakte kadar olanı biteni unutur giderler. Unutmasalar bile, bir başka yerde etkin bir göreve atanmadığını nerden bilecekler. Müteahhitlerin cebinden çıkmaz bu paralar hem, hiç korkma. 'Muchacho'lar öder hepsini - onlar da nasıl olsa hesap kitap bilmez. Yaptıkları iş aldıkları para öyle bölük pörçüktür ki, hiçbir şeyin hesabını tutamazlar.»

2

Köyde bir düğün oluyordu. Geleneklere göre, genç damat, kendi dostlarına, ve her iki ailenin dostlarına konyak ikram ederdi. Konyağını haftalar önce Jovel'den almıştı. Konyak, Jovel'de, don Gabriel'in sattığından kat kat ucuzdu çünkü. Fıçı, gizlice köye sokulmuş, don Gabriel'in ruhu duymamıştı.

Ama birkaç kişinin sarhoş olması beklendiğinden, genç yerli, don Gabriel'den de on litre konyak almıştı ki, düğünde içilen konyağın hepsinin, sekreterin 'tienda'sından geldiği sanılsın.

«Daha da al istersen,» dedi ona don Gabriel. «Şimdi ödesen de olur, ödemesen de. Memnuniyetle veresiye veririm sana.»

Ama genç adam, on litrenin yeterli olduğu kanısını açıklayarak, daha fazla almadı.

Yerliler, konyaktan, özellikle yerlilere satılan konyaktan çabuk etkilenirler. Çoğu kendini kaybeder. Yerlileri tanıyan herkes bilir bunu, ve eğer bilmiyorsa, kimi vakit hiç hoş olmayan bir biçimde öğrenir.

Bir akordeon ve iki gitarın eşliğinde, iki gün, iki gece durup dinlenmeden dans edilmişti. Gençler çok az içti, yorulmak bilmeden dans ettiklerinden, ve büyük ölçüde kahve, daha da büyük ölçüde su içtiklerinden, konyağın etkisi pek görünmedi. Bir de, eksiksiz bütün delikanlılar, kızlar üzerinde özellikle kendi sevgileri üzerinde iyi bir izlenim

bırakmayı amaç edinmişlerdi. Yerli kızları yakışıklılıktan çok, ayıklığa önem verirler. Anaları, onlara, erkeği nitelikleriyle ölçmelerini öğretmiştir. Yerli delikanlılar bunu bilirler, ve ayık bir er olarak tanınmamışlarsa, evlenmek istedikleri kızı almanın çok güç olduğunu deneyleriyle öğrenmişlerdi. Elbet bu durumda karısız kalmazlar, ve istemedikleri biriyle evlenebilirler, ama böyle evlenmektense ayık kalmayı yeğ tutarlar.

Bütün öteki halklarda olduğu gibi, yerlilerde de, karının ya da kocanın kişiliği, artık kendini beğendirme gereği duyulmadığı, karşı tarafın istediği insanmış gibi davranılmadığı vakit gerçek renkleriyle ortaya çıkmaya başlar; bu durumun, evlendikten iki hafta sonra mı, yoksa iki yıl sonra mı ortaya çıkacağı, yapılan gösterişin devamlılığına ve gösteriş yapma gayretine bağlılığıdır. Pek çok evli, gösteriş yapmada öyle yeteneklidir ki, bu ortak hileyi yirmi yıl sürdürür de, taraflardan hiçbiri, karşısındakinin gerçek kişiliğinin başka olabileceğini aklından bile geçirmez; öyle ki, kimi durumlarda, taklit edilen kişilik, zamanla alışkanlık haline gelir ve gerçek bir kişilikmiş gibi sürdürülür. Yirmi beş yıllık evliliklerde, ansızın bir taraftan ya da her iki taraftan böylesine uyumlu bir birlikten kimsenin asla bekleyemeyeceği çatlakların meydana gelmesi, işte bu yüzdendir.

Uğradıkları düş kırıklığından kurtulmak için konyağa sarılanlar, karıları ve çocukları olan evli erkeklerdi.

Öğrenim görmüş kişiler bile, kendilerinden geçme ya da aşka gelme isteklerini tükettikten, bu noktalara eriştikten sonra bile, şampanyayı, viskiyi ve konyağı boğazlarına boşaltmaya devam edişlerinin nedenini açıklayamazken, bir yerlinin bunu açıklamasını beklemek yersiz olsa gerek. Bunu açıklamaya çalışmak bile boşuna zaman harcamaktır. En iyisi, aralarında, ara sıra içenler, hiç içmeyenler, orta karar içenler olduğu gibi, tiryakiler de olduğunu kabul etmektir.

Evlenme törenini, uzatmalı bir kavgaya bahane edenler, işte bu ara sıra içenlerle tiryakilerdi. Bunlardan üçü,

bir gece öncesinin sarhoşluğunun bir kısmını uykuyla geçirdikten sonra, sabahın köründe Gabriel'in 'tienda'sına dayanıp konyak istediler. Düğün eğlencelerinde içecekleri kadar içmişlerdi; konyak, günlerce yetmişti hepsine ama, ne de olsa, evlenen iki tarafın ailesi sağlamıştı konyağı ve ancak bunca gün dayanmıştı.

Adamlar birer litrelik şişelerini ve de paralarını getirmişlerdi. Don Gabriel, onlara konyak satmaya isteksizdi. İş yapmak istemiyor değildi elbet, ama sarhoşluk, sınırlarını aştı mı, başına büyük belâlar gelebileceğini biliyordu.

Tam bu sırada don Mateo geldi. «Adamların ne içip ne içmediği senin neyine?» dedi ağabeyine. «Sen onların doktoru musun? Aldıklarının parasını veriyorlar mı, vermiyorlar mı, sen ona bak. Ve de parasını vermiyorlarsa, arkadan gelecek paraları var mı? Seni ilgilendiren tek şey bu, ötesine karışma be adam.»

Don Gabriel verdi onlara konyağı.

İki saat sonra, köyden vahşi çığlıklar duyuldu; bir yerli kadın, bebesini kucağına almış, koşarak 'Cabildo'ya doğru geliyor ve, «kardeşimi öldürdü, kafasını kesti,» diye haykırıyordu.

Don Gabriel ve don Mateo köye koştular, ve orada, kulübelerden birinin ardında, o sabah konyak almaya gelenlerden biri olan Gregorio'yu zaptetmeye çalışan bir yığın erkek gördüler.

Gregorio, üzerinden kan damlayan bir bıçağı savurup duruyordu. On sekiz yaşlarında bir çocuk cesedi, kulübenin balçık duvarı dibinde uzanıktı. Yüzü paramparçaydı ve gövdesinde derin yarıklar vardı.

Çoğu daha sarhoş olan adamlar, çılgın katili sopalarla durdurmaya çalışıyorlardı, ama yeterince yanına yaklaşmaya cesaretleri yoktu hiç birinin. Gregorio'nun bıçağını fırlatacağından korkuyorlardı.

Yerli 'Jefe', çığlığı duyar duymaz gelmişti, ama o da, ayık olmaktan uzaktı ve dumanlı gözlerle birbirine, bir ötekine bakıyor, ne olduğunu ya da ne olup bittiğini anlamaya çalışıyordu.

Don Gabriel, çocuklardan birine karısına koşmasını ve eyerinden kementi getirmesini söyledi. Çocuk hemen döndü. Birkaç başarısız uğraştan sonra, don Gabriel kulübenin ardına emekledi ve Gregorio'nun arkasına gelerek, sonunda kementi onun boynuna geçirdi ve adamı yere yıktı. Adam düşer düşmez, birkaç yerli koştular, ve onu kementle öyle bir bağladılar ki, adam ne elini, ne de ayağını oynatamaz hale geldi. Sonra bağlı adamı 'cabildo'ya taşıdılar ve hapishaneye koydular. Adamın gücü tükenmişti, uyumaya koyuldu.

Başka ne iş yapacaklarını bilmeyen birkaç sarhoş, 'cabildo'nun önünde bir aşağı bir yukarı volta atıyordu. Don Mateo, ağabeyine bu adamları da hapse koymalarını önerdi, belki başlarına iş açarlardı. Bunun üzerine don Gabriel, ayık görünen birkaç adamı topladı ve bunların yardımıyla sarhoşları içeri tıktı. Köyün bütün kadınları ve ayık erkekleri, don Gabriel'in, ikinci bir cinayet çıkmasına meydan vermeden bu adamları hapsetmekle iyi ettiği düşüncesindeydiler.

Herkes, özellikle kadınlar, heyecan içindeydi. Dört kadın, çocuklarıyla birlikte sarhoş kocalarına ve erkek kardeşlerine karşı korunmak üzere koşarak 'cabildo'ya geldi, ve bütün gün okulda oturdular. Bir başka kadın, ağlaya bağıra don Gabriel'e geldi, kendisini ve çocuklarını öldüreceğini söyleyen kocasını hapse atması için yalvardı. Don Gabriel, adamları gönderdi, sarhoş kocayı alarak kilitledi, kadın çocuklarıyla birlikte evine döndü.

Öğle olduğunda, barış sağlanmış durumdaydı. Sarhoşlar, uykuya dalmış olmalıydı, ve ötekilerin tarlalarda işlerine gittiği görülüyordu.

3

Hapishane çok küçüktü. Tutuklular, sardalye gibi sıkışık duruyorlardı.

Öğlende, hepsinin karısı geldi, yiyecek getirdi onlara;

azıkları sağlam tahta kapının parmaklıkları arasından uzattılar. Ama tek bir mahpus bile uyanık değildi. Kadınlar, akşam yemeğine, daha çok yiyecekle geldiler ve geceleyin kocaları ısınsın diye kapının önünde bir ateş yaktılar.

Adamlar hâlâ sarhoştu. Karıları, hapishanede kalmalarının doğru olacağına karar verdi. Tek bir tanesi bile don Gabriel'e gidip, kocasını serbest bırakmasını istemedi. Daha önceki deneyimlerinden ve kocalarının pazar kasabasında sarhoşluktan hapsedildiği durumlardan biliyorlardı ki, onları salıvermek, içeri tıkmaktan güçtür.

Ertesi sabah, güneş doğar doğmaz, mahpusların karıları gene geldi, ve kucaklarında bebekleri, kapının önünde toplaşıp kocalarıyla konuştu. Kapının önünde bütün gece yanan ateşin korlarına kahvedenliklerini yerleştirdiler.

Yerliler, geceleyin ayakları dibinde yanan ya da hiç değilse tüten bir ateşleri yoksa, mutlu değildirler. Kadınlardan biri, kapının parmaklıkları arasından bir uzun sopa sokmuştu ve bu sopayla, sarhoş uykusundan uyanıp da, bir iki saniyeliğine aklını başına toplayan adamlar, uyandıkça ateşi kurcalamış, sönmemesini sağlamışlardı.

4

Don Gabriel, bugüne dek, kimseyi hapse atma fırsatı geçirmemişti eline. Halk arasında birçok anlaşmazlık olmuştu, ama kimse ona gelip de, anlaşmazlığı halletmesini istememişti. Hep 'Casique' çözmüştü sorunları. Don Gabriel'in, topluluğun işlerine karışmaya hakkı yoktu. Toprak bölüşmesi sırasında meydana gelen bir anlaşmazlıkta, öldürülen bir av hayvanının kimin olacağı konusunda çıkan bir anlaşmazlıkta, ya yeni doğan bir keçinin, Tomas'ın mı, yoksa Panfilo'nun mu keçisinden olduğu ya da Elias'ın, Lino'yu, kendisinin evleneceği kızın aklını çelmekle suçlamaya hakkı olup olmadığı konularında çıkan hiçbir anlaşmazlıkta kimse ona gelip, yardımını istememişti.

Bütün bu meseleler, reis Narciso'ya açılırdı. Don Gabriel, yalnız ve yalnız, bazı açıklıkla belirlenmiş koşullarda, hükümet temsilcisi olarak işlere karışabilirdi. Bu açıklıkla belirlenmiş koşullardan bir tanesi, örneğin, ülkeyi ve ülke halkını, köyün sınırlarını aşacak biçimde tehdit eden büyük kargaşalıklardı.

Köyün sınırları içinde, adam öldürme, soygun, eşkiyalık gibi ağır suçların işlenmesi halinde ve yollarda yapılan soygun ve saldırılar nedeniyle, topluluğu, dolayısıyla Devleti etkileyen huzursuzlukların yaratıldığı durumlarda söz sahibiydi bir sekreter olarak. 'Cabildo' ve önündeki meydan, devletin yetki sınırına giriyordu. Burada, her yurttaş, dokunulmazlık kazanıyordu. Yerlilerin kendi bölgelerinde ne yaptığı, öteki yurttaşları etkilemediği sürece, kendi bilecekleri işti. Bununla birlikte, bu konularda, kendisine baş vurulursa, araya girmek, don Gabriel'in yetkisi içindeydi, ve de göreviydi. Köyün kadınları, kendi 'jefe'leri de sarhoş olduğundan, katili altedip öteki adamları susturmak ve böylece başa gelecekleri önlemek yeteneğinden yoksun bir durumdayken, sarhoş kocalarından kendilerini nasıl koruyacaklarını bilmediklerinden son ve tek çıkar yol olarak don Gabriel'e sığınmışlardı.

Köyün, sarhoş olmayan delikanlılarının barışı sağlaması güç olmazdı. Ama yerli geleneklerine göre, oğulların ya da delikanlıların, babalarına ya da topluluğun yaşlılarına buyruk vermesi ve hele bu buyruklarını uygulamaları hiç yakışık almazdı. Bir baba, sarhoşluktan çılgına dönmüş de, anasını öldürmeye kalkmış olsa bile, kimse babasını bağlamaz ya da kafasına vurup onu zararsız hale getiremezdi. Oğlunun yapabileceği tek şey, anasını uzaklaştırmaya çalışmaktı ve eğer bunu başaramazsa, kadının, kamış bıçağının rasgele savruluşlarından birini boynuna yemesinden başka çare kalmazdı. Eğer sarhoşluk nöbetine tutulmuş ve eline bir kamış bıçağı almış bir baba, oğlunu çağırırsa, oğul ona itaat eder ve darbeyi önlemek için kolunu bile kaldırmadan, kanlar içinde yere yığılırdı. Babasının, akıldışı öfke içinde kendisini öldüreceğinden kuşkulanmışsa,

gözüne görünmeyebilir; ama babasının onu çağıran sesini duymuşsa ya da babasının gönderdiği bir haberci onu bulmuşsa saklandığı yerden çıkmak zorundadır.

Yerli geleneklerince kökleşmiş olan bu nedenlerden dolayıdır ki, don Gabriel'in yardımı istenmişti.

Özel nitelikte olsa bile, bazı tartışma ve kavgaları çözümlemek üzere bir sekretere başvurulmasının başka nedenleri de vardır. Kimi durumlarda reis, karar veremeyecek kadar akıllıdır; çünkü vereceği kararın, kendisine, tek bir adamın değil, bütün bir ailenin düşmanlığını kazandıracağını bilir. Böyle durumlarda reis, kararı sekretere bırakır. Sekreter, tarafsız kişi olarak kabul edilir, çünkü ne kendisi ne de ailesi ya da dostlarından biri, herhangi bir taraf lehine verilecek karardan dolayı kazanç sağlayacak değildir; zira kendisi, ailesi ve dostları, bu topluluğun dışında kabul edilmişlerdir.

Yerlilerin geleneklerinden, niteliklerinden, kan ve meslek bağlarından dolayı kaçınılmaz olarak meydana gelen bu tür olaylar, sekreterlere, kokuşmuş yetkililerin elinde, bağımsız yerli topluluklarının acımasız sömürülmesine ve tümden köle edilmesine yol açan yetki ve etkiyi vermektedir.

5

Diktatörlük rejimi altında, Meksikalı, gözünü dünyaya açtığından beri, kamu hizmetlerine, ceplerini doldurma kaynağı gözüyle bakan bir memurlar tabakasından başka hiçbir şey görmemiştir. Halk başka hiçbir şey duymamış, kendilerine başka hiçbir şey öğretilmemiştir. Bir memurdan söz edilirken, «Güç ve sorumlu bir göreve atanmış bir adam,» diye değil, «Adam, koyunlarını toplamış, yalnız kırkması kalmış - vali oldu,» diye konuşulurdu. Ve don Gabriel, daha çocukluğunda, küçücük bir memuriyetin bile, maaşın çok üstünde bir gelir sağlayacağını öğrenmişti.

Diktatör don Porfirio, iflâs etmiş Meksika Cumhuri-

yetinin, kısa zamanda büyük ilerlemeler kaydettiğini, onun büyük hazinesinin, öteki ülkelere parmak ısırtacak, onları kıskandıracak duruma geldiğini göstermekle dünyayı şaşırtmıştı. İstatistikler bunu gösteriyordu. İstatistikler, aynı zamanda, büyük bir devlet adamının, Meksika halkını hiç kimsenin gerçekleşebileceğine inanmadığı bir uygarlık ve zenginlik düzeyine getirdiğini de gösteriyordu. Bu devlet adamı, ulusal harcamaları, akıl almaz derecede düşük tutmanın yolunu biliyordu. Kolaydı bu. Resmî memur maaşları, çoğu durumda öyle düşüktü ki, bir fare bile geçinemezdi onca parayla; ve eğer bir hükümet müfettişi ya da bir yargıç, durumuna uygun bir yaşantı sürmek istiyorsa, bunun için gerekli gelir kaynaklarını da bulmak zorundaydı. Bu gerekli gelir kaynaklarını, en yüksek noktaya çıkarmak için de yetkisini kullandığını söylemeye bile gerek yoktu. Hazine, giderek daha zengin oluyor, ulusal borçlar, kâğıt üzerinde giderek daha az görünüyordu; öte yanda halkın yoksulluğu, cehaleti, bozulma, fesat ve haksızlıklar giderek artıyordu.

Don Gabriel, bu görevin, ona, bir yerli köyünün ve onun halkının durumunu geliştirmesi için değil de, kendisini zenginleştirme kaynağı olarak verildiğini biliyordu. Yoksun olduğu tek şey, işin elverdiği son damlayı sıkmak için gerekli beceri ve kurnazlıktı.

Kardeşi Mateo olmasaydı, ordan geçen bir yerli emekçiler konvoyunun cebine on altı peso koyduğunu asla göremezdi. Don Mateo'nun, zengin bir deneyimler dağarcığı vardı, başka memurlar arasıda geçirdiği günlerden derlemişti bu bilgileri. Don Mateo'nun bunca becerikli olmasının tek nedeni, deneyimleri değildi ama, bir memur için son derece gerekli olan düş gücü ve yaratma gücü vardı adamda.

«İş sana bir şey getirmiyorsa,» diyordu don Gabriel'e günde on kez. «sen onu getirir duruma koymalısın.»

6

O sabah, kahvaltı ederlerken, «Eee, birader,» dedi don Mateo, «sonunda besili bir domuza ve de iyi bir sağmal ineğe kondun.»

Don Gabriel, birden kesti tıkınmasını.

«Ben mi? Sen de mi sarhoşsun yoksa? Besili domuz ve sağmal inek. 'Como'?»

«Sen bir servete konmuşsun, be adam!» diye yanıt verdi don Mateo. «Şaka ediyorsun! Bu kadar kazkafalı olamaz bir insan. Önünde toplanmaya hazır bekleyen bir yığın pesoyu görmeyecek kadar aptal olamazsın. Bir oda dolusu mahpusun var, bunların hepsi de çıkmaya can atıyor, ve sen, daha kıçının altına bir minder bile koyamamışsın ve öyle pinekleyip duruyorsun. Etli butlu hindiyi elinden kaçırarak ve ormana doğru uça uça gitmesini gülerek izleyeceksin. Kendilerini güzel güzel, paşa paşa hapsettirme inceliğini gösteren bu adamları, vergisiz pulsuz salıverirsin sana kalsa. Şansa bak be! Adamlar kendi ayaklarıyla geliyorlar. Sen çağırmadın bile onları. Kendi dilekleriyle, istekleriyle, kibar kibar teslim oldu hepsi.»

«Ama sonsuza dek hapis tutamam ya onları,» dedi don Gabriel. «Bugün salıvermezsem, yıkarlar her yanı.»

«Merak etme,» dedi don Mateo «hiçbir şey yapamazlar. Çünkü, bu hareketin askerleri getireceğini ve evlerinin, tarlalarının yakılacağını iyi bilirler.»

Don Gabriel yanıt vermeye fırsat bulamadan, dışarda, kendisini bekledikleri açıkça belli birkaç adamın konuştuklarını duydu. Şapkasını giydi, silâhını taşıyan kemerini sıktı, binanın köşesini dönerek, 'Portico'ya geldi; adamlar, yazıhanenin kapısındaydı. Don Mateo palaskasını taktı ve ağabeyini izledi.

«Günaydın,» dedi don Gabriel.

Adamlar selâmı aldı.

Don Gabriel, kapıyı açtı ve masası başına geçti, kâğıtları karıştırdı, mürekkep şişesini açtı, kalemi aldı, saçına sürttü ve oturdu.

Adamlar, sıralardan birine oturdular. Don Mateo, öteki sıraya geçti ve bir sigara sardı.

Derken adamlardan biri konuşmaya başladı. «Ben, hapiste olan İsidro'nun kardeşiyim. Bu adam İsidro'nun karısının kardeşi. Ve bu İsidro'nun karısının üvey kardeşi. Ve bu da, İsidro'nun babasının kardeşi.»

«Neden hapse girdi İsidro peki?» diye sordu don Gabriel. Mahpuslarından hangisinin İsidro olduğunu bilmiyordu. Hiçbirini adlarından tanımazdı.

«İsidro, sadece sarhoş olup, bağırıp çağıran adamdır; ama kötü niyetle yapmamıştır bunu,» dedi İsidro'nun kardeşi. «Onu şimdi çıkarmanızı istiyoruz. Artık sarhoşluğu geçmiştir, ve mısırının başına geçmezse, iyi ürün alamayacaktır.»

Don Gabriel ayağa kalktı. «Doğru ya,» dedi. «Hemen alabilirsiniz onu.» Hemencecik İsidro'yu serbest bırakmak üzere harekete geçti.

«Dur bir dakika,» dedi don Mateo. «Adamın ne 'multa' ödeyeceğini söylesene önce.»

Yerliler, İspanyolcayı pek iyi bilmezlerdi, ama neden söz edildiğini anladılar. Üstelik, Don Mateo'nun, İsidro'nun parasız serbest bırakılması işine burnunu soktuğunu da anladılar. Pazara gittiklerinde, çoğunlukla sarhoşluk nedeniyle, kasabanın hapishanesine düştüklerinde, kendilerinden 'multa' alınmasına alışıklardı. Paraları yoksa ve yanlarındaki dostlarından ya da hısımlarından kimse çıkıp da cezalarını ödemezse, bir hafta ya da daha uzun süreyle hapis kalırlar, kasabanın yollarında, caddelerinde, ya da parklarında çalışmak zorunda bırakılırlardı.

Ancak burada, kendi köylerindeydiler ve İsidro bağırıp çağırmaktan ve sessiz sakin kulübesine girmeyi kabul etmemekten başka hiçbir şey yapmamıştı.

«İsidro'nun 'multa'sı on pesodur,» dedi don Mateo. «Cezasını öder ödemez çıkabilir.»

«Ama İsidro on pesoyu nerden bulsun?» diye sordu kardeşi. «On peso ne gezer onda - kalabalık bir ailesi var. On peso ha? Nasıl olur, bunca para, fiyatların yüksek ol-

duğu dönemde iki besili domuzun getirdiği paradır. Celeplerin geçen seferki gelişlerinde olduğu gibi kötü bir alış verişte, üç domuza sağlanır bunca para.»

«Gabriel,» dedi don Mateo, «öyle demiyor mu - sarhoşluk ve şiddet hareketlerine on peso 'multa' demiyor mu?»

Don Gabriel, basılı bir belge aldı masadan. «Evet, hükümet böyle saptamış.»

«Öyleyse değiştiremeyiz bunu,» dedi don Mateo. «Yasa böyle.»

Bu arada Don Gabriel, yeni bir gelir kaynağının kapısını çaldığını anlamış bulunuyordu. Bu yerin halkı, kendilerini çıkmazda bulup da, kendilerini savunmak için - sekreterin desteğine sığındıklarına ve sarhoşları tutuklamasını istediklerine göre, fırsat, kaçırılmaz bir fırsattı.

«Evet, don Gabriel'e kalsaydı, yani yalnız olsaydı, mahpusları cezasız salıverecekti. Olanların, kendisinin sattığı konyak yüzünden olduğu nedeniyle kendisini sorumlu hissettiğinden ya da yerlilerin zayıflığına acıdığından değil, açıkgözlülüğünden, geleceğini düşündüğünden yapacaktı bunu.

Bir kere, korkuyordu. Bundan önceki birkaç sekreterin başına gelenleri biliyordu. Sonra, meseleleri zorlamaktansa, kaynakların yavaş yavaş, birer birer damlamasını yeğ tutuyordu. Kardeşinin düşündüğü kadar aptal değildi öyle. Derine inersek, belki de daha akıllıydı don Mateo'dan; hiç değilse, ondan daha iyi bir diplomattı.

Mateo'ya göre hava hoştu. Hep üste çıkmak ve güçlü rolü oynamak kolaydı onun durumunda. Sorumlu olan o değildi ki. Her şeyi sekreterin üstüne atıp, ortadan kayboluverirdi sıkışsa. Oysa Gabriel karısını düşünmek zorundaydı, kolay kolay vazgeçemeyeceği birkaç eşyasını düşünmek zorundaydı.

Mateo'nun, Gabriel'in başını belâya sokmaya çalıştığını düşünmek için neden yoktu. Mateo'nun, kendisine karşı büyük bir kardeş sevgisi beslemediğini biliyordu, ama gene de, onu mahvetmeyi planlayacak kadar kötü niyetli olabileceğine inanmıyordu. Mateo, onun görevine göz koy-

mamıştı - bu kesindi - ve karısına göz koyması olasılığı hiç yoktu.

Öte yanda, don Mateo'nun, anadan doğma kumarbaz olduğu kuşkusuzdu. Şimdi parayla kumar oynayacak durumda olmadığından, salt sonucunu görmek ve perde arkasındaki güç olmak heyecanını yaşamak için, başkalarının gelecekleriyle oynuyor olabilirdi.

7

İşin içinde ne olursa olsun, don Gabriel, köşeye sıkışmıştı ve kaçacak delik yoktu. Don Mateo, 'multa'nın miktarını saptamış ve bunu yasayla kesinleştirmişti. Artık don Gabriel, ölse, 'multa' ödenmesi gerekmediğini söyleyemezdi. Sonu ne olursa olsun, cezanın ödenmesinde ısrar etmek zorundaydı. Üstelik, görevinin, kendisine sağlayacağı esaslı bir gelir kaynağı düşleyip durmuştu hep. Her sudan bahaneyle şiddetli darbeler indirmeden, semerin üzerine iyice oturmayı bekliyordu yalnızca. Bir de, bu trafiğe tam anlamıyla girmeden, yerli 'Casique'i iyice kazanmak, onun da desteğiyle yolma işini kolaylaştırmayı umuyordu.

Ama şimdi, Mateo onu köşeye kıstırdığına göre, cezayı almaktan vazgeçse, köyün barış ve sükûnetini korumak için cezaların gerekli olduğuna halkı inandırmak için çok uzun bir zaman gerektiğini anlamış bulunuyordu. Herkes, barışı bozan bunca büyük olaylarda suçlu aramadığını, ve şimdi önemsiz bir huzur bozucu davranışın, düşsel bir yasaya karşı olduğunu ileri sürmekte çok katı yürekli, çok acımasız olduğunu söylecekti.

Bununla birlikte, kararını etkileyen esas unsur, Mateo'nun kendisiyle alay edeceğinden korkmasıydı. Şimdi bu parayı almazsa, kardeşinin dilinden düşmeyecekti ömrü boyunca. Kendisinden de hırslı olan karısı, Mateo'nun her alay edişinde, tuz biber ekecek ve Gabriel sonunda, dünyanın en büyük aptalı olduğunu, Tanrı'nın memur olma fırsatını ve memuriyetin getirdiği fırsatları bahsettiği

talihli adamların en kazkafalısı olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktı.

Don Mateo kalktı ve ağabeyini kenara çekti. Öyle bir konuşuyordu ki, tavrı ve fısıltıları, orada bulunan yerlilerde, mahpuslara acıması ve onları affetmesi için ağabeyine yakardığı izlenimini uyandırabilirdi. Ama aslında, şu sözleri söylüyordu don Mateo:

«'Hombre', böyle bir fırsat bir daha eline geçmez. Burda yüz yıl sekreterlik yapsan bulamazsın böyle büyük bir balık. Ayağına gelen kısmeti tepme. Adamlar ve kadınlar sana geldi, sarhoşları ve külhanbeyleri hapse koyman için yalvardı. 'Casique' desen, karşı koymadığına göre, bu işi onayladı. Senin şansın burda da kendini gösterdi, 'Casique', en az onlar kadar sarhoştu. Herkezin rızası ve isteğiyle yaptın sen bu işi. Bırak ödesinler çıkmadan hapisten. Sonrası çorap söküğü gibi gelir. Her hafta bir iki kişi çekersin içeri. Bahane mi yok. İstediğin kadar yasa çıkarabilirsin - hiçbiri okuma bilmiyor. Yasaları beğenmezlerse, hükümete sövecekler. Bundan sana zarar gelmez, hükümet desen çok uzakta. Elçi gönderseler ve vali onları kabul edecek kadar deli olsa bile, meramlarını anlatamazlar, çünkü vali onların dilini anlamaz. Adlarını soracak, ellerini sıkacak, bir 'fonda' da, adam başına yarım pesoya yemek veren bir handa karınlarını doyuracak ve ne istediklerini öğrenmen için sana resmî bir mektup yazacak. Yanıtında istediğini söylersin. Zaten ne yazarsan yaz, adam mektubu bir kenara atacak, çünkü bu arada bu pis yerlileri gördüğünü tanıdığını unutacak; bu da, daha hâlâ valiyse ve meseleden haberi bile olmayan ve daha yapımına bile başlanmamış yollardan ve demiryollarından amansız vergi toplayarak kahve malikânelerinden ne kadar çok para sızdırabileceğini düşünmekten başka işi olmayan bir başka vali, onun yerini almamışsa elbet.»

Don Gabriel, kardeşinin haklı olduğunu biliyordu. İşini bozmak istemiyorsa, önünde duran kaymaktan bir parmak kapmalıydı.

Sırada oturan yerliler de konuşuyor, ne yapabilecek-

lerini tartışıyorlardı, Don Gabriel ve don Mateo, dönüp de adamlarla yüz yüze geldiklerinde, İsidro'nun kardeşi konuştu.

«Dinleyin, 'senor Secretario', İsidro için dört peso ödeyeceğiz, ödeyeceğiz ki karısına ve çocuklarına dönsün.»

Don Mateo, don Gabriel'in yanıt vermesine fırsat bırakmadı. «Yasalar, on pesoluk bir ceza saptamış. Ama buranın sekreteri ben değilim elbet. Don Gabriel, bu vergiyi azaltırsa, hükümete ne yanıt vereceğini kendi düşünsün.»

«Pekâlâ,» dedi don Gabriel. 'Tirano' değilim, zalim bir adam değilim ben, anlayışlı bir sekreterim. Sekiz peso diyelim. İsidro yoksul, ailesi kalabalık.»

«Beş,» dedi İsidro'nun kardeşi buna karşılık. «Beş peso ödeyeceğiz onun adına, birkaç keçi satınca öder bize borcunu.»

Daha biraz tartıştıktan sonra, İsidro için altı peso 'multa' ödenmesinde anlaştılar.

Don Gabriel, ceza ödeneğine karşı makbuz yazmadı. Gene de, don Mateo, öğüt vermekten kendini alamadı.

«Asla makbuz vermeyeceksin. Böyle yaparsan, burdaki yerliler ayaklandığı ya da ipten kurtulduğu durumlarda başına bir şey gelmez. Bu yasaları hükümetin yaptığını ve senin, bu yasaları uygulamak zorunda olan bir memur olduğunu, ve eğer bu yasaları uygulamazsan, kendinin hapse gireceğini, kafalarına iyice sokacaksın onların. Her fırsatta vurgulayacaksın bunu. Kendini ucuza satma. Makbuz istemiyorlar ki. Makbuz nedir bilmiyorlar. Başına iş açmanın âlemi var mı, yok. İşte para, ve eğer borç verirsen, mutlaka bir kefil iste.»

«Neden seni sekreter yapmadılar anlamıyorum,» dedi don Gabriel gülerek.

«Bana göre çok yavaş bu iş, 'Hombre',» diye yanıt verdi don Mateo. «Sendeki sabır yok bende. Ben, çabuk tarafından. kestirmeden giderim ve yüzüme gözüme bulaştırırım işleri. Sana doğrusunu söyleyeyim mi, yolmaya uğraştığım bir köy dolusu yerlinin başında olmak bana göre değil.»

Don Gabriel, sigarasını attı ve ayağıyla ezdi. «Ben de bunu düşünüyordum, birader» dedi. «Beni allak bullak ediyorsun, sonra kıvılcımlar saçılmaya başladı mı, ortada görünmeyeceksin.»

«Böyle bir şey asla başına gelmeyecek, Gabriel,» dedi don Mateo gülerek. «Kafan gereğinden çok kalın bunun için. Sen yumuşuyorsun, ben yapamam. Bu yüzden böyle bir iş tam sana göre. Başın belâya girmez senin bu gidişle.»

8

Öğleye kadar, iki kişi dışında bütün mahpuslar adam başına altı pesoya serbest bırakıldı. Kimi durumlarda para nakit olarak ödendi, kimi durumda, mahpusun akrabalarından iki kişinin kefaletiyle, hesaba geçildi.

Sarhoş olup da, karısını ve çocuklarını ölümle korkutan ve karısı, kendisini ayılana dek hapsetsin diye sekretere yalvaran adam için yirmi peso ceza alınacağını ilân etti. Yirmi peso demek, mısır hasadının tüm bedeli ya da adamın elinde bulunan satılık domuzların bedelinin iki katı demekti.

Kardeşleri, amcaları ve ailesinden başkaları gelip, pazarlık ettiler don Gabriel'le. Üç saatlik bir pazarlıktan sonra, on iki peso üzerinde anlaşmaya varıldı, bu miktar mahpusun hesabına borç yazıldı. Pazarlıkta bulunanların hepsi, bu miktarın ve üç pesoluk faizin altı hafta içinde ödeneceğine kefil oldular.

Hiç kimse gelip de katil olan Gregorio'nun salıverilmesini istememişti. Yalnız karısı düzenli aralıklarla geliyor, ona yiyecek getiriyordu. Her seferinde, hapisanenin kapısına geliyor, kucağında bebesiyle oracıkta oturuyordu; çocukları orda burda koşuşuyorlardı; ve her seferinde üç saat ya da daha uzun süre kalıyordu. Kocası, fazla konuşmuyordu, kendisi ise daha az oynatıyordu dudaklarını. Bir kadın olarak, kocasının yakınında olmayı gö-

rev sayıyordu. Kimi vakit sessiz sessiz ağlardı.

Akşamları yalnız bebesiyle gelirdi. Kocasına fasulye ve 'tortilla', bir kavanoz da kahve getirirdi. Kapının önünde ateş yakar, üzerinde yemeği ısıtır, parmaklıklar arasından kocasına verirdi. Adam yerken gözünü ondan ayırmaz, tuz ya da su isteyip istemediğini sorardı.

Adam yemeğini bitirince, kadın tütün yapraklarını uzatırdı ona, ve adam, kalın bir puro sarardı. Sonra duvara dayanır, purosunu içer, ara sıra evdeki olan bitene ilişkin sorular sorardı. Hangi işlerin nasıl yapılacağını, hangi hayvanlara bakılacağını kısa sözlerle anlatırdı karısına.

Sonra karısının getirdiği saman şilteye uzanır, ince, eski battaniyesini üzerine çeker, uykuya dalardı.

Karısı sabırla çöker dururdu ateşin başında. Ateşi canlandırır, bebeğini çıplak göğsüne bastırır, kocasının kendisine verdiği puroyu içer, çömelik durumunu hiç bozmadan uykuya dalar, ateş sönmeye başladı mı uyanır, bebesine tatlı tatlı bir şeyler mırıldanır, onu daha bir sıkı göğsüne bastırır, gene puroyu yakar, birkaç nefes çeker, uykuya dalar, gene ateş sönmeye başladı mı uyanırdı. Kocası mışıl mışıl uyurdu; bilinci, kötü düşler gördürmezdi ona.

Gece, solmaya yüz tuttuğunda, kadın dikilir, küçük, acele adımlarla kocasının kahvaltısını hazırlamak üzere kulübesine giderdi.

9

Hapisane kapısı, kabaca yontulmuş ve çivi çakılmadan birbirine geçirilmiş kalaslardan yapılmıştı. Parmaklık, birbirlerinin içine oturması için çakışma noktalarında oyulmuş ağır tahtalardandı. Parmaklıkların açıklığı, mahpusun istediğinde başını sokabileceği kadar genişti.

Kapının kilidi yoktu. Kapı kirişinde demir bir kanca vardı ve bu kanca paslana paslana öyle çürümüştü ki, dö-

külüyordu nerdeyse. Biri kalkıp da, bu kancanın altına bir sopa soksa ve şöyle bır kaldırsa, kapı baygın bir gıcırtıyla ardına dek açılacak ve bu kancanın ne bu dünyada, ne de öteki dünyada işe yarar hali kalmayacaktı.

Kapı kirişine en yakın parmaklığa bir de zincir dolanmıştı. Bu da kanca gibi ölüm döşeğindeydi. Pas, halkalarını öyle bir yemişti ki, iki parmak arasında ezilmeleri işten değildi.

Zincirin son halkasıyla kancaya bir asma kilit takılmıştı. Kilidi işlemiyordu çünkü iyice paslandığından, anahtar içinde dönecek halde değildi, ama bu hiç önemli değildi çünkü don Gabriel'de anahtar yoktu. Bir mahpusu kapattığında, asma kilidin demirini, gidebildiğince indirir, olur biterdi. Kilidin çalıştığı günler tarihe karıştığından, demirin yuvasına oturduğunu belirten o ses çıkmazdı. Don Gabriel, mahpusu salıverirken, asma kilidin demirini kaldırıverirdi yalnızca.

Günde birkaç kez, on dakika kadar sürelerle serbest bırakırdı mahpusu, ve bu arada kendisi okula ya da mutfaktaki karısının yanına giderdi. Mahpusun, özgürlüğünden nasıl yararlandığını görmeye meraklı değildi pek. Mahpus yapacağını yaptıktan sonra, hapisanenin kapısında oturur ve sabırla don Gabriel'in kendisini içeri kapatmasını beklerdi.

Hapishanenin duvarları, hapishaneyi de içine alan binanın bütün duvarları gibi, balçıkla acemice sıvanmış ince direklerden yapılmıştı. Hafif bir iki tekmeyle, içerden ya da dışardan kolayca yıkılabilirdi. Asma kilidi, her isteyen don Gabriel kadar kolaylıkla açabilirdi - köydeki herkes kilidin nasıl açılıp kapandığını biliyordu.

Gene de, bir mahpus, ölüm cezasının yerine getirilmesi için bu hapisanede haftalarca beklese, kaçmaya kalkışmaz ve dostları gelip onu kurtarmazdı.

Bir yerlinin gözünde bir evin kapısı nasıl bir iple bağlanarak kapatılıyorsa, hapisane kapısı da tek bir parmakla açılabilir durumda olsa bile, kilitlenmiş sayılıyordu.

10

Don Gabriel, bu cinayetten para sağlanması olanağını enine boyuna düşünmüştü, ama ne o, ne de don Mateo, bu işte sekreterin kesesini kabartacak bir durum göremiyordu. Adamın, bir yerli yoldaşını öldürdüğü gerçeği şu kadarcık umurlarında değildi. Dünyada yaşayan yerlilerin bin eksik ya da bin fazla oluşu, Meksika'nın ekonomik durumunda hiçbir değişiklik meydana getirmiyordu; ve bunlar, bir valinin, bir generalin ya da vergi tahsildarının gelirini etkilemiyorsa, varlıkları ya da yokluk-ları, çayırda ya da ormanda, bin baş av hayvanın varlığı ya da yokluğu kadar önemliydi ancak.

Don Gabriel, adamı elli pesoluk bir 'multa' ile cezalandırmayı denedi. Elli pesoya memnuniyetle kapatacaktı sorunu, ama ne var ki, yerlide elli peso yoktu. Don Gabriel, bütün bir yıl beklemeye razı olsa bile - elli peso da faiz ekleyerek elbet - adamın bunca parayı sağlamasına olanak yoktu. Don Gabriel, bunu bile denedi, ama adam kefil gösteremedi. Kimse ona kefil olmuyordu, çünkü adamın öldürülen adamın bir hısımı tarafından intikam için öldürülmesi olasılığı vardı, ve bu durumda bütün borç kefilin üstüne kalacaktı.

Bir yerli, ötekini öldürürse, cinayet nedenini bütün köy bilir. Olayı doğuran nedenler bütünüyle, yerlilerin kökeni, ahlâk ve gelenekleri yönünden incelenir, anlaşılır. Bu gerekçeler çerçevesinde, cinayetin kaçınılmaz ve yerinde bir davranış olduğu kabul edilirse, öldürülen adamın ne kardeşi, ne babası, ne de oğlu, cinayetin öcünü almayacaktır. Kurbanın, davranışlarıyla bu olaya neden olduğu ve gerekli cezayı aldığı hükmüne varılır. Ancak, kimi durumlarda, aileden birinin, durumu daha yakından, başka yönleriyle bildiğini öne sürdüğü ve köyün vardığı hükmü onaylamadığı görülebilir. Bu durumda, kararı onaylamayan bu hısım, bir içki âleminde ya da bir eğlenti sırasında çıkan bir kavgada, yani önüne gelen ilk fırsatta, öcünü alacaktır.

Köyün genel kanısı, cinayetin haksız işlendiği yolundaysa, katil, kendisine söylenmesine gerek kalmadan öfkesi ya da sarhoşluğu geçer geçmez bunu kendiliğinden anlayacaktır. Bu durumda, katil, ailesini de yanına alarak köyü terkeder. Kimse ona engel olmayacaktır. Ancak, gitmez de, hiçbir şey olmamış gibi yaşantısını sürdürmeye kalkarsa, bir sonraki ay doğmadan, kendi toprağında ya da ormanda ölü bulunacaktır.

Köyün kanısı bölünmüşse, bir aile grubu cinayetin haksız yere işlendiğini ileri sürüyor, öteki ise katilin akla uygun bir nedene dayandığını ya da içki yüzünden kendini bilmez haldeyken ya da öfkeye kapılıp bir çılgınlık anında cinayeti işlediği, ve şimdi pişmanlık duyduğu kanısındaysa, reis, kendisine köyü terketmesini ve ormanın öte ucunda bir yerde yerleşmesini söyler. Katil bu isteğe uyarsa, köyün bütün aileleri onunla barışmış olur.

Katili, köyün 'Casiquie'ine vermek işleri çözümleyecekti, ama don Gabriel, bunu olanaksız kılan bir durumdaydı. Köy, katili köyün güvenliği için hapse koyması için kendisine başvurmuştu, çünkü adam öyle sarhoştu ki, yanına yaklaşan herkesi ölümle korkutuyordu. Sekreter şimdi onu teslim etse, kendi yetkisini küçümsüyor olacaktı - ve kazanç sağlamak için, olanakların elverdiğince fazla yetkiye gereksinimi vardı. Üstelik, böyle davranmakla, katilden ya da onun ailesinden korkmuş olduğu izlenimini bırakırdı, ve orada sekreter olarak kalmak ve köy halkından yüksek vergiler ve cezalar sızdırmak istediği sürece, korktuğunu göstermemeli, korkak damgası yememeliydi.

Adamı on pesoluk bir cezaya çarptırmak akılsızlık olacaktı; bu miktarı yükseltmek olasılığı vardı belki. Don Gabriel, daha az şiddetli suçlamalara uğramış bir adamı, on iki pesoluk cezaya çarptırmıştı. Ayrıca, on pesoluk bir 'multa', soyguncuların, nasılsa on pesoyla kurtulacağız kanısıyla, tüccarlara ya da yolculara saldırmalarına, onları öldürmelerine yol açabilirdi. Tüccarın üzerinde bulunan yüz pesoyu alıp, sekretere on peso ceza vermek dokunma-

yacaktı soygunculara. Uygar olmayan bu yerlilerin mantığı, çoğu uygar olmayan halklarınki gibi çok gariptir. Kimsenin aklı ermez onların akıl yürütme biçimine ama nasılsa, son derece akıllı tahminler yürütürler.

Don Gabriel, başka ülkelerdeki yargıçların ve polis yetkililerinin de, ne yapacaklarını bilmedikleri durumlarda davrandığı gibi davrandı. Tutukluya hiçbir şey söylemeden, sessiz sakin hapiste bıraktı; kendisine hazırlop bir karar getirecek gelişmeleri umutla beklemeye koyuldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1

Adamı hapiste tutmak, ne don Gabriel'in ne de Devletin kesesine dokunmuyordu. Mahpusun karısı, yemeklerini hazırlar, getirirdi, ve eğer karısı olmasaydı, annesi ya da kardeşleri ya da bir hısımı değilse öteki hısımı karnını doyuracaktı adamın.

Karısı, asla gevşemeyen, sönmeyen bir sabırla, kaçma sözünü hiç ağzına almadan, günde üç kez çocuklarıyla hapisaneye gelir, kocasının karnını doyurur, ona temiz giysi, tütün verir, tüm gereksinmelerini karşılardı.

Kimi vakit, don Gabriel onu hava almaya çıkarmaya istekli değilse, bütün aile hapishanenin kapısında oturur, birlikte yemek yerlerdi. Dostlarının mahpusu görmeye vakti ve de isteği olduğunda, kapının önünde çömelir, onunla konuşurlardı. Çoğu geceler, karısı, kocasının yakınında olmak için, bebesiyle birlikte, hapisane kapısının önüne serdiği bir şiltede yatardı. Kocasının tarlalarında yapılması gereken bütün işleri yapar, hayvanlara bakardı kadın; ve eğer vakti ya da gücü tükenmişse, kardeşleri gelir, ona yardım ederlerdi.

Bu arada, Narciso, birkaç kez 'Cabildo'ya gelmiş, resmî işler konusunda don Gabriel'le görüşmüştü, ama bu görüşmeler sırasında, mahpusun adı hiç ağızlara alınmamıştı. Derken bir gün, kardeşi Mateo ormanda avlanmaya gittiğinden don Gabriel yalnızken, Narciso yazıhanedeki sıraya oturdu, ve «Don Gabriel,» dedi, «Aurelio'yu öldüren Gregorio'yu ne yapmayı düşünüyorsun? Ömür boyu burada hapiste mi tutacaksın onu?»

Don Gabriel, mürekkep şişesini açtı, mürekkebi kokladı, tekrar tıpasını kapadı ve, «Sen buranın başkanısın ve yasaları ve tüzükleri iyi bilirsin,» dedi.

«Elbet biliyorum,» diye yanıt verdi Narciso.

«Öyleyse», diye devam etti don Gabriel, «Cinayetin çok ciddi ve çok korkunç bir şey olduğunu da biliyorsun. Gregorio öldürülecek.»

«Evet biliyorum,» dedi Narciso.

«Yüz peso, ya da en az elli peso 'multa' ödese,» dedi don Gabriel, «onu salarım.»

«Gregorio'nun meteliği yok,» dedi Narciso, «ve ömrü boyunca bunca parayı birarada göremez.»

«Bak, bugüne kadar bekledim, Narciso, Gregorio'nun hatırı için bekledim, daha belediyeye telefon etmedim. Ama artık bekleyemem. Bir şeyler yapmalıyız. Cinayet çok ciddi bir meseledir. Telefon edersem, askerler gelecek, anında vuracak onu.»

«Evet,» dedi 'Jefe', «kuşkusuz vuracaklar.»

«Ama gene de bırakamam onu,» diye devam etti don Gabriel. «Bunu yapmaya hakkım yok. Buradaki herhangi bir canavar, bu işten bunca kolay sıyrılacağını düşünebilir. Bunun sonuçları da hiç hoş olmaz değil mi? Haftada bir cinayet işlenir burda.»

«Doğrusun,» diye yanıt verdi 'Jefe'.

Bu konuşma sırasında, don Gabriel'in aklına birden bir fikir geldi. Bu köyde bu görevi aldığından beri, dünya işlerinin ne âlemde olduğunu, daha iyi bir döşeğe sızmasına yol açacak bir çatlağın meydana gelip gelmediğini görmeye Jovel'e gitmemişti hiç. Şimdi Gregorio'yu, Jovel'e gitmede bahane olarak kullanabilir ve güzel bir ödenek alabilirdi. Gregorio'yu bir mahpus olarak yetkililere götürmesi yeterliydi; fazladan ödenek alacağı resmî bir çalışmaydı bu. Tutukluyu kendisinin götürmesi, askerlerin gelip hükmü yerine getirmesinden ya da onların tutukluyu hükmün uygulanması için Jovel'e götürmesinden daha ucuza patlardı hükümete.

Bu fikir kafasında belirir belirmez, uygulamak üze-

re harekete geçti. «Böylesine ciddî bir konuda hükmü burada uygulamaya hakkımız yok,» dedi. «Ne bir başkan olarak senin, ne de bir sekreter olarak benim böyle bir yetkim yok. Bu, yargı organlarına gidecek bir mesele. Onu Jovel'e götürmeli, oradaki yetkililere teslim etmeliyim. Bu, onun için çok daha iyi olacak, Narciso, beni dinle sen. Jovel'deki yargıçlar belki de pek zora koşmazlar onu. Belki üç, dört yıl hapse ya da çalışma kampına gönderirler, vakti doldu mu da, serbest bırakırlar, sonra buraya evine halkına dönebilir. Öte yanda, askerler buraya gelirse, çok az umut var, hiç yok gibi. Ya anında vuracaklar ya da götürürlerken yolda vuracaklar. Kaçmaya davransa da, davranmasa da, kaçarken vurduklarını söyleyecekler.»

«Haklısın, don Gabriel,» dedi 'Jefe' «Onun için en hayırlısı bu olacak, ve buradaki canavarlara iyi bir örnek olacak.»

«Öyleyse yarın gideyim, Narciso,» dedi don Gabriel. «Don Mateo burada sekreterlik yapsın benim yokluğumda, kabul ediyor musun?»

«Kabul ediyorum,» diye yanıt verdi Narciso. «Gideyim ailesine söyleyeyim ki Gregorio yarın yargılanmak üzere kasabaya götürülecek.»

Gregorio'nun kasabaya götürülüp orada yargılanmasının en iyi yol olduğunu söyleyen, kendi 'Jefe'leri olduğundan, hem suçlunun ailesi, hem de ötekiler, uygun karşıladı. Yapılacak başka bir şey olmadığını iyi biliyorlardı. Değil mi ki, köyde hükümeti temsil eden bir sekreter vardı, meseleyi aralarında çözmeye hakları yoktu.

Mahpusun karısı, kocasına ertesi sabah götürüleceğini söyledi. Narciso da ona gitti, ve don Gabriel'le birlikte sessiz sakin Jovel'e gitmesi gerektiğini, çünkü bunun kendisi için en uygun yol olduğunu söyledi.

Görüldüğü kadarıyla, Gregorio, bu sözleri kayıtsız, umursamasız dinledi, ha serbestsin evine dön demişsin, ha Jovel'e gideceksin demişsin, hepsi birdi sanki. Karısı akşam yemeğini getirdi, ve çocuklarıyla birlikte hapisha-

nenin önünde gece yarısına kadar kimi uyanık, kimi uyur oturdu. Ara sıra kocasına bir iki söz söyledi ve ateşin sönmemesini sağladı.

Gece yarısından hemen sonra, kulübesine gitti, kocasının kahvaltısını ve ertesi günün yol azığını hazırlamaya koyuldu; komşuları da ona yardım ettiler, çünkü buden azından dört gün kadar süren bir yolculuk olacaktı.

Ertesi sabah, güneş doğduğunda, don Gabriel'le karısı yola çıkmaya hazırdı. Gabriel ata binmişti; karısı, yaşlı ama sağlam bir katırın tepesindeydi. Bir başka katıra, yol için gerekli paketler yüklenmişti. Gregorio, hayvanların yola hazırlanmasına yardım etti. Daha güneş doğmadan bir işe yaramak üzere hapisten çıkarılmıştı. Yolculuk sırasında onların uşağı olacaktı.

Azığını almak üzere, nöbetçisiz kulübesine gitti ve bir saat kadar kaldı. İsteseydi, kolaylıkla kaçabilirdi; ona bakarsanız, yolculuğu sırasında kaçması daha da kolaydı.

2

Ama Gregorio kaçmadı, 'Cabildo'ya döndü. Aurelio'yu öldürmek alnına yazılmıştı; ve bunu önlemek için hiçbir şey yapamadığı gibi, gene yazgısı gereği kasabada yargılanmak üzere yapacağı yolculuk sırasında da, alnına yazılı olanı bozmaya kalkışamazdı. Alnına yazılı değilse, kaçması ne işe yarayacaktı. Don Gabriel'den kaçabilir, kurtulabilir, onun askerlerinden, yargıçlarından kaçabilir, ama yazgısından kaçamaz, onu değiştiremezdi.

Kendisini çaresiz bir piyon olarak görmeseydi bile, nereye sığınacaktı? Kendi dilinin konuşulmadığı başka bir kabilenin köyüne gitmiş olsa, orada yabancılık çekecekti. Orada yerleşse bile, topluluğa alınmayacak, kimse onu kabul etmeyecekti. Ona karşı güvensizlikleri her geçen gün daha da artacaktı. Bebeklerin ölümü onun suçu sayılacak, mısırın büyümemesi, koyunların doğurmaması, nehrin yatağını değiştirmesi hep onun üstüne yüklenecekti. Derken

bir gün kulübesi yakılacak, mısırları ayaklar altında ezilecekti. Buna rağmen orada kalırsa, bir gün kendisi ve ailesi öldürülüverecekti.

Kimsenin kendisini tanımadığı ve umursamadığı bir kasabaya sığınabilirdi. Ama yolda giderken, ona rastlayacaklar, «Nereye gidiyorsun, ahbap, ne için?» diye soracaklardı. Günlük yaşamının sıradan konuları üzerine yalan söyleyebilirdi, ama karmaşık konularda ve yabancı bir çevrede, kendisine güvensizlik içinde bakan yabancı insanlara yalan söylemek onun harcı değildi. Böyle davranmakla kendisine güvenenlerin güvenini sarsacak ve kuşkuları üzerine çekecek, derken yetkililere yakalanıp tutuklanacaktı.

Ya da, kurnazca ve beceriyle, ormandaki yollardan geçer, yerli olmayan birine görünmeyi önleyebilirdi; patikadan uzakta ağaçlar arasında uyuyabilir, böylece kasabaya varabilirdi. Ama her şey ona yabancı olacaktı. Tek bir söz İspanyolca konuşamayacaktı, konuşması bir yana, halkın alışkanlıkları ve yaşama biçimi, onun yapabileceği bir iş bulmasını olanaksız kılacaktı. Dilenmesini bile becerememeyecekti; ve de işsiz birinin kasabada nasıl karnını doyurabileceğini bilmezdi. Ormanda olduğu gibi açlığını geçiştirmek için otlar ya da meyva ağaçları olmazdı kasabada. Öküz arabasında ya da katır sürücülerine çıraklık gibi bir iş bulabilirdi belki, ama o insanlara nasıl yaklaşılacağını bilemeyecekti, ve böyle insanlar bile, söyledikleri sözü anlamadıktan sonra ona karşı güvensiz, somurtuk olurlardı.

Diyelim, şansı yaver gitti, bir yerde bir iş buldu; bulduğu iş en güç, en kaba, en pis, en kötü iş olacaktı, ve açlıktan ölmeyecek kadar doymasına yetecek bir ücret karşılığı günün yirmi dört saatinde el altında, katır gibi çalışmasını gerektirecek bir iş olacaktı. Ücret istemeyen bir işçi Meksika'da bile kabul edilirdi. Emeği karşılığında, sahibine saygılı bir baş eğmeyle tutacağı bir tabak fasulyeden başka bir şey almazsa, beğenilir ve çok ince bir kişi olarak kabul edilirdi.

Ama gene de, böyle bir göç bile bir kurtuluş olamazdı. Karısına ve çocuklarına karşı olan özlemi, bir gün öyle

bir noktaya gelecekti ki, başına ne gelirse gelsin, onlara dönmek zorunda kalacaktı. Ailesinden ayrı yaşayamazdı, buna olanak yoktu.

Yani ne yaparsa yapsın, kaçışı olmayan bir tuzağın içindeydi.

3

Gregorio çıkınını aldı ve yolculuğa çıktı.

Karısı, erkeğini uğurlamak üzere yürüdü gitti, patikanın ormana karıştığı noktada beklemeye koyuldu. Bebesini göğsüne bastırmış çömelmişti oraya. Öteki çocuklar çevresinde koşuşuyorlardı.

Kadın yere yerli biçimi çömelmiş, sessiz sessiz ağlıyor, gövdesinin üst kısmını, kuşkusuz, duygularını inleyen yüreğinin çarpma düzeniyle uyumlu olarak bir öne, bir arkaya sallıyordu. Aynı uyumla, bebesini yüreğine bir bastırıyor, bir bırakıyordu. Bütün acısını doğuran o küçük bebekti sanki. Kocasına göstermeyeceği, belki de gösteremeyeceği duygularını bebeye döküyordu kadın.

Bir yerlinin karısıyla, ve bir yerli kadının kocasıyla olan ilişkisi, bütün aşk ilişkileri gibidir. Ancak, bu duygunun anlatımı kabadır - öyle kaba ki, bir Avrupalı bu kabalıktan derinlemesine etkilenir, çünkü, yüreğin, açıklanamayan duyguları, bütün insanlarda aynı olduğundan ve aynı biçimde duyulduğundan, bu kabalık, duygularının gücünün etkisini derinleştirmekle kalır. Duygularının gücü öylesine derin, öylesine yapmacıksızdır - çünkü çok ilkeldir - öylesine vahşi ve gerçektir ki, gizleme gücünü bulamazlar kendilerinde. Duygularının açıklanmasına, en küçük bir gizliliğin sızmasına dayanamayışları yüzündendir ki, böyle dışa dönük bir kabalık görünümü alır duygularını açıklamaları. Duygularına gem vurmasalar, büyük heyecanlarının patlamasına yol açabilirler; komşuları güler onlara, gizli duyguları aşağılanır, ve nice yaşlı olurlarsa olsunlar, duygularının çiçeği olan alçak gönüllülüğü

yitirdiklerinden duydukları utancın acısını gideremezler hiç.

Gregorio, yükünün ağırlığı altında iki büklüm, ayaklarını sürüye sürüye geldi. Başını kaldırıp bakmadı; yükünün alnına geçirilmiş kayışı yüzünden, ancak bir iki adım önünü görebilir, ve sağına soluna göz atabilirdi. Bu yüzden karısının orada olduğunu görmedi.

Kadından üç adım kadar beride, yükünü şöyle bir oynatarak, sırtına daha iyi oturmasını sağladı, ve işte o vakit, karısının patika kenarında çömelmiş olduğunu gördü.

«Huj!» diye haykırdı birden.

Karısını orada görmek şaşırtmıştı onu. Durdu, ama ancak yarım dönebildi ona, durmaya, hele dinlenmeye hiç niyeti olmadığını belirtmek istiyordu sanki.

Kadın, kocasının görmesi için bebeğini kollarında kaldırdı. Göğüsleri açıktı. Bunu farkedince, entarisinin açık önünü kavuşturdu, ama aceleden ve heyecandan düğmelemeye kalkmadı.

Dizüstü kalktı, çocuğu, kocasına doğru tutuyordu daha. Derken, bir hayvan gibi sesli sesli ağlamaya başladı. Yıkanmamış, ve gecelerce ağlamadan şişmiş olan yüzü, birbirine karışmış, salt mor dudaklı açık ağzı ve güçlü dişleri belirgin kalmıştı. Kara gözleri, gözyaşlarını boşaltan iki ince çizgi gibiydi. Sık siyah saçları dolaşıktı, günlerce taranmamıştı, keçeleşmiş örgüleri, ormandaki sık ağaçların dalları gibi birbirine karışmıştı. Kısa geniş burnu şişikti, ve geniş delikleri, güneşte yanmış bakır renkli yüzün gerisinden bilinmeyen dünyaya açılmış mağaralara benziyordu.

Uzun hıçkırıkları, çevresindeki dünyanın acımasızlığını ve bu dünyaya maddî gereksinmeler ve duygularla bağlı olmanın ağır yükünü duyan bir yerli kadınının feryatlarını dile getiriyordu. Böyle bir kadının durumu bir yığın akılsız hayvana kıyasla çok daha kötüydü; çünkü hayvan geleceğini düşünmek zorunda değildi.

Ölü bir çocuğun, ölü anasının, ölü kocasının ardından döktüğü ağıttı bu. Söylenmesine gerek yoktu - tıpkı bir

celepin satın aldığı koyunun bir daha dönmediği gibi, kocasının, bir daha dönmemek üzere götürüldüğünü biliyordu. Onu yargılayacak olanların gözünde, bir hayvandı o; konuşabilirdi, gülebilirdi ama gene de ruhsuz bir hayvandı. Pis, pasaklı, Katolik olarak vaftiz edilmiş ama Tanrı tanımaz, bir köpek kadar bilgisiz, eğitimsiz, konyağa gözü doymaz, işten sertleşmiş elleri ebonite benzer, kafasındaki saç, onu birçok yüklere bağlayan kayışların iziyle yer yer dökülmüş, bir yük öküzünün baldırlarındaki sürtünmeden kılı dökülmüş eller gibi çıplak ve bitkin - toprağını ve ırkını fetheden kişilerin isteği üzerine mezbahaya giden bir kurbandı o yargıçların gözünde.

Kadın, yazgısının başına neler getireceğini, kocasından iyi biliyor değildi. Celeplerin kasaba götürdüğü bir inek, yolda nasıl kaçma fırsatı kollamazsa, kocasının dönme umudu da bunca azdı kadına göre. Sürülerin nasıl götürüldüğünü bilirdi; ve yüzlerce deneyimle görmüştü ki, büyük 'patroncito'lar, bellerinde silâhları olan baylar, hayvan sürüsüyle yerliler arasında bir ayırım yapmazdı; ve iyice biliyordu ki, kocasını görüşü sondu.

Kulakları yırtan çığlıklarında, kendisine ve çocuklarına ne olacağı düşüncesi okunmuyordu. Bu dokunmuyordu ona. Çocuklar doğmuştu, yiyecek ve yaşayacaklardı. Sabah ola hayrolaydı ve daha sabaha çok vardı.

Bu çığlıklarla yırtınmasının nedeni yalnız kocasının yazgısıydı; kocasını yatak arkadaşı ya da çocuklarının rızkını sağlayan kişi olarak düşünmüyordu şu anda ve üzüntüsü bundan değildi. Hiçbir şey değildi bunlar. Böyle bağıra bağıra ağlamazdı yatak arkadaşını ya da çocuklarının geçimini sağlayanı yitirmekle, değil ağlamak üzülmezdi bile.

Ama kocası, çocuklarının babasıydı, ve çocuklar, yüreğinin atışıydı onun. Çocuklarının taptığı mihrap, harabeye dönmüştü şimdi. Ve ona, babanın karısına göre, yaşamın amacı harabeye dönmüştü. Kocası bir sarhoş olabilirdi; karısını dövebilir ve canı çıkıncaya dek çalıştırabilirdi: ama gene de, onun varlığının özüydü kocası. Dü-

şünceleri, davranışları, yaptığı işler hep kocasınınkilere uygundu; erkeği içinde, derisinin altında, yüreğindeydi hep, beyninin içindeydi. Kocası diniydi onun, sahibiydi, biricik dostu, en sevgili yoldaşıydı. Onun yuvası, kocasıydı, yurt diye bildiği tek şey kocasıydı. Çevresindeki dünyanın yaşamıydı o, ve onsuz, paramparça olmuştu kadın. Kadını ona bağlayan, varoluşun sorunları değildi. Bu sorunlar, aklının yardımıyla belki biraz güç, ama mutlaka çözümlenebilirdi. Onsuz anlamsız ve boş olan, ruhuydu onun. Tanrıları, azizleri ya da mabutları ellerinden alınan, kişisel duygulardan yoksun insanların ruhları gibi tıpkı.

Kendi için üzülmüyordu; acımıyordu kendine. Onu sarsan üzüntü, acısının anlatımı, paramparça olmaktan duyduğu gerçek, fiziksel acı, varlığının büyük parçasının kendisinden kesilmiş olmasının, kendisinin kesik bir parça olarak kalışının verdiği sancıyı açığa vurduğuydu.

4

Çocuklar, onun çığlıklarını duydular, çevresine toplaştılar, ne denli acı içinde kıvrandığını görünce onlar da ağlamaya başladılar.

Gregorio, ilkin durdu, ve karşısındaki kadın artık onun bir parçası değilmiş ve kendisi yoluna devam etmek üzereymiş gibi baktı ona. Ama kadının çektiği acıyı görünce, ve belki de daha çok, kadının kendisine doğru tuttuğu çıplak çıplak çırpınan çocuğu görünce, karısının yanına gitti ve bakmak için alnındaki kayışı çıkardı.

«Tata, Tata,» diye bağırdı çocuklar, çevresine üşüştüler. Annelerinin, kocasının yanına gelmesiyle bir an için sakinleştiğini gören çocuklar da ağlamayı bıraktılar.

Birkaç dakika kalabilirdi ancak, ama kadının, bütün duygularıyla, bütün algılarıyla yaşadığı bu birkaç dakika, yüz yıla bedeldi. Geleceğini düşünerek, bu saniyelerin tek bir tanesini bile ziyan etmedi. Bu dakikalardan hiçbirini bir daha yaşayamayacaktı; o anlarda yaşanmayan, duyul-

mayan şeyler, sonsuza kadar duyulamazdı bir daha.

Gregorio'nun yüzü, içinde olan biteni hiç göstermiyordu. Karısının uzanık kollarından bebeği aldı, dizlerine oturttu; kendi yanaklarının, bebeğin yuvarlak esmer yanaklarına değdirdi.

Dudakları, kavrulmuş gibi kımıldandı, ama tek söz dökmedi - tek bir rahatlatıcı söz, tek bir dönme umudu vermedi. Canavar gibi olmak yazgısında varmış demek. Yazgısını etkilemeye ne fırsatı, ne de gücü vardı. Evet demesiyle, hayır demesiyle işlemiyordu yazgı. 'Patroncito'-ların verdiği kararı, kendisine yapacakları şeyi kabul etmek zorundaydı. İnsanlık ve ortak anlayış denen şey, dünya sınırlarının çok dışında yaşardı, ve yeri göğü yaratan Ulu Tanrı, göze görülmezliğini ve akla sığmazlığını korurdu ki, rahipleri, ceplerini rahat rahat doldurabilsinler.

Kadın, sessiz sessiz içini çekti ve kıyı kıyı kocasına yaklaştı, ona dokunmaya çalıştı. Arada bir, «Gregorio, Gregorio,» diyordu. İçinden geçen duyguları dile getirecek başka söz bulamıyordu.

Yokluğunda ne yapması gerektiğine ilişkin hiçbir öneride bulunmadığı gibi, karısından da hiçbir öneri istemedi. Zamanı gelince her şeyin çaresi bulunurdu.

Çocuklar gene oynamaya, koşuşmaya başladılar. Adam ve kadın, birbirlerine bakmaksızın, öyle suskun oturdular birlikte. İkisi de, önlerindeki dar patikaya bakıyordu, yoldan son geçen atların ve katırların nal izlerinin kaç gün öncesine ait olduğunu kestirmeye çalışıyorlardı sanki.

İkisinin de derin bir uykudaymış gibi hiçbir şey düşünmediği, çevrelerindeki dünyanın yok olduğu, ve tüm bilinçli varoluş duygularını yitirdiği kesindi. Ama ansızın, kabaca ve acımasızca gerçek yaşama sürüklendiler.

«Hey, bana bak Gregorio, haydi yola, haydi!»

Karısıyla birlikte at süren don Gabriel'di bunu söyleyen. Önde karısı gidiyordu, arkadan yük katırı, arkalarında da Gabriel vardı. Gregorio'nun orda oturduğunu görür görmez, yetkisini göstermek için bir şeyler söylemek gereğini duymuştu. Gerçi, bir yerlinin, ağır yüküne rağmen,

hayvanlara ayak uydurabilmek bir yana, onları geçebileceğini biliyordu. Bir yerli, dik yokuşları tırmanabilir, hayvanların giremediği kestirme yollardan ilerleyebilirdi. Hayvanlar kimi vakit uzun uzun dolaşmak zorunda kalır, oysa yerli, en kestirme yolu seçerdi.

«'Orita, senor'», diye yanıt verdi Gregorio. «'Ya me voy', şimdi geliyorum.»

Konuşurken ayağa kalktı, bebeği karısına verdi. Don Gabriel, hiç hızını azaltmadan yoluna devam etti.

Kadın, bebeğini çaresizlik içinde, ateşli hareketlerle kucakladı, sıktı. Kocasına sarılamaz, onu kolları arasında sıkıp, bedenine bastıramazdı. Onların geleneği böyleydi çünkü, ama gene de, o an neler duyduğunu anlatmak için bir şeyler yapması gerekiyordu, içinden kocasına, görünüşte ise bebeğine sarılıyor, onu sevgiyle, istekle sıkıyordu.

Olduğu yerde öyle çömelik kaldı. Sımsıkı gergin dudaklarla başını kaldırdı, iri nemli gözleriyle kocasına baktı, ve gitmeye hazırlanırken yaptığı her hareketi dikkatle izledi: yaptıklarını ezbere öğrenmek istiyordu sanki. Asla olmayacak bir şeye hayır diyormuş gibi birkaç kez başını iki yana salladı.

Kocasını izlerken, tekrar tekrar bebeğin ellerini tutuyor, parmakları arasında hırsla sıkıyor, ağzına alıyor, hafif hafif ısırıyor, emiyordu; ne yaptığının asla farkında değildi.

Gregorio, eşyalarını topladıktan sonra, kayışı alnına geçirmek üzere eğildi, ve sonra kısa bir sıçramayla dikeldi. Şimdi sırtında yüküyle karısına döndü. Elini uzattı, ve kadın, ırkının göreneklerine uygun olarak hiç bastırmadan dokundu kocasının eline. Ama elleri birbirinden ayrılmadan, aceleyle kocasının elini tuttu ve öptü.

Erkeğin yüzü üzgündü. Gözlerini yarı kapadı, güçlükle yutkundu ve sol eliyle alnındaki kayışı çekti, yükünü bir daha yerleştirdi. Elini, bir saniyeden kısa bir süre için karısının dudaklarına bastırdı ve çabucak çekti.

Karısı bebeği kollarında kaldırdı, ve baba, parmak uçlarını çocuğun başında gezdirdi. Kadın sesini yükselte-

rek, «'Muchacho'lar, 'Tata' gidiyor,» diye seslendi.

Çocuklar toplaştı, ve her biri - en küçüğü bile - babasının elini öptü. Karşılık olarak o da her bir çocuğun başına dokundu. Sonra çocuklar dağıldılar.

Bir an için karısının önünde durdu. Yıkanmamış, gözyaşlarıyla ıslak, perişan gözlerle kadına baktı; kadının bütün adaleleri, bütün damarları, kendisini paramparça eden ve şimdi sonunda galip gelen gürültülü heyecanına karşı koyma çabası içinde sımsıkı gerilmişti. Bebeği, çıplak göğsüne yapışmış meme emiyordu. Uzun yuvarlak gözyaşlarının düştüğü ıslak gözleri kocasındaydı. Çıplak bacakları, yalınayarak nasırlı ayakları, tek giysisi olan kara yün entarisinin yırtıklarından görünüyordu. Adam kadına baktı ve onda, yuvasının ve bütün dünyasının anlamını şimdiye kadar hiç görmediği bir biçimde gördü. Yaşamında ilk kez, bu dünyanın ayaklandığını, ve ayağa kalkar kalkmaz parçalandığını gördü. Derin bir soluk almak üzere ağzını açtı, ama bunu yapamadan dudaklarını sımsıkı birleştirdi.

Sonra çabucak döndü ve tek bir söz etmeden, hiç arkasına bakmadan, bir an duralamadan yoluna gitti. Daha on adım atmadan, ormanın ağaçları, ardından bir perde gibi kapandı.

ALTINCI BÖLÜM

1

İki gün sonra, akşamın ilk saatlerinde, don Gabriel, karısı ve Gregorio ile birlikte, büyük yerli kasabası Cahancu'ya vardı.

Kasaba, eyâletin güney ve orta bölgelerinden gelen katır kervanları için önemli bir durak yeriydi. Kuzeye, kuzeydoğu ve kuzeybatıya açılan yollar, buradan geçerdi, ve dolayısıyla, kasaba önemli bir pazardı aynı zamanda. Kervanlar, yolculuklarının geri kalan kısmı için gerekli şeyleri, yiyecek olsun, hayvanlarının eskiyen dizginleri, denk kayışları olsun burdan alırlardı. Genellikle kervanlar, önlerinde kendilerini bekleyen kötü yollara açılmadan önce hayvanlarını iyice dinlendirmek için ya da her katırın gösterdiği yetenek ve dayanma gücüne göre yükleri yeniden dağıtmak için bütün gün kasabada kalırlardı. Biraz, iyi dengelenmemiş yüklerin sürtmesiyle, biraz da büyük sineklerin ısırmasıyla meydana gelen semer yaraları bir bir elden geçirilir, gereği görülürdü. Bu yapılmazsa, bu yaralar, az sonra parmak büyüklüğünde kurtlarla dolar, bu kurtlar ise birkaç gün içinde derinin altına girer, sonunda düşüp yollarda ölünceye dek diri diri yerlerdi hayvanı.

Cahancu, yüksek bir dağ üzerinde kurulmuştu; dağın tepesinde geniş bir düzlük vardı. Yerliler, dağın yamaçlarında yerleşmişlerdi. Tarlaları işledikleri topraklar dağın eteklerindeydi. O geniş düzlükte hiç yerli evi yoktu. Salt 'Ladino'lar yaşardı orda.

Bu geniş düzlük büyük bir dikdörtgen biçimindeydi. Bir ucu kiliseyle, öteki ucu 'Cabildo'yla çevriliydi. Bu 'Ca-

bildo'da, kasabanın sekreteri oturur ve buyurganlığını sürdürürdü. Yerli halkın yaşadığı her yerde olduğu gibi, bu topluluğun başı da, kendi halkı arasında yaşayan bir yerliydi.

Dikdörtgenin uzun kenarlarından biri, baştanbaşa sütunlarla kaplıydı, sütunların üzeri kapalıydı; burada dağınık biçimde inşa edilmiş binalar vardı. 'Fondas' ya da kasabadan geçen yolcuların yemek yiyebileceği hanlar bu bölümdeydi. Hanların, birkaç penceresiz odası, odaların içinde, birkaç karyola vardı. Karyolaların somyaları, demirlerinde çapraz bağlanmış deri şeritlerden meydana gelmişti. Sanki hiç tabaklanmamışlar gibi üzerlerinde hâlâ kıl bulunan bu çapraz şeritlerin üzerine birer ot şilte atılmıştı. Bu odalardaki karyolalar, yolculara kiralanırdı. Her odada bunlardan en az dört, en çok sekiz tane vardı, ve yatakların aralarında bir perde ya da bir paravana falan yoktu.

Yatakları kiralayanlar genellikle kadın yolcular olurdu. Çok az para alınırdı kira olarak; hattâ hiç alınmadığı da olurdu. Kadınlara yatakla birlikte, fiyatı düşük olan akşam yemeği de verilirdi, ve yemek fiyatına yatak da dahil olurdu. İster uyurdun yatakta, ister uyumazdın; ama yemek parasını verince, yatak semindi.

Çok ender birkaç kişi dışında, erkekler, üstü kapalı sütunlar arasında uyurdu. Hamaklarını ya asar ya da yere yayarlar, üzerlerine bir battaniye ve bir cibinlik çeker, havada ya da toprakta uyurlardı. Çoğu kez, kadınların da, hiç umursamasız, kolonların orda uyuduğu olurdu. Özellikle yanlarında kocaları olan kadınlar yapardı bunu, çünkü burası, havasız odalardan daha serin olurdu genellikle.

Bu sütunlu kısım, çok büyük olmasına karşın, genellikle paketler, semerler ve uyuyanlarla öylesine dolu olurdu ki, adım atmaya yer kalmazdı. Kimi vakit, içinde bir kadının, ya da erkeğin uyuduğu on hamak ve bunların altında yatan katır sürücüler ve uysal yerliler olurdu. Bu sütunlu yerde, geceler hiç de sessiz olmazdı; aslında meydan tümüyle, durmak bilmeyen yarı sarhoş katır sürücü-

lerin ve yerlilerin naraları, gazelleri ile çın çındı hep.

Sabaha dek kervanların, yolcuların ardı arkası kesilmezdi. Gelen yolcu olmadığı saatler olsa bile, bu saatlerde, ve özellikle gökte ay varsa, yola çıkan kervanların gürültüsü gelenleri aratmazdı. Sütunlu kısmın dışında, yerlilerin ve katır sürücülerin ateşleri sabaha dek yanardı; yemeklerini bu ateşte pişirirlerdi, çünkü hanlardaki ucuz fiyatlar bile, onların ödeyebileceklerinin çok üstündeydi. Kimi yolculuğa hazırlanır, toplanır, kimi konuşur, kimi kavga eder, kimi söver, kimi sigara içer ve kimi ertesi gün gidecekleri yol üzerine tartışırdı bütün gece.

Mutfaklar, sütunlu kısmın sonunda, 'Cabildo'nun yanındaydı. Burada da, yemek pişirilir, bütün gece konuşulurdu. Yeni gelen yolcuların akşam yemeği daha verilmeden, yola çıkmaya hazır yolcular kahvaltılarını bekliyor olurdu.

Burada, her ırktan, her meslekten insan bulmak olasıydı. Amerikalı mühendisler, İsveçli jeologlar, Arap tüccarlar, İspanyol gezgin tüccarlar, Meksikalı arkeologlar, Zenciler, Polonya Yahudileri, Çinli afyon kaçakçıları, yerli hamallar, kaçak katiller, hükümlüler, ne ararsanız vardı - ama her ne sebeple buraya gelmiş olurlarsa olsunlar, hepsi de barışçı, dost insanlardı. Gece yarısı, yola çıkmaya hazırlanan biri, yerde yatan birinin kafasına basmış ya da kazara, bir kalçaya mosmor bir iz bırakan okkalı bir tekme indirmiş olsa, kafası ya da kalçası bir an için bir küfür savurur, bunun üzerine, bazan kibarca ve de ustaca özür dilerdi. İncinen yeri eliyle ovalamakta olan kazazede ise, daha da kibarca, «Bir şey değil, 'senor', her zaman emrinize amadeyim,» diye yanıt verirdi. Bu tür kazalarla barış ve uyum bozulmazdı hiçbir vakit, çünkü herkes, kimsenin birbirini kasıtlı olarak rahatsız etmek istemediğini bilirdi.

Meydanın öteki uzun kenarı boyunca dükkânlar vardı. Bu işyerleri, üzerleri sazlarla kaplı kulübelerle, tahta barakalardan oluşuyordu. Hepsi de, bir üfleyişte yıkılacakmış gibi duruyordu. Gerçekten de, zalim bir dünyadan

demir almak için ilk rüzgârın soluğunu aynı derecede üzüntü içinde bekleyen komşusuna dayanmasa, yıkılıvereceklerdi. Ama bu dükkânlar sadece tahta, çubuk, paçavra, saman demetleri, palmiye yaprakları, karton, teneke parçaları, tel parçaları, boş gaz ve parafin tenekeleri, lata, post, kilim, kırık sandık parçalarından meydana gelmiş olmakla birlikte, Nuh'un gemisi yapıldığından beri burda duruyorlarmış izlenimi bırakıyordu.

Her biri de, beş aşağı, beş yukarı komşusunun sattığı malı satıyordu. Çoğu dükkânda, toplasanız üç pesoluk mal vardı, ama dükkâncı, bunca malla yaşamını kazanıyora benziyordu. Dükkâncıların çoğu kadındı. Hiç kimse, kadınların kendileri bile, kocalarının nerede olduğunu bilmiyorlardı, ve kocasını nasıl yitirdiğini bilen kadın, parmakla sayılacak kadar azdı. Ama her birinin de, hiç değilse bir vakitler birer kocası olduğunu sonsuza dek anımsatacak birkaç çocuğu vardı.

Bu dükkânlar, dört duvarı, bir damı olan bildiğimiz yapılardan değildi. Kapıları, bacaları yoktu. Açıkça görüldüğü üzere, kutular ya da kütükler üzerine konulmuş tahtalar tezgâh görevini görüyordu. Tezgâhların gerisinde, kabaca yapılmış rafları olanlar vardı; mallar düzensiz ve yöntemsiz bir şekilde bu raflara atılmış, birbirlerinin içine girmiş durumda on yıl ya da daha uzun süre müşteri beklemek üzere duruyordu.

Tezgâh ve rafların üzerine, eşsiz bir zekâdan beklenecek en uygun biçimde bir dam çekilmişti. Tezgâhın sağında ve solunda, bir dükkânın bittiğini ve ötekinin başladığını belirten bölmeler vardı.

Bu akıl almaz damlardan, akla gelecek her türlü şey sarkıyordu: ip, kemerler, mumlar, kahvedenlikler, fenerler, katır kamçıları, mahmuzlar, sandallar, kadın ayakkabıları, hasır ve deri çantalar, tüfekler, kav keseleri, çelik ve kav, aziz resimleri, büyük nar çiçeği kırmızısı fularlar, büyük hasır şapkalar, kamış bıçağı, pamuklu gömlekler ve süslü püslü entariler.

Tezgâhın üzerinde, alıcının doğru tartılıp tartılmadı-

ğını asla anlayamayacağı biçimde yerleştirilmiş teraziler vardı. Çoğu durumlarda, satıcı kadın, tartmasını bilmezdi bile. Ama terazi koymak zorunluydu ve bu yüzden de orda duruyorlardı.

Tezgâhın üzerinde bira şişeleri, soda, limonata şişeleri; muz, portakal, limon, kurabiye, kakao, kabak çekirdeği vardı. İnsanı imrendiren akide şekerleri kavanozlara konmuştu.

Dükkânlar, bütün gece ışıl ışıl yanardı. Her birinin ayrı bir aydınlatma yöntemi vardı. Büyük ve modern dükkânlar, gazyağı, asetilen, yağ, benzin kullanırdı. Daha küçük dükkânlar, mum, daha da küçükler çıra ile aydınlanıyorlardı.

Dükkânların önünde, yerli yiyecekleriyle dolu, ve ne damları, ne de masaları sandalyeleri olan sergiler vardı. Karnını doyurmak isteyenler, yere çömelir ya da ayakta yerdi. Müşteriler, çoğunlukla, avare yerliler ya da kendileri yemek pişiremeyecek kadar yorulmuş kervan sürücüleriydi. Bu açık hava mutfakları, bütün gece işlerdi. Yerli aşçılar, küçük teneke ocaklarının başına çömelir ve uyurlardı; ama önlerine biri dikilmeye görsün, kadın hemen canlanıverir ve konuğunun ağzını açmasına gerek kalmaksızın ateşi yellemeye, birkaç kuru çöreği ısıtılmak ya da kızartılmak üzere ateşin üzerindeki tavaya atmaya başlardı. Kahve desen, her zaman hazırdı, çünkü kahvedenlik, ateşin yakınında dururdu.

Dükkânlar kilitlenemezdi, ve kilitlemek de yersiz olurdu, çünkü bu durumda, dükkâna girmek için hafif bir tekmecikten başka bir şey gerekli olmayacaktı. Kilit, olsa olsa, gösteriş için takılabilirdi.

Ama, küçük yerli yiyecek sergileri gibi, dükkânlar için de kapanma vakti diye bir şey yoktu. Bütün gece alış-veriş edebilirdi insan. Kadına seslenmek yeterliydi.

Saat ona doğru, işler azalmaya başladığında ve katır sürücüler uyumadan önce bir tek atmak üzere konyak dükkânlarına üşüştüklerinden, sadece bu dükkânların işlediği sırada, kadınlar tezgâhlarını boşaltırlardı. Her şey tezgâ-

hın altına konur ya da kıyıya köşeye, varsa boş sandıklara tıkılırdı.

Bazı dükkânlarda, tezgâhla saz tavan arasına tahta çekilirdi. Bu, dükkânın kapalı olduğunu, ve istediğini almak için ya da yanda bulunan kapıya gitmen gerektiğini anlatırdı. Bu yan, ya da arka kapı, gündüzleri çuval parçalarından, geceleri ise, iki üç çürük tahta parçasından meydana getirilirdi.

Gecenin karanlığında dolaşan eli uzun biri, bir şey almasın diye tezgâhlar temizlendi mi, dükkâncı kadın, çocuklarının ve yetişkin kızlarının yardımıyla, bu küçücük yapının içinde bir yerlere, anlatılması ve tanımlanması olanaksız olan, ama kadının 'la cama', yatak dediği bir şeyleri sererdi. Kadın, en küçük çocuğunu yanına alır, onunla uyurdu. Büyük çocuklar, dükkânı soyguna ve hırsızlığa karşı korumak üzere tezgâhın üzerine serilirlerdi. Öteki çocuklar battaniyelere sarılır, kutuların, çuvalların, kilimlerin, tahtaların ya da yırtık döşeklerin üzerine konurdu; yetişkin kızlar - genellikle iki, üç kızı olurdu kadının - evin içinde olmak koşuluyla herhangi bir köşeye kıvrılmakla yetinirlerdi. Kimi kızların da, ya memede ya da az daha büyük çocuğu olurdu.

Tezgâhla, dükkânı ardındaki ormandan ayıran sarsak duvar arasındaki yer, yalnız dükkân ve yatak odası değil, mutfak, yemek odası ve kadınların isim günlerini kutladıkları gürültülü toplantılarda, salon görevini de görüyordu.

Bu harap, ilkel, sefil, ama gene de durmadan işleyen dükkânların, kasabada, önemli bir yeri vardı - yok, yok, düşündüğünüz gibi yolculara ve kervanlara, uzun ve güç yolculukları sırasında kaçınılmaz doğal gereksinimleri sağladıklarından değil bu önem. Sadece bir raslantı bu. Onların en önemli işlevi, kasaba sekreterinin kazancını şişirmektir. Nice küçük ve nice dükkân denecek halde olmazsa olsun, her bir dükkân, çörek ve fasulye satan her bir küçük açık hava mutfağı ve gelen geçen katır sürücülere satmak üzere yere muz ve portakal sermiş her bir yerli, vergi ödemek zorundaydı; ve vergiler, sekretere öde-

nirdi.

Sekreter, bu vergilerin hesabını eyâletin valisine vermek zorundaydı. Çok fazla sayıda ve çok küçük, alışılandan küçük iş sahibi olduğundan, hesaplar, son derece karışıktı. Kimi satış yerleri öylesine küçüktü ki, günde iki centavoluk iş yapardı. Bu kendi yetiştirdiği kırmızı biber, soğan, fasulye gibi şeyleri yere sermiş, orada bir şeyler satmak üzere durduğunu gören biri olur belki diye bekleyen bir yerlinin işine biçilen değerdi. Ve yeryüzünde, bu kasabanın nasıl vergilendirileceğinin, vergi kaynak ve yöntemlerinin hesabını devlete verecek tek adam sekreterdi. Kendisi, ekonomi politik öğrencisi olmadığına göre, kimse de onun bu konuda anlaşılabilir olmasını beklemiyordu. Vergi memurları da özellikle ileri matematik bilgileriyle bu labirentte kendilerini kaybettiğinden ve önünde sonunda, her bir iş sahibinin kazancına göre ne vergi ödeyeceğine yalnız ve yalnız o yerin sekreteri karar vereceğinden, hiçbir matematikçi de bu bir yığın toplamayı, çıkarmayı ve sekreterin kendi çıkarlarına uygun olarak saptadığı faizi, indirimi, özel vergileri, konyak ruhsatı bedellerini denetleyemeyeceğine ve de çözümlemeyeceğine göre, bu yaşam dolu kasabanın sekreterliği görevi, son derece gıpta edilesi bir görevdi.

Vergilerden ayrı olarak, sekreterin karşılığında isterse makbuz verdiği, istemezse vermediği cezalar da vardı. Hangi suçların ceza ödenmesini gerektirdiğini de takdir etmiş bulunuyordu.

Kararına, takdirine karşı konulmazdı. Burda yetkili oydu. Bir silâh ve tüfekleri, bıçakları olan dört yerli polisi vardı.

2

Don Gabriel kasabaya vardığında, sekretere saygılarını sunmak üzere, atını doğru 'Cabildo'ya sürdü. Geceyi 'Cabildo'da geçirmek ve böylece, sekreterle resmî sorun-

ları tartışma fırsatını elde etmeyi tasarlıyordu. Raslantı sonucu karşılaşan sekreterler arasında yapılan bu tür görüşmeler, birinin ya da ötekinin, kazancını arttırmada kullanmak üzere keşfettiği yöntemlerle ilgili olurdu. Bu avlanma sırasında karşılaşmış iki azril arasında geçen konuşmaya benzetilebilirdi. Onların amacı da, sürülerinin ruhsal selâmetini düşünmekten çok, görevlerinin elverdiği sömürme fırsatlarını kullanarak kazançlarını artırmaktır.

Bütün böyle yerlerde olduğu gibi, sekreter, belli bir ücret karşılığında, üst tabakadan olan yolculara, yiyecek ve yatacak yer verirdi. Böyle bir otel işletme hakkı, maaşından ayrı olarak gelirine kattığı bir kazanç kaynağı oluyordu, ve kasabada vergi ödemeyen tek iş yeriydi burası. Otokrasi, daima vergiden muaftı. Ve elbette, sekreterin hanı, meydanın uzun sütunlu binasında işleyen öteki 'fonda'larla rekabet edecek durumdaydı; paralı yolcular, sekreterin hanı ağzına dek dolu olmadıkça, bu 'fonda'lara başvurmazlardı. Yalnız yolculara verdiği yemeklerle değil, onların atlarına, katırlarına ot sağlamakla, uşaklarının karnını doyurmakla da kazanç sağlardı.

Bütün bunlardan ayrı olarak, hanında kalan yolcuların rağbet ettiği bir bar da çalıştırıyordu; ve bu, konyak satma ruhsatı alabilmek için büyük paralar ödemek zorunda kalmış öteki barların işini baltalıyordu.

Bunlarla yetinmeyen sekreter, 'Cabildo'da bir 'tienda' açmıştı, ve öteki dükkânlardaki kadınların, yaşamlarını kazanmak için satmaya çalıştıkları malları satıyordu.

Ancak şunu belirtmek gerekir ki, sekreter, hanında kalan ya da onunla iş yapan yolcuların lehine, resmî bir ayırım yapmak için etkisini ve görevini kullanmazdı. Kasabanın ticaret adamlarının, onu hükümete şikâyet etmek yerine, haksız rekabetine tahammül etmelerinin bir nedeni buydu.

Ne olursa olsun, şikâyet etmenin yarardan çok zararı olurdu. Şikâyet edenler, adlarını vermek zorunda kalacaklardı. Sekreter, şikâyet edenlerin kim olduğunu öğrenecek, ve bunun acısını öyle bir çıkaracaktı ki, yaptıkla-

rına bin kere pişman olacaklardı.

Gene de, şikâyet yürekliliğini gösterecek insanlar vardı, ama bunları, sekreterin haksız aşırı hareketleri karşısında duydukları öfkeden, kendi yazgılarını hiçe sayan kişiler arasında bulmak olasıydı ancak.

Dolayısıyla, sekreterle kasabanın 'Ladino'ları arasında büyük bir düşmanlık vardı. Bu, açık bir düşmanlık değildi ama. Yüzyüze gelindikçe bir ortak hoşgörü gösterisi yapılırdı. Ama bunun arkasında büyük bir kin yatardı.

3

Don Gabriel ve karısı 'Cabildo'ya vardıklarında, kasabanın sekreteri don Rafael Sariol evde yoktu. Yeni gelenleri sekreterin karısı kabul etti. Don Gabriel'in karısını büyük bir nezaketle selâmladı, çünkü kendi deneyimlerinden, ağza alınamayacak kötü yolları bir kadının katır tepesinde aşmasının ne demek olduğunu bilirdi.

Kentlerden uzak çiftliklerde ve 'hacienda'larda oturan Meksikalı kadınlar, uzun bir yolculukta, ortaçağların dişe dokunur soyguncu Cermen baronlarına taş çıkartırlardı gerçi; ve gözlerini kırpmadan bir bardak dolusu keskin 'tequila'yı yuvarlayabilirlerdi, ama gene de, durmadan sıçrayan, tökezleyen ya da diz çöken bir atın ya da katırın tepesinde yapılan yolculuklar, ölümden beterdi. Erkekler için işkenceydi böyle bir yolculuk, kadınların halini düşünmeliydi - uzaktaki çiftliklerde, salt yaşlı bir ihtiyar kadının yardımıyla, birkaç çocuk doğuran yerli kadınlar sayılmazdı elbet.

Yollar öyle kötüydü ki, deneyimli bir katır bile, ne kadar istense istesin, tekdüze gidemezdi. Son ya da bir önceki kasırgada devrilen koca ağaç gövdeleri yolun ortasında dururdu, çapları bir, bir buçuk yarda olurdu bu kütüklerin. Katır, istese de, istemese de, üzerinden atlamak zorundaydı. Derken, yağmurun açtığı derin çukurlara, deliklere batar ya da bir ayağını ağacın toprak üzerine çıkmış

kökleri arasına sıkıştırıverirdi. Sonra dimdik bir tepeyi inmesi gerekir, hayvanın arka ayakları kafasına nerdeyse diktir. Sonra geniş bir kanyonu atlamak zorundadır hayvan, yalnız ön ayakları değer uçurumun öte ucuna, arka ayakları boşta sallanıyordur. Sürücüsü, birkaç heyecanlı saniye içinde, hayvanın arka ayaklarını toprağa basıp basmayacağını ya da elli ayak derindeki çukura düşüp düşmeyeceğini bilemez. Yolculuk, böylece, - ve daha da tüyler ürpertici engellerle - altı yedi ya da on iki gün sürer.

Günler, saat altıda başlar, dörtte beşte biter. Böyle uzun ve tüketici bir yolculuk sırasında, kadın çok rahat bir durumda otursa, gene neyse. Ama gelenekler, Meksikalı kadının, kendisine verilenden başka bir yerde oturmasına engeldir. Bir erkek eyeri kullanamadığı gibi, iki ayağını atın ya da katırın üzerinde iki yana sallandırarak da oturamaz. Çalılık, ormanlık ve bataklıkta yaptığı bu uzun ve heyecanlı yolculuklarda kullandığı eyer, İspanya'nın soylu hanımefendilerinin, Beşinci Charles'ın, Meksika'nın fethiyle krallığına yeni bir eyâlet eklendiğini ilk duyduğu günlerde, ava çıkarken kullandığı eyerlerin tıpatıp aynıdır. Başka türlü ata binebileceği düşünülebilir mi? Ne azizlere, ne de Meryem'in bâkireliğine inanmayan akıldan yoksun sefil bir Protestan 'Gringa' gibi katır tepesinde oturduğunu gören bir ünlü çiftlik sahibi karısı çıksa, ne düşünürler onun hakkında? Ne derler sonra? Ya 'Cura' ne der görse ya da duysa bunu? Her geleneğin güç yanı vardır, ama gelenek, gelenektir.

Ve don Gabriel'in karısı, saygın ve iyi giyimli bir biçimde geldiğinden, don Rafael'in karısı, çektiği acıları unutturmak, yol yorgunluğunu çıkarmak için elinden geleni yapmanın yerinde olduğunu biliyordu.

Daha sonra yemeğe oturduklarında, don Gabriel'in karısı, kocasını köyden ayıran nedeni açıkladı; bunu açıklamadan önce de, böyle rahatça konuşabileceği başka kimse olmadığını belirtti. Ne de olsa, don Gabriel de bir 'secretario'ydu, dolayısıyla bu bir aile sorunuydu.

Dar bir patikanın yerlilerin oturduğu yamaçlara indiği meydanda, kilisenin yanında, bir silâh tamircisi, atölyesini kurmuştu. Bu, bir 'mestizo'ydu.

Silâhçının atölyesi, dört bir yandan açıktı ve palmiye yapraklarından bir damı taşımak üzere yere kakılmış altı direkten oluşmuştu. Bu çardağın altında, küçük bir demirci ocağı vardı. Belki de ancak bir saat tamircisinin işini görecek kadar küçük bir de örs vardı; ve gene küçük bir mengene, çürümekte olan bir ağaç gövdesine takılıydı.

Silâh tamircisinin atölyesi buydu işte. Bu silâh onarım ya da yapım firmasının sahibi olan adamın gerçekten silâh yapımcısı olup olmadığını gösterecek hiçbir şey yoktu. Adam, rahatça bir deri tabakçısı ya da kürkçü olabilirdi. Ama ondan diploma isteyen yoktu. Rakip olmadıktan, kimse de aradaki farkı bilmedikten sonra, karga, tavus kuşu ya da bülbül diye geçinebilirdi. Ve ikinci silâh onarıcı yirmi kilometre ötede olduğundan, ve o da, ip yapımından para kazanamadığı için silâhçı olduğundan burada bol bol iş yapıyordu. Ağızdan dolma tüfeği bozulan her yerli ona gelmek zorundaydı. Yeni namlular takar yeni horozlar takar, yeni yaylar koyar, tetiği işler hale sokar, tıkanmış ve paslanmış ağızları açardı. Öyle yormazdı kendini. Hiç acelesi yoktu. Beş dakikada kolayca bitirebileceği bir işi yarım günde yaptığı olurdu.

Tamirci, işini yarıda kesip de, yemek paydosu yaptığı, ve iki saat görünmediği vakitler, silâhın sahibi olan yerli sabırla bekler, ve aynı sabırla dükkâna göz kulak olurdu. İş ne kadar uzun sürerse, yerliye onca güç görünür, ve bir teşekkürün ya da on 'centavo'nun yetip de artacağı bir iş karşılığında bayıla bayıla dolgun bir 'peso'yu öderdi.

Dükkânın önünde, bütün gün, demircinin ilginç çalışmalarını izlemek üzere çömelmiş birkaç yerli bulunurdu mutlaka. Ateşli bir silâh, ağızdan dolma tüfek de olsa bu, yerlilerin yaşamında önemli bir şeydir. Ve bir silâhın bo-

zukluklarını gidermesini bilen bir adam, üstünlüğü olan bir adamdır, ve işine hayran olmamak elde değildir.

İkisi de yolcu olan ve geceyi burada geçiren iki tüccar, bu atölyenin önünde bir tartışmaya tutuştular. Jaguarları ve dağ arslanlarını vurmak için kaç çaplı bir namluyla atış yapılması gerektiği noktasında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Üç rakam ortaya atılmıştı - on iki, on altı ve yirmi. Ateşli bir tartışmaya girmek için önceden hazırlıklı olmasalardı, ve başka yerin bir pazarında, geride düşmanlık bırakan bir karşılaşmaları olmamış olsaydı, böyle bir anlaşmazlığı uzlaştırmak çok kolay olacaktı; bir Jaguarın, istenilen çapla vurabileceğini, önemli olanın hedefi iyi saptamak olduğunu, çünkü doğru nişan alınmazsa, Jaguara on iki inçlik bir kovanla ateş etmenin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini söylemek yeterdi.

Bu tüccarlardan biri olan don İsmail, bir Araptı; öteki, don Martin, Meksikalı. İkisi de nerde karşılaşsalar kavga ederlerdi. İkisi de, birbirini, işlerini bozmakla ve onu açlıktan ölmeye mahkum etmekle suçlardı; birinin tezgâhına ipek çorap almaya hazır ve de elinde parası olan bir kadın yaklaştı mı, öteki, «Buyrun, 'senorita', burda, daha dün ithal edilen hakiki Fransız ipek çoraplarını, iki 'reale' daha ucuza satabilirim size,» diye bağırmaya başlardı. Çok kaba bir davranıştı bu, ve iki taraf da, birbirini öfkelendirmek için yapardı bunu.

Şimdi gene karşılaşmışlardı; don Martin Monteorista'ya, don İsmail ise Tuxtla'dan Tumbala'ya gitmekteydiler.

Jaguarı vurmak için kaçtan atış yapılacağı sorunu yalnız bir başlangıçtı. Az sonra, don İsmail, Meksikalıların, bir makinalı tüfekle havan topu arasında ayırım yapamayacak kadar aptal olduğunu söylüyordu. Don İsmail, havan topu sözünü nerden duymuşsa duymuştu, don Martin de biliyordu onun havan topunu ömründe görmediğini, ama gene de alınmıştı. Arapların, ahırda domuzlar, develer, eşekler, çocuklar ve de on karılarıyla uyumaktan utanmayacak kadar barbar ve gâvur olduğu yanıtını verdi.

Buna karşılık, don İsmail, don Martin'in varlığını, annesinin, yarım düzine enik doğurduğunda, birini gözünden kaçırıp boğmamasına borçlu olduğunu, ve o kurtulanın da, babası, adını söylemeye gerek duymadığı bir hastalıktan geberdiği için, vıcık vıcık cerahatlerle dolu olduğunu söyledi. Buna karşılık don Martin'in ne söylediği, öyle sade ve zararsız sözcüklerle anlatılamaz, ama, bu sözler, bir Meksikalının, özellikle tüccar olan Meksikalının, palaskasından sıyırdığı silâhını, hasmına boşaltmasını gerektirecek sözlerdi.

Ancak, don İsmail'in kemerinde silahı yoktu. Şöyle bir dolaşmaya çıktığından, silâhını 'fonda'sında bırakmıştı. Ama kemerine takılı kınlı bir bıçağı vardı.

Hemen bıçağını çekti. Don Martin, aynı hızla tabancasını çekti, ama tetiği çekmesi bir an sürdü. Dolayısıyla, ateş edemeden ağır bir bıçak yarası alan don Martin oldu. Kurşun, kilisenin tavanına çarptı, ve ikinci kez ateş edemeden, don İsmail kolunu bir darbeyle indirdi ve elini yakalayarak tabanca yere düşünceye dek büktü bileğini.

Bütün bunlar olurken, don Rafael, yani sekreter sadece yüz yarda kadar ötede, birkaç katır sürücüsüyle konuşuyordu. Silâh sesini duyar duymaz koştu geldi, don İsmail'in üzerine bastığı silâhı don Martin'ın almasına engel oldu ancak.

Sekreterin dört polisi de silâh sesine koşarak geldiler. Bunlar, yalınayak, başıkabak yerlilerdi. Yanlarında kemerlerine takılı kamalar, omuzlarında eski birer ağızdan dolma tüfek sallanıyordu. Kavganın yerliler arasında olmadığını anlar anlamaz, kavgacıların az ötesinde durdular.

Böyle küçük yerlerdeki yerli polis, kendi ırkından olmayan insanlar arasında geçen olaylar konusunda son derece dikkatli davranır. Meksikalılar ya da öteki 'caballero'lar, birbirlerine ateş açsalar bile, doğrudan sekreterleri buyruk vermedikçe, işe karışmazlar, çünkü 'caballero'ların kendilerine göre eğlenme biçimleri vardır. Hem, taraflar, yüksek dereceli memurlar olabilir ve kendisini ilgi-

lendirmeyen sorunlara burnunu sokan polisleri içeri attırabilir. Yerliler söz konusu olunca durum başkadır. Yerli polis, kendi halkına karşı nasıl tavır takınacağını bilir ve eğer güzellikten anlamazlarsa, kalın sopasıyla bir tane indirerek onları susturur.

Bir yerli polis, bir 'caballero'nun hasmını öldürmüş olsa bile kaçmayacağını da bilir. 'Caballero' için kaçmaya neden yoktur. 'Caballero', yürekli bir adamdır ve davranışlarının getireceği durumlara göğüs germesini bilir. Meksika'da yaşadığının ve küçük bir kasabada kazayla işlenmiş bir cinayet yüzünden başına hiçbir şey gelmeyeceğinin, büyük kasabalarda, olayın kendini savunurken ya da onurunu kurtarmak için meydana geldiğinde şaşılacak kadar kolay inandırılan bir yargıç bulabileceğinin bilincindedir. Bir kere ele geçti mi, böyle ucuz atlatamaz bir yerli durumu. Bu yüzden, mümkün olduğu kadar ortada görünmemeye çalışır.

«Caballeros,» dedi don Rafael dost bir sesle, «'Siento mucho', çok üzgünüm, ama ikinizi de süküneti bozduğunuz gerekçesiyle tutuklamaya zorunlu hissediyorum kendimi. 'Cabildo'ya dek benimle birlikte geliniz lütfen.»

Aldığı bıçak yarasından dolayı güçsüzdü don Martin, onun karşı koymaya niyetli olmadığını gören don İsmail de yatıştı. İkisi de, arkalarında yerli polisler olduğu halde, sekreterle birlikte yavaş yavaş 'cabildo'ya doğru yürüdüler.

Don Martin, Meksikalı olanı, 'cabildo'da kalıyordu, dolayısıyla sekreterin konuğuydu; oysa don İsmail, Arap olanı, geceyi sütunlu kısımdaki 'fonda'lardan birinde geçiriyordu.

«'Pase, caballeros', girin,» dedi don Rafael, iki mahpusuna geniş 'sala'yı göstererek. Bu, oturma odası denen 'sala', sekreterin yazıhanesiydi, ama aynı zamanda, oturma odası, yatak odası ve yatak parası ödeyen konuklarına otel odası olarak da kullanılıyordu. Yirmi kişinin konaklayıp geceleyeceği kadar genişti, ama bu odada otuz kişinin yattığı da olurdu.

İki adam oturdu. Dört polis, hiç de istekli olmamakla birlikte, yargılamaya gerekli görünümü vermek için, açık olan kapı ağzında dikiliydiler.

Don Rafael, bir dolu şişe 'comiteco' çıkardı ve yargılama işlemleri başlamadan, ikişer kadeh attılar. İçkileri yuvarlarken, üç 'caballero', hava üzerine, işlerin durumu, atların fiyatı üzerine ve yakında kasabadan geçen tanışlar üzerine konuştular.

Sonunda, don Martin, «'Oiga, senor Secretario'» dedi, «acaba, 'senora Esposa', karınızda hiç keten tiftiği bulunur mu? Bu yarayı kapatsam iyi olacak.»

«A, demek yaralısınız, öyle mi, don Martin?» dedi sekreter. «Bir bakayım.»

Don Martin, kemerini gevşetti, kan içinde olan gömleğini çekti ve yarasını gösterdi.

Onun yerinde bir Avrupalı olsa ölümünü, vasiyetnamesini ve son isteğini düşünmeden, ameliyat masasını gözünün önüne getirip bayılmadan inceleyemezdi böyle bir yarayı. Ama bir Meksikalı, böyle saçma şeylerden bayılmadığı gibi ölümü de düşünmez. Yarasına uzman bir gözle bakar ve daha önce aldığı yaralarla ve başkalarında görmüş olduğu yaralarla kıyaslar, parmğıyla yoklar, iyiliksever yoldaşlarının yaraya bakmasına, kararlarını vermesine, parmaklarıyla dokunmasına izin verir, böylece verdikleri kararın uygulanmasına başlanmış olur.

Burada da durum böyle oldu. Üçü de, yaranın ne kadar zamanda iyileşeceğini hesapladı, ama hiçbiri de, ne doktoru, ne de hastaneyi akıllarından geçirmedi; bunun bir yararı olmazdı hem, çünkü en yakın doktor öyle uzaktaydı ki, oraya gidinceye dek yara çoktan kapanmış olurdu.

Sekreterin karısı biraz tampon ve bant getirdi. Yara yıkandı, üzerine konyak döküldü, tampon dolduruldu ve sarıldı. Her şey istedikleri gibi olup bittikte, don Rafael, «Şimdi iş meselesine gelelim,» dedi. «Sizi yargılanmak üzere bölgenin başkentine gö ürmek benim görevim.»

«Yargılanacak ne var ortada?» dedi don Martin. «Bu kahpenin oğlu bana bıçak sapladıysa, mahkemeleri ne il-

gilendirir? Bu çıbanlı uyuz Türk'ün, yüzüme karşı anamın on 'centavo'luk orospu olduğunu söylemesine izin vermemişsem ve de bıçağı yemişsem, buna hangi bölge başkentinin hangi mahkemesi karışabilirmiş. Yarık işte burda, olan olmuş ve hiçbir yargıç bu izi silemez.»

«Ya o uyuz çakalın bana söyledikleri?» diye atıldı don İsmail. «Ne bölge başkentinin yargıcını isterim ne de onun pis kararını. Bu uyuz herif tabancasını çekip orama yarım düzine kırkbeşlik sıkarken dikilip izleyecek miydim onu yani? Bunu mu söyleyecek yargıç bana. Ben kurşunları yedikten ve de hazmedemedikten sonra isterse yüz yargıç gelsin.»

Don Rafael, iki tüccarın özel işlerini umursuyor değildi, ama içlerini yeterince döktüklerini ve zengin sözcük haznelerinde artık yedek kalmadığını düşünerek, «Anlıyorum, 'caballeros', yargıç fikri işinize gelmiyor pek,» diye söze başladı. «Öyleyse aramızda çözelim bu sorunu bari. Adil olmak zorundayız. Burda bana hak vereceksiniz, 'senores'. Don İsmail, siz, bu sakin, barışçıl kasabada, bir adamı bıçakladınız, bu yüzden size yüz elli peso öldürmeye teşebbüs ve elli peso da sükuneti bozma cezası vermek zorundayım. Bu iki yüz peso eder ve bu parayı ödemezseniz, ceza ödeninceye dek sizi tutuklamak zorunda kalacağım.»

Don İsmail, karşı gelecek oldu, ama don Rafael, «'Un momento',» diye atıldı, «bu resmi bir sorun.»

Sonra don Martin'e döndü. «Size, 'senor', bu sakin, barışçıl kasabada, başka bir adama tabanca çektiğiniz için elli peso ceza kesmek zorundayım. Ve siz de don İsmail gibi halkın huzurunu bozduğunuzdan, bunun için de elli peso ceza. Bu, yüz peso eder ve bu parayı ödemezseniz, ceza ödeninceye dek sizi tutuklamak zorunda kalacağım.»

İki tüccar gibi, sekreter de, bunun son söz olmadığını biliyorlardı. Bundan sonra temyiz vardı ki, ikisi de, hemen temyiz talebinde bulunmuşlardı. Temyiz mahkemesinin yargıcı, az önce hükmü veren yargıçtı. Bu, adli işlemleri büyük ölçüde kolaylaştırıyor, devletin gereksiz ye-

re para harcamasını önlüyordu.

Sekreter, ikisini de tutuklamaya ve gerekliyse, ikisini de, nöbetçiler nezaretinde bölge başkentine göndermeye yetkiliydi; ama ivedi olaylarda sorunu anında çözme yetkisi de vardı. Olayın ivedi olduğu yadsınamazdı. İki tüccar, iş gezisindeydiler. Şimdi bölge başkentine gitseler ve orada üç, belki de altı hafta mahkeme gününü bekleseler, işleri büyük zarar görecekti. Ne yönden bakılırsa bakılsın, yargılama işlemlerinin olay yerinde tamamlanması daha ucuzdu. Cezalara gelince, normal bir yargıcın, sekreterden daha ucuza patlayacağı umudu yoktu ve cezalardan ayrı olarak, bir de mahkeme masraflarını ödemek vardı işin içinde.

Sekreter, yakın arkadaşlarının ya da siyasal etkinliği olan memurların durumunda yaptığı gibi, bütün olanları görmezlikten gelebilirdi. Ama yaşamak zorundaydı ve bir taşla iki kuş vurma, bir solukta hatırı sayılır bir miktarı cebe indirme fırsatı, her gün gelmezdi.

Bununla birlikte, kendine düşman kazanmayı önleyebilecek kadar iyi bir diplomattı. Orda sonsuza dek sekreter olmayacağı ortadaydı. Bir gün gelecek vergi, postane ve telgraf hesaplarının düzenli olmadığı anlaşılacak ve bolluk günleri sona erecekti. Belki o vakit, kendisi bir tüccar olacaktı. Ve bir gün gelecek, don İsmail'in yardımına gereksinmesi olabilecek ya da bir gün gelecek, don Martin bir yerin sekreteri olacaktı da kendisine bir yararı dokunacaktı.

«Sizi cezasız da salabilirim, 'caballeros',» dedi, «ama bunu yapacak kadar yürekli değilim. Ben, resmi bir görevdeyim. Burada yaşayanlar üzerinde çok kötü etkisi olur bunun, yerlileri saymasak bile, olanları görmezlikten gelmem, halk üzerinde iyi izlenim bırakmaz. Bu olamaz. Kendiniz de anlıyorsunuz bunu. Dünya, ancak ve ancak adaletle ve tarafsızlıkla yönetilebilir.»

«Bu doğru olabilir,» dedi don Martin, «ama bende bunca para yok ve hapiste kalamam. Pazar yerine vaktinde gitmek zorundayım, yoksa kötü bir tezgâh kalır bana.»

«Al benden de o kadar,» dedi don İsmail. «Kaybedecek bir günüm yok. Zaten yolların kahrolası durumu beni üç gün geç bıraktı.»

Sonunda, birkaç bardak da konyakla cilalanan temyiz kararı verildiğinde, don Martin'in yirmi peso, don İsmail'in elli peso ödemesi gerekiyordu. Don İsmail, para veremezdi, çünkü yoldaki iş görüşmelerinde paraya gereksinmesi olacaktı. Bunun yerine, sekretere, yanındaki yedek atını verdi ve atın yüz yirmi peso değerinde olduğuna sekreteri inandırdı.

Don Rafael, at etinden çok nakit paraya meraklıydı ve atı satmak için hiç vakit yitirmedi. Satışı tamamlamak üzere gitmiş olması nedeniyledir ki, don Gabriel geldiğinde onu evde bulamadı.

YEDİNCİ BÖLÜM

1

Karısının, don Rafael'in karısıyla kendisini ilgilendirmeyen konularda çeneye daldığını gören don Gabriel, gevezelik edebileceği birini bulmak umuduyla 'plaza'ya çıktı.

Erkekler, asılsız dedikodulara, bu dedikodu kadınlar arasında yapıldığında öfkelenirler yalnızca; ama iki erkek bir araya geldiler mi, kadınlara taş çıkartırlar. Bir erkek, kendi usandırıcı gevezeliğini, siyasal ve ekonomik sorunlar üzerine yapılan akıllı bir tartışma olarak görür; kadınların çene çalmasınıysa boş, yararsız ve anlamsız bulur. Ama tarafsız bir gözle bakılacak olursa, erkeklerin konuştuğu boş sözler, kadınların konuştuğu boş sözlerden ne daha iyidir, ne de fikir açısından daha zengin. Konular, birbirlerinden az farklıdır, ama amaç ve sonuç, bir Ford ve Dodge marka otomobil kadar birbirine benzer.

Bu dolaşma sırasında, don Gabriel, 'fonda'ların bulunduğu sütunlu yere geldi. Burada, tanıdığı ve birkaç saatini birlikte geçirebileceğini umduğu bir celep ya da katırcıyla karşılaşacağını sanıyordu.

O gün, sütunluk pek hareketli değildi. Birkaç yerli hamal yükünün yanına çökmüş, kalın purolarını tüttürüyor, sütunluğun dışında, 'plaza'da tembel tembel yanan ateş üzerinde pişmekte olan fasulyalarını bekliyorlardı.

İki katırcı, semerlerini onarıyor, kabartmasını yumuşatmasını sağlamak üzere içindeki samanı boşaltıyor, didikliyor ve gene semerlere dolduruyorlardı. Semerler, şimdi, taksitle satış yapan kuruluşlarda bulunabilen gelin yataklarına benziyordu. Ama bir semer, bir gün kullanıldı mı, düğün gecesinin ertesi bir gelin yatağı nasıl

dümdüz, taş gibi katı olursa, öyle olurdu. Katırlar, tıpkı arada bir taksitlerini bir haftacık geciktirmelerine göz yumar umuduyla mobilyacıya kazıklandığından yakınmayan genç evli çift gibi, bu yumuşaklığın giderek ve hızla azalmasına dayanmak zorundadırlar.

Sütunluk boyunca, sütunlara ve direklere dayanmış doğduğuna pişman bakışlarla duran adamlar -neden yaşadıklarını bir türlü anlamayan yerliler ve melezler vardı. Bu adamlar, Meksika Cumhuriyetinin her yanında bu tür adamların uyandırdığı ilgiden fazla bir ilgi çekmiyorlardı ve başka yerlerde olduğu gibi, burada da, bu başıboşlar ve akşamcılar olmasa, tablo tamamlanmayacaktı.

Kimse nerde uyuyacağını bilmezdi ama - yatacak bir yer bulurlardı geceleri; ve kimse nereden ya da kimden geçineceğini bilmezdi ama, bir yerden bir çörek - ya da 'frijole' ve kırmızı biberli bir pide uydururlardı.

Biri kalkıp da kim olduklarını ve burada ne yaptıklarını sorsa, 'mozo' olduklarını, yolcuların yanında iş bulmayı bekleyen uşaklar olduklarını söylerlerdi. Ama bir yolcu, uşağı hastalandığı için bir 'mozo' arayacak olsa, bu ahbaplar öyle yüksek ücretler talep ederlerdi ki, yolcunun arayacak vakti olsa, bu paraya, deneye, becerikli üç uşak bulabilirdi. Ama deneyli seyis ve uşaklar, işi şansa bırakıp orda burda dolaşmaz, işin ayağına gelmesini beklemezdi. Uzman 'mozo'lar, bir işin sonu gelir gelmez, 'fonda fonda' dolaşır, yolcular arasında kendilerini işe alacak birini bulurlardı. Öte yanda, bu avare dolaşanlar, kendilerine fiyat biçebilmek için hemen bir uşağa gereksinmesi olan bir yolcu beklemekle geçirirler günlerini.

2

Sütunlukta bir hamakta sallanmakta olan don Romon Velazquez'in güvenilir ve sorumluluk sahibi bir seyise gereksinmesi vardı. İki ayağını, hamağın iki yanından sallandırmış, ellerini başının altında kenetlemiş yatıyordu.

Gözlerini faltaşı gibi açmış, kırık parkeleri saymaya çalışıyormuşçasına durmadan tavana bakıyordu.

Seyis bulamadığından üç gündür buradaydı. Buraya kadar uşaksız seyissiz gelmiş, sekreterin yardımıyla bir çocuk bulacağını ummuştu; ama sekreterin yerinde bulunmaması nedeniyle, başarıya ulaşamamıştı daha. Sütunlukta bekleşenlerin hiç biriyle anlaşamamıştı; ücret bir yana, hiç biri vaktini böylesine hoş geçirdiği bu miskinler tekkesinden iki günden fazla ayrılmak istemiyor, uzun bir yolculuğa çıkmayı kabul etmiyorlardı. Don Romon, iki gün sürecek yolculuğu için tuttuğu bir adama, dönüşünde geçireceği iki günlük ücreti de vermek zorundaydı.

Biriyle dört günlüğüne anlaşmaya varmak üzereydi, ama adam, ancak atla gidebileceğini söylemiş, ve at istemişti; Ramon onun isteğini karşılamak için kasabadan bir at kiralamalıydı. Bu da yetmiyormuş gibi, adam, yanına bir dostunu katacağını, Ramon'un buna da ücret ve de bir at vermesi gerektiğini söylemişti; adam buna neden olarak, yalnız dönemeyeceğini, yollarda hiç bir fırsatı kaçırmadan cinayet işlemek üzere bekleyen yerliler bulunduğunu ileri sürmüştü.

Bunun üzerine don Ramon pazarlığı bıraktı. Kendisine güvenilir bir uşak bulabileceği umuduyla sekreterin dönüşünü beklemeye karar verdi. O da olmazsa, onun gittiği yere giden bir katır kervanını bekleyecek, ona katılacaktı.

3

Don Gabriel, sütunluk boyunca volta atıyordu ki, birden çağrıldığını duydu. «'Hombre' don Gabriel, 'hijo de mi alma' - aziz dostum bu ıssız köpek ininde ne arıyorsun böyle?»

Bu, ayak sesleri duyunca başını çeviren ve don Gabriel'i hemen tanıyan don Ramon'du. Hamaktan atladı, ve dostuna Meksika biçimi sarılmak üzere yanına gitti.

«Ölsem aklıma gelmezdi seni burada göreceğim. Böyle bir yerde, şapkalardan birinin altında uygar bir yüz göreceğimi hiç düşünmemiştim doğrusu. Sigara?»

«'Gracias'» dedi don Gabriel, kibrit çaktı.

Birine bir sigara sunuldu mu, sigarayı alan hemen kibritini çakmak zorundaydı; yoksa İsveç kibrit tekeli ekonomik bunalıma uğrar, Latin Amerika'da bir yasa çıkarttırarak, sigarasını başka bir sigaradan, hatta, daha da kötüsü yanmakta olan bir ocağın ateşinden yakan herkese ceza kesilmesini isterdi. Zaten, ustaca yaptıkları propagandayla, bir kibritle iki sigaradan fazla yakılmasını önlemişlerdi: üçüncü bir sigara yakılacak olsa, bu sigarayı içenin başına olmadık uğursuzluklar gelecek, hayatı boyunca belini doğrultamayacak, ve uğuru bozmak için, tekellere düşman olan bir başkanın yerine, onları destekleyen bir başkan geçirmek amacıyla Latin Amerika Cumhuriyetlerinden birinde bir devrim yapması gerekecekti.

Don Ramon'la don Gabriel, sütunluktaki dükkânlardan birinin önünde duran arkası düz, bir kırık sıraya oturdular.

4

İki 'caballero' yıllardan beri tanıyorlardı birbirlerini; çocukluklarını bilirlerdi; daha sonraları, gerek hayvan satın alırken, gerek birlikte iş yaparken, aynı hanlarda günlerce birlikte kalmışlar, ve eyalette yaptıkları yolculuklar sırasında, uzaktaki çiftliklere giderlerken, sayısız kez rastlaşmışlardı.

«Gene celeplik mi yapıyorsun?» diye sordu don Gabriel.

«Yok, epeydir bıraktım o işi,» diye yanıtladı onu Ramon. «Pek bir şey getirmiyor. Fiyatlar kötü. Daha çok kazanç, daha az zarar getiren, garantili bir iş tuttum şimdi. Başka türlü hayvanlarla uğraşıyorum. 'Monteria'ların, kimi vakit de kahve malikanelerinin komisyoncusu oluyo-

rum. Sözleşmeli işçi topluyorum. Her yortuda Hucutsin'e getirdiğim adamların her biri için otuz peso ödüyor şirketler. Adamları 'monteria'ya götürürsem, Maun kampında elli peso adam başı. Masraf yok - adamları satın almak için 'filca'ları, çiftlikleri ve bağımsız yerli köylerini dolaşırken yediğim içtiğim şeylere para veriyorum, o kadar. Uğrayabileceğim tek zarar da, adamlardan birinin orman yolculuğuna dayanamayıp ölmesi, ya da kaçıp kurtulması, ama bu da pek seyrek oluyor. Kıyak bir iş bu, don Gabriel. İşin güzel tarafı, bazı 'monteria'larda işçilerin yarısı yıl dolmadan ölüyor, yerine yenileri alınıyor. Anlayacağın işlerin kesat olduğu dönem yok. İnek, domuz ya da at ve katır ticareti yapmaktan bin kat daha iyi bu.»

Sigarasının külünü silkti, ve don Gabriel'in bir şey söylemesini bekledi. Ama don Gabriel, derin düşüncelere dalmıştı. Parlak bir geleceğin ilk ışıklarını görmüştü ve bu iş koluna atılmak için bilmesi gereken ayrıntıları öğrenme fırsatını iyi değerlendirmek istiyordu. Doğrudan sormaya çekindi, çünkü don Ramon, kendine rakip çıkmasını uygun karşılamayabilir, onu şaşırtmak için yanlış bilgi verebilirdi. İş yöntemlerinin sırlarını açıklaması için onu nasıl tongaya düşürebileceğini düşünüyordu.

Bu yüzden, don Ramon durup durup da dizine bir şaplak indirinceye dek ağzını açmadı. «Sen ne yapıyorsun bu günlerde, 'hombre?' Gene celeplik mi? Yoksa mal ticareti mi?»

«Memuriyetim var,» diye cevap verdi don Gabriel. «Bujvilum'da sekreterim.»

Don Ramon, yüzünü ekşitti, «Kötü be 'amigo'» dedi. «Bu yerli köylerinin suyunu sıksan yarım peso alamazsın. Çünkü beş paraları yoktur. Ellerine elli 'centavo' geçti mi, hemen konyağa yatırırlar. Böyle olunca sekreter ne yapsın? Bir vakitler ben de öyleydim - iki yıl sekreterlik yaptım. Eşek gibi çalış her an bir kama yemek, ya da bir demir parçasının kafanı uçurması korkusunu çek sonra da. Eğer ölümden korkmuyorsan, canın tehlikede değilse, o ayak takımına gereğinden fazla yüz veriyorsun, ve kokmuş köy

dükkânından sızdırabildiğin birkaç sefil pesoyla açlıktan ölmemek için zor dayanıyorsun demektir.»

«Haklısın, don Ramon,» diye yanıtladı onu don Gabriel. «Durum tam tamına böyle. Ama daha iyi bir şey bulamadım ki.»

«Cahancu'da ne yapıyorsun?»

«Konaklıyorum kalıcı değilim,» dedi don Gabriel. «Adamın birini Jovel'e mahkemeye götürüyorum. Sarhoş oldu, adam öldürdü. Meseleyi orada kapatmak istedim, ama parası yoktu. Geçiştiremem, çocuk oyuncağı değil. Onlara kendimi saydırmak, yetkimi uygulamak için bir şeyler yapmak zorundayım. Yoksa her hafta bir cinayet işlenir, sonunda yoldan geçen celepler bile korkudan uğrayamaz olur, bense gün ışığında bile evimden çıkamam. Bicocac'daki sekreter öyle olmadı mı? Sonunda askerleri çağırdı, haftalarca askerler bekledi köyü. Bekledi de ne oldu - hırsızlık arttı, kadın kız meseleleri arttı.»

«Jovel'e götürdüğün adam kaç yaşında?» diye sordu don Ramon.

«Yirmi vardır herhalde.»

«Gücü sağlığı yerinde mi?»

«Dört yaşında bir boğa gibi,» dedi don Gabriel.

«Ne fiyat biçiyorsun ona? Yani cinayeti yerinde cezalandırsaydın ne para alırdın?»

«Elli pesoya bırakacaktım adamı,» dedi don Gabriel. «Ama beş pesosu bile olmadığı gibi, para sağlayacak kaynağı, umudu da yoktu. Ne domuzu var ne koyunu. Mısırı desen karnını bile doyurmuyor.»

«Bana bak, 'amigo'» dedi don Ramon biraz durup düşündükten sonra. «Adamı Jovel'e mahkemeye götürdüğünü bildiren yazı mazı gönderdin mi?»

«Yoo, göndermedim,» diye cevap verdi don Gabriel. «Gönderseydim de benden önce gitmezdi mektup. Postacımız yok, ya yoldan geçen bir yolcuyla yollayacağım ya da mektup taşıyabilecek kadar aklı olan bir yerli pazara giderken göndereceğim.»

Don Ramon, dostunun dizine bir şaplak daha indir-

di. «Seninle bir iş yapabileceğiz gibi geliyor bana. Ceza bedeli karşılığı sat bana adamı, on peso da senin masrafların için veririm. Onu 'monteria'ya gidenlerin arasına katarım. Benim cebimden çıkmıyor para. Adamlardan aldığım komisyon nasıl hesaplarına borç yazılıyorsa, sana verdiğim altmış pesoyu da onun hesabına yazarım.»

5

Don Gabriel, ne evet dedi, ne hayır. Ve don Ramon adamı satmanın ona vicdan azabı verebileceğini düşündü. Böyle zararlı duyguları gerçek bir tehlike haline gelip de alışverişi bozmadan ört-bas etmek için hiç vakit kaybetmedi.

«Adama ne olacak Jovel'de? Sorarım sana. Ya beş yıl yiyecek, ya on yıl ve üç ay bile dayanamadan geberecek. Asla dayanamaz hapishaneye. Bütün gün bütün gece taş duvarlar ve demir parmaklıklar arasında kalacak. Yukarısında gökyüzünü, ve çevresinde ağaçları, otları göremeyince, birkaç hafta içinde hayatından bezecek, hastalanacak. Kurtuluş da yok. E bir ceza çekmesi de gerek mi bu adamın? Emeğinin, hapishanede, ya da gönderdikleri herhangi bir yerde durup ölümü beklemekten daha yararlı olacağı 'monteria'ya gitsin bari. Bir 'monteria'da çalışmak kolay değil, ağır iş yapacak, doğru ama dayanıklıdır onlar, alışıktır işe. Açık havada, mavi göğün altında ve kendi türünden insanlarla bir arada olacak. Söz aramızda, don Gabriel, adamı bana vermekle ona iyilik etmiş olacaksın.»

Don Gabriel, 'farketmez' gibilerinden bir hareket yaptı. «Başkaları beni hiç mi hiç ilgilendirmez, ona iyilik etmişim, etmemişim, bana ne? Bir yerliden bana ne?»

İşte şu anda, elinde olmayarak değiştirdi düşüncelerini. Gregorio'nun, karısı ve çocuklarının yanında diz çöktüğü onlara veda ettiği an geldi gözleri önüne. Gregorio'nun hiçbir zararı dokunmamıştı ona. Bir acıma duygusu

sardı içini. Ancak bu, bir insana karşı duyabileceği türden değil, acı içinde kıvranan, ve onlara acıyarak bir tanrı tanımadığından yaşlı gözlerle kendisine bakan, ve gözlerinde bir insanın kendisine yardım edebileceği umudu parlayan bir ata karşı duyulan bir acımaydı.

Don Gabriel'in, don Ramon'un önerisini kabul etmesinde rol oynayan şey -hiç değilse şu anda- para değildi. Düşündü, taşındı, onu hapishaneye değil de, bir 'monteria'ya göndermenin, Gregorio için daha iyi olabileceği kararına vardı. Hapishaneden ya da verilen bir cezadan sonra evine dönüp dönmeyeceği belli değildi. Beş yıl, sekiz yıl hatta belki de on yıl hapis yatacaktı. Yargıcın, mahkeme günü ne tarafından kalktığına bağlıydı bu. Karısıyla kavga etmiş ya da kahvaltısını beğenmemiş olabilirdi metreslerinden biriyle başı dertteydi belki. Belki de bir gece önce çok içmiş, sarhoş olmuştu. Öte yandan bu yerli mahpus hoşuna gidebilir ya da sinirine dokunabilirdi, işgüzarlığı tutabilir, başkalarına örnek olacak bir ceza vermek isteyebilirdi ona. Belki de mahkeme salonunda onun iyi ya da kötü zalim duygularını kabartacak güzel bir kız olabilir, onun dikkatini çekebilmek, kendini beğendirmek için ne yapacağını bilmiyor olabilirdi yargıç. Bütün bu etkenler ve raslantılar, Gregorio'nun geleceğini değiştirebilirdi. Sanığın beraat etmesi ya da iki, beş, on dört ya da yirmi yıl hapse hüküm giymesi ya da kurşuna dizilmesi, hep bu olaylara bağlıydı.

Bir yerli sanık, kendisini savunacak bir avukat tutabileceğini aklından bile geçirmez. Parası yoktur çünkü. Devlet, dünya gözünde uygar ülkeler arasında derecelendirilebilmek için, yerli sanığı savunmak üzere usulen bir avukat sağlamıştır; ve bu avukatın bütün görevi, «Hafifletici nedenlerin gözönüne alınmasını dilerim,» demektir. Bunu söyler söylemez de, kâğıtlarını toplar, ve kendisine kazanç sağlayacak başka bir duruşmaya girmek üzere çeker gider; çünkü o da hayatını kazanmak, ailesini geçindirmek zorundadır.

Don Gabriel, cahil bir yerli çiftçinin duruşmasının bu

ayrıntılarını hesaba katmadı hiç, çünkü bunlar onu ilgilendirmiyordu; ama Gregorio'nun, mahkemeye girer girmez, insan ayağının basmadığı bir gezegendeymiş gibi ömründe görmediği bir dünyaya gömüleceğini biliyordu. Oysa 'monteria,' mahkemeye kıyasla, kendi köyü kadar yakındı ona.

Don Gabriel'in, Gregorio'yu bir 'monteria'ya göndermenin yasalar önünde bir haksızlık olduğu, ama kendini onun yerine koyarak, 'monteria'nın hapishaneden çok daha iyi olacağı konusunda karar vermesi uzun sürmedi.

Gregorio'yu çağırttı.

«Biliyorsun ki, 'muchacho',» dedi ona don Gabriel, «Jovel'de canına okuyacaklar senin - belki de vuracaklar.»

«Evet, biliyorum, 'Patroncito'.»

«Vurmasalar da,» diye devam etti don Gabriel, «seni yirmi yıl hapse mahkûm edecekler. Ne güneşi, ne de gökyüzünü göremeyeceksin. Üstelik dayak, kamçı da yiyeceksin.»

«Biliyorum, 'patron',» dedi gene Gregorio.

«Burda bir 'caballero' var, Gregorio,» diyerek don Ramon'u gösterdi don Gabriel, «seni bir 'monteria'ya götürmeye razı. Orada hep açık havada, hep ormanda olacaksın. Kuşları hayvanları göreceksin. Senin gibi yerli işçilerle birlikte olacaksın orda. Konuşabileceğin insanlar, dilinden anlayan insanlar onlar ne de olsa. Yapacağın iş kolay olmayacak, ama ağır işten kime zarar gelir ki. Burada çalışacak, 'multa'nı ve sözleşme masraflarını çıkaracaksın. Üç yıl sonra özgür olacaksın gene, evine, kadınına, çocuklarına dönebileceksin.»

«Çok iyi olur, 'patroncito',» dedi Gregorio.

«Üç yıl sonra olan biten unutulur, ve eskisi gibi barış içinde, mutlu bir yaşam sürersin.»

«Evet, 'patron'.»

«Demek bu 'caballero'yla, don Ramon'la birlikte 'monteria'ya gitmeye razısın?» diye sordu don Gabriel.

«Evet, 'patron'.»

«Öyleyse seni hapise göndermeyeceğim; şimdi hemen yapacağız iş sözleşmesini,» dedi don Gabriel.

6

Sözleşme yazıldı. Gregorio, iki 'reale', ya da yirmi beş 'centavo' gündelik ücretine karşılık altmış peso borçlandırıldı. Bu, don Gabriel'in onu don Ramon'a vermek için aldığı paraydı - elli 'peso multa', ve on peso yolculuk harcamaları. Şirketin, emekçi başına komisyoncuya ödediği otuz peso da borç yazıldı. Son olarak, Hucutsin belediyesinin, sözleşmeyi onaylaması için ödenen ve belediye başkanının cebine inen yirmi beş peso da Gregorio'nun ödeyeceği borçlar listesine geçti. 'Monteria' bölgesine girmeden önceki son kasaba olan Hucutsin'in valisi, sözleşmeyi bozarak kaçan bir işçiyi yakalama, ve şirketin kâhyasına teslim etme hakkına sahip oluyordu bu sözleşmeyi onaylamakla. Bu durumda kaçağın yakalanması için yapılan harcamalar, gene hesabına borç yazılırdı.

Don Ramon, listesini çıkardı, Gregorio'nun adını, geldiği yeri, kefili don Gabriel'in adını ve hesabının kaç parayla açıldığını yazdı.

Gregorio, adının altına imza yerine geçmek üzere birkaç çızık attı. Böylece, yüz on beş peso borçlu olduğunu belgelemiş bulunuyordu. Günde yirmi beş centavo ücrete çalışacağına göre, bu borcu kapatması için dört yüz altmış günlük iş gücü verecekti. Sözleşme süresince, şirketin dükkânından aldığı her bir gömlek, her bir tütün paketi her hasır şapka, battaniye, eski hesap kapanana dek yeni bir hesaba geçirilecekti. Dört yüz altmış günlük iş gücüyle, bu ilk hesabı kapar kapamaz, yeni hesaba karşılık çalışmaya başlayacaktı; ve dört yüz altmış gün süresince yapacağı kaçınılmaz gerekli masraflar tutarı sözleşmesinde yazılı miktarı aşmış olacaktı. Şirkete on centavo borcu olan bir emekçi bile, bu borcunu ödemedikçe bir 'monteria'dan ayrılamazdı.

Böylece bizim yerli Gregorio, kendisinden daha bilgili, Katolik yurttaşı ve yoldaşının büyük iyiliği sayesinde, öteki Katolik yoldaşlarının inşa etmiş olduğu ve kendisi için hazır beklettiği hapishaneye gitmekten kurtulmuş oluyordu. Karısının, çocuklarının, annesinin, dostlarının ve köyünün kendisini tekrar görebilme umudu, şirketin dükkânından kaçınılmaz derecede gerekli olmaksızın, hiç bir şey, bir dirhem tuz bile almadığını kabul edersek, doğru bir hesapla, iki bin altı yüz otuz dört yılında gerçekleşmiş olacaktı.

7

Bu işten, ilk elde don Ramon'un ve don Gabriel'in sağladığı çıkar şuydu. Don Ramon, boğazı tokluğuna yanına katacağı güvenilir bir seyis edinmiş, don Gabriel'inse cebine altmış peso girmişti.

Don Gabriel'in, iki yıldır gördüğü paradan daha büyük bir miktar olan bu altmış peso, onun duygularını kamçıladı. Celepliğinin en iyi günlerinde bile, bir alış verişte, bu yerliyi insaflı bir biçimde kullanmakla elde ettiği para kadarını almamıştı hiç.

Don Ramon, don Gabriel'e eski bir dost gözüyle baktı, ve yapmakta olduğu işin püf noktalarını açıklamada sakınca görmedi. İşten kazanç sağlamak için uygulanması gerekli bütün yöntemleri ve hileleri, ayrıntılarıyla anlattı bir bir. Açıkça adam çalmadan kaçınmalıydın yalnızca. Meksika yurttaşı, özgürdü. Kölelik kesinlikle yasaklanmıştı ve cezası ağırdı. İster İspanyol, ister melez, ister yerli soyundan olsun, hiçbir Meksika yurttaşı köle edilemez, ve köle olarak satılamazdı.

Ama borçlanmada kölelik değildi. Bir kimse, herhangi bir kimse, borçlanma ya da borçlanmama konusunda özgürdü; ve eğer, bir kimse, bir kimseyi zorla, ölüm ya da işkence tehdidiyle borçlandırırsa, bu borç, yasalar önünde borç sayılmazdı. Hiç kimse yerliyi borca girmeye, içmeye,

azizler şerefine maytap fişek atmaya, ya da karısına boncuk kolyeler, pırıl pırıl küpeler almaya zorlamıyordu. Diktatörlük borcu onayladığı, ve borç verenin alacağını hakkınca almasına yardımcı olduğu için, Meksika'ya barbar demek, uygar bir ülke olmadığını söylemek doğru olmazdı. Borcunu taahhüt eden bir kişinin, o borcu ödemesi gerekirdi - kendisine uygar diyen her ülkenin kabul ettiği eski Roma yasasıydı bu. Eğer borçlu, borcunu para olarak ödeyemiyorsa, nesi varsa onu vermek zorundaydı. Ve eğer iş gücünden başka bir şeyi yoksa, iş gücünü verecekti borcuna karşılık.

«Her şey bir yana meseleye başka bir açıdan baksak bile,» diye sürdürdü konuşmasını don Ramon ve ticaretinin nice insancıl, nice adil olduğunu şöyle açıkladı: «'Monteria'lar olsun, kahve malikâneleri olsun, ülkenin zenginliği, Meksika Cumhuriyeti'nin dünya ulusları arasında saygı değer ve onurlu bir yere sahip olması için iş gücü satın almak zorundadır. Sevgili ülkemizi, Cumhuriyetimizi yükseltecek olan yalnız ve yalnız çok çalışmak, yorulmadan, usanmadan çalışmaktır. Bu sözler, başkanımız Porfirio'nun, Meksika halkına, yeni yıl dolayısıyla yayınladığı bildiride söylediği sözlerdir.»

«Evet, doğru,» diye onayladı don Gabriel. «Başkanımız yüz kez söyledi bunu - gün gibi açık bir gerçek bu.»

«Haklısın, 'amigo mio',» dedi don Ramon. «Hayvan ticareti, çok daha yabanıl ve acımasız bir iş. Kaç kez başıma geldi, güzel, kuzu gibi bir atın var, güzel sözlere iyi davranışlara alışmış, derken kaba, zalim bir adam, özellikle hayvanlara acımasızlığıyla tanınmış bir celep geliyor, ata bir bakıyor; hayvan hemen daha adamın ilk dokunuşunda onun ne insafsız biri olduğunu anlıyor. Titremeye başlıyor at, ter içinde kalıyor. Ama hayvana, bu celebi ister misin, istemez misin diye soran yok ki. Sahibinin paraya gereksinmesi var, atı satıyor. Kalkıp da atlara ve katırlara, bu adama mı, yoksa şu adama mı satılmak istiyorsun diye sorabilir miyim? Hayır. Saçma bir düşünce bu. Ama bir işçiye 'monteria'ya gitmek isteyip istemediği-

ni sorabilirim, soruyorum da. Az önce sormadık mı Gregorio'ya 'monteria'ya mı, yoksa hapise mi gitmek istiyor? Sorduk, ne dedi?»

«'Monteria'yı istediğini söyledi.» dedi don Gabriel.

«Gördün mü! Bu iş böyle işte. Hilesiz iş. Zorlama yok. Ama gene de, borçların ödenmesi gerektiği iyice açıklanıyor. İşin bütün püf noktası, halkı borçlarının ödenmesi gerektiğine, ve ona ödeme fırsatı tanıdığına inandırmak.»

8

Don Gabriel'in aklı bu işe hemen yattı. Hiç bir güç harcamadan, hiç bir zararı göze almadan büyük paralar kazanabileceğini anlamıştı. Don Ramon'un kendisinden pek daha akıllı olduğunu sanmıyordu; akıl gerekmiyordu bu işte. Bildiği bölgelerde, binlerce borçlu işçi ve bağımsız yerli vardı. Tek kendi köyünde, hiç de yasalara karşı gelmeden, rahatça yakasına yapışabileceği on, on beş kişi vardı. Onlara borçtan kurtulmak için bir 'monteria' ile sözleşme yapma fırsatı vermek yasalara aykırı değildi. Tersine, hükümet, borçların ödendiğini görmekle sevinirdi, ve hele kendisine ruhsat ve imtiyaz bedeli olarak yüklü paralar ödeyen şirketlere, üretimin sürdürülmesi dışsatımın arttırılması için gerekli iş gücünün sağlandığını görmek, övünülecek bir şeydi. Dışsatım ülkenin mali durumu için gerekliydi ve pesonun değerini, Londra ve New York pazarlarında yükseltmeye yarıyordu. Dolayısıyla kahve malikânelerine ve 'monteria'lara iş gücü sağlamak, ve üretimi devamlı kılmak, son derece yurtseverce bir uğraştı; savaşta cennete gitmek üzere, muzaffer ve sefil bir biçimde. ülkenin onuru için, onun uğruna ölmek kadar önemliydi bu.

Ne don Gabriel, ne de don Ramon, ülkesine hizmet etmekten, ya da yurtseverliğinden kuşku duyulan birine bir, ya da yarım düzine mermi sıkmaktan bir an olsun sakınmazlardı. Ve bu iş, yaşamını, milliyetini ve başı üzerindeki da-

mını borçlu olduğu ülkesinin mali dengesi, ünü ve şöhretine 'monteria'da çalışmakla katkıda bulunan bir yerliye hiç bir zarar getirmezdi. Bir adam, cahil, zavallı bir yerli bile olsa, ait olduğu bir ülkesi yoksa, ben şuralıyım diyemiyorsa, dünyanın en soylu, en kahraman ve de en muzaffer ulusunun yurttaşıyım deme hakkına sahip değilse, neye yarar? Bir hiçtir bu adam. Bir ağaç kurdudur. Bir pire, bir bittir be. Fırtınada kırılmış, sallanan bir saz dalıdır. Dünyada yeri yoktur onun - rüzgârın her üfleyişinde, bir o yana, bir bu yana uçan toz taneciğidir.

Bir yerliyi, toz taneciği olma akibetinden kurtarmak, ve ona, Meksika'nın, dünya para piyasasında dengeli bir duruma sahip olmasına yardım etme fırsatı vermek, övülesi bir davranıştır. Hem kilisenin gözünde bile, hoşa giden bir harekettir bu, çünkü işler kötü gittiğinde, kilise de bundan etkilenmekte, zarar etmektedir.

Bir köyün, uyuz bir yerlisi ne bekler hayattan? Ve ülkesinin başarıya ulaşması için ne yapmıştır? İçtiği her kadeh konyak başına, içtiği her sigaraya, dükkâncının ödediği ağır vergiyi iki kez çıkaran fiyata aldığı her bir metre pamuklu kumaş başına ödediği vergiden başka - vergi mi ödemiştir? Gümrük mü ödemiştir?

Kişisel, keyfi alışkanlıkları nedeniyle zorunlu olarak aldığı mallara dolaylı vergi ödemesi yetmez, Devlet için bundan fazlasını yapmak görevidir onun. Kutsal ve şerefli bir iş olan dışsatım için mal üretimini arttırmada gücünü son damlasına dek ortaya dökmekle bu görevini iyi bir biçimde yerine getirebilir.

Hayvan ticareti yapmak, ne de olsa kişisel çıkarlara hizmet ediyordu. Oysa, üretimi rekabetçi bir düzeye getirmek için yerli emeği sağlamak, yurtseverce bir uğraştı. Böyle sarsılmaz bir inanç olduğu sürece de, aile yaşamını bozmak, bir insanın yaşamının bütün anlamını elinden almak gibi bir suç işlemek, ya da haksızlık yapmak söz konusu olamazdı. İnsan doğru formülü bulduktan sonra, bir cinayet bile insanın, ve de dünyanın gözüde haklı çıkarılabilir, hattâ kutsal bir niteliğe büründürülebilirdi.

Don Ramon, doğru formülü bulmuş ya da daha doğrusu, büyük devlet adamı don Porfirio'nun söylevlerinde bunu keşfetmiş, ve bu formülü, kendi amaçlarına uygun biçime sokmuştu.

Efendilerini hoşnut etmek, ve işlerinden başarı sağlamak için işleyemeyeceği cinayet yoktu. Onları sözleşmeyi imzalamaya razı etmek için yerlilerin hesaplarında oynamak, işlediği cinayetlerin en küçüğüydü.

Genellikle, bölgedeki tek konyak satıcısının sekreter olduğu yerlerde, cömertçe konyak dağıtılırdı. Bu sekretere kazanç sağlar, ve kazanç sekreteri daha kolay uzlaşılır hale getirirdi.

Yerlileri kavgaya hazır hale getirecek kadar konyak dağıtıldı mı, don Ramon, kavgaların iyice yayılması ve ortalığı iyice karıştırması için ateşi körüklemenin bir yolunu bulurdu. Yeterince adam kavgaya katıldı ve birkaç kişi öldürüldü mü, tutuklamalar başlardı. Ertesi sabah sekreter her mahpusa elli ile seksen peso arasında 'multa' kestiğini tebliğ ederdi. Don Ramon sekretere cezaları öder, adamların sırtına borçları yüklerdi. Bundan sonra sekreter sözleşmelerde kefil olur, ve don Ramon bir taşla on beş, yirmi adam vurmuş olurdu. Adamlardan biri sözleşmeyi imzalamaya karşı çıkacak olursa, sekreter onu adam öldürmekle suçlar ve don Ramon'la birlikte 'monteria'lara mı, yoksa bir yargıç önüne mi çıkmak istediğini sorardı. Yargıcı seçen olmazdı elbet.

Don Ramon, adamları kavgaya tutuşturmayı her seferinde başaramazdı. Ya adamlar onun işine gelmeyecek kadar iyi huyluydu, ya da - ki genellikle böyle olurdu - kadınlar, sarhoş olan kocalarını eve kapamak için akıllarına gelen her çareye baş vururlardı. Bir kere kulübelerine girdiler mi, kadınların onları güler yüzle, tatlı dille yatıştırması ya da baştan çıkararak yatırması, sonra da kolları arasında uyutması işten değildi. Uyuduktan sonra da, nasılsa ayılıncaya dek uyanmazlardı.

Ancak kimi vakit, adamların yarı sarhoş olduğu durumlarda sözleşme yapmak üzere bir miktar para kabul etmelerini sağlardı simsar. Bir avans alıp da, kefillerinin adını verdiler mi, sözleşme yapıldı demekti; simsar adamlara el koyardı.

Aralarında don Ramon'un da olduğu bazı komisyoncular da, gezgin satıcılardan yararlanır, onların yerlilere güçlerinin üzerinde mal satmasını sağlardı. Simsarlar, yerliye, sözleşme ücreti karşılığında istedikleri miktar parayı avans vermekten büyük mutluluk duyarlardı.

Çoğu kez, vicdansız ve de hırslı sekreterlerin, ya da başka memurların yardımıyla, bir yerin pazarına, ya da bir şölene, kutlamaya gitmekte olan koca bir yerli ordusu kuşatılır ve tutuklanıverirdi. Bunlar, salgın bir hastalığa tutulmuş olmakla, ya da aşı olmadıkları, ya da, çiçek hastalığı, hayvanların hastalığı dolayısıyla karantinaya alınmış bir yerden geldikleri gerekçesiyle suçlanırdı. Yerliler, olan bitenden bir şey anlamaz, gürültü patırtı sona erdiğinde, kendilerini kaçışı olmayan bir 'monteria'da işçi olarak bulurlardı.

Diyelim bir tüccar, ya da Meksika'lı bir 'ranchero', yolda bir yerde soyuldu ve öldürüldü, ya da böyle bir söylenti çıktı ve hiç kimse, ölenin kim olduğunu, adını, nerde oturduğunu, geride kimleri gözyaşlarına boğduğunu bilmiyor. Ama kurbana ait olduğu sanılan eşyalar, bağımsız yerli köylerine açılan yollardan birinde bulundu, ve yerliler bu eşyaları sahipsiz sanarak aldılar. Vardıkları ilk kasabada tutuklandı, ve arandılar. Eşyalar üzerlerinde bulundu. Çoğu kez kadınları ve çocukları da içine alan koca bir kafile, soygun ve cinayetle suçlanır ve ceza olarak, onları 'monteria'lara götürecek bir simsara teslim edilirler.

Ya da diyelim biri telefon telini kesti, ve birkaç metre tel çaldı. Telefon telinin kesildiği yere en yakın bağımsız yerli köyü hemen askerlerle kuşatılır. Bütün erkekler tutuklanır, üç, dört tanesi 'plaza'daki ağaca asılır ve iki düzine güçlü ve sağlıklı delikanlı, 'monteria'lara gönderilir.

Teli kimin kestiğini anlamak için soruşturma açılmaz; belki de bir simsar, ya da onun uşakları yapmıştır bu işi. Ama yerliler suçlanmış ve mesele kapanmıştır.

Şirketlere işçi toplamak için her türlü çareye başvurmaya değecek komisyon ödenmektedir.

Elbette, emek simsarlarının çok ileri gittiği, ve Meksikalı 'finquero'ların bile hükümete başvurup onların zulmünden yakındığı durumlar oluyordu. Kimi vakit onların yakınmasına insancıl duyguları neden oluyordu, ama aslında 'finquero'lar ve öteki büyük mülk sahipleri bağımsız yerlilerin geleceğini umursamazlardı, onları ilgilendirmezdi yerlilerin başına gelenler. Bu bağımsız köyler, kendi çıkarlarına aykırıydı; çünkü bir 'finca'ya bağlanan, ona birkaç emekçi daha katan, ve herhangi bir davar gibi bir para değerine sahip olan, borçtan kurtulur kurtulmaz da 'finca'yı bırakarak bağımsız bir yerli topluluğuna katılan birkaç işçi ailesi olurdu. Böyle durumlarda, 'finquero'lar emekçilerini kaybederlerdi.

Bu yüzden bağımsız yerlilerin, bu bağımsızlıklarından pek hoşnut olmamaları 'finquero'ların çıkarınaydı. Bir 'finca'daki işçiler, 'finquero'nun izni olmaksızın çekilip alınamaz, onlarla emek sözleşmesi yapılamazdı, böylece simsarlardan kurtulmuş olurlardı.

Gene de, büyük toprak sahiplerinin, simsarların yasalara aykırı şiddet yöntemlerinden yakınmada, kendilerine göre haklı olduğu durumlar vardı; çünkü bağımsız yerlilere gereğinden fazla zalim davranılır, acımasız simsarlar ve hırslı memurlar yasaları aşırı derecede çiğnerse, köylerini terkeder, ormana sığınır, ve yağmacı çeteleri oluştururlardı. Bu çeteler yollarda güvenlik diye bir şey bırakmaz, 'finquero'ların davarı da, binaları da tehlikede olurdu. Hükümet asker gönderinceye dek öyle büyük hasar yapılırdı ki, emek simsarlarının fazla ileri gitmesinden yakınmakta haklıydı 'finquero'lar. Eğer çok sayıda şikâyet olur, ve simsarların yöntemleri düpedüz yasa dışı bulunursa, ve eğer, ayrıca Amerikan gazetelerinde, Meksika'nın barbar bir ülke olduğu üzerine ayrıntılı yazılar çı-

karsa, birkaç simsar tutuklanır ve yargılanırdı.

Simsarların tek bir savunmaları vardı: yurtseverlik. Yaptıkları hiç bir şey, ticari nedenlere dayanmıyordu, hele tamahkârlık, para hırsı hiç mi hiç yoktu; yaptıkları her şey, gerçek ve de katıksız yurtseverlikleri gereğiydi.

Bunu kanıtlamak kolaydı. Meksika Cumhuriyetinin başkanı don Porfirio, yabancı şirketlere, nakit para karşılığında, ülkenin büyük kaynaklarından biri olan değerli kereste ormanlarını soyma imtiyazını vermişti. Ulusal kaynaklar ne kadar çok gelişirse, ülkenin uluslararası para piyasasındaki itibarı o kadar artardı. Dolayısıyla, bu zengin kaynakları, dünyanın öteki ülkelerinin hizmetine sunmak, son derece yurtsever bir hareketti. Ama şirketler iş gücüne sahip değilse, bu zenginlikleri işletemezlerdi; iş gücü olmazsa, en iyi imtiyazlar bile değersizdir ve ülkenin serveti, uzak vahşi ormanlarda, asırlık ağaçlarda yatar durur. Emekçi sağlamak, bir yurtseverlik meselesidir. Bu emekçiler, kendi istekleriyle gelmiyorlarsa, ülkenin servetini yükseltmek için onları zorla getirmek gereklidir. Nasıl ki, bir yurttaş olarak ülkelerinin çağrısına uyup top tüfek üzerine yürümek görevleriyse, bu da bir yurttaşlık göreviydi. Bireylerin, kendi varlıkları, hele emekleri üzerinde kişisel hakları yoktur. Devlet, bu iş gücünü istediği biçimde kullanabilir.

Böyle bir savunmaya hiçbir yargıç karşı koyamaz. Yargıç, devletin resmî memurudur ve bir yargıç olarak onun varlığı, yüksek sosyal durumu ve umutları, ülkesinin zenginliğine bağlıdır.

Mahkeme, yargıcın, sanık simsara ülkesinin selâmeti ve başarısı için, yüklenmek durumunda kaldığı güç ve karşılıksız uğraştan dolayı, memleket adına teşekkür etmesiyle son bulurdu. Zorba yöntemlerinin kurbanı olan hiç bir yerlinin kanıt göstermesine izin verilmezdi, çünkü yerliler güvenilir tanık olamazlar, ve bir yargıcın önüne ancak ve ancak sanık olarak çıkabilirlerdi.

İş gücünden başka bir şeyi yoktu devlete verecek. Dolayısıyla alnına yazılı olduğu üzere, 'monteria'larda

çalışarak ülkesinin büyüklüğünü, gelişmesini, başarısını arttırmak, onun baş göreviydi. Zorla işçi toplama yöntemlerinde fazla ileri gitmemeleri söylenmiyor değildi simsarlara. Simsarlar, ne de olsa herkes gibi Katolik olarak vaftizlenmiş yerlilerin kişisel haklarına saygı göstermeliydiler.

Simsarlar, hiç bir vakit yasalara karşı gelmediklerine, hiç bir yanlış yapmadıklarına bir kez daha ant içerek, bundan böyle onların tembihlediği biçimde hareket edeceklerini söylerlerdi. Yasalara karşı gelmediklerini anlamak için de, defterlere bakmak, hesapların nasıl tutulduğunu görmek yeterliydi.

Don Ramon, açıklamalarına son verirken, «Görüyorsun ya,» dedi. «Çarkın dişleri çok iyi yağlanmış. Biraz da arkam var çok şükür. İnsanın başına belâ kesilebilecek birçok memurla, valiyle aram iyidir. 'Jefe politico'lar, yerel başkanlar, polis komiserleri de yaşamak zorunda, bunu hiç aklımdan çıkarmam ben. Uyuz bir yerliden bana ne? Yaşasa da, yaşamasa da, dünya dönüyor. Ama yerli, çalışan, iş yapan bir yaratıksa, biraz önem taşıyor, değil mi ya? Öküzlerimize, atlarımıza, yalnız çalıştıkları vakit bakarız, besleriz; ne satmaya, ne çalışmaya yaramıyorlarsa, ne diye otunu, suyunu verecekmişiz hayvanların!»

10

Başlangıçta, kendi başına bu işe atılmayı, ve böylece ayağını yere sert basmayı tasarlıyordu don Gabriel; ama don Ramon'un uzun açıklamaları giderek düşüncelerini değiştirmesine, onunla ortaklığa girmenin kendi yararına olacağı kanısına varmasına sebep oldu. İşin pürüzsüz ilerlemesini istiyorsan, girdisini çıktısını önceden bilmen gerekti. Talihin böylesine beklenmedik bir biçimde avucuna kondurduğu kuşu kaçırmayacak kadar akıllıydı don Gabriel.

«Sen bana işi anlatırken düşünüyordum da, don Ra-

mon,» dedi don Gabriel, «kendine bir ortak alsan hiç fena olmayacak. Gel dobra konuşalım: Bundan sonra işi birlikte yürütmemize ne dersin, ha?»

Don Ramon, bu beklenmedik öneri karşısında şaşırdı, ama bir iş adamı olarak, bu ortaklığın büyük yararları olacağını anlamakta gecikmedi. Don Gabriel, onun hemen hemen hiç bilmediği bölgeleri tanıyor, biliyordu. Birçok yerli köyünün sekreteriyle arası iyiydi, ve de 'Jefe politico'nun dostuydu; yerli iş gücü piyasasının çok iyi olduğu bölgelerdeki bütün 'finquero'ları tanıyordu. Don Gabriel'i ortaklığa almakla, iş alanını büyük ölçüde genişletecekti don Ramon.

Don Ramon'un, kendisine bir ortak almaya yanaşmasının bir nedeni daha vardı. O neden şuydu: Don Ramon, sözleşmeli işçilerini sadece Hucutsin'e kadar götürüyor, burada sözleşmeleri valiye damgalattıktan sonra, Meryem yortusu günü 'monteria'nın kâhyasına teslim ediyordu. Adamları, o gün Hucutsin'e götürmekle bitiyordu sorumluluğu, ve sağ salim teslim ettiği her emekçi karşılığı otuz peso alıyordu. Ama bu işçi ordusunu, kendisine komisyon ödeyen 'monteria'ya kadar götürürse, adam başına elli peso veriyorlardı. Altmış pesoya kadar para ödeyen şirketler vardı.

Ancak, bu ormanlık yolu, işçilerle birlikte aşmak, tehlikeli ve yorucuydu. Yalnız bir kez katlanmıştı bu yolculuğa, o vakit de, kendisine yardımcı olmak üzere birkaç 'Ladino' almıştı yanına, ve bu Meksikalı işçi sürücüler, çok pahalıydı. Hem, güvenilmez kişilerdi. Yerliler yürüyüş sırasında inatçılık ettiklerinde çıkacak canlarını cefaya sokmuyorlardı. Belli bir ücretleri vardı yolculuk için, ve adamlardan bazılarının kaçmaya kalkışması onları hiç ırgalamıyordu. Ganimetten pay almayacakları için hevesli değildiler görevlerinde. İnsan işe ortak oldu mu, durum başkaydı. Ortadaki paradan pay alacağı için gece gündüz gözünü dört açar, adamların kaçmasına meydan vermezdi.

Her adam, bir yığın parayı temsil ediyordu. Simsar, adamın borçlarının bir kısmını ödemiş, gerisini ödemeyi

üzerine almış, ve belki de, sözleşmenin iplerini elinde tutmak için işçiye de bir miktar avans vermişti. Ayrıca, sözleşmeyi, Hucutsin'de onaylatmak için bir para ödenmişti. Bütün bunlar, yüz elli peso kadar tutuyordu ve kimi durumlarda, tek bir adam başına bunca paranın ödenmesi gerekebiliyordu. Bir kaçağın yakalanması, haftalar sürebilirdi, belki de hiç bulunmayabilirdi adam. Ormanda yok olabilir, ya da belki yakında bir köye giderdi, orada, kuşkulu bir Meksikalı görüp de yardımına koşan kimseler korurdu onu; ya da kabilesinin dostları saklardı kaçağı.

İşin kendisine gelince, iki kişi işi bir kişiden daha başarılı yürütürdü. İki elin sesi vardı. Her biri bir yöne gider, en iyi bildiği bölgeleri üstlenirdi. Böylece, daha kısa zamanda, daha çok adam toplanırdı. Hem, kahve malikâneleri için adam toplamak daha kolay olacaktı. Malikâneler, belli zmanlarda, özellikle hasad vakti, büyük ölçüde işçi alırlardı. Bu adamlar yalnız iki, ya da üç aylığına sözleşmeye bağlanırdı; hasattan, ya da malikânenin otlarının temizlenmesinden sonra köylerine dönerlerdi. Bunları kandırmak daha kolaydı. Çoğu kez, malikâneler için bin yerli bulmak işten değildi. Bir kere hasatta çalıştılar mı, tanıdıkları bir simsar köylerine gelir gelmez, kendi istekleriyle işçi yazılmak isterlerdi; bu arada, simsarın konyağı sakınmayacak bol bol dağıtacak kadar akıllı olması, ve önerilerini yaparken, daha önceki ücretlerini arttırmama konusunda ısrar etmesi gerekiyordu elbet.

11

Don Ramon, acele tarafından bir daha ölçtü biçti meseleyi; don Gabriel'i ortaklığa almaya hemencecik karar vermiş olmasına karşın, madalyonun ters tarafını incelemeyi de ihmal etmedi.

Engellerden biri, don Gabriel'in, onun bölgelerinde tehlikeli bir rakip haline gelmesi ve günlerden bir gün, kendi başına çalışmaya kalkışması olasılığıydı. Don Gab-

riel'in rekabetinin kendisine verebileceği zararları şimdiden karşılamak için öneriyi kabul etmeden bazı koşullar ileri sürdü.

«Fena fikir değil, don Gabriel,» dedi. «İki iyi dostuz, birlikte çalışabiliriz pekâlâ. Ama unutma ki, işi öğrenmek gerek, benim sana bazı şeyleri öğretmem gerek. İşi bu hale getirmek kolay olmadı. Çıraklık günlerimi hayatımın sonuna dek unutturmayacak bir bıçak yarası var naciz vücudumda, sayısız kurşun deliği var. Senin başına aynı şeylerin gelmemesi için öğrenmen gereken pek çok hile var. Kendime bir ortak almak aklımın ucundan geçmemişti. Kendi başıma pekâlâ becerebilirim işi. Geride bıraktığım başarılı yıllara, ve kotardığım küçük servete bakmak yeter, anlıyor musun?»

«İnanıyorum sana, don Ramon,» dedi don Gabriel. Ve bunu öyle bir ses tonuyla söyledi ki, gerçekten inandığını, ve don Ramon'un, ortaklığa hevesli olmaması olasılığının doğurduğu korkuyu açığa vurmadan edemedi.

Don Ramon işi dolayısıyla, insanlar hakkında geniş bilgi sahibi olmuştu. İşçilerini vermeye isteksiz 'finquero'ların zayıf taraflarını keşfetmede, ve onları can evinden vurmada üstüne yoktu. İş meselesini açmadan önce, 'finca'da iki, üç gün geçirmek, 'finquero'yu enine boyuna incelemek, onun işçileriyle ne gibi koşullar altında çalıştığını anlamak yeterliydi.

Gözünü dört açmış durumdaydı don Ramon; işiyle ilgili her şeyi farketmede çevik olduğundan, don Gabriel'in ses tonu arkasında gizli korkuyu hemencecik sezdi ve bu sezgisini çekinmeden kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirdi. Önermeyi düşündüğü koşulları, iki buçuk peso yükseltti içinden.

«Eh, elbette,» diye başladı, «bana ortak olmak istiyorsan, senin gibi iyi bir dosta hayır diyecek değilim, don Gabriel. 'Muy bien' - pekâlâ, güçlerimizi birleştirelim. İki elin sesi var, değil mi ya. Burda anlaştık. Ama kabul etmelisin ki, bu işte ortak olacaksan, bir şeyler katmalısın.»

«Elbette, elbette,» diye atıldı don Gabriel. «Sözü bile

edilmez bunun. Bedavadan ortak olunmaz, o kadar da aptal değilim. Ama söz aramızda, 'amigo mio', öyle çok para yok bende. Sıksam sıksam yüz elli, hadi diyelim iki yüz ya çıkar, çıkmaz. Ama bundan fazlasını isteme benden, yok; olsa, canım feda.»

Don Ramon, bu itirafı yabana atmadı. Don Gabriel'den yuvarlak hesap bir şey istemeyi düşünmemişti doğrusu, ama öneriyi kabul etti. İnsan, yerde bir şey görürse ve bu şey, paraya yakından uzaktan benziyorsa, asla almamazlık etmemelidir.

«Pekâlâ, öyleyse, benim önerim şu: Sen bana ortaklık katkısı olarak yüz elli peso ver. İşe başlayalım. Getirdiğin her adam başına yedi buçuk peso alayım. Bu sana adam başına yirmi iki buçuk peso bırakır; ya da diyelim adamları 'monteria'ya kendimiz götürdük, kırk iki buçuk pesoyla elli iki buçuk peso arasında bir para kalır sana. Bu ortaklığımızın birinci yılı süresince böyle olsun. İkinci yıl, adam başına beş peso verirsin bana. İki yılın sonunda, yarı yarıya ortak çalışırız; yani sen kendi topladığın adamların komisyonunun tümünü alacaksın; ola ki aynı bölgede çalışmamız gerekti, o vakit her birimiz kaç adam yakalarsak yakalayalım, parayı bölüşeceğiz. Anlaştık mı, don Gabriel?»

«Anlaştık.» dedi don Gabriel, «sözüm sözdür.»

«Benim de sözüm söz, 'palabra de honor' - şeref sözü, erkeklik sözü,» diye cevap verdi don Ramon. «Öyleyse anlaştık. Ne vakit başlarsın, 'amigo'?»

«Gelecek ayın başında,» dedi don Gabriel. «Jovel'de fazla bir işim yok. Ordan bölge başkentine gideceğim, 'Jefe politico'ya istifamı vereceğim. Jovel'deyken 'Jefe'ye önerebileceğim bir adam ararım, ya da 'Jefe' kendisi birini buluncaya dek kardeşim bakar işlere.»

12

«Oldu. Her şey tamam,» dedi don Ramon. «Yüz elliyi iki taksitte verirsin bana - anlaşmayı onaylamak için elli

peşin, gerisi de gelecek ayın başında. Burda Cahancu'da buluşur, sefer programımızı yaparız. Seni bilmediğin âlemlere sokacağım. Karargahını Chiilum'a kurar, oraya yakın tüm yerli köylerinde ve 'finca'larda çalışırsın. Ben Oshchuc'da üstleneceğim. Yüz, ya da yüz yirmi adam topladık mı yola çıkarız - belki seksen kişiyle yola çıkmak daha akıl karı. Çok fazlası tehlikeli. Ben sana gerekli ipuçlarını veririm. Hiç merak etme. Yalnız, işe duyguların sızmamasına dikkat et. Gerisi kolay. Bu ticaret, başka ticarete benzemez. Yıllarca sığır aldın sattın, bilirsin. Her süt danasının, ana ineğin ardından inlediğine kulak verecek olsan, piyasada sığır bulamazsın. Sen piyasayı düşüneceksin, 'amigo mio.' Her meleyen buzağının ardından ağlayacak olursan, yemeklere ne et koyacak millet? Halkın ete gereksinmesi var, değil mi? Aynı şekilde, çullarını asmak için mahun giysi dolaplarına gereksinmeleri de var. 'Monteria'lara iş gücü gitmezse, kadınlar güzelce cilâlanmış mahun gramafonlardan, süslenme masalarından yoksun kalacaklar. 'Monteria'lardaki işi biz yapmazsak, başkaları yapacak. Dünyaya hizmet etmek gereklidir, ve dünya, hizmetin karşılığını ödemeye hazırdır. Biz dünyadan sorumlu değiliz. Bunu hiç aklından çıkarmazsan, haftada yirmi adam yakalarsın. Bütün yıl karılarıyla yatıyorlar, her yıl bir çocuk peydahlıyorlar. Ne olacak bu çocuklara? Onları alsak, onlar sayesinde birkaç peso kazansak mı iyi, yoksa vebadan ölmeye, ya da birbirlerini öldürmeye bıraksak mı iyi? Daha söz gerekmez. Arkanda hükümet var. Hükümetin vergiye gereksinmesi var, memurlar yan ceplerini doldurmalı. Senin kazandığın para onların cebinden çıkmıyor ki. Bu yerlilerin ne yararı var? Baş belâsı, o kadar. Çalışmak için doğmuş onlar. Eh, öyleyse, neden dünyaya geldiklerini anlatmak iyiliğini gösterelim onlara. Pesolar gökten zembille inmiyor. Göreceksin ne kadar çok çalışacağız, alın teri dökeceğiz para kazanmak için.»

Don Gabriel, dikkatle dinledi, tek bir sözcüğü kaçırmadı. Bunların yarısını sekreterden öğrenmiş bulunuyordu, gerisi kolaydı. Önünde ne büyük, ne muzaffer bir ge-

lecek açıldığını görüyordu. Firmaya ilk katkısı olarak, elli peso peşini don Ramon'a verirken hiç içi sızlamadı bu yüzden.

'Plaza'nın karşı kıyısındaki dükkânların birinden, iki renkli mum aldı, onları kiliseye götürdü ve Kutsal Bâkire'nin resmi önünde küçük masaya dikti. Mumları yaktıktan, ve doğru dürüst yandıklarını gördükten sonra, diz çöktü, haç çıkardı, ve huşu içinde birkaç 'Ora pro nobis' okudu. Sonra gene haç çıkardı, resmin önünde üç kez eğildi doğruldu ve kiliseden çıktı.

Bu arada Gregorio, yeni sahibinin atını yıkadı, ona koca bir demet mısır yaprağı verdi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1

Don Gabriel, karısını Jovel'de bıraktı; kadın burada yeni hayatlarına hazırlanmak üzere bir ev tuttu. Kocasının sekreterlik görevini bırakmasından büyük mutluluk duyuyordu; yalnızlıktan nerdeyse öleceğini, eceli gelmeden toprağına karışacağını sandığı o yerli köyüne dönmek zorunda olmadığı için keyfine diyecek yoktu. Kasabada, kendi türünden insanlar arasındaydı. Saygıdeğer ve de Tanrı'nın desteklediği bir işi yapma fırsatı çıkar çıkmaz, durumunu geliştirmek için vakit kaybetmeyişinden dolayı da kocasıyla övünüyordu. Geleceklerinin güvenlik altına alındığına hiç kuşkusu yoktu artık. Bu duygunun verdiği güçle, büyük ölçüde eşya, giysi, ve kapkacak aldı. Don Gabriel'in nice ve kazançlı işe girdiğini duyan dükkâncılar, veresiye mal satma yarışına girmişlerdi.

Don Gabriel, don Ramon'dan aldığı bir tavsiye mektubuyla, Tabasco'daki 'monteria' temsilcisine başvurdu ve bir yığın para aldı; nasıl ki simsarlar, güçlü kuvvetli yerlilere avans veriyorsa, şirketler ve onların temsilcileri de simsarlara para veriyordu. Avans, yazılı bir sözleşmeden daha iyi bir güvenceydi, çünkü ödenmesi için yerliler olsun, simsarlar olsun, çalışmak zorundaydılar. Bir simsar şirkete ne kadar borçlu olursa, onun isteklerini karşılamada o kadar güçlü olurdu.

2

Don Gabriel iki hafta köyden uzak kalmıştı, ve bu arada kardeşi don Mateo, sekreterlik görevinden yararlanabildiğince yararlanmayı asla ihmal etmemişti. Yetkinin

nasıl kullanılacağını gösterecekti kardeşine. Onun kanısına göre, kardeşi hiç bilmiyordu bu işi.

Altı adama, az sarhoşken istedikleri kadar konyak satarak onları hapse tıktı. Her birine, barışı bozdukları gerekçesiyle beşer peso ceza kesti, şimdi onları serbest bırakmak için adamların, ya da hısımlarının parayı ödemesini bekliyordu.

Hem onları orda öyle el el üstünde oturtmuyordu. Odun kesmek için ormana gönderiyordu adamları; fırsat çıktığında satacaktı odunu.

İki hafta boyunca toplam on beş kişiyi hapse atmıştı, ama ötekiler cezalarını ödediler. Kırk beş pesoyu cebe indirmiş bulunuyordu yani. Hükümet etmek sanatını iyi bilirdi.

Don Gabriel'in yokluğunda bir şeyler daha olmuştu, çünkü döndüğünde kardeşinin kolunun askıda olduğunu gördü.

«Nasıl oldu bu?» diye sordu don Gabriel.

«Ne olacaktı 'hermanito'?» dedi don Mateo. «Senin koyunlardan biri kamış bıçağıyla üstüme saldırdı. Ama yerinde bir hareketle böyle ucuz kurtuldum, koluma yedim bıçağı. Gördün mü ne hale sokmuşsun adamları? Bir katiller çetesi. Ben burada, senin kadar sekreter olarak kalmış olsaydım, şimdi el pençe divandı hepsi. Böyle olaylar asla olmazdı, söyleyeyim sana.»

«Neden seni öldürmeye kalktı adam?» diye sordu don Gabriel.

«Neden yok! Hiç bir neden yok. Uyuz birer cani hepsi. Başka ne sebep olacak?»

Don Gabriel, bu halkın, hiç kimseyi sebepsiz öldürmediğini çok iyi bilirdi, ama başka soru sormadı. Doğru yanıt alamayacığını bilecek kadar tanıyordu kardeşini.

3

Reis, don Gabriel'in döndüğünü duyar duymaz hoşgeldine koştu, ve yalnız kaldıklarında, don Gabriel ne olup bittiğini bir bir öğrendi.

Anası babası ölmüş, amca ve yengesiyle yaşayan genç bir yerli kızı. 'cabildo'ya kibrit almaya gelmişti. Don Mateo kızdan hoşlandı, ve yerli 'Jefe'ye kızın her gün 'cabildo'ya gelip ona yemek pişirmesini istediğini, don Gabriel'le karısına çalışan kadının yaptığı yemekleri midesinin almadığını söyledi.

Kız eve daha iki gün gelmişti ki, Don Mateo, saatlerce gönlünü almaya çalıştıktan, dükkândan kordelalar verdikten sonra, kıza saldırdı. Şiddeti, önceki yönteminden daha başarılı olmamıştı. Kız, entarisi yırtık olduğu halde, cıyak cıyak bağırarak fırlamıştı evden.

Yerli kızlar, öylesine utangaçtırlar ki, böyle bir olaydan, annelerinden başka kimseye söz edemezler. Ama köydeki herkes, özellikle yakın akrabaları neler olup bittiğini anlamakta güçlük çekmediler.

Kızın, iki yıllık bir sözlüsü vardı. Çocuk, kızın amcasına vereceği başlık parasını biriktirmek için gece gündüz çalışıyordu. Saldırı günü, ormanda, yılan yakalıyordu - derileri iyi para ediyordu bu hayvanların.

O gece, don Mateo, kapı eşiğine çıktığında, bir adam bıçağıyla karanlıkta üzerine atılmıştı. Kapı açık olduğundan, don Mateo içeri kaçıp paçayı kurtarabilmişti. Ama koluna derin bir yara almıştı.

Kızın sevgilisiyle amcası, don Mateo'nun yaralandığı saatte ve dikakada, 'casique'in kulübesinde bulunuyorlardı. Çok akıllıca bir işti bu. 'Casique'e akşam oturmasına gitmişlerdi, çünkü saldırıdan suçlanacak ilk iki kişi onlardı. Bu arada başka bir aileden, doğrudan kuşkuyu çekmeyecek bir husum meseleyi üstlenmişti; çünkü, aile bağlarıyla birbirine bağlı kişiler birbirini çok iyi tanırdı, ama köyden olmayan birinin, kimin hangi aileden, ve kimin kime kan bağıyla bağlı olduğunu anlaması olanak dışı değilse de son derece güçtü.

4

«Bunca acemi olacağın aklıma gelmezdi» dedi don Gabriel kardeşine. «Bu insanları tanımış, geleneklerini

öğrenmiş olmalısın şimdiye dek. Böylesine aptalca bir yanlış yapılmayacağını daha öğrenmediğine şaştım. Onların kızlarıyla oynamak hiç akıl kârı değildir. Yerli, kadına saygı duyar, çünkü hayatının ona bağlı olduğunu bilir. Böylesine ucuz kurtulduğuna şükret. Öyle bile olsa, toz olmak vakti gelmiş de geçiyor bile. Yaylan bakalım. Ne burda, ne de buranın yakınında bir yerde yaşamın güvenlik içinde değil artık senin - 'cabildo'nun dışına ayak basmaya gör. Mutlaka temizlerler seni.»

Don Mateo, masanın üzerine oturdu. Ayaklarını sallandırdı, ve yüzünü ekşitti. «Demek böyle, ha? Beni sepetlemek istiyorsun. Kardeşlik buydu demek. Boşver, nasılsa gidiyordum. Önceki gün Suriyeli tüccar don Belisario geçti burdan. Bana iyi haberler getirdi. Benimle Balun-Canan'da savaşçılık oynayan komiser Huxtla'ya aktarılmış, oranın valisi dostuymuş çünkü. Don Belisario, komserin bana artık kin gütmediğini söyledi. Hanidir iyileşmiş, sapasağlam dolaşıyormuş. Öbür gün Balun - Canan'a hareket ediyorum. İşim de hazır, hiç kuşkum yok. Belki de komserliğe konacağım. Demirim tavına gelecek yani, haberin olsun.»

«Seni sepetlemek söz konusu değil,» dedi don Gabriel sakin sakin. «Biliyorsun seni yüzüstü bırakmam. Gidersen senin için iyi olur demek istedim. Bugün duyduklarım yeter de artar bile. Kazanı kaynatmışsın, köyü ateşe vermişsin. Peşinde olmayan tek adam yok bu köyde. Nasıl oldu da iki hafta sağ kaldın aklım ermiyor. Bilmek de istemiyorum. Yokluğumda kazandığın parayı yolculuğunda kullanabilirsin, senin olsun.»

Don Mateo bir kahkaha savurdu. «Sana vereceğimi sanmıyordun, değil mi? Böyle düşünmek için geri zekâlı olman gerek. Ben kazandım o parayı, anlıyor musun? Bu iki hafta içinde kurduğum düzeni izleyecek olsan, eyâlet'in en iyi 'finca'sını iki yılda satın alırsın. Ama anadan doğma aptalsın, ve aptal kalacaksın. Akıllanmazsın sen. Kötülük için söylemiyorum bunları. Bil de ona göre hareket et bari bundan sonra.»

Don Gabriel, kardeşine, işçi simsarlığına başlayacağı konusunda hiç bir şey söylemedi - don Mateo balıklama atlardı böyle bir işe. Aslında saklamayacaktı yeni işini ama konuşmaları bu yönde gelişince, hiçbir şey söylememeyi daha uygun buldu. Hem, bu haber, don Mateo'nun aklını çelebilir, ve belki de, ters bir durum ortaya çıkardı.

5

Don Mateo, kendisini götürecek kimse bulamadığından, tasarladığı sabah yola çıkamadı. Don Gabriel'in konuştuğu herkes, bir bahane buluyordu: ya 'milpa'sında çalışacaktı - ya mısır tarlasında - ya ayağı ağrıyordu ya da karısı hastaydı - her birinin bir bahanesi vardı. Don Gabriel, adamlardan hiç birinin kardeşini götürmeyeceğini anladı. Balun - Canan'a kadar gidip gelme ücreti olarak günde yarım pesoyu gözden çıkardı, ama bu bile, onları don Mateo ile birlikte gitmeye heveslendirmedi.

O gün öğleden sonra, Achlumal'a giden bir Suriyeli tüccar köyden geçiyordu. Oradan Balun - Canan'a at sırtında iki gün sürerdi, ve yolda birçok çiftlik, büyük çiftlik, hattâ birkaç küçük köy bile vardı. Yalnızca Achlumal'a kadar, yollar ıssızdı. Böylece, don Mateo, Achlumal'a kadar don Elias adındaki bu tüccarla gitmeye, oradan da, bir yardımcı bulamazsa, yola yalnız devam etmeye karar verdi.

Don Gabriel, dört yıl sonra Yalanchen'de bir rastlantı sonucu don Elias'la karşılaşıncaya kadar Achlumal'a giderken kardeşinin başına neler geldiğini öğrenmedi.

Don Gabriel, bütün bu yıllarını, kardeşinin Balun - Canan'a sağ salim vardığını sanmakla geçirdi. Don Mateo'dan, gideceği yere vardığını bildiren bir mektup, bir telefon beklemedi. Ayrıca, kendisi de, don Mateo'nun gidişinden kısa bir süre sonra köyden çıkmıştı, kardeşi yazdırsaydı bile, mektup eline geçmezdi.

6

Don Mateo, don Elide, ve tüccarın iki yük katarıyla birlikte gün ağarırken yola çıktı. Hucutsin'e giden yol çok ıssızdı, ama yolculuklarının üçüncü günü öğleden sonra, kazasız belâsız vardılar oraya. Don Elias'ın, orada görülecek işleri, ve önceki satışlarından alacağı vardı; bu yüzden geceyi orda geçirdiler.

Ertesi gün, Achlumal'a doğru yola çıktılar. Yol ıssızdı. Birkaç büyük 'finca' vardı, öyle büyüktü ki bu çiftlikler, bir 'finquero'nun evinden ötekine gitmek için dört saat at sürmek gerekirdi. Yolun yakınında, yerlilere, ya da 'mestizo'lara ait birkaç küçük çiftlik vardı. Yolcular, 'Jatate Nehrini' geçtiler, ormanda dar patikada ilerliyorlardı ki, çıtır çıtır dal sesleri duydular. Sesler, bir sağlarından geliyordu, bir sollarından.

İlkin, otlakların sıska otuna üstün tuttuğu ağaç yaprakları arayan başıboş bir sığırın dolaştığını sandılar. Ama az sonra, seslerin ne inekten, ne de geyikten gelmediğini anladılar, ve izlendikleri sonucuna vardılar.

Don Elias heyecanlandı. Hucutsin'li hırsızların, topladığı parayı almak üzere peşine düştüğünü sandı. Dönmek istedi, ama don Mateo, bunun bir anlamı olmadığını, çünkü adamlar parası için peşindeyse, geri giderken de, ileri giderken de aynı kolaylıkla kendisine saldırabileceğini söyledi. Yola devam etmekten başka çare yoktu.

Salt yalnız kalmamak için birlikte sürüyorlardı atlarını, ve bu yolu yeterince arşınlamış olan yük katırları, gidecekleri yeri de bildiğinden sessiz sakin, ve huzur içinde önlerinde ilerliyordu. Don Mateo, hiç oralı değilmiş gibilerden konuşuyordu, ama gözleri peşlerinde olan adamı bir an olsun görebilmek umuduyla bir sağa dönüyordu, bir sola.

Yolculuğu için bu tüccarı seçtiğine pişmandı şimdi. Soyguncuların, tüccarın parasının peşinde olduklarına inanmıştı, ama adamlar uygun bir noktaya gelir gelmez, tanık bırakmamak için onu da öldüreceklerdi. Yalnız yola

çıksaydı daha iyi olacaktı, buna kuşkusu yoktu artık. Katırlar, yükleri ağır olduğundan, yavaş yürüyorlardı, bu yüzden, patikanın iki uçurum arasında uzandığı yerlerde katırları sıyırıp kaçamaz, yolunu kestiklerinde atlayıp hızla uzaklaşamazdı.

Ansızın konuşmasını keserek, «İşte!» diye haykırdı. «Birini gördüm. Tüfekli bir yerli!»

Don Elias, derin bir soluk aldı.«İyi öyleyse,» dedi, neşe içinde. «Bir 'finca'nın birinden gelen yerlilerdir, avlanıyorlardır. Bir geyiğin peşindedirler belki.»

Don Mateo, tabancasını çekti, dizginleri sol eline geçirerek, tabancayı sağ elinde ateşe hazır tuttu. Bir yüz adım kadar ilerledikten sonra ansızın sağına döndü.

«Kımıldama, 'cabron', seni orospu dölü!» diye haykırdı don Mateo. «Çık ordan yoksa ateş ederim!»

Yaprakların, dalların kımıltısı ansızın kesildi. Don Mateo sık ormanlığa ard arda üç kurşun sıktı.

«Bu adamı tanıyorum galiba,» dedi kendi kendine. «Bujvilum'dan bu. Şapkasından tanıdım, yüzünü göremedim. Allahın belası. Ama çiviledim herifi belki de.»

Atından indi, ateş ettiği yere gitti. Dalları ayırdı, ama kimseler yoktu. Ancak az önce birinin oradan ayrıldığı belliydi, çünkü yeni kırılmış dallar sallanıyordu daha.

Tekrar atına binmeden, atın kolanını sıkıştırdı, sonra, üç yeni kurşun sürdü tabancaya. Daha silahıyla işi bitmemişti ki, patikanın sonundan doğru dalların kımıldandığını duydu, yola koyulmuş olan don Elias'a seslendi.

«Doğru bildim, don Elias, Bunlar Bujvilum'dan. İkisini de tanıyorum.»

Çalılığa dört kurşun sıktı, sonra adamı vurup vurmadığını anlamak üzere ormana daldı. Bu kez, hemen çıkmadı ortaya, «Peşlerindeyim,» diye seslendi yalnızca geriye doğru.

Don Elias yola devam etti. Don Mateo'nun hayal gördüğüne, çevre yerlilerini Bujvilum yerlilerine benzettiğine ve sebepsiz yere vahşice kurşun sıktığına inanıyordu.

Hem, yük katırlarını da izlemek zorundaydı, patikadan çıkar, kaçarlardı bakarsın. Yüklerini devirir, başlarını alır giderlerdi. Don Mateo'nun az sonra geleceğine kuşkusu yoktu, çünkü yolu bilirdi, ve ormanda yolculuk etmeye alışıktı.

Gene de, öğle üzeri bir 'finca'ya vardığında durdu, bekledi. Gece ininceye dek bekledi, sonra katırlarının yükünü indirdi ve geceledi orda, don Mateo'nun peydahlanacağı umudundaydı daha.

«Don Mateo'yu merak etme sen, don Elias,» dedi 'finquero.' «Bir zarar gelmez ona. Ne oldu söyleyeyim sana. Atı tabanca sesinden ürktü ve kaçtı. Don Mateo atın peşine düştü elbet. Atından olmak istemez, eyeri, başlığı yitirmek istemez değil mi? Gün gibi açık bu. Orda küçük bir 'rancho'da geceler. Çocuk değil ya.»

«Peki ya şu 'muchacho'lar?» diye karşı koydu don Elias.

«Hayalet onlar,» dedi 'finquero' bardaklarına 'comiteco' doldururken. «'Muchacho'lardan zarar gelmez kimseye. İyi insanlardır onlar. Elli yıldır burda yaşıyorum. Hiç başım ağrımadı. Ormanı bir baştan bir başa tek başıma dolaşırım. Hem de nerelere kadar.»

«Ama don Mateo bağırdı, ve o adamları tanıdığını, Bujvilum'dan olduklarını söyledi,» dedi don Elias.

Finquero kahkahalarla güldü. «Bunun doğru olmadığını sen de anlayabilirsin, don Elias. O yerlilerin, don Mateo'yu izlemek için 'pueblo'larından çıkıp da, üç dört günlük yol katedeceklerini söyleyemezsin ya bana. Gerçekten onun peşinde olsalardı, köylerinden bir saatlik yol ötede kıstırırlardı onu. Gereğinden fazla yolculuk edecek adam değildir yerliler.»

Ama bu sözler don Elias'ı inandırmadı, içini rahatlatmadı. Ertesi gün, bütün gün bekledi 'finca'da. 'Finquero', üç işçisini don Mateo'nun izlerini aramaya gönderdi.

Adamlar akşam üzeri döndüler. Don Mateo'nun attan indiği yerde nal izleri gördüklerini, çünkü, ayakta duran bir atın nal izlerinin yakınında, don Mateo'nun çizmelerinin

de izini gördüklerini söylediler. O noktadan ormana dalarak arama yapmışlar, ama sandal giyen bir kaç yerlinin bıraktığı ayak izlerinden başka bir şey görememişlerdi. Son olarak da, atın izlerinin, gerisin geri Hucutsin yönüne gittiğini saptamışlardı.

«Öyleyse tasalanacak bir şey yok,» dedi 'finquero', «Ormanda avlanan yerlilerdi bunlar demek. Ve at, dediğim gibi silâh sesinden ürktü kaçtı, don Mateo da peşinden. Son birkaç hafta otladığı Bujvilum kırlarına kadar gitmiştir belki at. Atı ve eyeri tekrar ele geçirmesi için yapılacak tek şey var. Hucutsin'de bir at kiralamak ve gerisin geri Bujvilum'a gitmek. Bu durumda diyeceksin hangi yoldan döner, bu yoldan mı, öteki yoldan mı? Bujvilum'dan Balun - Canan'a iki ayrı yoldan gidilir. Uzun sözün kısası, beklemek niyetindeysen daha çok beklersin. Gel bir 'comiteco' daha alalım don Elias.»

Don Elias'ın gözünde giz perdesi az da olsa kalkmış bulunduğundan, don Mateo'nun ortadan yittiğini tasalanmadı artık. Böyle şeyler olurdu. Bir at kaçar, günler sonra kendi otlağına varır, ya da belki yabancı bir otlaktaki at sürüsüne gönül verir, onlara katılırdı. Bu arada sahibi, peşinden geldiği kanısıyla yola devam eden arkadaşlarına haber verme olanağı bulamadan atın peşine düşerdi. Demek ki, 'finquero'nun açıklamalarına aklı yattığı için don Elias'ı suçlamak yersiz olurdu. Don Elias, sonunda Ahlumal'a vardığında, kendisini bekleyen bir yığın işle karşılaştı, ve don Mateo'nun kaderiyle ilgili olup da, aklının köşesinde kalan kuşkuları unuttu gitti. Dört yıl sonra don Gabriel'le karşılaşıp da kardeşinin nerde olduğunu bilmediğini öğrenince, kuşkuları yeniden filizlendi.

7

Don Mateo, bir daha ne göründü, ne de bir kimse onun başına gelenler hakkında yukarıda bilinenden fazlasını duydu. Atı, Bujvilum'un hiç bir otlağında bulunmadı. At,

eyeriyle birlikte çevre köylerde görülmüş olsaydı, gören kuşkusuz haber verirdi.

Gerçi, at, eyerini yitirmişti belki de - başlığı da parçalanmış olabilirdi. Atın, küçük, gözden ırak bir çiftliğe gelmiş olması, çiftlik sahibinin atı yakalayıp birkaç hafta sahibini bekledikten sonra, hayvanı otlağa salıp, eyere ve başlığa el koyması da akla gelen olasılıklardandı. Günler geçip de, kimseden ses duymayınca da, bu malların kendisinin olmadığını unutup gitmişti çiftlik sahibi belki. Kasabadan uzak olduğundan, bulduğu ganimetten kimseye söz etmemek için birçok bahane uydurabilirdi; hem, bulduklarını yetkililere teslim etmesi için uzun bir yolculuğu göze almak zorunda da değildi. Eyerin kabartmasını yoketmek ve böylece başkasının malı olduğunu gizlemek hiç de güç değildi. Hem, Tanrısına bağlı bir hıristiyan, Tanrı'nın kendisine gönderdiği hiç bir armağanı almamazlık etmemeliydi. Günaha girerdi böyle davranınca.

Don Gabriel, kardeşinin Suriyeli tüccarla yaptığı yolculukta olanları duyunca, don Mateo'nun başına gelenlerin neler olduğunu hemencecik ve de kuşkusuz anlayıverdi. Aradan dört yıl geçmiş olduğuna göre, ağlamasına gerek yoktu. İçinden gelmiyordu hem yas tutmak. Olan olmuş, aradan yıllar geçmişti. Don Mateo'nun son görüldüğü yerde ormana dalıp, ona bir cenaze töreni yapabilmek umuduyla kardeşinin cesedini arama zahmetine bile katlanmadı. Bunca uzun aradan sonra bir cesedi aramanın boşuna olacağını biliyordu. Mutlaka yakmışlardı cesedi. Çünkü av köpekleri, peşlerinde sahipleriyle kokuya gelir, cesedin yerini ele verirlerdi. Ya da akbabalar yapardı bu işi: üstelik, fundalar öyle sıklaşmıştır ki bu arada, cesedi görmenin olasılığı yoktur.

Bujvilum'a kadar gitmek, ve olay günü kimin köyde bulunmadığını anlamak umuduyla halkı sorguya çekmek, cesedi aramaktan daha da yararsızdı; çünkü, adamlar don Mateo'yu kendi çevrelerinden onca uzak yerde öldürebilmek için bir yığın yol katettiklerine göre, öç alma planlarının iyi düşünülmüş bir plan olduğu yeterince açıktı.

Hükmün infaz edildiği yer yakınlarında kendilerini gören bir 'ranchero' olsaydı, mutlaka haber verirdi, korkmasına gerek yoktu. Kendi köylerinden öyle uzağa gitmişlerdi ki, kimsenin onları tanımasına olanak yoktu. Hem böyle uzun bir aradan sonra sanıkları bulmanın ne yararı vardı? Don Mateo canlanacak değildi ya!

Kardeşini yitiren don Gabriel böylece kendisini avuttu ve Jovel'deki katedralde, ruhuna dua okutmak için on sekiz peso ödedi. Ve bunu yapmakla, kardeşine karşı olan görevlerini yerine getirmenin gönül rahatlığına kavuşmuş oldu.

8

Don Mateo'nun Bujvilum'dan çıktığı sabah, don Gabriel hapishaneye gitti ve don Mateo'nun tutukladığı adamları saldı. Neden hapse sokulduklarını sordu onlara.

Hepsi aynı şeyi söylediler. Zil zurna değil ama sarhoştular; ne kimseye bıçakla saldırmışlar, ne de kimseyi yaralamışlardı.

Don Gabriel, topraklarının yoksulluğu ve ailelerinin kalabalıklığı nedeniyle hiç birinin bir peso bile 'multa' ödeyemeyeceğine iyice kanaat getirdikten sonra, görevine başlamak üzere buraya getirdikleri birkaç parça eşyanın toplanması işine koştu adamları. Sonra da, işledikleri suçun karşılığında ceza ödemek yerine, topladıkları eşyaları Jovel'e götüreceklerini söyledi. Eşyalarını, kiralanmış katırlarla Jovel'e göndermek için - yani beş, altı günlük yolculuk için öyle bir taşıma bedeli ödeyecekti ki don Gabriel, bu işi yaptıracak tutuklular bulmakla dört ayak üstüne düşmüş oluyordu. Tutuklular, adam başına beşer peso ceza ödemiş olsaydı bile bu kadar çok olmayacaktı kazancı. İyi bir vurgun vurduğu için kendini kutlamakta haklıydı don Gabriel.

Sonra aldığı vergilerin hesabını yaptı. Öyle bir yaptı ki hesapları, hükümetin payına çok az bir miktar düşü-

yordu; çünkü, 'Jefe politico'yu da hesaba katması gerekiyordu. Bu bayın haraçları, atanmalarını ona borçlu olan sekreterlerin ve öteki memurların, yükselttikleri vergilerden, harçlardan denkledikleri yüzdelerden meydana geliyordu. Bu yüzden, insan bir yere atandı mı, memurlarını dostları ve hısımları arasından seçerdi.

Don Gabriel, 'Jefe politico'yu beslemek zorunda olduğundan, tahsildarın inceleyeceği vergi hesaplarını öyle bir uydurdu ki, 'Jefe politico'nun payına düşen miktar, hükümetin payına düşen miktarın çok çok üstündeydi. Maliye Bakanlığı'na hesap verme işini 'Jefe politico'ya bıraktı. O, görevini yapmıştı, gerisine karışmazdı. Aslında, kimse de defterleri incelemezdi, çünkü böyle bir iş boşuna çalışmak, ve her yandan düşman edinmek demekti.

Don Gabriel, 'jefe politico'nun, sık sık Bujvilum'a geldiğini gösterdi defterlerinde. Zavallı adam ömrünü yollarda geçirmiş oluyordu; ama hesapları şişirmek, 'Jefe'sine harcırah göstermek için en iyi yollardan biriydi. Aslında, don Gabriel'in hükümranlığı süresince yalnız bir kez gelmişti adam köye; çünkü yol üzerinde gecelemek zorunda olduğu çiftliklerin yemeklerinden ve farelerinden korkuyordu. Böyle kaçınılmaz gezileri öyle bir ayarlardı ki, geceyi zengin ve büyük 'finca'larda geçirir, özellikle rahat bir yer buldu mu, 'finquero'yla birkaç gün geçirir, raporunda dört gün boyu dağ tepe aştığını beşinci gün 'finca'ya döndüğünü, oradan yoluna devam ettiğini gösterirdi. Konuştuğu celepler ve 'finquero', teftiş ettiği varsayılan yerler hakkında yeterince bilgi verirdi ona.

'Jefe politico', don Gabriel'in hesaplarını alıp da, onları çıkarlarına uygun bulunca, yerli işçi toplama işinde, kimseden yasaları hatırlatan, anayasadan söz eden nutuklar dinleme korkusu olmadan, hükümetten kimsenin sesini soluğunu ensesinde duymadan, keyfince ileri gidebilecekti don Gabriel.

Gerçi, 'Jefe politico'nun yasadan haktan söz etmesi demek, kendisi gibi birer yurttaş olan yerlilerin anayasal haklarını savunmak demek değildi. Bu, olsa olsa, simsarı

yasanın dolaşık ağına sarmak için yapılırdı; bu işin sonucu olarak da simsar, çevireceği dolapları satın almak, işlerine burun sokulmaması için yetkililere para ödemek zorunda kalacaktı. Bu simsarlar, birkaç yıl içinde, büyük çiftlikler satın alacak, 'grands seigneurs' gibi yaşamalarını sağlayacak parayı kazanırlar da., 'Jefe politico' ve öteki memurlar, ağzı açık bakarlar mıydı hiç? Devletin temellerini atmak, ve onu düzenli, zengin bir kuruluş haline getirmek, herhangi bir sarsıntıya karşı güvenli kılmak son derece güç ve karşılıksız bir görevdi.

9

Ayağının altında ot bitmesine meydan verdi diye suçlayamazdı kimse don Gabriel'i. Yetenekli, verimli bir adamdı o; devlet de, kilise de övünmeliydi onunla. Tek eksiği, ilerlemesi için gerekli fırsatların ve temellerin bulunmayışıydı. Dükkânın olmazsa, dükkânda satacak malın olmazsa, iyi satıcı olmuşsun neye yarar? Elinde avucunda bir şeyler olsun ki, yeteneklerini gösteresin.

Raporlarını bitirdikten, vergi hesaplarını, nice akılsız olursa olsun, herhangi bir tahsildarın koloyca anlayacağı, yazarının lehine sonuçlar doğuracak birtakım yanlışı kolayca görebileceği bir biçimde yoluna koyduktan sonra, salt mallarıyla değil, müşterileriyle de hazır olarak önünde açılan umut verici pazarını canlandırma işine koyuldu. İyi bir ticaret adamı, bir durumu kavramasından, ve fırsatı anında değerlendirmesinden belli olurdu. Sonradan, para bankaya girdikten sonra enine boyuna düşünürdü fırsattan gereği gibi yararlanıp yararlanmadığını. Alış veriş sırasında başgösterebilecek haksızlıklara, yanlışlara, ve ileri gitmelere göz gezdirme, ve belki de pişman olma işini, olan olup torba dolduktan sonraya bırakmak her zaman için daha iyiydi. Boya kurusundu bir kez ki gerçek rengi anlaşılsın. Sonradan utançtan yüz kızarması, pişmanlık sancıları çekmek, bedavaydı nasılsa. Bâkirenin heykelinin

önüne bir düzine mum dikti mi, utanç ve pişmanlık duygularını yatıştırır, uyuştururdu insan. Ve zayıflık, bütün insanlara vergi olduğuna, her kulun bir zayıf yanı olduğuna göre, ruhlardan, vicdanlardan sorumlu olan iyi adam 'senor Cura', meseleyi çabucak hallederdi. Ruhun temizlenmesinin kaça mal olacağını uygun bir dille anlatmasını da unutmazdı elbet. Kendisine bahşedilmiş olan faziletle, tanrısal güçlerle arası iyi olan ve meydana gelen her olay karşısında Tanrı'nın ne düşüneceğini ve de ne yapacağını bilen bir adama derdini döktükten sonra, bağışlanmayacak günah yoktur.

Don Gabriel, köyün reisini 'cabildo'ya çağırttı. Ona bir kadeh konyak verdi.

«Eh, artık sizi bırakıyorum, don Narciso,» dedi don Gabriel.

«Ah, ne yazık, ne yazık, don Gabriel,» dedi reis. «Ne güzel geçinip gidiyorduk.»

«Doğru, doğru,» diye cevap verdi don Gabriel. «Benim kadar iyi bir sekreter bulamazsınız. Zavallı yerliciklere benim kadar iyi davranan çok insan yok dünyada. Bir tane daha iç, don Narciso.»

«Gracias',» dedi reis.

«Eh, napalım,» dedi reis.

«Eh, n'apalım,» diye devam etti don Gabriel. «İşte geldik gidiyoruz. Şey, ne diyecektim, şu bana borçlu olan adamların durumu ne olacak dersin? Halkın çoğundan alacaklıyım.»

Reis, şaşkın şaşkın baktı. «Ya, ne yapacağız, don Gabriel, bilmem ki...» dedi.

«Kabul edersin ki, don Narciso, bunca parayı bırakıp gidemem. Borç, borçtur. Verilmesi gereken 'multa'ları sildim diyelim. Nice iyi yürekli olduğumu, zavallı cahil yerliciklere nice acıdığımı göstereceğim sana, don Narciso. 'Multa'ları almayacağım.»

«Buna çok sevinecekler,» dedi reis. «Çok yüce bir insansınız don Gabriel. Bütün köy, ömür boyu dost olacak size.»

Onların dostluğuna ihtiyacı vardı don Gabriel'in. Şimdi oyununu oynamaya hazırdı.

«Ama öteki borçlar, cebimden ödediğim nakit paralardır; onlardan vazgeçemem, değil mi ya.»

«Elbette vazgeçemezsin, don Gabriel,» diye onayladı reis.

«Bana borcu olanların hepsini tanıyorsun, değil mi don Narciso?» diyerek defterini açtı don Gabriel, ve borçluların adlarıyla, borçlu oldukları miktarları okudu.

Listenin sonuna geldiğinde, «Hangisi borcunu ödeyecek durumda?» dedi, «Hiç biri Kefiller desen borçlulardan beter. Dört, beş hasat sonra ancak bitirirler borçlarını. Bak, şimdi güzel bir önerim var, don Narciso. Bana borçluların dostları, oğulları, ya da yeğenleri hısımları arasından on güçlü kuvvetli delikanlı seç. Bu on delikanlı bütün borcu üzerlerine alsın. 'Muchacho'lar kendi kısımları arasında anlaşarak paylaşsınlar borcu. Evlenmek isteyip de, kızın babasına başlık verecek düğün kuracak parası olmayan delikanlılardan seçeriz. Seçtik mi? Şimdi, benim bir dostum var, iyi, namuslu bir adam. İyi yüreklilikten söz ediyorduk bak, bu 'caballero'nun yüreği, bir yerli için cennette parlayan bir yıldız, hattâ daha güçlü bir şey... Neyse, bu 'caballero'nun iş bilir güçlü kuvvetli adamlara gereksinmesi var.»

«'Monteria' için olmasın sakın?» diye atıldı reis heyecanla.

Kendisine hakaret ediliyormuş gibi elini kaldırdı bir, «o da ne demek, don Narciso!» dedi don Gabriel. «Yok efendim, yok, adamlar 'monteria'ya gitmeyecek. Dostum olan bu 'caballero, finca'da çalıştıracak adamları. Senin anlayacağın, devletten ucuz düşürmüş, bir 'finca' almış bu arkadaş. Ama 'finca' daha yeni. Şimdiki durumda balta girmemiş ormanlık bütün topraklar. Toprağı işlemeye başlamadan fundalığı temizlemesi gerek. Kahve, kakao, ve elbet biraz da mısır ekecek 'finquero'.»

«Ha 'cafetal' yani,» diye derin bir soluk aldı don Narciso.

«Tastamam öyle. Kahve malikânesi. Doğru bildin don Narciso.»

«Çocuklar kahve malikânesine gidecekse,» dedi reis, «işler değişir. Adam bulmak kolay olur o vakit. Adamlara söz söyleyecek yüzüm olur benim de.»

«İşte seninle bu konuyu görüşmek istemiştim, don Narciso,» dedi don Gabriel. «Bir reis olarak, ailelerle görüşebilirsin. Senin sözünden çıkmaz çocuklar. Paramı alacaksam, kimsenin kılına halel gelmeden bu işin görülmesi için bundan iyi bir yol olmadığını kabul edeceklerdir. Bu delikanlılar, borcu üstlenecek ayrıca sözleşme masraflarını da üstlenecekler elbet, değil mi ya. Bu yeni 'finca'da borçlarına karşılık çalışacaklar, kendi cepleri de biraz para görür sonra hem. Sonra dönüp geldiler mi, evlenmekten başka, koyun keçi alacak paraları bile olacak ceplerinde. Günde kırk centavo - kendilerini sevdirirlerse, elli centavo alacaklar. Düşün bir, günde yarım peso. Yılda yüz seksen tombul peso eder bu.»

«Evlenmek isteyenler için biçilmiş kaftan yani,» dedi reis.

«Hem de ne kaftan, don Narciso. Bir 'copita' daha iç, ve git konuş halkınla. Bana borçlu olanların adını, ne kadar borçları olduğunu biliyorsun. Borcun tamamının ne kadarını kimin üstleneceğini istediğin gibi ayarlarsın. Bir yıl, hadi diyelim bir buçuk yıl sonra hepsi dönecek köye; sonra haftada iki gelin... Düğün üstüne düğün... Kimsenin borcu harcı yok; köyde herkes, mısırını, domuzunu, yününü istediğine ve de istediği fiyata satabilir. Şunu da söyleyeyim: adamlar borcu üstlenir, bu yeni 'finca'ya varır varmaz, köydeki herkes domuzunu, yününü, ya da nesi varsa onu, on para vergisiz satabilir.»

«Pekâlâ,» dedi reis. «Şimdi gidip adamlarımla konuşayım, önerini ileteyim onlara.»

«İlet, don Narciso,» diye yanıtladı onu don Gabriel.

Reis kapıya vardığında, don Gabriel, «Bir dakika, don Narciso,» dedi. «Her zaman için dostuz. Elimde bir hayli 'aguardiente' var. Otuz litre kadar tutar hepsi. Birkaç gü-

ne kadar gidiyorum buradan, satsam satsam üç, dört litre satarım ancak. Kalanı sana dostluğumuzun armağanı olarak bırakacağım. Kendin satarsın. Yeni sekreterin hemen geleceğini sanmam. Sekreter olmadığı sürece de, istediğin kadar konyak satabilirsin.»

Narciso, bu armağandan hoşlandı mı, hoşlanmadı mı, anlaşılmadı. Ne bir sözcük, ne hareket, gerçekten ne düşündüğünü açığa vurmadı. Tek, «'Gracias',» dedi, ve bunu öyle bir biçimde söyledi ki, ayakta kalan konuğa bir sandalye uzatılsa, aynı böyle teşekkür ederdi.

10

Okuma yazma bilmeyen, matematik bilgisi parmak hesabından öte gitmeyen, oynanan bir Shakespeare piyesinden hiçbir şey anlamayan çoğu sade insanlar gibi, reis de, rakibinin içini okuma, ve bu davranışın gösündüğü kadar basit olmadığını bir bakışta anlama yetisine sahipti.

Don Gabriel, köyde kalacağı birkaç gün içinde dükkânındaki konyağın hepsini satamazdı. Satabilecek olsaydı, vermezdi zaten. Ama yanına almak da istemiyordu, çünkü taşınacak bir yığın eşyası vardı. Değil mi ki birine vermesi gerekiyordu, reise rüşvet yerine bu konyağı vermekten daha yararlı bir iş olur muydu hiç?

Sekreter, ucuna bir şeylerin takılmasını umduğu bir oltayı salıyordu suya. Ama don Narciso, sekreterin bu armağanı karşısında kafasını nice zorladıysa da, işin içinde ne iş olduğunu anlayamadı. Bir parça fundalığı temizlemek ve toprağı kahve ekimine hazırlamak, bilinen bir iştir ve mutlaka belli bir çalışma sonucu biteceği belliydi. Hem, bir 'finca', özellikle sahibi iyi ve dost patronsa, gelecek vadederdi. Belki de genç yerli evli çiftleri amele alır, ve onlara her ne kadar bağımsızlıktan uzak, gece gündüz çalışmayla geçen günlerle dolu olsa da, kendi bağımsız köylerinin çıplak toprağındaki hayatlarından daha büyük bir güvenlik sağlardı.

Köydeki aileler yeterinden fazla büyürse her aileye ayrılan toprak ihtiyacı karşılamaz hale gelirdi. Topluluğun malı olan toprak da kurak, taşlık toprak olduğuna göre - yoksa bir yerli topluluğuna verilmezdi bu topraklar - köydeki halkın yaşamı yeni aileler kuruldukça giderek tehlikeye girecekti.

Yeni bir 'finca'da, işçilere yapılan işlem, her zaman için, birkaç yüzyıllık çiftliklerdekinden iyidir. 'Finquero', kendisine işçi üreten ailelerin sayısını arttırmak ister. Onlara işlenmemiş araziden arsa verecek, kendi bağımsız köylerini terketme isteklerini kamçılar. Kendi işlediği topraklara zarar vermediği sürece, ormanda bir yerden toprak seçmelerine, bu toprağı kendi ihtiyaçları için işlemelerine bile izin verir. Fundalığın işlenmemiş toprağı çok gübrelidir ve onu işleyen ailelere karşılığını fazla fazla verir.

'Finquero', yeni aileleri kendine bağlamak için, kulübelerini yapmalarında gerekli malzemeyi verir onlara; ucuz ucuz domuz yavruları, oğlaklar, kuzular satar onlara; avans para verir, ödeme kolaylıkları gösterir. Haber kısa zamanda çevredeki bağımsız köylere yayılır, ve az sonra 'finquero', yeni 'finca'sında düşündüğünden çok aileye sahip olur. İhtiyacından fazla aileden iş talebi almaya, önce gelenler, yeni gelenlerle klanlar oluşturmaya, birbirleriyle evlenmeye başlar başlamaz, ve ormandan kazandıkları toprağa iyice bağlandıklarını hissedip, ayrılmak istemez duruma gelince 'finquero' kendi işçilerini, yüzyıllarca eski 'finca'larda olduğu gibi sömürmeye başlar.

Uygar ülkelerdeki sanayi işçilerinin yoksullaşması ve yavaş yavaş köle olmasını doğuran yasalar, burada da uygulanır. Yeni bir keşif sonucu büyük kazançlar vadeden yeni bir sanayi dalı geliştiğinde, her iş kolundan, hattâ tarım alanından bile işçi çekmek için onlara yüksek ücretler, aldatıcı götürü işler teklif edilir; amaç, bu yeni sanayi dalını en kısa zamanda en yüksek noktasına ulaştırmaktır. Beklenen gelişme süreci tamamlandığında bu sanayi kolu, iş gücünün kendisine gerektiği kadarını almıştır. Ama fab-

rikanın kapısında bekleyen yığınla işsiz, bu yeni sanayi kolundan iş beklemekte, ve çalışmakta olan işçilere baskı yapılmasında araç olarak kullanılmaktadır. İş sahibi, içinde bulunduğu koşulları kendi çıkarına hizmet edecek biçimde değerlendirmekte, işçilerin talepleri karşısında, işsizler ordusunu öne sürmekte, işçilerin isteklerini kabul etmemektedir. İşçiler, tuzağa düşmüştür, eski hayatlarına dönemezler, çünkü ya zamanla değişmişlerdir, ya da daha düşük ekonomik düzeylerden gelen işçiler, onların eski işlerini almışlardır.

Yeni bir 'finca'nın gelişmesi de aynı böyledir. İlk beş yılın semeresini fazlasıyla görür işçiler. Bağımsız yerlileri yeni bir 'finca'da işçi olmaya heveslendiren bu ilk beş yılın kazancıdır işte. Bu süre içinde, koşulların ve kendilerine yapılan işlemlerin kötüleşmesi halinde çekip gidebilecekleri inancındadırlar; ama koşullar kötüleşmeye başlar başlamaz gidemeyeceklerini anlarlar. Ya gırtlaklarına kadar borçlu olduklarından özgür değildirler, ya da yeni yurtlarına öylesine bağlanmışlardır ki, akrabalık bağlarını koparamayacaklarından, ya da başka duygusal eğilimleri ağır bastığından 'finca'dan ayrılamazlar.

11

Don Gabriel, yeni işine çok kurnaz, çok akıllı bir vurgunla başlamış oluyordu. Reisin, don Gabriel'in kendisini kandırdığını anlamasına olanak yoktu. Don Gabriel'in sözüne güveniyordu, çünkü, bir yıldır tanıdığı bir devlet memurunun, insanları bir 'monteria'ya sürecekken, kahve malikânesi ya da bir 'finca'dan söz edecek kadar vicdansız olabileceği aklından geçmezdi. Ama gene de, don Gabriel'in önerisinde, reisin ona olan güvenini sarsan bir şeyler vardı. Ancak, bu güvensizlik ne kadar ileri giderse gitsin, bir yerde son haddine varırdı; bir noktada bu kandırmaca kendini açığa verirdi, çünkü her insanın bir yüreği ve de bir ruhu vardı, hemcinslerine karşı bir duygusu vardı.

Hayatı doğaya yakın olan, kendi halkı arasındaki bütün alış verişini, bütün hareketlerini katıksız güvene dayanarak yapan, kimse okuyamayacağı için damgalı belgeleri olmayan bir yerli söz konusu olduğunda ise, bu kandırmaca, ortada bir makbuz olmadıkça, paranın verilmediğine göz kırpmadan yemin billah edebilen uygar insanın sezdireceğinden daha çabuk açığa vurulurdu. Bu yüzden, reisin, orada gözleri önünde oturan, saygıdeğer bir devlet memuru gözüyle baktığı don Gabriel'in onu, en küçük bir utanç duymadan, yüzü kızarmadan, dili dolaşmadan, böylesine çirkin bir biçimde aldatabileceğini düşünmesi, bir an için aklından geçirmesi olanaksızdı.

Reis, kendisine armağan edilen konyak konusunda hepten mutlu değildi, doğru. Ama rüşvetin, bunun neresinde olduğunu anlayamıyordu, ve bunu bir rüşvet olarak görmedikçe de, kendisine bir oyun oynandığı kanısını edinemezdi.

Adamlarına danışmak üzere köyden geçip giderken, konyak armağanını aklından çıkaramadı bir türlü. Don Gabriel'in, konyağı öteki adamlara değil de, reisin ellerine bırakmayı daha uygun bulmasının, doğal olduğunu düşünüyordu bir yandan Don Gabriel, konyağı köyün erkekleri arasında paylaştırabilirdi; ama o vakit sarhoş olacaklar, köyün başına iş açacaklardı. Don Gabriel bunu yapmadığına, ve konyağı istediği biçimde kullanması için ona verdiğine göre, reis, don Gabriel'in gerçekten köyün dostu olduğuna, ve çirkin sonuçlar doğuracak birtakım olayları önlemek istediğine inanıyordu.

Irksal özelliklerindeki, içinde bulundukları koşullardaki, ve çevrelerindeki değişikliklerden ötürü, don Gabriel başka türlü değerlendiriyordu armağanı, reis başka türlü. Don Gabriel, işleri sağlama bağlamak için bir rüşvet olarak düşünmüştü armağanı, ve reisin de bunu bir rüşvet olarak kabul ettiği kanısındaydı. Reis, armağanın kendisine, köyün ve halkın sorumlusu olduğundan, sekreterin köye karşı duyduğu dostluktan, ve belki de veda

armağanı olarak verildiğini kabul ediyordu. Bu nedenlerle, armağanı kabul etmezlik edemezdi Narciso.

12

Reis, köyün adamlarını topladı ve sekreterin önerisini kendisine göründüğü açıdan iletti halkına. İyi bir baba çocuklarına karşı nasıl içten davranırsa, o da köyün erkeklerine karşı öyle içten davranırdı. Bunun, genç evli çiftler için kaçırılmaz fırsat olduğunu, en az beş, ya da sekiz yıl, köyün kendilerine verebileceği yaşamdan daha iyi bir yaşam sağlayacağını, çünkü köyün en iyi topraklarının, besleyecek boğazı çok olan yaşlı ailelere verildiğini, öte yanda yeni kurulan ailelerin, gelenek ve göreneklere göre geri kalanla yetinmek zorunda olduğunu anlattı onlara. Bu, hiç bir vakit tartışma konusu olmazdı, çünkü yalnız adil değil, tek doğal anlaşma olarak da kabul edilmişti.

Kendilerine danışılan erkekler, sekreterin önerisinde hiç bir kaçamak yan olmadığı konusunda düşünce birliğine vardılar. Sekreterin ödünç verdiği parayı defterden silmesi kadar doğal bir şey yoktu. Dolayısıyla, bu paranın şöyle, ya da böyle üretilmesi gerekiyordu. Akraba ya da dosta kefil olanlar da bu kanıyı paylaştılar. Borçluların sorumluluklarını yerine getirmesi gereğini savundular; kimse onları zorlamamıştı borca girmeye. Yerliler, başlangıçta küçük olan borçların, Gabriel'in faiz saptamada uyguladığı kendine özgü yöntemlerle büyük miktarlara ulaşmasını borç verenin kötülüğüne yormuyorlardı. Hiç kimseye, hele bir yerliye, bir pesonun bile düşük faiz oranıyla borç verilmeyeceğini, çünkü kefilin sağlam olmadığını, ve borç verenin, parayı hepten kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu iyi biliyorlardı. Bir yerlinin sahip olduğu parasal değerler çok değişkendi bu değerlere sahip bir borçlu söz konusu olduğuna göre, yüzde beşyüzlük bir faiz normal ve adil bir orandı.

İnsanın, herhangi bir topluluğa düşüncelerini kabul

ettirebilmesi için, kendisinin içinde bulunduğu koşulları iyice bilmesi gerekir. Evrensel, sonsuz, ve de eşsiz insan haklarına ilişkin süslü sözler, söyleyeni gülünç durumda bırakır, çünkü en güzel sözler bile ya son derece yersizdir, ya da, birtakım akrobatik dümenler ve ustalıklarla hayatın soğuk gerçekliğine ve söz konusu meseleye uygun hale getirilebilir.

Basit bir yerli bile bilir bunu - hem de çoğu kez, tüm insanların tek bir görüş çevresinde birleşmesi halinde, bütün dünyanın pırıl pırıl güneş ışınlarında yıkanacağına inanan birçok uygar işçiden daha iyi bilir.

Yerliler heyeti, bu güç durumu çözümlemek için don Gabriel'in önerisini kabul etmekten başka çare olmadığı kararına vardılar. Sekreter köyden ayrılacağına göre, ödenmemiş borçlarını almak zorundaydı. Kimse borçları yok saymasını isteyemezdi ondan. Kimse de bunu beklemiyordu. Alacaklarını istemek hakkıydı. Borçlular da dahil herkes kabul ediyordu bunu. Parayı istemesine karşı çıkılacak bir durum yoktu. Ne parasını, ne de malını zorla vermemişti kimseye. Borçlular, paraya, ya da mala gereksinmeleri olduğunda, seve seve veresiye almışlardı, ödünç almışlardı; bu durumda para ödenecek, borç kapatılacak diye zorluk çıkarmaya hakları yoktu, hele borcun vadesinin çoktan gelip geçtiğini unutmamak gerekirdi.

Borçları üstlenecek delikanlıları aralarında seçti erkekler. Don Gabriel'in önerdiği sözleşmeleri imzalamaları için, delikanlıların ailelerinin, akrabalarının ricası minneti gerekmedi. Üstelik, kendi ailelerinde, ya da evlenecekleri kızın ailesinde borçlu yaşlı olmadığı için, üzerlerine hiç borç düşmeyen birkaç genç bile, yepyeni bir 'finca'da çalışılacağını duyar duymaz, gönüllü çıktı. Kısa yoldan para kazanmak, ve bir an önce kendi evlerinin efendisi olmak için karşılarına iyi bir fırsat çıktığını anlamışlardı.

Don Gabriel, bir solukta köyden yirmi güçlü ve sağlıklı delikanlı topladı - istediğinin iki katı sermayeydi bu. Yeni işine iyi başlıyordu. Buluştuklarında, don Ramon'a

bunca adam avladığını söyleyince, ortağının yüzü ne hale girecekti! İçi içine sığmıyordu don Gabriel'in.

13

Birkaç ay sonra, delikanlılar, 'monteria'ya götürüldüklerini anlayınca, sözleşmeye karşı çıktılar.

Don Gabriel'in, sözleşmede yazılı olduğunu söylediği, ama hiç de var olmayan koşullarda çalışmak üzere birer kâğıt imzalamışlardı. Hiç biri okuma bilmiyordu; okuma bilen tek tanıdıkları 'secretario'ları don Gabriel'di. Bir 'licenciado'ya gidip sözleşmeyi okumasını isteyebilirlerdi ondan, ama avukata para vermeleri gerekti; hem, sözleşme, don Gabriel'in elinde olduğuna göre, onun da çağrılması gerekecekti. 'Licenciado' okumaya başlamadan önce, don Gabriel'e kâğıdı nasıl okumasını istediğini soracaktı. Kâğıdın okunmasını beklerken, sandalyelere oturmayıp da, kendi bildikleri gibi yazıhanesinin kapısı önünde yerlere diz çökmüş uyuz yerlilerden fazla para verip vermeyeceğini anlayacaktı önce.

Delikanlılar, resmî makamlara da gidebilirler, ve bir memurun sözleşmeyi okumasını isteyebilirlerdi; ama sözleşme, don Gabriel'deydi. Memura gidip, «'Como estas, compadre'?» derdi don Gabriel. «Şurda on yuvarlak 'duro' var; ne dersin, yeter mi? 'Muchacho'lar sözleşmede ne yazdığını bilmek istiyorlar ha? Avanslarını verdiğimde söyledim onlara. Ama şimdi parayı içkiye yatırdılar, sözleşmeyi bozmak istiyorlar.»

«Anlaşıldı, anlaşıldı,» diyecekti memur. «Peki, ne okumamı istersin onlara? Sen bana söyle istediğini, ben okurum, ve herifler hır çıkarırsa, istediğin vakit alabileceğin bir yere koyarım onları.»

Delikanlılardan altısı kaçmaya kalkıştı. Bunlar, gönüllü olarak gelenlerdi. Akrabalarının ve gelecekteki kayınpederlerinin borçlarını üstlenmiş olan ötekiler, kaçmaya kalkışmadılar, çünkü sorumluluğu üstlendikten son-

ra yan çizmek, ailelerinin güvenine ihanet etmek demekti.

Kaçan altı kişiden biri vuruldu. İkisi yakalandı, acımasızca kamçılandı, ikisi ormanda yokoldu. Bir daha hiç haber alınamadı.

Bir tanesi, köyüne döndü. Üstü başı yüzü gözü kan içindeydi; gören bir yabanıl sanırdı onu; bir deri bir kemik kalmış, dudakları ateşten çatır çatır çatlamıştı. Delikanlıların nereye götürüldüğünü söyledi köydekilere.

14

Bu olaydan hemen sonra, Narciso reislikten alındı. Başka bir 'Jefe' seçildi.

Bir gün akşam üzeri, birkaç adam, onunla konuşmak üzere Narciso'nun kulübesine gittiler. Narciso, adamların neden geldiğini, ve onunla ne konuda konuşmak istediklerini biliyordu.

Köydeki herkes, Narciso'nun, reisliği sırasında, sekreter don Gabriel'den bir fıçı konyak aldığını biliyordu. Ama Narciso'yla konuşmaya gelen adamlardan hiç biri, konyağın rüşvet olup olmadığını sormadı, rüşvet sözünü ağzına almadı. Yalnız don Gabriel'in, hayatında, hiç sebepsiz yere köyün bir tek adamına bir bardak konyak verip vermediğini anımsıyor mu diye soruldu Narciso'ya.

Narciso, sakin bir sesle, «Hiç böyle bir şey anımsamıyorum» dedi.

Adamlardan biri, Narciso'ya kendisiyle birlikte dışarı çıkmasını söyledi. Narciso ayağa kalktı, birkaç tahta çatlağından süzülen ışınlarla hafifçe aydınlanmış olan evine göz gezdirdi, yere serili bir 'petate'de uyuyan en küçük çocuğunun yanına gitti. Onun başını okşadı, ve bir kez daha odaya göz gezdirdikten sonra, adamın peşinden geceye doğru yürüdü.

İki saat sonra, adamlar, Narciso'nun cesedini evine getirdiler. Bir kamış bıçağıyla öldürülmüştü. Kaçtığı anlaşılan bir katır yavrusunu ararken, bıçakla fundalığı ke-

serek ilerleyen adamların, üzülünesi yanlışı yüzündendi ölümü. Köydeki herkes, öyküyü böyle anlattı. Ve köydeki herkes, öykünün ardındaki gizli gerçeği biliyordu.

Narciso'nun karısı ve kızları ağlamaya başladı. Kulübe, hemen akrabalarının ve dostlarının kadınları, kızlarıyla doldu.

Ceset, ince dallardan yapılmış bir tezkereye kondu. Narciso'nun karısı, yüzündeki kanları temizledi; saçında pıhtılaşan kanı yıkadı, ve saçını taradı.

Çam meşâleler yakıldı. Sonra bütün kadınlar cesedin çevresinde çömeldiler, başlarını 'rebozo'ları, ya da 'jorongo'larıyla örttüler ve ölünün ardından ağlamaya başladılar.

'Monteria'dan köye varmayı başaran delikanlı, dört gün sonra öldü. Bitkin düşmüştü, ve durmadan artan ateşe dayanamadı.

Şirketin hizmetinde olan iki silâhlı nöbetçi, onu aramaya geldiklerinde, babasının kulübesinde, sedyede yatar buldular delikanlıyı. Ölü çocuğun babasının, ya da kardeşinin borcu üstlenmesi gerektiğini, çünkü çocuğun kaçmak suçunu işlediğini ileri sürdüler. Bu kabul edilmeyince, nöbetçiler, meseleyi, sözleşmeden sorumlu olan Hucutsin valisine, ve de bölgenin 'Jefe politico'suna bildireceklerini söylediler. Aile, o vakit görecekti gününü.

Avlarını yakalamada onlara yardımcı olabilecek bir sekreter yoktu: Don Gabriel gittikten beri, 'Jefe politico', görevi devralacak elverişli birini bulamamıştı.

Köy, iki yıldan fazla süre sekretersiz kaldı. Hapishanenin kapısı, çürüyüp ufalanmaya bırakıldı. Çatı, 'cabildo'nun yazıhane odasında bulunan, ve üzerinde bir mürekkep şişesi, paslı uçlu bir kalem ve yerlilerin eğitimi ve selâmetiyle ilgili bir yığın yasa ve tüzük olan masanın üzerine çöktü.

Yerliler, damı onarmadıklarından, giderek çökmeye devam etti. Telefon teli bozulmamıştı; yazıhanedeki aygıt bile bozulmamıştı, sonunda üzerine düşen tavandan hasar gördü. Ama telefon etme zahmetine katlanacak kimse yok-

tu köyde nasılsa.

Buna karşın, güneş hâlâ gökyüzündeydi. Buna karşın, tarlalarda mısırlar büyüyordu. Buna karşın yerli kadınları, kocalarına çocuk üstüne çocuk doğuruyorlardı. Köyün halkı pekâlâ yaşıyordu kendi başlarına. Köyü yönetmek için bir sekreter gönderilmediğinden, yurtlarının çaresizlik içinde olduğu bir an bile akıllarından geçmedi. Hiçbiri bir an için olsun, yönetilmedikleri için kıyametin kopacağını ve insanoğlunun yeryüzünden silineceğini aklından geçirmedi.

Bu nedenle valiye ya da 'Jefe politico'ya bir dilekçe gönderip de, bu adamlara, köyün sekretersiz olduğunu ve dolayısıyla, merkezî hükümetle ilişki kurma olanağından yoksun bulunduklarını bildirmek, ne reisin, ne köy meclisinin, ne de başka birinin aklının ucundan geçmedi.

Şimdi reis olan Geronimo, bir gün yeni ailelere arsa dağıtımı yapmak üzere toplanmış olan erkeklere şöyle söyledi: «Dilerim, hükümet bizi unutmuştur, bir daha da hiç anımsamaz. Başka bir diyeceğim yok, kardeşlerim ve dostlarım.»

DOKUZUNCU BÖLÜM

1

İyi bir Tanrı'nın bütün insanların geleceğini en iyi bir biçimde ve hiç yanlış yapmadan yönettiği yerlerde, genellikle olduğu üzere, talih, sürekli olarak don Gabriel'den yanaydı; öte yanda masum ve perişan insanlar ise nedenli ya da nedensiz dört bir yandan üzerlerine yağan kötü talihle karşı karşıyaydı. Bu, Yaradanın bileceği bir durumdur ve dünyada hiç kimse, onu eleştirme hakkına sahip değildir. Çünkü, bir işlem insanoğluna nice anlaşılmaz görünürse, Tanrı'nın büyük gücü ve sonsuz, ilahi insanlık sevgisiyle sonsuzluğun yoğun sisleri arasında, yalnız kendinin bildiği sonsuz amaca ulaşması için bu anlaşılmaz işlemlere gereksinimi olduğu da o kadar kesinleşir.

Bu son derece yeterli sebepten ötürüdür ki, don Gabriel, kendini talihin akışına kaptırmıştır, ve istese de kurtulamayacaktır kısmet yağmurundan. Bir adamı sözleşmeye bağlamadığı gün hemen hemen yoktur, ve yakaladığı her adam, servetini yirmi beş ile elli beş peso arasında artırmaktadır.

Sözleşmeye bağladıklarının hepsini yanına katmıyordu don Gabriel. Öyle yapsa, çiftlikten çiftliğe, köyden köye ayağına dolaşırdı adamlar. Bir adam aldı mı, ya yerel sekreteri, ya 'finquero'yu, ya da komiseri, adamın, Meryem yortusu günü Hucutsin'de hazır bulunmasından sorumlu tutardı. Hucutsin'de toplanan bütün sözleşmeli emekçiler, bu uygarlık merkezinden 'monteria'lara yürürdü tabur tabur. Ya da, don Gabriel'le don Ramon, adamları kendileri 'monteria'ya götürmeyi kararlaştırmışsa, yerel memurlardan, adamların kendi saptadıkları gün ve

saatte bir köyde ya da bir kasabada hazır bulunmalarını sağlaması istenirdi.

Yerel sekreterler, valiler, 'finquero'lar ya da polis memurları, teslim ettikleri adamların hesabına borç yazılmak üzere kesilen cezaların ya da borçların bir kısmını alırdı simsarlardan. Simsarlar, alacaklıya borcun tamamını vermeyecek kadar akıllıydı elbet - yalnız dörtte biri ödenirdi. Bu, simsarın, daha küçük bir döner sermayeyle iş görmesini sağlardı. Borcun gerisi adam 'monteria'lara götürüldükten sonra ödenirdi. Bu arada simsarlar çeklerini almış, Jovel ya da Tuxtla'da bozdurmuş olurlardı, ve ellerinde yeterince para bulunurdu.

Böyle bir uygulamada, simsarın para ziyan etme olasılığı azalıyordu; hem sözleşmeli bir emekçinin ortaya çıkmadığı durumlar çok seyrekti. İşçi, herhangi bir nedenle, Hucutsin'e gününde varmak üzere köyünden zamanında ayrılamamışsa, don Porfirio'nun diktatörlüğü altında, bir yerli emekçinin işleyebileceği en büyük suç olan, sözleşmeye uymamakla suçlanırdı. Yoldaşlarından birini, yani bir başka yerliyi öldüren bir yerli, sözleşme bozma cezasından daha küçük bir ceza alırdı.

Meksika'da ya da Amerika kıtasının bir başka yerinde, bir yerli azalmış ya da bir yerli çoğalmış, önemli değildi - çocukların beşte dördünün on iki yaşına gelmeden yokolmalarına rağmen yeterince çabuk çoğalıyordu yerliler - ama ülkenin servetlerini sömüren yabancı şirketlerin yeterince iş gücüne sahip olması, her şeyden, ama her şeyden önemliydi. Bu husus, yabancı devletlerin imtiyazlarda ve lisans anlaşmalarında garanti edilmişti. Bir yerli emekçinin sözleşme hükümlerine karşı gelmesi, devlete ihanet suçu işlemek demekti. Dolayısıyla, greve gitmek, ölüm cezasını gerektirirdi, çünkü bu, iş sözleşmesi hükümlerine ve de genel olarak çalışmaya karşı gelmek demekti. Sözleşmeyi bozan bir yerli, ihracatı azaltırdı, ve ihracatın azalması, ülkenin alacağı kredilere zarar verirdi. Bu, bir ülkeyi, yabancının insafıyla karşı karşıya bırakırdı; yabancı ise, Meksikalı olmadığından, her zaman için düş-

man sayılırdı. Dolayısıyla, bir **yerli emekçinin sözleşmeyi** bozması, düşmana hizmet, vatana ihanetti.

Bu yüzden, sözleşme imzalamış bir yerli, saptanan günde köyünden çıkmazsa, polis ya da askerler tarafından tutuklanırdı. Tutuklama, yakalama masrafları, yerlinin hesabına borç yazılırdı. Eğer şanslıysa, ve de Tanrı onu kanadı altına almışsa, elli acımasız kamçı yerdi; karşı çıkarsa, yüz elli kamçı inerdi sırtına; ve eğer ki Kutsal Bâkire onu terketmiş ve hiç adamdan saymaz olmuşsa ,beş yüz kamçı yerdi.

Öyleyse, bu durumda, ertesi gün ormana yürüyüşe hazırlık olmak üzere akşamdan listeler okunduğunda, adamlarının vaktinde ortada görünmesi konusunda simsarların neden pek tasalanmadığını daha ayrıntılı bir biçimde açıklamaya gerek yoktur. Adam, adı okunduğunda yanıt vermediyse, yüzde doksan dokuz ölmüştür, ya da kolunu, ayağını kaybetmiştir ve hiçbir 'monteria'da işe yaramaz, ve dolayısıyla ülkesine yararı dokunamaz.

2

Don Gabriel'in eşsiz talihi, iyi bir av avlayabileceği bir zamanda getirdi onu Pebvil'e.

Pebvil, öylesine bağımsız ve başına buyruk bir yerdi ki, don Gabriel burada tek bir adam bile yakalayacağını sanmıyordu. İspanyolların üç yüzlük yıllık yönetimleri süresince, 'pueblo'larını ortadan kaldırmak ve küçük çiftlikler meydana getirmek yolundaki bütün girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı - 'peublo' çok güçlüydü çünkü. - Tek tek aileler, küçük aile grupları dayandığı kadar dayandı, ve sonra yenildiyse, bir 'finquero' gelip de bu yenik yerli ailelerinin toprakları üzerine çiftlik kurmaya kalktığında ya öldürülür ya da askerler gider gitmez kapı dışarı edilirdi. İspanyollar, 'pueblo'yu elleri altına alamadılar bir türlü. Yalnız tek bir imtiyaz elde edebildiler 'peublo'dan: yerliler, Pebvil'de bir sekreter bulunmasını kabul et-

tiler. Ama İspanyol kökenli zenaatkârlarla tüccarların aklına uyan İspanyol yöneticiler, sonunda, 'pueblo'nun bağımsızlığını tanımanın ve kabile halkıyla uyum içinde yaşayarak, onlardan ürettikleri şeyleri almanın ve karşılığında başka mallar satmanın genel olarak iş hayatı için, ve özellikle tüccarlar için daha kazançlı olacağına karar verdiler. Bu ortak ve barışçıl düzenlemeden, hem yerli 'pueblo', ve hem de, yerlilerin belli başlı pazarı olan en yakın büyük Meksika kasabası, büyük ölçüde yararlandı. Meksika kasabasının kazancının yarısını 'pueblo' sağlıyordu.

Pebvil, hepsi de aynı dili konuşan aynı gelenek ve göreneklere sahip, aynı biçimde giyinen dört kabileden meydana gelmişti ve öyle iyi anlaşıyorlardı ki, bir kabilenin delikanlısı, başka bir kabileden bir kızı beğendiği, ve babasına istediği başlık parasını verebildiği sürece, öteki üç kabileden de kız alabilirdi.

Bu birbirine kaynaşmış ulusun nüfusu, on beş bin yerliden oluşuyordu. Başkent, ulusun da adı olan Pebvil'di. Başkentte, bir 'cabildo' ve bir kilise vardı. 'Cabildo'da bir sekreter oturur ve görevlerini yerine getirirdi. Aile gruplarının federal topluluğu olan 'pueblo', bir yerli 'Jefe' tarafından yönetilirdi.

Kilisenin ve 'cabildo'nun bulunduğu, ve çevresinde otuz kadar ailenin oturduğu açık meydan, ulusun siyasal merkeziydi. Yıllık festivallerde burada toplanılır, ve kabilelerin ve aile gruplarının temsilcileri burada meclis kurardı.

Bu merkezden, dört bir yana doğru uzanan olanlarda, dört kabile yerleşmişti. Genellikle üç aileden on aile grubuna kadar birer topluluk meydana getirirlerdi. Bunlar, toprağın durumuna, verimliliğine göre, her bir yöne doğru, üç yüz adımdan bir adıma dek aralıklarla yerleşmişlerdi.

Bütün bölge, pusulanın dört yönüne göre bölünmüştü ve üç, dört ya da on aileden meydana gelen bu gruplar, birer 'barrio' ya, yani kuzey, güney, batı ve doğu bölgelerine mensuptu. Her bir 'barrio'nun kendi ilkel yerli adı

vardı, ama Katolik dininin etkisi altında, her eski yerli adının önüne, şeytanın kurnazlıklarını ve gücünü azaltmak üzere birer aziz sözcüğü eklenmişti. Dolayısıyla bir 'barrio' San Andres, öteki San Marco, öteki San Pedro, ve dördüncüsü San Miguel diye anılırdı. Bu 'barrio'ların her biri, kendi azizlerinin gününde şenlik düzenlerdi.

Her 'barrio'nun, eski zamanlardan kalma birer sanayisi vardı, ve tüm ötekiler buna saygı gösterirdi. Hiç bir 'barrio', asla ve asla başka birinin sanayi alanına el atmazdı. Bir 'barrio' topraktan çanak çömlek, öteki şapka, üçüncü bölge sepet ve hasır, ve dördüncü bölge yün battaniye yapardı. Başka bir bölgeden tek bir kişi bile kendi şapkasını yapmazdı. Şapkayı, atalarından kalma hakla şapka yapan bölgeden satın almak kaçınılmaz bir gelenekti. Aynı biçimde, hiç bir kadın, atalarından kendisine bütün halk için çanak çömlek yapma hakkı kalmış bölgenin yapmadığı bir çanak kullanmazdı. Bununla birlikte, her bir yerli, kendi şapkasını, yapma, kendi halısını dokuma ve kendi mutfak eşyasını yoğurup fırınlama yetkisine sahiptir.

Bağımsız yerliler arasında, uluslar ve diller kadar ayrı yönetim biçimleri vardır. Kimi 'casique'ler, yeteneksiz olduklarını gösterdiklerinde görevden alınma koşuluyla, ömür boyu reislik yapmak üzere seçilirlerdi. Seçimle değil de, yavaş yavaş merdiveni tırmanmak yoluyla yükselen 'casique'ler vardı; bazı bölgelerde, eşit hak ve görevleri olan dört kişi reislik görevini yüklenirdi. Dört yılda bir seçilen reisler vardı; görevlilik süresi bir yılda sona eren reisler vardı; kimi uluslarda, bir kez reislik yapmış bir yerli, ne kadar başarılı olursa olsun bir daha asla seçilemezdi; bazı durumlarda, bir reis, kendisinden sonra iki üç, dört ya da fazla 'casique' seçildikten sonra seçilme hakkına sahip olurdu. Bazı uluslarda, babası reislik yapmış biri asla seçilemezdi. Bu yöntemler nice değişik olursa olsunlar, hepsi, ama hepsi de demokratik ve cumhuriyetçi bir niteliğe sahipti.

Bu Pebvil'de, bambaşka bir yöntem uygulanırdı. Bu

sistemin kökeni araştılacak olsa, kuşkusuz, ulusun, yeni bir bölge aramak üzere bulundukları yerden göç ettiği günlere kadar gidilirdi. Bu sistem bugün var olan dört kabilede ta başlangıçta saptanmış bir sistem olsa gerekti. Siyasal nedenlerle, ve bölgelerindeki öteki uluslara karşı kendilerini daha iyi savunabilmek için, dört kabile bir federasyon meydana getirmişti; ama her bir kabile kendi içinde bağımsızdı.

Bu dört kabileden her birinin haklarını ve şanlarını, ve federasyonun gücünü ve birliğini korumak için, kurulan bir ulusal meclis, reisin her yıl yeniden seçilmesine karar vermişti. Bir kez reis olan kimse, ikinci bir kez seçilemezdi. Her bölge sırayla bir reis seçerdi. Seçim sırası hangi bölgedeyse, o bölge oy verirdi. Bu bir yıllık görev süresince, reis, federasyonun merkezinde oturur, kendisine ve ailesine işlenmeye elverişli bir toprak parçası verilirdi. Başka bir ödeneği, ayrıcalığı yoktu reislik görevini yüklendiği için. Yönetiminde yapacağı yanlışların hesabını dört bölge temsilcisine vermek zorundaydı.

Yeni bir reisin göreve başlaması nedeniyle yapılan tören, eşsiz bir törendi. Eskiden, en kısa günden - bizim takvimimize göre yirmi yedi, ya da yirmisekiz aralığa raslar bu - altı gün sonra görevi devralırdı yeni reis. Sonraları yılbaşı yapmaya başladılar bu töreni.

Sabahın altısında, yeni başlayan yılın reisini seçen bölge halkı 'cabildo'nun önündeki alana yürürler, yeni seçilen reisi de birlikte getirirlerdi. Öteki üç bölge halkı da katılabilirdi törene.

Birkaç adam koşar, kilisenin çanlarını çalardı. Kilisede rahip olmazdı. Rahip, çok uzaklardaki bu dağlık bölgeye, aceleden bir dua töreni düzenlemek çocukları vaftiz etmek, yirmi yıldır günah zevklerle sürüp gitmiş olan evlilikleri kutsamak, artık tam yerleri kesinlikle bilinemeyen mezarlara kutsal su serpmek, ister yünlü, ister yünsüz olsun, Tanrı'nın koyunlarını ziyaret etmek, ve dua töreni, vaftiz, kutsama, kutsal su masraflarını, kutsanmamış ve geçerli olmayan evliliklerin af bedellerini cebe indirmek

üzere yılda bir kez gelirdi. 'Senor Cura', yeni reisin görev başına geçmesi onuruna yılbaşı günü yapılan şenlikte bulunmazdı, çünkü, büyük bir kasabanın kilisesinde, Tanrı'nın bağlarında çalışmak daha kazançlıydı.

Çanlar, reisliğin, bir yerliden başkasına geçişini kutlamak için çalıp dururken, havai fişekler atılır, bütün bunlara müzik, dans, gürültü patırtı eşlik ederdi. Sonra yeni seçilen reis, kabilesinin adamları tarafından, 'cabildo'nun girişi önünde duran emekliye ayrılan reis ve heyetine takdim edilirdi. Böylece, seçimlerin sonucu onaylanmış olurdu.

Emekliye ayrılan reis, kendi dillerinde bir konuşma yapardı. Konuşma, şiir biçimindeydi ve anlaşılan çok eski zamanlardan kalmaydı. Sonra, bir yığın törenle reislik asası yeni ellere teslim edilirdi.

Yeni reis, nazik ve alçakgönüllü bir konuşmayla yanıt verirdi emekliye. Onun konuşması da, bu tören için kullanıla gelmiş, ve belki de, bin yıl ya da daha uzun bir geçmişe dayanan kafiyeli sözlerden oluşurdu.

Derken bir sandalye getirilirdi. Bu sandalye alçaktı, ve hasırdan yapılmıştı. Ortasında bir delik vardı.

Yeni reis, beyaz pamuklu pantolonunu indirir, sandalyeye otururken, töreni izlemek üzere çevresini saran kalabalık güler, ağza alınmadık şakalar yaparlardı.

Reis, sağ elinde gümüş tokmaklı abonoz asası olduğu halde, yüzü ulusunun halkına dönük, kımıltısız otururdu sandalyede. Görevinin ilk kutsal hareketini yapıyormuş gibi büyük, görkemli bir onurla otururdu orda. Gülüşmeler, şakalar ansızın kesilir, böylece, yeni reislerinin ilk ağır görevini yerine getirmesi gereken saygıyla beklenirdi.

Bu kez, bir sonraki yıl reisi seçecek olan bölgeyi temsil eden üç kişi gelirdi. Bu adamların elinde, yanlarında delikleri olan bir toprak çanak bulunurdu. Çanak, harıl harıl yanan kömürle dolu olurdu; harıl harıl yanması, yanlardaki deliklerdendi.

Adamlardan biri, kafiyeli sözlerle, bu ateş çanağının

ne işe yarayacağını anlatırdı; sözünü bitirince de, alev alev yanan ateş çanağını yeni reisin sandalyesi altına yerleştirirdi.

Konuşmasında, reisin poposunun altındaki ateşin, görevinin, bu sandalyede dinlenmek için değil, halkının çıkarlarını korumak için oturduğunu hatırlatmak olduğunu söylerdi; görev sandalyesinde oturduğu zaman da çalışkan olması gerekiyordu. Dahası, altına ateşi kimin koyduğunu unutmamalıydı - gelecek yılın reisini seçecek bölgenin temsilcisiydi bu - ve sandalyeye yapışıp kalamayacağını, halkının selâmetini zedeleyici bir durum olan ömür boyu yönetim tehlikesini önlemek için, vakti dolduğunda sandalyeden vazgeçeceğini anımsamalıydı. Sandalyeye yapışmaya kalkarsa, altına, kendini de, sandalyesini de yutacak büyüklükte ateş koymasını bilirlerdi.

Harıl harıl yanan kömür çanağı sandalyenin altına konur konmaz, kafiyeli sözler söylenmeye başlardı. İlkin görevi devreden reisin bölgesinden bir adam, sonra gelecek yıl reisi seçecek bölgeden bir adam, ve sonra da, yeni seçilen reisin bölgesinden biri böyle kafiyeli birer söylev verirdi.

Yeni reis, bu söylevler bitinceye dek oturup durmak zorundaydı. Söylevleri yapanların yavaş, ölçülü tonlarda mı, yoksa açık açık belli etmemek koşuluyla çabucak, elinden geldiğince çabuk mu konuşacakları reisin halk arasında sevilip sevilmediğine bakardı. Son söylev veren, kendinden önce gelen iki kişinin gereğinden çabuk konuştuğu kanısındaysa, sözlerini iki katı yavaş söyleyerek, açığı kapatırdı.

Reis, ne hissederse hissetsin, tek bir hareketle, ya da tek bir göz oynatmayla da olsa, nice yandığını belli etmemek zorundaydı. Tersine. Söylevler bittikten sonra, çok şükür gibilerden ayağa fırlamaz, görevinin yükleyeceği acılardan, güçlüklerden kaçmadığını göstermek için daha bir süre oturur dururdu. Çoğunlukla, herhangi bir acı belirtisi yakalamak ve bunu gülmeye fırsat bilmek üzere dört gözle onu izleyenlerin neşesini arttıran şakalar yap-

mak için bu fazladan oturduğu süreden yararlanırdı. Şakaları nice eğlenceli olursa, ve ne kadar uzun süre sandalyesinde otururşa, adamların güveni ve saygısı o derece artardı.

Adamların kendilerine güleceği biçimde şakalar uydurmaya çalışırdı. «Sizde de ciğer mi var, sıskalar,» derdi örneğin. «Popomdaki ateşi söndürecek soluk yoksa sizde, karılarınız ne diyecek ha? Delikten hiç sıcaklık gelmiyor. Gel, gel Eliseo, gel de kabalarımdaki buzu kazı.»

Ateş sönmeye yüz tuttuğunda kalkardı reis yavaş yavaş. Sözünü ettiği buz, öyle pey zararsız değildir. Derisi top top kabarmıştır, bazı yerler öyle bir kızarmıştır ki, ta uzaktan kokusu duyulabilir.

Biri gelir, reisin arkasını yağlar, ufalanmış kuru otlardan yapılmış bir toz serper, bir başkası, koca bir bardak 'tequila' hazırlamaktadır.

Reis, sandalyesinin altında ne olduğunu haftalarca unutmayacaktır. Bu anısı, görevi sırasında, ulusunun kendisini seçtiğinde, yapmasını beklediği görevleri yerine getirmesinde de oldukça yardımcı olur.

Hemen hemen bütün reislerin, vücutlarının görünen kısımlarında yanık izleri vardır; bu, bir zamanlar ulusunun reisi olma onuruna sahip olduğunu belgelemek için taşınabilecek en sağlam belgedir. Bu aynı zamanda, reisin, halkın geleneklerine karşı gelip de, bir daha seçilmeyi aklından geçirmemesi için yararlı bir anımsatmadır.

3

Don Porfirio Diaz her dört yılda bir, başkanlık süresi doldukta, kendini yeniden seçtirmektedir. Onun saltanatı altında göbek üstüne göbek bindiren çete yapmaktadır seçimi. Onun yönetimi altında göbek şişirmeyen kimsenin oyu yoktur. Aslında, ilk kez seçildiğinde, poposunun altına güzel bir mangal oturtmalı, dünyada halkın yazgısını tayin etme yetisine sahip birden fazla adam olduğunu

anımsatmalıydı ona; gerçekten de, her ulusta, her on kişiden biri yönetme yetisine sahiptir. Bunun esrarlı bir yanı yoktur. İşleyecek bir mekanizmayı kurmak mı zordur, yoksa makinası kurulu ve işlemekte olan bir halkı yönetmek mi? Yönetme, hükümet etme sanatı, yalnız devrimcileri ürkütmek ve halkın, yönetmede nice az bilgi ve yetiye gereksinme olduğunu öğrenmesini önlemek için gizemli bir işmiş gibi gösterilmektedir. Nice kaçık ve aptallar halklarını yarım yüz yıl boyunca barış ve zafer içinde yönetmiştir!

Don Porfirio, kendisinin, yeryüzünün en akıllı, en büyük ve en iyi devlet adamı olduğuna inanırdı. Bu yüzden, tekrar tekrar seçilmesi gerektiğini söylemeye bile gerek olmadığı kanısındaydı. Onun altındakiler de ondan örnek alırdı. Valiler, belediye başkanları, emniyet müdürleri, sekreterler ve mühendisler, halkı onlardan ölüm ayırıncaya, kurtarıncaya dek sandalyelerini bırakmazlardı. Bunamaları ya da akıllarını yitirmeleri, emekli olmalarına yeterli neden değildi. Emekli olunca, emekli maaşı isteyeceklerdi. Onları görevlerinde bırakmak, ülkenin mali durumu için daha uygundu; bir yeni görevliye, bir de emekliye olmak üzere iki kez aylık ödemektense, mezara dek gitmelerini beklemek daha akıllı bir işti.

4

Amalio, Pebvil yerlilerinin reisiydi. San Andres bölgesinden seçilmişti o yıl.

Amalio ayyaşın tekiydi. Bir başka zayıf yönü de, sekreter don Abelardo'nun etkisinde kalmaktı. Don Abelardo, azdan azdan, reisi tümden kendine çevirmeyi başarmıştı. Hükümete iyi hizmet ederse, bu eyaletin valisinin kendisine, en güzel, en verimli topraklardan büyük bir tarla vereceğini, bu tarlanın da batıda, yerli bölgesine sınır olan 'hacienda'dan alınacağını söylemişti ona.

Sekreter, saman altından su yürütmesini çok iyi bili-

yordu. Yerlilerin reisinin, halkına ihanet etmeyeceğini, onları satmayacağını iyi biliyordu. Ama, eğer ki, hükümete iyi hizmet etmekle, halkına büyük bir parça verimli toprak kazandırırsa, ulusunun çıkarına olacaktı bu. Yeni toprağa ailesiyle birlikte kendisi yerleşecek, onun şimdi işlediği oturduğu toprak parçası da yeni bir aileye verilebilecekti.

Don Abelardo, reisin, bu öneriden kimselere söz etmemesini, gereksiz yere onları heyecanlandırmamasını sıkıladı. Belki, diyordu, vali, yerli bölgesinin doğusunda başka bir parça toprak verir, ve eğer ki halk, bu batıdaki toprağı aklına koymuşsa, kandırıldığını sanacak. Bu da, kimseye yararı dokunmayacak bir yığın gevezeliğe, tartışmaya yol açacak. Sekreterin öne sürdüğü nedenin, meseleyle pek ilişkisi yoktu ama, gene de reis, sekreterin, bu durumdan halkına söz etmemesi önerisini iyi karşıladı.

Reis, sekreterin gösterdiği yolda, hükümete hizmet edecekti, ama bunda asıl amaç, yerlilerin kendisiyle işbirliği etmesiydi; ne de olsa hükümeti temsil ediyordu orda; ya da en azından kendisine hükümet gözüyle bakıyordu.

İşçi sınıfı, kapitalistlerin partileri ve küçük burjuva siyasal örgütleriyle birlik ve beraberlik kompozisyonuna kalkılırsa, bu iyi ilişkilerinin, işbirliğinin bedelini yüzyıllar boyu ödeyecek demektir. Yerliler için de durum aynıdır. Memurlarla iyi ilişkiler kurarlarsa, karşılığında derileri yüzülür.

5

Sekreterin taktiklerini görecek kadar zeki olmayan, zayıf karakterli, ve önünde konyak şişesini görünce dayanamayan 'casique'in yardımıyla sekreter, etkinliğini geniş ölçüde yaymayı basardı. Valiye, eyalet hükümetine ve federal hükümete, elde ettiği ganimetlerden büyük paylar ayırırdı; çünkü onların payları nice dolgun olursa, çalışmalarının denetlenmesi, durumunun incelenmesi o ölçü-

de önlenmiş demekti.

Sekreterin zalim yönetiminden dolayı, valiye şikâyet üstüne şikâyet yağıyordu - haksız vergileme suçlamaları, yerlilerin pazara götürecekleri hayvanlara, sekreterin vergi ya da ceza bedeli olarak - ve de o güne dek hiç sözü edilmedik bir vergi ya da ceza bedeli olarak - el koyması sonucu hayvanlarının ellerinden alındığı iddiaları birbiri ardına valinin masasına yığılıyordu. Bir yığın yerli, zorla, kamu binalarının ya da yolların yapımında, beş para almadan, para bir yana azık bile almadan çalıştırılıyordu. Yerlilerin iş gücü karşılığında ödenmesi saptanan miktarlar, eyalet ya da federal hükümetin hesaplarındaki bütçelerde görünüyor ve vergileme yoluyla ücretleri karşılayacak para halktan alınıyor, ama bu para vali, sorumlu mühendis ve adamları sağlayan sekreter arasında paylaşılıyordu.

Bir komşu Meksika kasabasında bir imalâtçının adama gereksinmesi olduğunda ya da bir tüccar mal naklediyor da, yük katırlarının giderlerini göze alamıyorsa, sekretere bir haber salar, sekreter de ertesi sabah istenen sayıda adamı yola koyardı.

İmalâtçılar emekçileri, tüccarları da yük katırlarının işini yüklenen adamları alır, sekreter de gönderdiği adamların gündeliğini cebe indirirdi, öte yanda cumhuriyetin özgür yurttaşları olan yerliler, azıklarını bile yanlarına almak zorundaydılar.

Sekreter, bütün bunları tek başına yapamazdı. Bu bağımsız yerlilere hükmetme yetkisi yoktu. Hükmetme yetkisi, halkına, tek başına doğrudan emirler verme hakkına sahip olan yerli 'Jefe'nin elindeydi. Hükümet, çok açık gözlü doğrusu; çünkü bu yerliler ulusuna kendi emir verseydi, kendi hükmetseydi, ayaklanmaları bastırmak için öyle çok askere gereksinmesi olacaktı ki, savunma bakanlığı bu masrafın altından kalkamıyacaktı.

Yerlilerin kamu hizmetleri için neden bunca adam göndermeleri gerektiğini gösterecek bir tüzük, bir yasa bulundururdu el altında sekreter: Çünkü, hükümet onların ortak toprağına el koymak yerine, yerlilerin mallarını

ve sığırlarını pazara götürmede, orada sattıkları her hayvan başına vergi ödemede devlet yollarını kullanmalarına izin verdiğinden, kendi bölgelerinde şenlik düzenlenmelerine engel olmadığından, konyak içmelerine - ve de parasını vermelerine izin verdiğinden, kendi sınırları içinde balık tutmalarına, avlanmalarına engel olmadığından, bu hizmeti yapmak zorundaydılar.

Amerikan toprakları var olduğu sürece, yerlilerin nasılsa sahip olduğu bütün bu haklar, hükümetten her gün satın alınmak ve her gün onaylanmak zorundaydı. Yoksa hükümete ne gerek kalırdı?

Yerli 'Jefe', hükümetin yasalarına uyuyordu, hem de, okuma yazma bilen sekreterin, keyfine uygun olarak okuduğu biçimde uyuyordu.

6

Yerlilerin, son derece zeki ve çabuk karar verebilen adamları, açık açık hükümete karşı çıkmadan, ellerinde bulunan parayı ve iş gücünü vermemeyi başaracak kadar diplomat olan adamları 'Jefe' seçtikleri çok görülmüştür. Bu reislerin dönemlerinde, ulusları zenginleşmiş, hükümetin haksızlık ve sömürü uygulaması oldukça güç olmuştur.

'Jefe'ler, iyi diplomat olmak zorundadırlar. Her zaman için üç tarafla karşı karşıyadırlar: hükümet, sekreter ve kendi halkları. Hükümet etme sanatına gelince, bunun gibi geniş bir yerli ulusunun 'Jefe'si, Meksika Cumhuriyetinin başında bulunan adamdan on kez daha diplomat, on kez daha becerikli olmak zorundadır. Reis, yanlışlar yaptığında, halkının hoşgörüsüne sığınamaz: yaptığı her yanlışın hesabını vermek zorundadır. Üç taraf arasında dengeyi sağlamak onun görevidir. Halkın soyulmasını, kandırılmasını önlemek zorundadır; halkının çıkarını bir an için olsun ihmal etmesi sonucu hükümet tarafından gelecek en küçük bir zarar bile asla hoşgörülemez. Ama hükümetin

isteklerini kabul etmemede pek ileri gidemez; yoksa bir ordu asker gelir köye yerleşir ve birkaç ay içinde 'pueblo' öyle bir yağma edilir ki, otlaklarda ne tek bir koyun, ne de bir keçi kalır - çünkü askerler bir yerli 'pueblo'sunda konakladıklarında, tükettikleri ya da zevk için ziyan ettikleri şeylere karşılık hiçbir şey ödenmez onlara. Askerlerin gelmesinden 'Jefe' sorumludur, çünkü işlerin onca ilerlemesine meydan vermemek zorundadır.

7

Görülüyor ki, Amalio gibi uysal, geri zekâlı bir 'Jefe'ye konmuş olan don Abelardo, ceplerini iyice doldurup, sekreterlik görevini bırakacak hale gelinceye dek bu reisi görevinde tutmak için elinden geleni yapacaktır.

Bu 'Jefe', halk arasında hiç sevilmeyen bir kişi haline gelmiştir. Bütün ulus, kendilerini 'cabildo'da temsil edecek yeni reisin seçileceği günü iple çekmektedir; ve bölgesi tarafından seçileceği sanılan adam, tam tamına Amalio'nun karşıtı bir adam olduğundan, seçileceği kesindir. Hiçbir neden olmasa, sekreteri rahatsız etmek için seçilecektir bu adam, çünkü köyde, beşikteki çocuk bile, seçilmesi kesin gibi görünen bu adamdan sekreterin nice nefret ettiğini bilmektedir.

Don Abelardo, bu adamdan korkmaktadır, çünkü onun açık sözlü, akıllı ve dediğim dedik bir adam olduğunu, istediğini elde etmede ayağına ne büyük bir köstek olacağını bilmektedir.

Bu yüzden, don Abelardo, çok iyi anlaştığı 'Jefe'yi görevden ayırmamanın çarelerini aramaya başladı. Valiye uzun bir rapor yazarak, Pebvil'de uygulanmakta olan yıllık seçim sistemine ilişkin görüşlerini bildirdi. Bunun doğrudan doğruya saçmalık olduğunu; çünkü, 'Jefe' semere oturup da deneyimlerinin meyvalarını toplamaya başlar başlamaz, başka bir reis seçilmiş olduğundan görevini bırakmak zorunda kaldığını söyledi raporunda.

Sekreterin, seçimlerin sık sık tekrarlanmasının sakıncaları konusunda ileri sürdüğü görüşler, daha önce doğruluğu kabul edilmiş görüşlerdi. Krallıkların, babadan oğula geçmesi, başkanlarının, müdürlerin ömür boyu görevde kalması ve de diktatörlerin varlığı bunu açıkça kanıtlamaktaydı. İşçi örgütlerinin, vakit saat gelmeden, örgütüne doyasıya hizmet edemeden geri saflarda görevlendirilmek ya da durmadan yapılan seçimler sonucu boşta kalan liderleri de aynı görüşü savunmaktaydılar.

Rapor, vali üzerinde büyük bir etki yaptı. Bir bakışta bu seçim sisteminin sarsılmaz, tutucu bir rejim için hiç de uygun olmadığını anlamıştı. Böyle bir sistemin ilerde, örnek tutulması tehlikesi vardı hem; her yıl yeni bir başkan, yeni bir vali seçilirse, halk, herkesin yönetme yeteneğine sahip olduğunu sanacaktı; çünkü yirmi yıla kalmadan, hepsi de yönetimin nasıl olduğunu nasıl yapıldığını bilen yirmi kişi türeyiverecekti. Böylece, yönetim işinin, yönetilenlerin düşündüğü kadar güç bir iş olmadığı inancı yayılacaktı.

Ayrıca, vali sandalyesini ömür boyu bırakmak niyetinde değildi, çünkü koltuk rahattı ve sağladığı kazanç hiçbir işin sağlayacağı kazançla kıyaslanamazdı. Hem sonra, tepede, ulusun başında, koltuğu nice sallanır ve itilir kakılırsa kakılsın, yerinden kalkmamaya kararlı bir adam vardı.

Don Porfirio koltuğunda ölünceye dek oturmak niyetinde olduğundan, ve vali de ömrünün sonuna dek vali olarak kalmayı umduğundan, Pevbil'de, rağbette olan seçim sisteminin bir aptallık örneği olduğuna ve henüz barbarlık batağından kurtulmamış yerlilerden başka bir şey beklenemeyeceğinin kanıtı olduğuna karar verdi. Bir kararname çıkartarak, şimdiki 'Jefe' Amalio'nun ya tekrar seçilmesi ya da son seçimin sonucu esas alınarak görevine devam etmesini buyurdu.

Don Abelardo, kararnameyi Amalio ve 'cabildo'da bulunan birkaç yerlinin huzurunda okudu.

'Jefe'nin, bu kararnameden hoşnut olup olmadığını an-

lamak güçtü. «Hükümet böyle buyurmuşsa, bize buyruğu uymak düşer,» dedi yalnız.

«Eh, elbette, elbette,» dedi don Abelardo. «Buyruk, buyruktur. Sen 'Jefe' olarak kalacaksın, don Amalio. Başka yolu yok bunun.»

Orada bulunan öteki yerliler hiç bir şey söylemedi. Tek bir hareket yapmadan, yüzlerindeki anlamı hiç değiştirmeden sessizce dinlediler konuşulanları.

Bunlar olduğunda, aylardan Kasım'dı.

8

Bu kararnamenin gelişinin ikinci haftasının son günü sabahı, San Miguel bölgesinde bir heyet, sekreterle konuşmak üzere 'cabildo'ya geldi. Gelecek yılın reisini seçme sırası bu San Miguel bölgesindeydi.

Seçileceği kesin olan Natividad adlı yerli, heyette yoktu. Heyeti meydana getiren yerliler, yedi kişiydiler ve hepsi de ilk bakışta sıradan yerliler - kaba saba köylülerdi. Çıplak ayaklarına sandal geçirmişlerdi. Tertemiz, bembeyaz gömlek ve pantolon giymişlerdi. Bu giysilerden bazıları öyle çok yamanmıştı ki, esas kumaş hiç görünmüyordu. Hepsinin de 'jorongo'ları (boz yünden yapılmış iki ucunda uzun püsküllleri olan pançoları) vardı, bunları omuzlarına atmışlardı. Pantolonları, uluslarının geleneğine uygun olarak, dizin yukarılarına çekilmişti. Adaleleri, bacakları, yüzyıllar önce yapılmış tahta İsa heykelleri gibi, tahtadan oyulmuş gibi duruyordu.

Adamlar, odaya girer girmez şapkalarını çıkardılar. Hepsi sırayla sekretere yaklaştı, adını söyledi, parmak uçlarıyla sekreterin eline dokundu, ve başıyla selâm vererek geri geri yerine döndü. Don Abelardo, onlara sigara sundu. Hepsi birer tane aldılar ve tüttürmeye başladılar. Sonra sekreter, sıraya oturmalarını önerdi, ayakta durmayı yeğlediklerini söylediler.

Hepsi de kamalarını, ve ayrıca üçü av tüfeklerini,

ağızdan dolma İspanyol tüfeklerini getirmişlerdi, ama silâhlarını, 'cabildo'nun kapısında, dışarda bıraktılar. Onlarla gelen iki adam, kapı eşiğine çöktü, sigaralarını tüttürüyor, konuşuyorlardı kendi hallerinde. Bu heyete katılan köpekler, 'cabildo'nun önündeki meydanda koşuşuyor ve oranın köpekleriyle kavgalaşıyor, oynaşıyorlardı.

9

İçerdeki adamlar bir süre sigaralarını içtikten sonra, sekreter, kendilerine ne hizmeti dokunabileceğini sordu.

Yerlilerden biri ileri çıktı. Bunun adı Tomas'dı, ve heyetin sözcülüğüne atanmış bulunuyordu.

«Bizim bura için bir kararname çıktığını duyduk.»

«Evet, duyduğunuz doğru,» dedi don Abelardo.

«Bizim bölgemiz için çıkarılan bu kararnamenin neden söz ettiğini bilmek hakkımızdır.»

«Hakkınız evet,» dedi sekreter. «Tuxtla'daki vali, çıkardığı bu kararnameyle, sizin ulusunuzda uygulanan seçim sisteminin geçersiz olduğunu ilân ediyor.»

«Ne Meksika Cumhuriyetinin federal hükümeti,» diye yanıt verdi Tomas, «ne de başkan bizim bölgemizde uygulanan seçim sistemini, ilkin bizim iznimizi almadan asla ve asla değiştiremez. Bizim geleneklerimiz, yalnız bizi ilgilendirir, bizi bağlar - ne Ladinoları, ne de başka bir yerli ulusunu, bizim gelenek ve göreneklerimizi uygulamaya zorlamıyoruz. Bu nedenle, hiçbir kimse, Cumhuriyetin başkanı bile, yararlılığı denenmemiş, bizim halkımızın çıkarına olacağına inanmadığımız gelenekleri, bize zorla kabul ettirmek hakkına sahip değildir. Yeni bir oylama yönteminin yararlarını ve zararlarını incelemek, onun yararlılığını denemek konusunda bir diyeceğimiz yok, ama hükümetin, yalnız ve yalnız bizim halkımızı ilgilendiren haklara karışmasına izin veremeyiz, ve vermeyeceğiz.»

Tomas bu sözleri, öyle bir solukta, şiir ezberlemiş gibi söylemedi. Yavaş yavaş, tane tane, gerekli yerlerde vur-

gular yaparak, hem de İspanyolca konuştu. Kimi yerde duruyor, birkaç sözcük kendi dilinde söylüyor böylece içlerinde yalnız ikisi İspanyolca konuşan, ve onun konuştuklarını anlayan arkadaşlarını değil, ötekilerin de neler söylediğini anlamalarını sağlıyordu.

Sekreter, Pebvil'de konuşulan dili zorlukla konuşabilirdi ama konuşulanları kolayca anlayabilirdi. Ayak ayak üzerine atmış masa başında oturdu ve söylenenleri, büyük bir dikkatle dinledi. Sonra bir sigara daha yaktı ve ötekilere paketi uzattı, ama kimse tek bir sigara almadı.

«Bu bir hükümet kararnamesi,» dedi sonunda. «Benim elimden bir şey gelmez. Kararnameyi ben istemedim ki.»

Adamlar, geçmişteki deneyimlerden, bir yerli ulusunun işlerine dokunan bir kararnamenin, sekretere danışılmadan, onun fikri alınmadan asla ve asla çıkarılmayacağını iyi biliyorlardı. Sekreter, bir yerli ulusunun başına atanmış bir memurdu ve görevi, o yerli ulusuyla hükümet arasında aracılık yapmaktı. Yerlilerle yaşayan, onların geleneklerini, özelliklerini, eğilimlerini bilen sekreterin hayır duası alınmadan ya da en azından onun uyarısı olmaksızın hiçbir karar alınmazdı.

Bunun bilincinde olan adamlar, sekreterin söylediklerini bu bilgilerini de dikkate alarak değerlendirdiler. İsteseydi bu kararnameyi önleyebileceğini söylemediler ona. Ne hükümetin, ne de sekreterin tutumunu asla eleştirmediler.

Sözcü Tomas, «Biz, bu kararnameyi çıkmış kabul etmediğimizi söylemeye geldik,» dedi. «Her zaman olduğu gibi 'jefe'mizi seçeceğiz; bizim ulusumuzun indinde, bizim seçmediğimiz hiç kimse, 'jefe' olamaz. Bizim seçmediğimiz ya da görev süresi dolmuş bir reisle işimiz yok bizim. Reisimiz olarak tanımadığımız bir adamın yardımıyla, hükümetin ya da sizin, bizim ulusumuzu denetleyemeyeceğinizi yakında anlayacaksınız.»

«Kararname, büyük ve asil Pebvil ulusuna zarar getirmek amacıyla çıkarılmamıştır,» dedi sekreter. «Amalio, eşsiz bir reis. Benimle birlikte 'cabildo'da çalışmak, ona çok

şeyler kazandırdı. Yeni bir 'jefe' işi öğreninceye ve size gerçekten yararlı oluncaya dek her şeyi baştan öğrenmek zorunda.»

Buna karşılık Tomas, «Amalio'nun iyi mi, yoksa kötü mü olduğuna karar vermek bize düşmez ve biz buraya bunu söylemek için gelmedik. Tutun ki, eşsiz bir reis olsun, on yıldır gelmiş geçmiş reislerin en iyisi olsun. Bu, eski geleneklerimizi bir günde değiştirmemiz için yeterli bir neden değildir. Belki de başka bir 'jefe' Amalio kadar iyi olmayacak, ve istediğimiz anda ondan kurtulamayacağız,» diye yanıt verdi.

«Meksika Cumhuriyeti, Pebvil'den binlerce kez daha büyük,» dedi don Abelardo, «ve bu büyük Meksika Cumhuriyeti'nde, don Porfirio, otuz iki yıldır başkanlık ediyor. Hep yeniden seçilmekte ve de çok başarılı bir yönetim örneği vermekte. Deneyimlerini yıldan yıla geliştirmekte, bu deneyimlerinden halkının çıkarı için yararlanmakta. Bu eyaletin valisi de üst üste seçildi, öteki eyaletlerin valileri de hep tekrar tekrar seçildi.»

Sekreter, belki daha bir şeyler söylemek ister diye nezaketle bekledi Tomas, ama don Abelardo'nun sesinin çıkmadığını görünce, yerli, «Kuşkusuz Ladinolar için gerekli bir yöntem bu, ve bu yüzdendir ki, biz Tsotsil'ler için iyi ve yararlı olmaktan çok uzak bir yöntem,» dedi. «Binlerce yıldır varlığını sürdürebilen bir ulusuz biz, ve Ladino'larınkine hiç benzemeyen hükümet sistemi ve geleneklerimiz ayakta tuttu bizi. Kendi geleneklerimizle, binlerce yıl varlığımızı sürdürdüğümüze ve bu arada Ladino'lara gereksinme duymadığımıza, onlara akıl danışmadan, onların yollarını izlemeden bugüne dek geldiğimize göre, bizim geleneklerimiz, Ladinoların geleneklerinden aşağı değil demektir. Biz binlerce yıl, kendi yolumuzda yürüdük, kendimiz için neyin iyi, neyin doğru olduğunu kendimiz bulduk, ve bu sistemle, bu binlerce yıllık geleneklerimizle, parçalanmadan, yenilmeden daha binlerce yıl yaşayabileceğimizi gördük. Yıllanmış, deneyimlerimizle, her yıl yeni bir reis seçmenin, bu reisin her yıl değişik bir bölgeden

seçilmesinin, ve bir kez reis olmuş birini bir daha asla seçmemenin, bizim halkımızın yaşayış biçimine uygun olduğunu gördük. Eğer uzun bir savaşa girmiş olsaydık ve en deneyimli adamı başımızda isteseydik, ya da yeni bir bölgeye göç etmek üzere uzun bir yolculuğa çıkmış olsaydık, içimizde en deneyimli olanın, daha bir süre reislik yapmasını önerebilirdiniz. Ama halkımızın gelenekleri, seçim sistemimizi, en kritik zamanlarda bile değiştirmememizi gerektiriyor. Bu uzun tarihimizde, bir kez bile, tek bir 'jefe' bile bir yıldan uzun süre sürdürmemiştir görevini. Yeni reisin yeterince deneyimi, bilgisi yoksa, daha önce reislik yapmış adamlardan sonsuz yardım görebilir, onların önerilerine başvurabilir. 'Jefe' olsun, olmasın, içimizden hiçbiri, ulusumuza hizmet etmek için bilgisini, deneyimlerini sakınacak değildir. Halkımızın bilgi ve önerisine başvurduğu hiçbir kimse, bilgisini kendisine saklama tutkusuna kapılmış değildir. Bu yüzdendir ki, halkımızın başında kral, diktatör, ya da bir despot hüküm sürmemiştir asla. En basit bir adam bile, bölgesinin yaşlı kişilerinin güvenini kazanmışsa, bir yıl süreyle reislik yapabilir. Dedemin anlattığı öykülerden de biliyorum ki, başımızda çok zeki, çok becerikli 'jefe'lerin olduğu dönemler yaşamışızdır, ve böylesi eşsiz reisleri, görevinde bırakmak, tasarılarını uygulaması için ona zaman kazandırmaya can atmışızdır. Ama genellikle, yeni seçilen reisin, bir öncekinden daha da iyi olduğunu görmüşüzdür, çünkü herkes, kendinden öncekinden bir şeyler öğrenir, ve her reis, kendisinden önceki reisten daha büyük çaba, daha büyük beceri göstermeye, ve daha çok övülmeye isteklidir. Ne kadar sık yeni 'jefe' seçersek, halkımızdan o kadar çoğu 'jefe' olur, ve ne kadar çoğumuz 'jefe' olursa, o kadar çoğumuz halkın nasıl yönetileceğini bilir. Ne kadar çok adam yönetimi bilirse, mecliste o kadar bilgili adam olur. Dileğimiz, herkesin bir kez 'jefe'lik yapmasıdır. O vakit az eleştiri yaparız, ama daha iyi öneriler getirebiliriz. Halkımızın erkekleri, bölgelerin bir parlamentosunu oluşturmaktadır. Bir kez 'jefe'lik eden erkekler, daha iyi yurt-

taşlardır, çünkü yerli halkının selameti tehlikede olduğunda, itaat etmenin nice önemli olduğunu öğrenmişlerdir. Ama bundan da önemlisi şudur ki, her bir kişi, dünyaya bir fikir kattığına, ve her bir 'jefe' halkımızın yönetiminde kendisinden önce gelmiş kimsenin aklına gelmemiş yeni bir fikir ortaya attığına göre, bu fikrin geçerliliğini, yararlığını kanıtlama şansına sahiptir. Herkes, kendini reis olsa, neler neler yapabileceği inancındadır. Bütün vatandaşlarımıza, başkalarından iyi olup olmadıklarını kanıtlama şansı tanırız biz. Bir kez reis olan herkes, mısırın yenebilmek, ve de sindirilebilmek için kaynatılması, ya da kebap yapılması gerektiğini bilir. Halkım adına bunları söylemeye gönderildim buraya. Ladinoların hükümetini eleştirmiyoruz, ama yeryüzünde bizim halkımızdan olan hiçbir kimseye, bizim yolumuzu yöntemimizi, bizim geleneklerimizi kendi aklına göre değiştirme hakkı tanımıyoruz. Hükümet, bizim sistemimizin bizim için zararlı olduğuna bizi inandırırsa meseleyi görüşür, ne yapmamız gerektiğine karar veririz. Hükümetin uygulamamızı istediği sistemin en büyük sakıncası, 'jefe' seçilen bir adamın, kendisini seçenlerin güvenini sarsması, halkın umduğu gibi çıkmaması halinde, kenara itilemeyeceği, ya da görevden büyük güçlüklerle alınabileceği hususudur. Halkından çok kendini düşünen bir hilekâr bile olsa, ya da hükmetmeyi seven, bencil, burnu havada biri olsa, gene de birtakım dolaplar çevirerek, halkın kafalarını zehirleyerek, görevde kalmaya çalışacaktır. Bu çürümeye, huzursuzluğa ve ayaklanmalara götürür halkımızı. Ancak biz, kendi aramızda, ve komşularımızla barış içinde yaşamak istiyoruz, çünkü binlerce yıl sonra öğrendik ki, yalnız barış ve anlayış bize bolluk getirmektedir.»

10

Sekreterin, yerlinin ne anlatmak istediğini anladığını söylemek yanlış olur. Bunun başlıca nedeni yerliyi canku-

lağıyla dinlememiş olmasıdır. Onun görüşüne göre, kararname, kararnamedir, ve bu uyuz yerlilerin ona karşı gelmeye hakları yoktur; onlar olsa olsa hükümdarın kullarıdır ve görevleri boyun eğmektir. Diktatörleri uygun gördükleri konularda, istedikleri buyruğu verir, onlar da bu buyruklara itaat ederler. Anlamamasının bir başka nedeni de, yerli halkın, kendisinden kıyamet davulunun notaları kadar uzak olan bir dünyanın halkı olması, sorunlara bambaşka açıdan bakmasıydı.

Ama sekreter bir şeyi iyice anladı. Tomas çok akıllıca konuşmuştu. Dikkatle ve bilerek, isteyerek, konuşmasının sonuna dek, sekreterin bu kararnameyi çıkarttırmak için yararlandığı, ileri sürdüğü fikirleri eleştirmişti.

Konuşmasında Amalio adını ağzına almadı. Gene de, don Abelardo, kimden söz edildiğini hemen anlamıştı. Söylev sırasında, sekretere acımasız saldırılmıştı ama yerli, öyle ustaca konuşmuştu ki, Abelardo kendisine hakaret edildiğini ya da yerli ulusunu, kendi öz çıkarları için bölmek ve çürütmekle suçlandığını öne süremezdi.

Söyleyecek sözü yoktu. Nerden başlayacağını bilemiyordu... Yerli, belki de halkı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan uzun süren kavgalardan sonra, bu hükümet sistemini uyguladığı, geliştirdiği o binlerce yılla silâhlanmıştı. Kökleri bin yıllık deneyime inen sonuçlara karşı çıkmak olanaksızdı. Karşı çıkmaya kalkışmadı bile, çünkü yerlinin onu alaşağı edeceğini biliyordu. Bu yüzden, «Kararname, kararnamedir. Tomas,» dedi. «Ona uymak gerekir. Halkına böyle söyle. Amalio bir yıl daha 'jefe' lik yapacak, ve bir sonraki yıl da 'Jefe' olarak kalacak mı, kalmayacak mı, derseniz, o da zamanı gelince düşünülecek.»

«Söylediklerinizi Pebvil halkına ileteceğim,» dedi Tomas sakin sakin. «Sizin sözlerinize yanıt vermeye yetkili değilim, don Abelardo.»

Tomas masaya yaklaştı. Sekreter yerinden kalktı, masanın önüne geldi. Tomas, sekreterin uzattığı elin parmak uçlarına dokundu, ve «adios, senor,» dedi. Sonra iyice eği-

lerek selam verdi, ve yazıhaneden çıktı.

Heyetin öteki adamları da aynı biçimde veda ettiler ve sözcülerini izlediler. Kapı önünden kamalarını aldılar, tüfeklerini omuzladılar, ve yürüdüler. Birbirlerine hiçbir şey söylemediler.

11

Bütün ulus, heyetin sekretere gittiğini biliyordu, ama Pebvil'de tek bir adam bile, kendi bölgelerine, evlerine gitmek üzere patikada yürüyen heyete gelip de, sekreterle görüşmelerinin sonucunu sormadı.

Bu, yerlilerin ilgisizliği biçiminde yorumlanabilir belki. Ancak böyle bir durum, bir yerlide, ilgi denebilecek bir duygu uyandırmaz. Ne olacağını, ya da ne olduğunu bilir. Dahası, bilmesine gerek yoktur. Ulusun her bir kişisi, heyet, sekreterle görüşmeye gönderilmeden çok önce, bunun aslında bir görüşme olmadığını, anlaşmak üzere yapılmış bir girişim parlamenter partileri dengeleme girişimi olmadığını çok iyi bilir. Sekreterle görüşme, son bir uyarıdan başka bir şey değildir.

Gene de, bir savaş ilanı değildir bu. Ulus, ne hükümetle, ne de Ladinolarla savaşmaya istekli değildir. Makinalı tüfeklere, topa tüfeğe karşı kamaları, ve av tüfekleriyle karşı çıkmaya kalkacak kadar akılsız değildirler. Bunu yalnız, en iyi adamlarından iki binini yitirmek ve kendilerini altı yüzyıl köle etmek isteyen uygar insanlar yapar.

Okuma yazma bilmeyen, ve dolayısıyla daha kolay kandırılabilen uygar olmayan yerliler, halklarının başına böylesine büyük bir tehlike getirmeyi, servetlerini ve erkeklerini ziyan etmeyi asla düşünmezler. Onlar, yöneticilerin halklarıdır, ve yerlilerin ne savunma bakanlıkları, ne çelik fabrikaları, ne de silâh fabrikaları yoktur.

İçlerinden çoğu, kısa süreli görevlerle iyi önerilerde bulunmayı, başkalarının önerilerini değerlendirmeyi öğrenmiş bir halktı bu, ve hepsi de aynı çukura düşünceye

dek bir fanatikler yığınının kendilerini ezmesine izin vermeyeceklerdi. Barbar yerliler gibi davranıyorlardı, ama davranışları doğru, başarılı ve acımasızdı. Hem de, her şeyi tam tamına yeri ve zamanı geldiğinde yapmasını biliyorlardı.

12

Bir ocak günü geldi çattı. Kırağıyla yıkanmış yoğun bir sabah sisi, toprağa doğru uzanıyordu.

Pebvil'de gün ağardıktan, sis, isteksizce dağılıp uzaklaştıktan ve güneş bölgenin bir yanına dikili dağların üzerine yükseldikten sonra, binlerce ve binlerce yerli, meydanı doldurdu.

Bu kalabalık, geceyi çalılıklar arasında geçirmiş, güneşin dağlara ilk ışıklarını göndermesini orada beklemiş gibi, ansızın ortaya çıkmıştı. Gerçekten de, tüm alanı öylesine çabuk, öylesine düzenli doldurmuşlardı ki, otlar arasında, toprağın çatlakları içinde uzanık bekliyorlardı da, tek bir vücut olarak bir anda ayaklandılar sanırdınız.

Yalnız böyle günlerde, ulusun en önemli töreninin yapılacağı gün duyulan mırıltılar dolaşıyordu. Kadınlar, erkekler, çocuklar ve köpekler, küçüklü büyüklü, sıkışık ya da dağınık gruplar halinde toplanmışlardı. Hepsi de neşeliydi. Gülüyor, bağırıyor, şakalaşıyor, şarkı söylüyor, çalgı çalıyorlardı meydanda.

Kimi kabilelerin erkekleri, uçlarında gözalıcı renklerde tüyler bulunan uzun soplar taşıyorlardı, ve bu sopalar, her grubun ortasına sancak gibi dikilmişlerdi. Kimileri de üzerinde Aziz Anthoni ya da Bakirenin beceriksizce dikildiği bayraklar taşıyorlardı.

Kalabalığın arasında, oraya buraya serpilmiş kaptanlar, şapkalarında uçuşan çeşitli renklerde kordelalarla ayırdediliyordu. Kaptanlar da, yılda bir seçilirdi. Bunlar, reisin başkanlığında yapılan büyük toplantılarda, kabileleri temsil etmek üzere seçilirlerdi. Şimdi, bütün ulusun

katıldığı bu olağanüstü toplantıda, kabilelerinin başkanıydılar. Bu kaptanlar kanalıyla, her kabile, tüm ulusun merkez komitesiyle sürekli ve yakın ilişki içindeydi. Son karar toplantısında, kendi kabilelerinin, belli anlarda ne yapacakları, merkez komitesinin verdiği işaret üzerine, kabilelerini nereye götürecekleri söylenmişti kaptanlara.

Don Abelardo, yani sekreter, bütün ulusun sabahın erken saatinde, 'cabildo'nun önündeki alanda toplandığını görünce şaşırmıştı. Bu toplanmanın nedenini anlayamıyordu bir türlü. Dört bölgeden hiçbirinin de Aziz yortusu günü değildi. Yerlilerin yeni yılı kutlamadıklarının farkında da değildi. Bu yüzden, yeni yılı kutladıklarına karar vererek, kahvaltısını etmek için içeri girdi.

Tekrar kapıya çıktığında, yakınında duran, aralarında konuşan yerlilere bu toplantının nedenini sordu. Neşe içinde, bugün, ocak ayının biri olduğunu söylediler. Don Abelardo'nun içi rahatladı. Yeni yılı kutluyordu yerliler.

13

Düzeni korumaları için polis -Pebvil'de oturan yerlileri- gönderdi. Kendisi de orda dikilmiş, yetkili olduğunu göstermek için başka neler yapabileceğini düşünürken, kilise çanları çalmaya başladı. Karşıya bakınca, çan kulesinin dibinde, bir yığın delikanlının, bağrış çağrış içinde, ve de hırsla, çanın ipini çekiştirdiğini gördü.

Sonra, meydanın bir yanındaki çalılardan, müziğe uygun adımlarla ilerleyen bir yerli grubu gördü. Ellerinde davul, flüt, gitar ve kemanları vardı, dans havaları çalıyorlardı. Ellerinde, çiçekler, tüylerle süslenmiş sopalar taşıyorlardı. Taburun önünde, ellerinden geldiğince büyük bir ağırbaşlılık içinde ilerleyen birkaç delikanlı, bölgenin sancağını taşıyordu.

Sekreter, bu taburun San Miguel bölgesinden olduğunu bayraklarından anladı. Bunların gelişi, büyük heyecan yarattı, sevinç çığlıkları duyuldu ve birkaç delikanlı gelenle-

ri meydana getirmek üzere taburun yanına koştu.

Bölgenin kaptanları, bayrakların ardındaydı, ve bunlar arasında, San Miguel bölgesinin reis olarak seçtiği Natividad yürüyordu. Tören için takınmak zorunda olduğu kordelalar, şapkasında değil de, göğsünde görünüyordu, ve bu kordelalar, onun seçilen reis olduğuna işaretti.

Daha bu tabur meydanın kenarına yaklaştı yaklaşmadı, kararnameyle görevde kalması gereken Amalio, koşa koşa 'cabildo'ya geldi. Kapıyı itti, ardına dek açtı, sekretere seslendi, «Buradalar, geldiler. 'Me mataran'.»

Sekreter de onun ardından içeri girerek, «Saçma, 'estas loco'», dedi. «Kimse öldüremez seni. Hükümetin himayesi altındasın.»

Ama don Abelardo, ağzından çıkan sözlerin anlamına uygun bir soğukkanlılık içinde görünmüyordu. Yüzü gergindi, ve tabancasını öne kaydırmak için kemerini çekip çekiştiriyordu. Kemere baktı, mermileri saydı. Bütün kemerin mermiyle dolu olduğunu görünce rahatladı. Kırkbeş mermi vardı kemerde, hepsi de dolu, sıra sıra, dümdüzdü. Bu mermiler, kemikleri parçalamak içindi.

Yerlinin, yüzü allak bullak, korku içinde -bir yerlide görülmezdi böyle durumlar- koştuğunu görünce, kafasında bir şimşek çakmış ve bu binlerce yerlinin neden toplandığını anlamıştı.

Ancak, bu işin ciddiyetini kavramış değildi. Bir sekreter, ve hükümetin bir temsilcisi olarak, bu tehlikeli durumu, yetkileri sayesinde denetim altına alacak kadar güçlü hissediyordu kendini.

14

Ama Amalio, başına gelecekleri biliyordu. Irkının geleneklerini biliyordu, ve sekreterin yazıhanesinde güvenlik içinde olmadığını anlamıştı. Kapıya çıktı, ve kaçacak bir delik aradı. Yerlilerin, sık bir orman gibi, yarım ay biçiminde toplandıklarını gördü.

Kimin kim olduğunu seçemeyecek kadar uzağındaydılar Amalio'nun ama o, halkın acımasız düşmanlık duygularının kendisine yönetildiğini hissetti. Bu uçsuz bucaksız kalabalığın tek bir gözü vardı, ve bu bir tek göz, değiştirilmez, acımasız bir sona hazır, kendisine dikiliydi.

Don Abelardo kapıya geldi. «Don Amalio,» dedi. «Korkacak bir şey yok. Hükümetin kararnamesiyle, onun özel buyruğuyla görevde kalmak zorundasın. Garnizona telefon edeceğim, makinalı tüfekli bir süvari birliği isteyeceğim. Sen okul odasına geç. Orası buradan daha güvenlidir. Bu arada da, askerler yola çıkar.»

'Casique,' hükümetin buyruğuna karşı çıkamazdı. Bu onun itaatsizlikle suçlanmasına yol açacak ve yıllarca hapislerde çürüyecekti. Durumu daha da kötü olurdu belki, çünkü yargıç, valinin özel kararnamesine itaatsizliğin, bir isyan hareketi, devletin gücünü hiçe saymak olduğunu ileri sürebilir, ve kurşuna dizdirirdi onu. Kararnamenin geldiği gün, artık görev yapamayacağı gerekçesiyle görev süresinin uzatılmasına karşı çıkmadığına yanıyordu şimdi.

Ayrıca, bir yerli olarak inatçı bir kişiliğe sahip olması, ve erkeklik onuru, tehlike baş gösterdiği an yenikliği kabul edip çekilmesine elverişli değildi. Böyle bir davranış, kabilesinin ve ulusunun gözünde öyle bir küçülticekti ki onu, ormanda yaşadığı kadar yaşamak ve sonra jaguarlara yem olmak üzere atılacaktı köyden. Dönüşü olmayan bir durumdaydı, kaçacak deliği yoktu. Tek umudu, askerler onu korumaya gelinceye dek yazgısının sillesini oyalayabilmekti.

15

'Cabildo'nun üst katına, binanın doğu ucunda bulunan bir tahta merdivenle çıkılıyordu, bu merdiven de bir balkona açılıyordu. Bu balkonun bir yanı, yoldan geçen gezginlerin ve tüccarların gecelemesinde de kullanılan okul odasına açılıyordu. Okulun pencereleri yoktu; kapı açıla-

rak aydınlatılıyordu.

Amalio, sekreterin odasından çıktı ve binanın köşesini dönerek, meydanda toplanmış binlerce kişinin rahatça görebildiği merdivenlerden çıktı. Karısı da merdiveni çıkarken görmüştü onu. Ve hemen, kocasının alt katta kendini güvenlik içinde bulmadığından üst kata çıktığını anladı; bu basamakların, kocasının kendi isteğiyle çıkabileceği son basamaklar, atacağı son adımlar olduğunu da anladı.

Kulübesine koştu, bir testi su, birkaç 'tortilla' ve pide, muz yapraklarına sarılı birkaç 'frijole' aldı, dört çocuğunu da yanına katarak 'cabildo.ya koştu.

Doğru merdivenlere yürüdü, çocuklarını önüne kattı; bu arada testiyi ve azık çıkınını en alt basamağa koydu, sırtındaki bebeyi tutan bezi daha bir sıkı bağladı. Düğüm koşarken gevşemişti. Sonra gene yükünü yüklendi ve okul odasına giden çocuklarını izledi.

Önlerinden kendine yol açа açа geçtiği binlerce kişiden hiçbiri, onunla konuşmaya ya.da onu durdurmaya kalkmadı. Yol açtılar ona. Bunu ona dokunmayı önlemek için mi, yoksa koşmasını hızlandırmak için mi yaptıklarını, yalnız kendileri biliyordu.

16

Bu arada, yeni seçilen reise eşlik eden tabur, neşe içinde, 'cabildo'ya doğru ilerliyordu. 'Cabildo'da olan bitenden habersizmişler gibi, sakınmasız yürüyorlardı yollarında. Sanki aralarında tek bir adam bile kararnameden haberli değildi, her bölgenin, yüzlerce yıldır, yeni reislerini göreve getirirken davrandığı gibi davranıyorlardı, her eski geleneği tam tamına uyguluyorlar yüzlerce yıldır yapageldikleri töreni hiç aksatmıyorlardı. Çünkü yaptıkları hiç bir şeyin ne kendi halklarına ne de başka halklara zarar getirmeyeceğini bir ayaklanma yapmakla ya da yasalara aykırı davranmakla suçlanmayacaklarını iyi bili-

yorlardı. Onlar Meksikalıların siyasal geleneklerine burunlarını sokmuyordu; Meksikalıların kendi geleneklerine karışmalarına ve bu gelenekleri kendilerine uygun biçimde zorla değiştirmeye kalkmalarına izin vermemekle bir ayaklanmaya kalkıştıkları iddiasıyla suçlanacaklarını akılları almıyordu.

Ne bir komut sesi duyuldu ne de bir bayrak sallandı, ama karmakarışık konuşmalar, çalınan çalgılar ansızın durdu. Meydanı dolduran o binlerce yerli ansızın sustu. Orda burda bir bebek ağlamaya başlasa, hemen annesi susturuyordu onu, ve bir köpek havlamaya kalkışsa, sahibinden güzel bir tekme yiyor, susuyordu.

Yalnız yeni reise eşlik eden tabur, yolunda gidiyor, çalgılar, türküler ve neşeli seslerle ilerliyordu. Kimi Meksika renkleri ve Meksika kartalını taşıyan, kimi Bakireye benzer, azizlere benzer resimlerle donanmış bayraklar, bağrış çağrış içinde havaya sallanıyordu. Taburun başında ve iki yanında, ellerinde yeşil eşarplar, dans ederek ilerleyen ve tekdüze türkülerinin ritmine uyarak çeşitli hareketler yapan adamlar vardı. Bunlardan bazıları korkunç maskeler - jaguar kafaları, boynuzlu şeytan kafaları - takmıştı. Bazılarının elinde, yapmacık bir öfkeyle şaklatıp durdukları kamçıları vardı. Kalabalık, onların uyarmasına hiç meydan vermeden geniş yol açıyordu bu tabura.

17

Reislik görevinin, 'cabildo'nun, sekreterin yazıhanesine açılan kapısı önünde devralınması gelenek gereğiydi. Sekreterin, yerlilerin bu eski töreniyle bir ilgisi yoktu. O yalnız bir seyirciydi, ve bütün işi, yeni reisin adını öğrenmek ve bunu resmi onay için valiye göndermekti.

Ancak bu kez, yeni reisi getiren tabur, 'cabildo'nun, okul odasına giden merdivenlerin önüne doğru yürüdü. Bunun üzerine, meydandaki kalabalık kaynaşmaya başladı. Halkın çoğu, yüzlerini 'cabildo'nun önüne çevirmişti,

şimdi hepsi töreni daha iyi görebilmek için doğuya yöneldiler.

Kalabalığın bu hareketi, hiçbir ses, hiçbir bağrış duyulmadan oldu bitti. Büyük bir sessizlik içinde yapıldı bu hareket, öyle ki, bütün kapıları sürgülenmiş, kapı çatlaklarından olanı biteni izleyen don Abelardo, kaçmaya hazırlık olmak üzere semerini eyerini indirdi. Bu işte bir iş vardı. Sekreter mutfağa gitti, en küçük çocuklarını dizinde sallamakta olan karısına hazırlanmasını söyledi; vakit geçmeden burdan sıvışmaları gerekiyordu. On yaşındaki oğlunu atları bulmak ve getirmek üzere haraya yolladı.

Don Abelardo, kapı çatlaklarından dışarıyı izlerken, bazı yerli çocukların, babalarını dürterek, birinin evden çıktığını ve otlağa doğru koştuğunu haber verdiğini gördü. Bu koşan, don Abelardo'nun oğluydu. Ama adamlardan hiçbiri bunu umursamadı, çocuklarının gösterdiği yöne bakmadı bile. Bundan da, don Abelardo, kimsenin ona bir şey yapmaya niyetli olmadığını, kendisinin ve hele ailesinin güvenlik altında olduğunu anladı.

Yarım saattir Jovel'deki garnizona telefon etmeye çalışıyordu. Şimdi bir sesler gelmeye başlamıştı. Bu da, yerlilerin telleri kesmediğini gösteriyor, hükümete karşı ayaklanma yapmadıkları inancını onaylıyordu.

18

Böyle uzak bölgelerde, telefon hatları, öyle bir bakımsız, öyle bir düzensizdir ki, tellerin millerce yol boyu, yerlerde süründüğü görülür. Teller, özel direklere bağlanmış değildir, yalnız çıplak ve ağaçsız ovalarda, ormanın bittiği yerde bir ağaç kesilmiş, telefon direği olarak kullanılmıştır. Bu ağaçlar, ormandaki çoğu ağaçlar gibi, çarpuk çurpuk, eğik bükük, yamuk yumuk ağaçlardır. Ağaç kabukları yontulmamıştır. Kabuğu çıkarmak çok zaman alır çünkü. Öylece, olduğu gibi kakılmıştır toprağa; ve ağaç ka-

zınmadığından, yontulmadığından, kimi vakit kakıldığı yerde kök salar, büyür gelişir. Genellikle izolatör yoktur, varsa bile kırılmışlardır. Bu durumlarda, tel doğrudan doğruya ağaç gövdesine sarılmıştır. Bu direkler, mümkün olan en az zahmetle dikildiğinden, çoğu ilk büyük fırtınada devrilir ve tel yerde sürünür.

Telefon telleri, ormandan ya da ağaçlıklı bölgeden geçiyorsa, direk diye bir şey yoktur. Tel, ağaçlara bağlanır; izolatör, teknisyenlerin keyfine, ya da mevcut malzemeye göre ya takılır ya da takılmaz.

En güçlü ağaçlar bile, tropik bölgeleri süpüren o korkunç fırtınalarda ya kökünden uçar ya da bir yerinden kırılır; ve fırtınalar, insanların telefonu var mı yok mu umursamadıklarından, telefon telinin bağlı olduğu bir ağacı yıkabilir ya da telleri koparark yere, ıslak yapraklar üzerine yayabilir.

Yere serili bir telefon teli gören yerliler, kaldırıp ağaca bağlayabilirler elbet; ve kuşkusuz, yardım etme istekleri bu işi yaptırır onlara, ama bir tele el sürdüklerini gören askerlerin ya da herhangi bir memurun hışmına uğrayıp, ne açıklama yaparlarsa yapsınlar, oracıkta vurulma tehlikesini göze alamazlar. Bunu çok iyi bilen yerliler, yerde serili teli görür görmez yollarını değiştirirler.

Telefonun, yetkililere, hastalık anında doktor çağırabilmek için kendilerine nice gerekli olduğunu bilen eğitim görmüş insanların, çiftlik sahipleri ya da 'hacienda' sahibi aklı başında insanların da, yerde serili telleri gördüğü olur. Ama atlarından inip de teli kaldırma zahmetine asla katlanmaz bunlar. Yanlarında bir seyis varsa, onun teli kaldırmasını, ve en yakın ağaca bağlamasını buyurabilirler. Ama genellikle, seyislerini bile durdurmazlar, kendi kendilerine, «Bana ne?» derler, «başka işim yok da, tellerle mi uğraşacağım.»

Dolayısıyla, bir sekreterin, istediği anda telefonu kullanabilmeyi umması birkaç mutlu raslantının bir araya gelmiş olmasına bağlıdır. Üzerinde konuşacağı sorunun, elden gönderilen mesajlarla çözüldüğü ana dek telefonu kul-

lanamadığı olur. Genellikle, sekreter, bütün gün aygıtın başında oturarak, bütün ağaçların ve çalıların kupkuru olduğu mutlu anı bekler. Sabahın erken saatlerinde, ağır bir kırağı tabakasının ağaçları, çalı ve otları örttüğü vakit, telefonda konuşabilmek, öyle büyük bir mucizedir ki, sekreter, ölünceye dek ağzından düşürmez bu olayı.

Böyle ücra bir köşede, telefon kurmak ve onu işler halde tutmak, öte yandan onun çalışır durumunu korumak için gerekli temel ilkeleri hiçe saymak, işin püf noktasını bilmeyenler için son derece anlamsız görünebilir. İşin aslı şudur ki, devlet, uygar sayılmak istemektedir ve istatistiklerinde, şu kadar bin kilometre telefon teli çekildiğini bildirecektir. Bunca telefon teli, hatta bir kaç yüz metre fazlasını bile çekmiştir, ama bu teller, yalnız eşref saatlerinde çalışmaktadır.

Don Abelardo, öğleye doğru kırağının buharlaşacağını düşündü; ve eğer yağmur yağmamışsa, meydanda toplanmış bu binlerce yerliye ne yapacağını ya da ne yapabileceğini Jovel'e danışabilirdi.

19

Güneş yükseldi ve doğudaki geniş yaylayı çevreleyen tepelere çenesini dayadı. Bu arada, yeni seçilmiş reisi getiren tabur, 'cabildo'nun okul odasına giden merdivenlerin başına gelmiş bulunuyordu.

Tabur, ortası delik alçak sandalyeyi ve tören için gerekli her şeyi getirmişti. Bir yerli toprak mangalı taşıyor, ve kömürü üfleyerek alevlendiriyordu.

Şimdi, parlak renkli tüylerle süslü uzun asayı taşıyan adamlar, bir yarım daire meydana getirdiler. Kaptanlar ileri çıktı, birkaç kafiyeli söz söyleyip sonra Natividad'ı çağırdılar. Yeni seçilen reis, yarım dairenin ortasına çıktı. Kaptanlar kilise sancaklarını ve ülkenin bayrağını taşıyan adamları bir araya topladılar, ve Natividad diz çöktü. Bayrak tutanlardan her biri, diz çökmüş bulu-

nan Natividad'ın önüne geldi ve bayrağını üç kez salladı, bunun üzerine Natividad bayrağın köşesine dokundu ve onu öptü. Kaptanlar, her bir öpücükten sonra, Natividad'ın başı üzerinde havada üç kez haç çıkardılar ve dualar okudular.

Natividad'ın başı üzerinde havada çıkarılan bu haçları izleyen dualar Katolik törenlerinden alınmıştı, ya da en azından sözleri arasına bol bol dua serpilmişti; çünkü yerli dilindeki sözlerin arasında, 'Maria, ave, pro nobis', ve başka Latince sözler duyuluyordu.

Şimdi San Miquel'in tören düzenlemede usta olarak tanınan baş kaptanı, ileri bir adım attı. Göğsünde geniş bir kuşak çaprazlama takılıydı, ve şapkasında rengarenk kordelalar asılıydı. Sağ elinde ise, ucunda göz alıcı renklerde tüyler takılı uzun bir asa vardı.

Şarkı söyleyerek yaptığı konuşmada, emekliye ayrılan reis Amalio'nun selamlanmak, ve yeni reisi selamlayarak ona reislik asasını vermek üzere gelmesini söyledi.

Bu konuşma yapılırken, eski reisin sağ elinde tuttuğu asasıyla ortaya çıkması, ve konuşmayı dinlemesi gelenek gereğiydi. Konuşma biter bitmez, yanıt vermek zorundaydı. Baş kaptanı, aynı şekilde kafiyeli sözlerle selâmlar, sonra öteki kaptanları ve sonunda bütün adamları selâmlayarak, kendisine bağışladıkları onurdan dolayı onlara teşekkür ederdi.

Sonra yeni reisi selâmlar, ve soylu ulusunun her bölgesindeki her kişinin onurlu, akıllı, yürekli ve bilgili bir adam olarak tanıdığı değerli yeni reise, görev devretmesine izin verilmesinin büyük bir onur olduğunu söylerdi. Ulusunun kendisinden beklediklerinin tümünü yapması için gücünün yetmemiş olduğunu, ama herkese karşı adil davranmak için elinden geleni yaptığını söyler, ve bu yeni, değerli, yetenekli reisin bu görevi kendisinden çok daha iyi, daha başarılı yerine getirmesini dilerdi.

Bu da söylenince yeni reis ileri çıkar başı üzerinde asasıyla üç kez kaç çıkarmış olan ve sonra asayı yeni reise uzatıp öptüren eski reisin önünde diz çökerdi. Bundan son-

ra yeni reis asayı eline alır, ayağa kalkardı, ve iki reis birbiriyle yer değiştirdi. Sonra emekliye ayrılan reis, yeni olanın önünde diz çöker, o da asayı eski reise uzatır, öptürür, sonra başı üzerinde üç kez haç çıkarırdı. Emekliye ayrılan reis ayağa kalkar, yeni olana elini verir, kendi yanaklarını onunkine değdirir, sonra geri çıkar, böylece törenle işi bitmiş olurdu.

Derken yeni reis kafiyeli sözlerle böylesine büyük görev için çok zayıf, günahkâr bir fani olduğunu söylerdi. Yetkisini halkının yararına kullanacağına ve ayırım yapmaksızın herkese karşı adil davranacağına and içerdi.

Bu da söylendi mi, öteki törenler başlardı.

20

Ancak bu kez, tören yüzlerce yıl izlediği yolu izlemedi. Bu halkla ilişkisi, bir siyasal baskının dışsal ilişkisinden öte gitmeyen bir yabancı güç, geleneklerini, kendi çıkarlarına uygun biçimde değiştirmeye kalkmıştı.

Kaptan söyleyeceğini söyledikten sonra, kalabalıkta ilk heyecan işaretleri görüldü. Bütün gözler, balkondaki okul odasının kapısına çevirildi. Kapı kapalıydı. Emekliye ayrılan reis, elinde asasıyla ortaya çıkmamıştı.

Törenin düzenleyicisi, şimdi birden fırladı, ve merdivenleri çıktı. Kapıya güm güm vurarak, Amalio'nun dışarı çıkmasını ona bir şey söyleyeceklerini haykırdı.

Amalio kapının bir korunak olmadığını biliyordu, bu yüzden dışarı çıktı. Kaptanlar ona sade bir dille, kafiyesiz sözlerle, yeni reisi getirmeye geldiklerini, ve geleneklerin, ve onun görevinin gerektirdiği üzere asayı devretmesini içtenlikle rica ettiler.

Amalio, söyleneni yapmak, ve güzel güzel evine gitmek isterdi belki de. Ama adamlar yüzüne karşı gözdağı verdikten sonra, yenik düşmeyi onuruna yediremezdi; çünkü tüm ulus, işlerin kötü gittiğini, askerlerin görünürde olmadığını anlayınca yenilgiyi kabul etmek zorunda kal-

dığını söyleyecekti.

Hükümetin bir kararname çıkardığını, ve bu kararnameye göre, ulusu istesin istemesin, bir yıl daha görevde kalması gerektiğini söylemekten başka çaresi yoktu.

Bu sözlere karşılık, adamlar, ona iki saat düşünme fırsatı vereceklerini, bu iki saat içinde, varlığını borçlu olduğu, geçen yıl reis seçilmesi onurunu borçlu olduğu ulusunun geleneklerine uygun davranmaya karar vermesini umduklarını söylediler. Kararnameye karşı geldiği için hükümetin kendisine ya da tüm ulusuna ne yapacağını düşünmeye gerek olmayacağını, çünkü bu sorun ortaya çıktığında, birlikte çözmeye çalışacaklarını da söylediler. «Şu anda, ulusunun senden beklediği şekilde hareket etmek zorundasın, yani görevini, yeni seçilen reise, Natividad'a devretmek zorundasın. Bu iki saat içinde, ulusuna ihanet edersen başına gelecekleri enine boyuna düşün. İki saat sonra, çok geç olacak. Harekete geçeceğiz - ne yapacağımızı da biliyorsun. Şenliğimizi bozduğun yeter zaten. Bunu asla unutmayacağız, ama davranışına yaptığın bir yanlış gözüyle bakacağız.»

Adamlar, yanıt beklemeden merdivenleri indiler, ve merdiven başında oturan arkadaşlarına katıldılar.

Amalio'nun söylediklerini merak edip de, kalabalıktan öne atılan tek bir yerli çıkmadı. Yeni reisi getiren adamlar arasında bile görüşmenin sözü edilmedi. Sigaralarını içtiler, güldüler konuştular boyuna. Müzik çalıyor, çocuklar koşuşuyordu.

21

Amalio merdivenleri indiğinde bir saat kadar geçmiş olmalıydı. Merdivenlerin dibinde oturanlar yerlerinden kımıldamadılar, öyle çömelik oturdular. Yalnız Amalio kararını bildirmek üzere geldi diye başlarını kaldırdılar.

Amalio, merdiven dibinde durdu. Elinde reislik asası vardı. Sekreterle konuşmasına izin verip vermediklerini

sordu.

Baş kaptan, nereye isterse gidebileceğini söyledi ona; istediği kişiyle konuşmakta, istediğini söylemekte özgür olduğunu bildirdi. Bu iki saat dolmadan, onunla ilgilenmeyeceklerdi; ne yapsa umurlarında değildi. Bu iki saat içinde ne yapacağını, kimden akıl danışacağını kendi bilirdi. Ancak, reislik asasını vermeden meydandan çıkmasına izin vermeyeceklerdi. İsterse, törensiz mörensiz verebilirdi asayı; ama meydandan çıkmadan önce verecekti mutlaka.

Amalio 'cabildo'nun kuzey yanına gitti ve yazıhanenin kapısını vurarak, kendisinin Amalio olduğunu, sekreterle konuşmaya geldiğini söyledi. Don Abelardo tam Amalio'nun geçebileceği kadar araladı kapıyı.

«Senor Secretario,» dedi, «ne yapacağımı bilmiyorum. Durum kötü görünüyor. Artık bu işten vazgeçmeli, değil mi? Ne dersiniz?»

Oğlunun atları almaya haraya giderken yolunun kesilmediğinden beri kendi postunun tehlikede olmadığını bilen, feda edilecek biri varsa onun da Amalio olacağını anlayan sekreter, «Don Amalio,» dedi. «Bunu yapamazsın. Bu isyancılara boyun eğemezsin. Sen buranın reisisin. Sen bir memursun ve görevini bırakmamalısın. Bir memur olarak, hükümetin kararnamesine uymak zorundasın. Aksi halde, hükümetin buyruğuna karşı geldiğin için kurşuna dizileceksin. Az önce telefon ettim Jovel'e. Bir alay atlı süvari üç makinalı tüfekle yola çıktılar bile. Korkmana hiç gerek yok. Meksika hükümeti bütün gücüyle arkanda bulunuyor.»

'Meksika hükümetinin bütün gücü' sözleri, kulağa hoş geliyordu. «Halk, düşmana karşı yürüyor,» sözleri kadar şiirsel ve gönül okşayıcı sözlerdi bu sözler. Ancak, bu sözler dergi özel sayılarının kapaklarında, koyu, iri harflerle dizildiğinde bir anlam taşıyorlardı. Çoğu ateşli aleyhtarlar, bu sözleri görünce sırtüstü düşer bayılıverirler - ancak bunların sırtları fırsatçılık ve uzlaşma yastıklarıyla öyle bir desteklenmiştir ki, beklenmedik bir düşüş, hiçbir zarar getirmez onlara.

Ne var ki, bu 'Meksika hükümetinin bütün gücü' sözleri Amalio'yu hiç mi hiç etkilemedi. Onun bildiği bütün güç, bir müfrezeden büyük değildi. Garnizonun nice uzakta olduğunu biliyordu, kendi öz halkını tanıyordu. Bu 'bütün güç', on dakika içinde meydanda olmazsa, ister altı asker bir çavuş olsun, ister yarım milyon disiplinli birlik olsun hiçbir şey farketmezdi.

Bir an için duraksadı, sekreterin yazıhanesinde kalmak için ondan izin istemeyi düşündü. Ama sekreter, böyle bir konuğun tehlikeli olacağına çoktan karar vermişti. Yumruklar havada uçuşurken, bir tanesi yolunu şaşırabilirdi; ve sekreter, ne olduğunu anlamadan bir kazaya kurban gidebilirdi.

Yerlinin, konukseverliğini istemesine meydan vermedi. «En iyisi, don Amalio,» dedi çabucak, «yukarı çık, okul odasında bekle. Burada yalnız başına, danışmanların yanında olmadığı halde benim yazıhanemdesin. Bu, senin ulusuna karşı bir tuzak kurduğumuz kuşkusunu doğurabilir. Bu senin için iyi olmaz, ben de beni ilgilendirmemesi gereken bir meseleye, gizliden karışmakla suçlanabilirim. Sen çık yukarı, okul odasında otur rahat rahat. Hiçbir şey yapamazlar sana. Valinin himayesi altındasın.

Yerli, tek söz etmeden kapıya gitti. Don Abelardo, kapıyı tam Amalio'nun çıkabileceği kadar araladı, adamın son parçası da kapıdan çıkar çıkmaz, hemen kapıyı kapadı ve sıkıca sürgüledi.

Yerliye yalan söylediğine yanmıyordu hiç. Jovel'le telefon bağlantısı kuramamıştı, dolayısıyla askerlerin yola çıktığı falan yoktu, makinalı tüfeklerin yardımıyla valinin hırslarının yasasını uygulayacak kimse yoktu.

Meksika ulusunun eski gelenekleri, valinin görüş açısının çok dışında bulunuyordu; bu yüzden bir kararnameyle, halkın geleneklerini göz açıp kapayıncaya dek değiştirebileceğini sanıyordu.

Amalio gene sorgusuz sualsiz, hiç rahatsız edilmeden çıktı merdivenleri. Herkes görmezlikten geldi onu. Merdivenin ayağındaki grup, hiç umursamadı onun geçişini.

Birbirleriyle konuşuyorlardı ve kimi gençler ağız mızıkası ve gitarla bir melodi tutturmuş, çalıyorlardı.

Meydandaki kalabalık daha bir neşelendi. Orda burda geleneksel danslarına başlamışlardı.

22

Ve ansızın bir sessizlik çöktü. Danslar, şarkılar kesildi.

İnsan kümelerinin çoğu toparlandı. Anne ve babalar, çocuklarını yanlarına aldılar. Bebekler sarıldı sarmalandı, kadınların sırtlarına bağlandı. Erkekler paketlerini aldılar ellerine.

Ama hepsi oturdular gene. Şimdi bütün gözler 'cabildo'ya dikilmişti.

Yeni seçilen reise eşlik eden grup, yirmi adım kadar geri çekildi. Üç kaptan, merdiven ayağına doğru yaklaştı. Buradan baş kaptan yüksek sesle bağırdı: «Amalio, iki saat doldu. Reislik asasını almaya ve onu yeni reise vermeye geldik. Natividad yasalara uygun olarak, geleneklerimize göre bölgemizin yaşlı başlı adamları tarafından seçildi. Senin vaktin doldu. Asayı ver.»

Amalio, okul odasından çıktı, balkon parmaklıklarına dayandı. Kaptan sözünü bitirdiğinde, «Valinin kararnamesine göre, asayı vermeyeceğim, bir yıl daha taşıyacağım onu,» dedi.

Ne kaptan, ne bir başkası yanıt vermedi. Ama Amalio'nun söylediklerini duyan meydandaki kalabalık, o binlerce insan, ayağa kalktı.

Derken, ta arkalardan, kalabalığın bittiği yerden, bir dalganın köpüklerine tutunmuş gibi durmakta olan bir grup yerli - törende görevli olanlardan değildi bunlar - birkaç genç, ileri atıldı.

Birbirlerine çok yakın koşuyorlardı, kaç kişi olduklarını saymak olanaksızdı. Altı kişi de olabilirlerdi, on kişi de.

Kaçan ceylanlar gibi, saldıran aslanlar gibi, öyle kararlı kalabalığın çevresinden 'cabildo'ya doğru koşuyorlardı. Koşuyor sayılmazlardı - uzun adımlarla, gövdeleri nerdeyse yere paralel, uçuyorlardı. Ellerinde birer kama vardı, kamalarını öne doğru uzatmış ilerliyorlardı.

Yalınayaktılar, bacakları da çıplaktı. Yamalı ama tertemiz gömlekleri önden arkadan bacakları arasında düğümlenmişti, ve uçtukça yelken gibi şişiyorlardı.

Öylesine birbirlerine yakın koşuyorlardı ki, kimse onların yüzünü seçemiyordu. Ayrıca hareketleri öyle hızlı ve öyle ansızın oluyordu ki, bu da yüzlerinin değişik biçimler almasına yol açıyordu. Ağızları açık, gözleri çizgi halinde geriliydi. Alınları heyecandan çizgi çizgiydi, uzun siyah saçları uçuşup duruyordu. Bütün bu nedenlerle, onları tanımak, kim olduklarını anlamak olanaksızdı.

Kalabalığın en uzak ucuyla, merdivenler arasındaki yolu kat etmeleri bir kaç saniye sürdü. İki koca adımla merdivenleri çıktılar, balkona vardılar.

Balkondan kalabalığın tümünü, en uzak noktalarına dek bütün grupları görebilen Amalio, bu adamların ileri atıldığını uzaktan görmüş ve hemen meseleyi anlamıştı. Hemen okul odasına koştu, karısına ve çocuklarına çabuk çabuk bir şeyler söyledi, ve kapıyı kapayarak sürgüledi.

Kapının yalnız dışında bir asma kilit vardı. İçerden de salt bir tahta sürgüyle kapanabiliyordu; bu sürgü de, geceyi orada geçiren gezginlerin rahat etmesi için konulmuştu. Adamlardan ikisi kapıyı omuzladılar, kapı menteşelerinden ayrıldı.

Bekleyen kalabalığın sessizliğini, korkunç bir çığlık yırttı. Bu çığlık Amalio'nun karısından gelmişti, ve meydana ulaşan tek ses oldu. Yeni reisin çevresinde bulunan ve 'cabildo'ya en yakın olan grup da kısa bir itiş kakışla düşen gövdelerin yerde çıkardığı sesleri duymuşlardı.

Adamlardan biri, bir saniyeliğine balkonda göründü, ve «ahoa!» diye haykırdı, haykırırken de, elindeki asayı öyle bir fırlattı ki, asa yere bile değmeden yeni reisin eline kondu.

Reisin çevresinde toplanan grup, bunu iyiye alâmet saydı; çünkü asa yere düşmüş olsaydı, bu reis ve yardımcılarına yapılmış bir hakaret sayılırdı. Reisin asası, bir yerli için, başka ülkelerdeki krallık tacının yerine geçer, hep reisin elinde olmak zorundadır; ve reis, çalışırken ya da uyurken, asası, aziz resminin altında duran küçük bir altar üzerine konur, ya da bir reis kulübesinde her zaman için bulunan bir haça, gündüzleri kalçasına sardığı bir yün kuşak ya da şirazeyle bağlanırdı.

Derken, okul odasından balkonun parmaklığı üzerinden aşağıdaki otlar üzerine, ilkin Amalio'nun başı, sonra karısının ve çocuklarının başları uçmaya başladı. Başlar biter bitmez, doğranmış gövde parçaları havalandı.

Bu, öylesine çabuk yapıldı ki, gözleri 'cabildo'ya çivili yerlilere korkunç bir düşmüş gibi geldi. Adamların merdiven ayağına gelmesiyle son insan parçasının parmaklık üzerinde koca bir yarım daire çizerek fırlatılması arasında en fazla on saniye geçti, geçmedi.

Sonra, işlerini bitiren adamlar, dışarı çıktı - gerçi buna çıkış denemezdi, çünkü hepsi, tek bir kişiymiş gibi balkona çıktılar ve bir iki atlayışta merdivenleri indiler, kendilerini gizleyerek, kalabalığın kıyısından uça uça, zıplaya zıplaya ilerlediler; ve tek bir gözün bile kendilerini seçmesine fırsat vermeden meydanın ötesindeki ormanlıkta kayboldular.

Şimdiye dek şu ya da bu nedenle ayağa kalkmamış adam kalmışsa şimdi onlar da ayağa kalktı - kadınlar da kalktı. Kimi, çocuklarını havaya kaldırmıştı.

Bütün gözler yeni reise çevrildi. Kaptanlar onu omuzlarına aldılar, bütün ulusun onu iyice görmesini sağladılar. Reis, sağ elinde, gümüş tokmaklı ve tokmağın altındaki siyah ipek püskül takılı asasını kaldırdı. Bu siyah püskül, asanın küçük bir köye ya da küçük bir kabileye değil, birkaç kabile ve bölgeden meydana gelen büyük bir ulusa ait olduğuna işaretti.

Natividad, asayı havada sallayıp, ulusun halkını selâmlarken kadınıyla, erkeğiyle, çocuğuyla meydanı doldurmuş olan binlerce yerliden tek bir zafer çığlığı yükseldi.

23

Neler olacağını iyi bilen kalabalık, gitmek üzere hazırlanmıştı. Zafer çığlığı, onların tek bir insan, tek bir halk olarak meydandan ayrılışlarının işaretiydi. Bu çığlık sesi - bildikleri ve söyleyebildikleri tek ulusal marş - korkunç kalabalık dağılmaya başladığında havada çın çın yankılanıyordu. Şimdi bir kez daha, kabileler, aileler, gruplar ve bireyler ayrılmıştı. Hepsi kendi yolunda gidecekti, kimi dik dağlara tırmanacak, kimi kırlarda açılmış düz bir patikada yürüyecekti; herkes, kendi yoluna koyuldu ve dilediği gibi, rahatsız edilmeden eve varmak için kendine göre bir hız tutturdu.

Kalabalık öylesine çabuk ayrıldı ve dağıldı ki, o sevinç çığlığı duyulduktan en çok yarım saat sonra, geniş meydan, önündeki her bir eşyayı, her bir insan lokmasını güçlü bir rüzgâr süpürmüşcesine bomboş, ıpıssızdı.

Büyük meydanda sabah karanlığından beri binlerce insanın durduğunu gösteren tek bir kâğıt parçası bile yoktu. Bu kalabalık, kendi varlıklarına tanık olmak, ve varoldukları sürece, atalarından öğrendikleri geleneksel ve haklı davaları sonuna dek savunacaklarını göstermek üzere toplanmıştı.

ONUNCU BÖLÜM

1

Dışarda bütün bunlar olurken sekreter, karısı ve çocukları oturma odalarında, bir rafın üzerinde duran Bakire heykeli önünde sinirli sinirli, korkudan, terlemiş, sırılsıklam olmuş ellerinde tuttukları tespihleri çekiyor. Kutsal Bakirenin onları, vahşilerin öfkesinden koruması için dua ediyor, yakarıyorlardı. Yardımına karşılık Tila evliyasını ziyaret edeceklerini, Bakireye nakit olarak yirmi peso vereceklerini ve on iki tane bir pesoluk mum yakacaklarını söylüyorlardı dualarında. Bakire, bu dindar duacılarına acımış ve yerlileri reis asasını alıp güvenilir ellere teslim ettikten sonra sessizce ve de hızla meydandan uzaklaştırarak üstüne düşeni yapmıştı.

Sekreteri adamdan saymayı hiç akıllarından geçirmemişti yerliler. O, kendi halklarından değildi, dolayısıyla onların gelenekleri, görenekleri sekreteri bağlamazdı. Don Abelardo tespih çeksin çekmesin, amaçlarına ulaşır ulaşmaz meydanı terketmeyi tasarlamışlardı, ve don Abelardo'nun tespih çekip çekmediğini hiç dikkate almadan, planlarını uygulamışlardı. Onların ulusal toplantısı, Bakire Meryem'in ihanetiyle asla ilintili değildi.

Gene de, don Abelardo ve karısı, yerlilerin sekreterle uğraşmamasının, o hiç yokmuş gibi davranmalarının nedenini, İsa'nın Bakire Anası'na, ve içten dualarına, yalvarışlarına dayandırıyorlardı.

2

Sekreter, öğleye doğru Jovel'e telefon açmayı başardı. Ama garnizon kumandanıyla konuşması olanaksızdı, çünkü

bu yeni yılın ilk günüydü, ve yeni yılın ilk gününden önce, yılbaşı gecesi olduğunu herkes bilirdi. Kumandan bu yılbaşı gecesine öyle bir katılmıştı ki, ertesi günün akşam üzerine kadar, yardımcısına yokluğu sırasında önemli birşeyler olup olmadığını soramadı.

Telefon telleri genellikle yerlerde süründüğünden, sekreterin söyledikleri garnizon odasına birkaç aracı kanalıyla vardı. Sekreter, garnizonla doğrudan bağlantı kuramadı. Haber, bir yerden başka yere aktarıldı durdu. Aradaki herkes, olanları duyduğu kadarıyla iletti, duyduklarını elindeki ahizenin doğurduğu öfke ve hırsla süsledi.

Dolayısıyla, haber garnizona vardığında, Pebvil'in elli bin yerlisinin, ayaklandığı, reislerini, sekreterini ve ikisinin de ailesini öldürdükleri öğrenilmişti.

Garnizonda yalnız nöbetçi vardı. Yeni yıl şenlikleri nedeniyle askerlere izin verilmişti, çoğu zil zurna sarhoş, gecenin sonunda döndüler garnizona.

Yeni yıl akşamı için kumandanın başka planları vardı; ayrıca yok yere sakin bir kasabayı ayaklandırmak, uykularından etmek istemezdi. Yeni yılı kutlamak üzere kasabanın dört bir köşesine dağılıp sızmış askerleri nasıl toplasındı şimdi.

Öğleden sonra alınan haberlerle, yerlilerin çekildiğini ve yalnız reislerinin öldürüldüğünü, bir Meksikalı olan sekreterin hayatta olduğu ve kendi sesiyle telefonda konuştuğu öğrenilince, kumandan büsbütün rahatladı.

Kumandan, bir Yüzbaşının ertesi sabah yanına otuz adam alarak Pebvil'e gitmesini ve ne olup bittiğini yerinde öğrenmesini, köyü daha uzun bir süre kuşatmak için daha büyük bir gücün gönderilmesinin gerekli olup olmadığını araştırmasını buyurdu.

3

İşte o günün ertesi, don Gabriel Pebvil'e geldi. Monterialar için adam toplamak üzere bağımsız yerli köylerini

tarıyordu.

Don Abelardo, bütün öfkesini de katarak, olanı biteni anlattı ona.

Don Gabriel, işi gereği, insanların kişiliğini, yüzlerinden ve davranışlarından anlayabilmek için hayli çalışmıştı. Şimdi bu bilmin uygulamasını yapmak istiyordu. Aslında, don Abelardo'yu iyi tanır, onunla nasıl iş pazarlığına gireceğini iyi bilirdi.

Don Abelardo masalını bitirip de içini döker dökmez, «doğrusu don Abelardo,» dedi don Gabriel «binlerce yerli karışısında gösterdiğin eşsiz yürekliliğe hayran olduğumu, şaşırıp kaldığımı söylemeden edemeyeceğim. Meksika tarihinde, binlerce cani vahşi karşısında böylesine soğukkanlı, böylesine yürekli bir başka yönetici görülmüş değildir sanırım. Nasıl da silâhsız, tüfeksiz ve de tek başına meydana çıkıp da, bu gözü dönmüş canilere sessizce evlerine gitmelerini söylemişsin! Hem de bu canilerin elleri, öldürdükleri adamların kanıyla kıpkızılken! Ben olsam yapamazdım bunu doğrusu. Karımı alıp en karanlık köşeye büzülür, 'Purisima' önünde diz çökmekten başka bir şey yapamazdım.»

«Doğruyu söylemek gerekirse, don Gabriel,» dedi don Abelardo alçakgönüllülükle, «kollar bacaklar balkondan uçarken korkmadım diyemem.»

«Eh, elbette korkacaksın,» dedi don Gabriel hemen. «Gerçek bir kahramanın, tehlikede olduğunu bildiğinin işaretidir bu korku. Ve ara sıra korkudan titremek, her kahramanın tartışma götürmez hakkıdır; çünkü insan titremezse, tehlikeyi göremez; ve eğer tehlikeyi göremezse, yenik düşer, dolayısıyla kahraman olamaz.»

«Haklısın, don Gabriel,» dedi sekreter. «Bana da aynı böyle oldu. Ama kendimi sıktım, ve heriflere bir Meksikalının neler yapabileceğini gösterdim. Yetkimi son damlasına dek kullandım. Halk, benimle oyun oynanamayacağını anladı elbet. Bu yüzden buyruğuma uymak, ve sessiz sakin evlerine gitmek zorunda kaldılar. »

Don Gabriel, sekreterin uydurduğu öyküye inanacak kadar aptal değildi. Kendisi de sekreterlik yapmıştı. Böyle durumlarda, insanın nasıl davranacağını herkesten iyi bilirdi. Meksika'nın başpiskoposu gelse, bir sekreterin, neye benzerse benzesin, adı ne olursa olsun, palaskasında kaç tabanca olursa olsun, nice yetenekli olursa olsun, don Abelardo'nun uydurduğu gibi davrandığına inandıramazdı don Gabriel'i. Don Gabriel, kendini tanırdı, yirmi, otuz sekreter tanırdı, ve ne kendisinin, ne de o yirmi otuz sekreterin hiçbirinin, bilinen kuralların dışına çıkmayacağına bire yüz bahse girerdi.

Kendini tanıdığı gibi, don Abelardo'yu da iyi tanırdı. Doğru tartmıştı onu. Bu konuşmadan sonra, ondan ne isterse alırdı. Onun karısını alabilirdi, en iyi atını alabilirdi, 'monteria' için yüzlerce yerli alırdı ondan istese.

Don Gabriel, ne onun böbürlenmesini dinlemeye gelmişti, ne onu övmeye, ne de cumhuriyetin başkanının üstü kapalı vaadlerini getirmeye. Bütün amacı, 'monteria'-ya götürecek yerli satın almaktı, ve söylediklerinin hepsi, bu amaca erişebilmek için düşünülüp taşınılıp söylenmiş sözlerdi.

Yerlilerin, yaydığı ağa nasıl düşeceğini pek açıklıkla göremiyordu şimdilik, ama bazı tasarıları vardı. İşe başlamak için, askerlerin gelmesini bekliyordu. Baştaki albayın ya da binbaşının pazarlığa açık olmasını umuyordu. Albaylar bile insandır ve dolayısıyla her zaman için paraya gereksinmeleri vardır. Kendi parasal güçlüklerine çözüm getirmedikçe, başkalarının yazgılarını umursamazlar. İnsan yerine konulmak iddiasında bile bulunmayan yerliler söz konusu oldukta, onların umursanacak yazgıları olduğunu düşünmeye hiçbir neden yoktur.

4

Bir yüzbaşının kumandasında bir süvari birliği 'cabildo'ya geldiğinde, don Gabriel ve don Abelardo öğle ye-

meğine oturmak üzereydiler. Askerler hiç de acele etmemişlerdi yolda. Yüzbaşı, bir komşu çiftlikte şöyle bir dinlenmişti, çünkü çiftlik sahibinin güzel yeğeni o sıralarda çiftlikte konuktu.

Yüzbaşı, o subaylara özgü parlak bir zekâya sahipti ve bu zekâsı ona yerlilerin acelesi olmadığını, bekleyebileceklerini söylüyordu; iki gün sonra bile orda olacaklardı, çünkü toprakları vardı ve kaçmazlardı. Oysa güzel yeğeni ertesi gün orda bulup bulamayacağı belli değildi; çünkü kız, Tapachula'da oturuyordu, ve oraya dönmüş olabilirdi.

Yüzbaşı yalnız zeki olmakla kalmıyordu; ne savaşın gidişatıyla, ne de askerlerin talimiyle doğrudan ilintili olmayan dünya sorunlarını da iyi bilirdi. Tehlikeli görevler almış, bu görevler karşılığında kabarık primlerle doldurmuştu cebini. Başka ülkelerin savaş yapmasının nedeni, subaylarına savaş ikramiyesi alma fırsatı vermek içindir. Oysa Meksika, bu ayrıcalıktan ancak sınırlı bir ölçüde yararlanır. Bu yüzden generaller, öteki rütbeliler, askeri ihtilalleri ve yerli ayaklanmalarını iple çekerler; ancak böyle birkaç kuruş para alabilirler çünkü. Subaylar ara sıra cephe hizmeti pirimi almaz ya da gazetelerde çıkan ürkünç makalelerin de yardımıyla, cephe hizmeti yapacaklarını ummazsa çabucak suratlarını asacak, hatta belki de siyasete atılacaklardır.

Bu yüzden, kendi öz çıkarını düşünerek, yaptığı seferin öyküsünü bire beş katarak anlatan subayı suçlamamak gerekir. Dörtte bir gün bile, bir tam günlük ücret demektir. Pebvil'in telefonu olmasaydı, ya da bu telefon çalışmasaydı, yüzbaşı oraya varmadan kuşkusuz dönüp dolaşacaktı. Ve o yere varmadan birkaç kez yerlilerle çarpışmak zorunda kaldığını bildirecekti kumandanına.

Örneğin Grönland'da yaşayan insanlar, dünyanın öteki ucundaki asi yerlilerle ya da soyguncu çetelerle hükümetin böylesine sık çarpışmak zorunda kaldığını, ve de bu savaşlar sonunda, birçok makinalı tüfekle cephanenin, yerlilerin eline geçtiğini akıllarına getirmezler belki. Oysa bu tür savaşlar aralıksız sürmektedir ve yerliler, hükümet

güçlerini yenerek onların silâhlarına el koymaktadır. Çarpışmanın ertesi günü, soyguncuların elebaşışı gelir, ve ele geçirdikleri makinalı tüfekler karşılığında okkalı bir bedel öder generale. İsyancı yerlilerin reisi, ya da soyguncuların elebaşısı, bir makinalı tüfeğin kaç para ettiğini bilir - bilmiyorsa da, general ne para ödeyeceklerini bildirir onlara.

Bu küçük alışverişler sudan şeylerdir aslında. Ülkeye ihanet etmek, ya da devletin mülkünü ziyan etmek, hep görecedir. Avrupa'daki heyecanlı yurttaşların inancına göre, ülkelerinin varlığı ve onuru uğruna çarpışılan Avrupa savaş alanlarında, bu alışverişler çok daha geniş kapsamlıdır. Başka ayrılık yoktur Meksika'daki savaşla Avrupa'daki savaş arasında. Ne yazık ki, uygar ülkelerin bu değerli yurttaşları, kendi sanayi krallarının benzini, kömürü, denizaltıları, cephaneyi, savaş gemilerini, zırhları, kendi sevgili anavatanlarına sattıklarının yarı fiyatına yabancı güçlere verdiklerini ancak raslantı sonucu öğrenirler ve öğrendiklerine öğreneceklerine pişman olurlar. Bir Meksikalı generalin, verdiği ganimetler karşılığında para alması, bu işi hiç saklamadan, açık açık yaptığından ve ortada dolaşan para öyle büyük bir para olmadığından, göze batmayabilir. Öte yanda, pazarlıklar, yüzlerce milyonla başladığında, belki de, hatta kesinlikle, kamuoyundan gizli tutulmak zorundadır. Böyle gizli işlerde bütün ilgililer, yani en yüksek mahkemenin yargıcı da dahil olmak üzere bütün domuzlar burunlarını yalağa daldırmış bulunduğundan, kimse kimseyi ele vermeyecektir.

5

Bu küçük birliğin yüzbaşısı, hiç yoktan bir yüz pesoyu cebine indirmekten büyük mutluluk duyacaktır. Birliğin başında bir general olsaydı, don Gabriel bu yerli 'jefe' seçiminden belki de hiçbir kazanç sağlayamayacaktı.

Yüzbaşı, herkesin attan inmesini ve çavuşun başa geç-

mesini buyurdu. Don Abelardo ve don Gabriel dışarı çıkıp yüzbaşıyı selâmladılar. Baylar, yürekten ellerini sıktılar birbirlerinin. Bunu yaparken de, hepsi ayrı ayrı, ötekinden ne koparabileceğini ya da birinin ötekine ne yararı dokunabileceğini düşünüyorlardı.

Bir yerli hizmetçi kız, bir sukabağı dolusu su getirdi, yüzbaşının eline döktü, adam elini yüzünü yıkadı. Sonra, don Abelardo'nun yemek çağrısını kabul etti, ve az önce kurulmuş olduğu söylenen sofraya doğru ilerledi.

Bu iş, don Gabriel'in kitabına uygundu, çünkü iş görüşmeleri sofra başında, özellikle öyle çekiciliği olmayan sofralar gibi değil de, yüzüne bakılır sofralar başında, daha bir sağlam olurdu.

Gerçekten de, 'caballero'lar, yararsız konuşmalarla vakit yitirmeden, doğrudan konuya girdiler.

«Köy, ölüymüş gibi sessiz görünüyor,» dedi yüzbaşı.

«Evet öyle, yüzbaşım,» diye yanıt verdi don Abelardo. «Erkeklerin tümü çekildi. Yalnız kadınlarla çocuklar var köyde.»

«Jefe'yi ve ailesini öldürenin kim olduğunu biliyor musunuz?» diye sordu yüzbaşı.

«Yok, bilmiyorum,» dedi don Abelardo, «Kapıdan canilerin yaklaştığını gördüm, ama öylesine hızlı ve öylesine birbirlerine yakın hareket ediyorlardı ki, hiçbirini tanıyamadım. Şapka da takmamışlardı, hangi kabileden oldukları ancak şapkalarından anlaşıldığına göre, adamların nerden geldiklerini bile söyleyemem size. Öyle sanıyorum ki, caniler bu ulustan değil, halkın verdiği hükmü uygulamak için dışardan getirilmiş adamlar. Ulusun ileri geleni bunu özellikle böyle yaptı ki, ulusuna karşı yasal yoldan ceza gerektiren bir durum ortaya çıkmasın. Yasadışı işlem uygulayamayız onlara. Canilerin bu ulustan mı olduğunu, yoksa bu ulus tarafından mı çağrıldığını bilmediğimizi kabul ederek, onları sorguya çeksek, ne sizin, ne de sayın Vali'nin hükümete açıklayamayacağı biçimde yasaları çiğnemiş oluruz.»

«Eh, öyleyse pek yapacağım iş yok burda,» dedi yüz-

başı. «Bana verilen emir, burada yasayı ve düzeni sağlamaktır. Ama tek bir kul görünmüyor ortada. Yeni 'jefe' derseniz, yasalar açısından suçsuz, çünkü, canileri onun kiraladığını kanıtlayamayız. Bunu kanıtlamaya olanak yok. Tersine, bu yeni 'jefe'yi, ister istemez, ulusun gereği gibi seçtiği başkan olarak kabul etmeliyiz. Onu kabul etmezsek, halk, tekrar tekrar onu seçecektir.»

«Söylediklerinizin hepsi de doğru, yüzbaşım,» dedi sekreter. «Bununla birlikte, gerçekten bir barışı bozma olayı olduğuna göre, böyle bırakamazsınız meseleyi. Bir yetkili olarak, ulusa istediklerini yapamayacaklarını, hükümetin yasalarına, tüzüklerine uyulması gerektiğini göstermelisiniz onlara.»

«Tamam, peki, peki,» dedi yüzbaşı. «Ama ne yapabilirim ki?»

«Kesin olarak bilmiyorum,» dedi sekreter. «Ortalıkta birkaç adam olsaydı, onları toparlayıp kurşuna dizebilirdik. Bu, etkili bir şeydir, ve ulusa, kendilerini bizim yönettiğimizi, ve hükümetin buyruklarını uygulamaya yetkili olduğumuzu gösterir.»

«Çok güç durumdayım,» dedi yüzbaşı. «Başkumandana rapor vereceğime göre, burda bir şeyler yapmalıyım. Öyle çekip gidip de, köyü barış içinde bulduğumu ve adamlarımı birkaç gün burda tuttuktan sonra gerisin geri götürdüğümü yazamam ya raporumda. Kötü bir sicil olur bu benim için. Bu halkı tanıyorsunuz, ve onları hükümetin yetkileriyle nasıl etkileyeceğinizi biliyorsunuz. Öyle hiçbir şey yapmadan adam toparlamak beni küçük düşürür halkın gözünde. Yerliler, kendilerinin patron olduğunu düşünürler. Buna izin veremeyiz.»

Şimdi katıldı don Gabriel konuşmaya. «Bir iki gün beklesenız, yüzbaşım,» dedi. «Kimi vakit kendiliğinden olur olaylar, yeter ki, sabırlı olun.»

«Bakın bu iyi fikir,» dedi yüzbaşı. «Bugün yarını bekleyelim, bakalım neler olacak.»

Sonra yüzbaşı garnizona telefon ederek gördüklerini anlatmak ve neler yapması gerektiğini sormak istedi. Bir

iki saatlik uğraştan sonra telefonu açmayı başardığında, generalin, istediği, uygun bulduğu biçimde hareket etmesini ve böyle olayların bir daha başgöstermeyeceğinden iyice emin olur olmaz merkeze dönmesini söylediği iletildi yüzbaşıya. Böylece, bütün sorumluluk, yüzbaşının genç omuzlarına yüklendi, ve general işe bulaşmadı.

6

'Caballero'lar, şimdi iskambil oynuyor, içiyorlardı. Öğleden sonra saat beşe doğru, her birini içinde bulunduğu güçlüklerden kurtaran bir fırsat başgösterdi.

Ulusun on dört yerlisi, doğuda bulunan evlerine gitmek üzere, meydandan geçiyorlardı.

Deri, domuz yavrusu ve patates satmak ve karşılığında gereksinmeleri olan bir şeyler almak üzere Balun - Canan'daki Noel pazarına gitmişlerdi.

Yeni yıl günü olanlardan suçlu tutulamazdı hiçbiri, orda değillerdi çünkü. Hattâ, olayları bilmiyorlardı bile, yoksa göz göre göre meydandan geçmezlerdi. Yolda da kimseyi görmemişlerdi herhalde, görselerdi, köyün ortasından geçmemeleri söylenirdi onlara. 'Cabildo'ya en kestirme yol olan dağ yolundan gelmişlerdi. Başka bir yoldan gelmiş olsalardı, köye varmadan askerleri göreceklerdi.

Ancak bu durumda, yerliler, orman yolunda gözükür gözükmez askerleri gördüler, ama kaçmaları olanaksızdı, çünkü onlarla burun burunaydılar. Böyle davranmak, nöbetçileri kuşkulandıracak ve sakınmadan onlara ateş açmalarına yol açacaktı. Askerlerin atları da olduğundan, yakalanmaları işten değildi.

Bu nedenlerle, adamlar, sessiz sakin yollarında gittiler. Askerler, onların 'cabildo'nun önünden suçsuz suçsuz geçtiklerini görünce, onları tutuklayıp, yüzbaşının huzuruna çıkarmadılar.

Adamlar, salt en kısa yol olduğu için değil, içlerinde çoğu, sekreterle görüşmek istediği için de bu meydandan geçen yolu seçmişlerdi. Biri mektup getirmişti ona, biri bir

tüccardan haber getirmişti, öteki Balun-Canan'dan alması için bir şeyler ısmarlamıştı sekreter. Ve çoğu da, ürünlerini Balun-Canan'da satmakla elde ettikleri paradan borçlarının bir kısmını ödemek istiyorlardı.

7

Caballerolar, kapının önüne bir masa koymuş, orda iskambil oynuyorlardı, bir şişe konyağı da, yakınlarına bir taburenin üzerine koymuşlardı.

Yerliler geldi. Ağır yüklerini indirdiler, ve kapının sütunlarına doğru ilerlediler, sekreterin ne istediklerini, neden geldiklerini sorması için başları önde beklediler.

Ellerini başları üzerine koydular, sonra eğilerek ellerini uzattılar, sekreter ve öteki iki 'caballero'yu böylece selâmladılar.

«İzininizle, 'caballero'lar,» diye özür diledi sekreter konuklarından ve kalktı, yerlilerin yanına gitti.

Görüşmek üzere yazıhanesine çağırdı yerlileri. Yerliler, mektupları ve sekreterin ısmarladığı şeyleri verdiler, taksit vakti gelenler, borçlarını ödediler.

Bu arada don Gabriel ve yüzbaşı kapı önünde yalnız kalmışlardı. Gerindiler, esnediler, meydanı incelediler gözleriyle ve birer bardak konyak doldurdular, birer sigara yaktılar. Tembel tembel ayağa kalkarak bir iki adım attılar, uyuşuk ayaklarını açtılar ve gene yerlerine oturdular.

8

«Beni dinlerseniz, yüzbaşım,» diye başladı don Gabriel, «beklediğiniz fırsat karşınıza çıkmış bulunuyor. Böyle bir fırsat, iki kez gelmez ayağa. Adamlarınızı alıp da, yerli kulübelerini tarasanız, tek bir erkek bile göremeyeceksiniz. Kulübeleri dolaştığınız ve mahkemeye çıkarmak için birkaç adam toparlayacağınız haberi, yayılır bir anda. En iyisi, ve de ya yapabileceğiniz tek iş, burdaki adam-

ları tutuklayıp, mahpus olarak götürmeniz. Mahpuslara ne yapılacağını generaliniz ya da mahkeme düşünsün. Hiç değilse görevinizden eli boş dönmemiş olursunuz.»

«Harika!» diye haykırdı yüzbaşı. «Zekâ fışkırıyor senden don Gabriel. Eşsiz bir adamsın. Haklısın, adamları generale teslim ederim, o ne yaparsa yapsın. Ya da isterse hiçbir şey yapmasın, bana ne. İyi bir sekreter olduğunu anlıyorum şimdi. Böyle sorunların nasıl çözüleceğini iyi biliyorsun.»

Yüzbaşı, çavuşu çağırdı ve adamları sekreterle işlerini bitirir bitirmez onları tutuklamasını söyledi.

On dört yerli hapse konuldu, hepsi de, dört kişinin zor sığacağı küçücük hapishaneye tıkıldı.

9

Gün sona erdi, ve 'caballero'lar akşam yemeğine oturdu...

Yerli kız, masayı temizlediğinde, don Gabriel. «Mahpuslar için bir başka önerim de var, yüzbaşım,» dedi.

Yüzbaşı adamlarına talim yaptırıp, gece nöbetçilerini seçerken yemekten önce meseleyi don Abelardo ile konuşmuştu don Gabriel.

«Ne yapabilirim mahpuslara, don Gabriel?» diye sordu yüzbaşı.

«Onları yanınızda götürmenize karşı çıkanlar olabilir,» diye açıkladı don Gabriel. «Kaçabilirler. Bütün bu yerli ulusu birliğinizin peşine, düşebilir, adamları kurtarır. Bu durumda ne siz, ne de adamlarınızdan teki hayatta kalmazsınız.»

«Bak, doğru,» dedi yüzbaşı düşünceli bir tavırla.

«Jovel'de ne yapacaklar adamlara? Hiçbir şey,» diye kendi sorusuna yanıt verdi don Gabriel. «İsyan sırasında burda olmadıklarını kanıtladıkları anda serbest bırakılacaklar. Balun-Canan'da olduklarını kanıtlayabilirler. Öyleyse onlarla uğraşmaya ne gerek var? Onları buracıkta

kendiniz cezalandırın derim ben.»

«Ama onları vurmaya hakkım yok ki,» diye karşı çıktı yüzbaşı.

«Tamam işte,» dedi don Gabriel. «Onları vurmaya hakkınız olmadığı için de, aynı derecede etkili olacak başka bir ceza verebilirsiniz onlara. Ağır bir para cezası verin mahpuslara. Cinayeti işleyen ya da işlenmesine yol açan bu ulusun adamları olduklarına göre, ulusları cezayı üstlenecek. Yani herkes üstüne düşen borcu ödeyecek ve böylece hükümetle oynanmayacağını öğrenecekler.»

«Doğru,» dedi yüzbaşı. «Siz ne dersiniz, don Abelardo? Buranın sekreterisiniz, son kararı siz verin bakalım.»

«Benim görüşüme göre,» diye yanıt verdi sekreter, «don Gabriel'in önerisi, çok yerinde. Bir ceza, kurşuna dizmekten ya da hapsetmekten daha etkili olur bu insanlara. Ne ölüm umurlarındadır, ne de hapis.Bana mısın demezler. Deneyimlerimden biliyorum. Hükümet korkusunu duymaları için ne yapmak gerektiğini öğrenecek kadar uzun kaldım köyde.»

«Siz böyle düşünüyorsanız, don Abelardo,» dedi yüzbaşı, «işe başlayabilirim. Bana verilen buyruğa göre, yerinde cezalar vermek, ileride başgösterebilecek ayaklanmaları önlemek üzere gerekli önlemleri almak için size danışmam gerek. Önerilerinizi, görevimin, yetkimin elverdiği ölçüde uygulamam buyruldu bana.»

«Güzel!» dedi don Gabriel. «Demek ilkelerde anlaştık, şimdi ayrıntılara girebiliriz. Her mahpusa yüz elli peso ceza kesilmesini öneriyorum. Ama hepimiz yaşamak zorundayız. Siz de, yüzbaşım. Diyelim siz, adam başına yüz peso aldınız, ve bu aramızda kalacak baylar. Kimse bunun sözünü etmeyecek. Don Abelardo ve ben adam başına elli peso alacağız. Makbuzları ellişer peso üzerinden keseceğiz. Bu ellişer peso da sizin generale gidecek. General bu adamlara sorgu sual etmez. İspanyolca konuşamayan yerlileri sorguya çekme zahmetini göze alamaz o. Hem, adamları öyle bir yere götüreceğiz ki, kimse sorguya çekemeyecek onları.»

«Nasıl yani?» diye sordu yüzbaşı.

«Onları alıp 'monteria'ya götüreceğim. Orda çalışıp, cezalarını öderler. Onlar dönünceye dek, Jovel garnizonu on kez kumandan değiştirir.»

Don Gabriel, her şeyi öylesine açık seçik anlatmış, sorunu öyle bir aydınlatmıştı ki, yüzbaşı bunun çok iyi bir çare olduğunu içtenlikle kabul etti.

10

Yüzbaşı hiç de öyle alçak bir adam değildi - sonsuza dek yoksul yaşamak için doğmuştu. Giderleri, gelirini aşan herkes gibi, onun da paraya gereksinmesi vardı.

Generalini çok iyi tanıyan yüzbaşı, onun gereksinmelerini de biliyor demektir. Onun gereksinmelerini hafifletmek ise, bir subay olarak göreviydi yüzbaşının. On dört elli pesoluk, on dört uyuz yerliden daha çok hoşuna gidecekti generalin.

Yüzbaşı, bu seferini, böylesine etkili, böylesine kazançlı bir biçimde tamamladığı için mutlaka övülecekti.

Bu para alış verişinde, hazine de unutulmuş değildi elbet. Barışın bozulması gerekçesiyle ceza kesilmesi, sık sık rastlanan olaylardandı. Eyaletin bütçesinde aşağıdaki kayıt bulunuyordu:

«Pebvil bölgesinden on dört yerliye, barışı bozmak suçundan adam başına bir buçuk peso ceza kesildi.»

Halk, ve büyük Amerikan gazeteleri, Meksika'daki zavallı yerlilerin, barışı bozmak gibi büyük bir suça karşılık yalnız bir buçuk peso cezaya çarptırıldıklarını ve bu cezanın hiç de ağır olmadığını söyleyebilirlerdi. İsyancı yerlileri böylesine hafif cezalara çarptıran bir hükümet, son derece uygar ve dürüst bir hükümetti, çünkü bu davranışı, o hükümetin zavallı yerli kardeşe nice anlayış ve ilgi gösterdiğinin kanıtıydı.

Hesapları denetleyen, defterlerdeki yanlışları görmezlikten geliyordu, çünkü yağmanın paylaşılmasında

onu da düşünüyorlardı.

Bu yanlışlar önemsiz yanlışlardı. On dört suçsuz adamın cezası, tüm ulusun omuzlarına yüklenmişti. Çünkü ulusun bu cezaya katılmasıyla katılmaması arasında bir ayrılık yoktu. Ne olursa olsun, bu on dört mahpus, don Gabriel tarafından 'monteria'lara götürülecek, cezalarını ve simsarın komisyonunu ödemek için emeklerini satacaklardı.

11

Mahpuslar ertesi gün çıkarıldı hapishaneden. Yüzbaşı, don Gabriel ve don Abelardo'nun yardımıyla, İspanyolca bilmeyen bu yerlilere, 'jefe'yi ve ailesini öldürdükleri gerekçesiyle, adam başına yüz elli peso ceza ödeyeceklerini, paraları olmadığından, sözleşmeli işçiler olarak, don Gabriel'le birlikte 'monteria'lara gideceklerini anlattı. Kaçmaya kalkışırlarsa, salt kendilerinin değil, babalarının ve oğullarının da kurşuna dizileceğini anımsattı onlara.

Kendilerinin katılmadıkları bir isyandan böylesine ucuz kurtulmakla çok şanslı oldukları inancındaydılar. Yüzbaşıya, don Gabriel'e ve don Abelardo'ya başlarını eğerek selâm verdiler ve şükranlarını sundular.

Yüzbaşı, askerlerini alarak yola çıktı. Garnizona varması üç gün sürdü, çünkü 'ranchero'nun güzel yeğeninin konuk olduğu çiftlikte iki gün kaldı.

General, yüzbaşıya iki ay içinde binbaşılık rütbesi vereceğine söz verdi. Ve sözünü tuttu.

Don Gabriel, önüne çıkan bu on dört yerlinin kefil göstermesini istedi, ve mukaveleler, sekreterin tanıklığıyla imzalandı.

Bütün bunlarda suçu yoktu don Gabriel'in. Bütün kabahat, Amerika ve Avrupa'daki yurttaşların ve onların karılarının maun eşyalar, bankerlerin ve sanayi kralların da maun masalar edinmesi için yüzlerce yerliyi yutan 'monteria'lardaydı.

Maun, New York'a vardığında tonu piyasa durumuna göre yetmiş ile yüz yirmi dolar arasından satılırdı. Bu durumda, 'yerli hakları' denen sözleri, ya da yoldaşlık, insanlığa saygı konusunda söylenmiş sözleri, ciddiye almak olanaksızdı. Bir kazanç göstermek zorunda olan herhangi bir ticarethanenin gerektiği gibi işlediği düşünülürse, dünyanın daha iyi olması için söylenen sözlere ve fikirlere zaman ayırmak saçmalıktı. Bu iş, seyircilerin salonu hıçkırıklarla doldurması için böyle sözleri filmlere sokan idealistlere düşerdi.

Elinde yetki olup da, ondan yararlanmayan kişi, aptaldır. Kimse kimseye karşılıksız bir şey vermez, ve eğer iflas ederseniz, hiçbir bankerden çeyrek dolar borç alamazsınız. Yapacağınız tek şey, sinirlerinize hakim olmaktır. Kapışılacak bir şey buldunuz mu, kapışacaksınız. İlahi adaleti aramak için paskalya yortusunda İsa'nın insanlığı kurtarmak için yere ineceği gün üzerine verilen vaizleri bittikten sonra kiliseye gitmelisiniz. Bilincinizin doğurduğu sancılardan kurtulursunuz kilisede. Kilise, eli boş çıkmaz bu işten elbet. Dolar yağmur değildir ki, gökten yağsın. Böyle bir umudun gerçekleştiği hiç görülmemiştir. Dolar, alın teriyle kazanılır. Bir mauna karşılık yüz dolarını alıncaya dek pek çok el ve beyin vargücüyle çalışır. Ve hiç kimse, Amerika'nın ilkel ormanlarında maun kesmez ve orman ırmaklarında yüzdürerek sevketmezse ne maun dolaplar, ne de maun masalar meydana gelir. Ucuz maun almakla, o maunu sana iletmek için ormanda biner biner yok olan masum yerlileri koruyamazsın. Ya biri ya öteki. Ya ucuz maun ya da yerli halka saygı. Günümüzün uygarlığı her ikisini birden yapmaya elverişli değildir, çünkü rekabet, uygarlığımızın tanrısı olan rekabet, buna izin vermez. Yazık mı? Bir Hıristiyan yüreğiyle, ve de sevinçle acımak... Ama doları tehlikeye atmamak gerek...

— SON —

traven

HÜKÜMET

B. Traven, bu romanında çok yakından tanıdığı Meksikalı yoksul köylülerin yaşamlarına değişik bir açıdan eğiliyor bu kez. Canlı ve yaşam dolu köylülerin, kendi doğal koşulları içinde, ilkel gelenekleriyle, atalarından kalma üretim biçimleriyle yaşamlarını sürdürürlerken, birden nasıl sömürü ile tanıştıklarını, aldatıldıklarını ve artık güzelliklerden yoksun bir yaşam biçimine doğru zorlandıklarını kendine özgü o çarpıcı ustalığıyla anlatıyor. Saf, çalışkan ve yaratıcı köylüler hükümetin köylerine dek gelmesiyle birlikte, tembellik, hazır-yeme, hile, çıkır gibi kavramlarla tanışmakta ve giderek bunlarla nasıl savaşılacağını öğrenmekte, en sonunda da dürüstlüklerini vurgulayan özgün bir direniş örneği vermektedirler. Yazar, bu bilinçlenme sürecini gerçekçi bir üslupla anlatırken, unutulmaz tipler yaratmakta, kendine özgü ironisiyle de soluk kesen bir destan sunmaktadır bize.

Kapak/Haslet Soyöz

FİLMLER CAN GRAFİK 28 34 47